Carl Friedrich Keil

Kommentar til 5. Mosebok

Forkortet utgave

Oversatt til norsk
Gamle stier · gamlestier.no

Carl Friedrich Keil: *Kommentar til 5. Mosebok* (Forkortet utgave).
Tekstene er frie fordi forfatterne døde for mer enn 70 år siden. Oversettelsene er eget arbeid.
Bibelsitatene er fra Norsk Bibel 88/07.
Boka kan leses, skrives ut og deles fritt. Den nyeste utgaven finnes alltid på gamlestier.no.
Utgave 25. november 2026.

Innhold

Innledning til 5. Mosebok 1
Kapittel 1. Fra Horeb til Kadesj 5
Kapittel 2. Rundt Se'ir og seieren over Sihon 15
Kapittel 3. Seieren over Og og Moses' bønn 20
Kapittel 4. Formaning til å holde loven 27
Kapittel 5. De ti bud 37
Kapittel 6. Hør, Israel 41
Kapittel 7. Et hellig folk for Herren 46
Kapittel 8. Glem ikke Herren 50
Kapittel 9. Ikke for din rettferdighets skyld 54
Kapittel 10. Nye tavler og Herrens krav 60
Kapittel 11. Velsignelsen og forbannelsen 65
Kapittel 12. Ett sted for gudstjenesten 70
Kapittel 13. De som forfører til avgudsdyrkelse 78
Kapittel 14. Ren mat og tiende 82
Kapittel 15. Ettergivelsesåret og de fattige 85
Kapittel 16. De tre høytidene og dommerne 90
Kapittel 17. Domstolen og kongen 96
Kapittel 18. Profeten som Moses 101
Kapittel 19. Tilfluktsbyene og de falske vitnene 108
Kapittel 20. Lover for krigen 111
Kapittel 21. Det uoppklarte drapet og den hengte 115
Kapittel 22. Nestekjærlighet og ekteskapets hellighet 120
Kapittel 23. Borgerrett i Herrens menighet 125
Kapittel 24. Ekteskapet og omsorgen for de svake 129
Kapittel 25. Straff, svogerekteskap og Amalek 133
Kapittel 26. Førstegrøden og tienden 137
Kapittel 27. Loven på Ebal-fjellet 141
Kapittel 28. Velsignelse og forbannelse 146
Kapittel 29. Inn i pakten 156
Kapittel 30. Omvendelse og ordet som er nær 161
Kapittel 31. Josva, loven og sangen 165
Kapittel 32. Moses' sang 173
Kapittel 33. Moses' velsignelse 193
Kapittel 34. Moses' død 207
Sluttord: Hvordan Mosebøkene ble til 211
Om Carl Friedrich Keil 216

Ordforklaringer 217

Innledning til 5. Mosebok

I de hebraiske biblene har den femte Mosebok overskriften *elle haddevarim* (אֵלֶּה הַדְּבָרִים, «dette er ordene»), eller bare *devarim*, etter de første ordene i boka. De hellenistiske jødene og noen av rabbinerne kalte den *misjne tora* (מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה, «lovens gjentakelse»), med tanke på innholdet slik det er beskrevet i 17,18. Gjennom Septuaginta og Vulgata ble navnet *Deuteronomium*, «den andre loven», vanlig i den kristne kirken. Det bygger riktignok på en feil oversettelse av 17,18 (se utlegningen der), men det passer likevel, for det beskriver hovedinnholdet i boka ganske riktig.

En hjertets utlegning av lovenBoka er ikke så mye en gjentakelse av det som ble befalt og gjort i 2.–4. Mosebok. Den er snarere, som Luther sier, «et sammendrag av hele Israels lov og visdom, der det som angikk prestene og levittene, er utelatt, og bare det er tatt med som folket i alminnelighet trengte å vite».

Den er heller ikke en ny lovgivning ved siden av den gamle, slik kritikerne har ment, men en formanende utlegning av det viktigste i paktsloven, med særlig vekt på lovens åndelige grunntanke og hvordan den skal oppfylles. Samtidig bygger den videre ut den kirkelige, rettslige og borgerlige ordningen som skulle være en varig grunnvoll for folkets liv i Kanaan. Ingen steder i boka finnes det minste spor av at Moses ville gi en ny eller annen lov.

I de tre midterste Mosebøkene blir lovene, løftene og truslene innført som Herrens ord til Moses, som han skulle kunngjøre for folket. Selv der framstillingen går over i tale, som i 2 Mos 23,20 ff. og 3 Mos 26, er det ikke Moses som taler i eget navn, men Herren som taler til Israel gjennom ham.

1. Mosebok inneholder derimot – bortsett fra kap. 31–34 – bare ord som Moses selv talte til folket, og han sier uttrykkelig at han ville «utlegge»[1] loven for dem (1,5). Derfor gjengir han ikke lovene i lovens korte og bydende språk. Han kler dem i en fars formanende tale, full av alvorlig og kjærlig påminnelse, og føyer til minner og grunner som best kunne prege budene inn i folkets hjerte.

De ti bud og de andre lovene blir gjentatt bare for at hele folket skulle forstå paktslovgivningen og ta den til hjerte. Og de lovene som bare finnes i denne boka, er ikke tillegg som skal gjøre lovgivningen fullstendig, men forklarer hva den betyr under de nye forholdene i det lovede landet.

[1] **«utlegge»** be'er, בֵּאֵר

Gjennom hele boka blir loven som Moses «i dag» legger fram for folket, aldri omtalt som ny eller endret. Den er pakten som Herren hadde sluttet med folket sitt på Horeb (5,1 ff.), og budene, lovene og forskriftene i den hadde Moses fått av Herren på fjellet for å lære Israel å holde dem (5,31; jf. 6,20–25).

Innhold og inndelingDen første og langt største delen av boka (kap. 1–30) består av tre lange taler som Moses ifølge overskriften (1,1–4) holdt for hele Israel i Moabs land, den første dagen i den ellevte måneden i det førtiende året etter utgangen fra Egypt.

Den første talen (1,6–4,40) skal bane vei for utleggingen av loven som følger. Moses minner folket om det viktigste som hadde hendt i de førti årene i ørkenen, der Herren hadde vernet og ledet dem i sin miskunn (1,6–3,29). Så formaner han dem til ikke å glemme det de hadde sett og hørt på Horeb, men alltid huske at Herren alene er Gud i himmelen og på jorden, og holde hans bud, så de kunne leve lenge og ha det godt i Kanaan (4,1–40). Deretter forteller 4,41–43 at Moses skilte ut tre tilfluktsbyer øst for Jordan for den som drepte et menneske uten forsett.

Den andre talen (kap. 5–26) kalles i overskriften (4,44–49) «den loven som Moses la fram for Israels barn». Den har en allmenn og en særskilt del.

I den allmenne delen (kap. 5–11) gjentar Moses de ti paktsordene som Herren talte fra Sinai midt ut av ilden (kap. 5), og utlegger de to første budene: Herren alene er den sanne Gud, og han krever at folket skal elske ham av hele sitt hjerte og tåler ingen annen gud ved siden av seg (kap. 6). Derfor skulle Israel utrydde kanaaneerne og deres avguder, for Herren hadde av kjærlighet til fedrene utvalgt Israel til sitt hellige folk og ville holde sin nådepakt (kap. 7).

I det rike landet skulle de aldri glemme hvordan Gud hadde ydmyket og tuktet dem som en far i ørkenen (kap. 8), og de skulle huske at de ikke fikk landet for sin egen rettferdighets skyld, men bare ved Herrens barmhjertighet og pakttroskap, enda de gang på gang hadde vakt hans vrede (9,1–10,11). Så skulle de tjene ham i sann frykt og kjærlighet, arve velsignelsen og slippe forbannelsen over dem som brøt loven og dyrket avguder (10,12–11,32).

Den særskilte delen (kap. 12–26) gir de viktigste lovene Israel skulle holde i arvelandet. Først kommer forskriftene om forholdet til Herren: ett offersted, det Gud selv ville velge (kap. 12), utryddelse av alle som forførte til avgudsdyrkelse (kap. 13), mat, sorgskikker og tiende (kap. 14), ettergivelsesåret, frigivelsen av hebraiske treller og de førstefødte av feet (kap. 15), og de tre store høytidene med offermåltider ved helligdommen (16,1–17).

Så følger lovene om samfunnsordningen i Guds rike: dommerne og rettergangen (16,18–17,13), kongen (17,14–20), prestene og levittene (18,1–8) og de falske og sanne profetene (18,9–22). Deretter kommer forskrifter som verner om menneskelivet (19,1–21,23): tilfluktsbyene, grensesteinene, falske anklager, krigføringen, det uoppklarte drapet, kvinner tatt i krig, farsmyndigheten og begravelsen av henrettede forbrytere.

Til sist kommer budene om omsorg for nestens eiendom og ærefrykt for den moralske og naturlige orden Gud har lagt i verden (22,1–12), om ekteskapets hellighet (22,13–30), menighetsfellesskapet (kap. 23) og hjemmets og samfunnets

liv (kap. 24–25), og takkebønnene ved førstegrøden og tienden (26,1–15). Talen slutter med en formaning om å holde alt dette av hele hjertet (26,16–19).

Den tredje talen (kap. 27–30) handler om at pakten skulle stadfestes på ny. Den innledes med budet om at de i Kanaan skulle skrive loven på store steiner på Ebal-fjellet, bygge et alter der og rope ut lovens velsignelse fra Garisim og forbannelsen fra Ebal (kap. 27). Ut fra dette viser Moses utførlig hvilken velsignelse og forbannelse som skulle komme over folket, alt etter om de hørte på Herrens røst eller ikke (kap. 28).

Så følger selve paktsfornyelsen: Moses minner hele folket om alt Herren hadde gjort for dem, og bønnfaller dem om å gå inn i pakten med Herren sin Gud og velge livet, nå som de hadde velsignelsen og forbannelsen, livet og døden foran seg.

Den andre og mye kortere delen av boka (kap. 31–34) forteller om slutten på Moses' liv og gjerning: Josva blir innsatt som fører for Israel inn i Kanaan, og den ferdige lovboka blir overgitt til prestene, som skulle ta vare på den og lese den for folket på løvhyttefesten i ettergivelsesåret (kap. 31). Så kommer Moses' sang (32,1–47) og kunngjøringen av hans død (32,48–52), Moses' velsignelse (kap. 33) og beretningen om hans død (34,1–12).

Hva boka vilAllerede denne oversikten viser at utleggingen av lovens bud, lover og forskrifter bare hadde ett mål: å binde folket på det høytideligste til å holde fast ved den pakten Herren hadde sluttet med Israel på Horeb (29,1), også når de kom til Kanaan. Derfor gjentar Moses både de ti bud, paktens grunnlov, og mange av budene i loven fra Sinai.

Bare sjelden gjengir han dem i sin helhet (som matlovene i kap. 14); som oftest trekker han fram noen få som eksempel og knytter til dem forklaringer av hvordan loven skulle brukes i Kanaan. Boka forutsetter at lovene i de tidligere bøkene gjelder fullt ut, og vil sikre at de blir virkeliggjort i sitt sanne vesen og etter sitt høyere mål, uansett hvilke vansker som kunne møte folket.

Derfor nevnes ikke forskriftene om helligdommen, prestenes og levittenes tjeneste og loven om offer og renselse, for de var allerede kjent. Påsken, pinsen og løvhyttefesten nevnes bare kort, for å pålegge folket å holde offermåltidene ved helligdommen (kap. 16), og tienden og førstegrøden bare i den grad de skulle brukes til slike måltider for Herrens ansikt.

Moses befaler at det skal settes inn dommere i alle byene, men sier ingenting om hvordan de skal velges, for det var gjort før. Derimot gir han forskrifter om kongen folket en gang ville ønske seg, om profetene Herren ville oppreise, og om kriger mot andre folk enn kanaaneerne.

Dette utvalget viser at Moses ikke så mye ville fullstendiggjøre den tidligere lovgivningen med nye lover som å få den holdt og ført inn i folkets liv. Det blir enda tydeligere når vi ser at han etter de ti bud samler hele innholdet i alle budene i det ene budet om å elske Gud av hele sitt hjerte, og stiller det fram som summen av hele loven (6,5).

I alle utleggingene, formaningene, truslene og løftene sikter han mot dette ene: å vekke i folkets hjerte det rette sinnelaget til å holde Guds bud – ydmykhet, kjærlighet og villig lydighet. Han vil bryte ned den kjærligheten til ytre

lovlydighet og fariseisk selvrettferdighet som bor i det naturlige mennesket, så folket kan omskjære sitt hjertes forhud (10,16), gå inn i pakten med sin Gud av hele hjertet og holde den i sann troskap.

Det er dette særpreget som gjør at 5. Mosebok fullender loven – ikke at den skulle gi en allmenn folkelov ved siden av den tidligere lovgivningen, som mest gjaldt prestene og levittene.[2]

Moses har skrevet bokaNettopp her finner vi det sterkeste beviset for at denne siste delen av loven er fra Moses. Overskriften sier tydelig (1,1–4) at Moses holdt talen for hele Israel kort før han døde, i Moabs land på den andre siden av Jordan, altså på terskelen til det lovede landet. Både formen og innholdet i boka bekrefter det.

Hengstenberg sier det godt: «Moses' tale passer helt til hans stilling. Han taler som en døende far til sine barn. Ordene er alvorlige, inderlige og gripende.

Han ser tilbake på de førti årene i ørkenen og minner folket om alle velgjerningene de hadde fått, om utakken de så ofte hadde lønnet dem med, om Guds dommer og om kjærligheten som stadig brøt fram bak dommene. Han forklarer lovene igjen og igjen, føyer til det som trengs for å fullstendiggjøre dem, og blir aldri trett av å formane til lydighet med de varmeste ord, for folkets liv hang på det.

Han ser framtiden i fortiden, og med både sorg og glede ser han hvordan de tre store trekkene i fortiden – frafall, straff og tilgivelse – gjentar seg i framtiden. Hele tiden er situasjonen den at Israel står ved grensen til det lovede landet og gjør seg klar til å gå over Jordan.

Det sies aldri et ord om det som senere ble midtpunktet i folkets liv, Jerusalem og templet eller Davids kongedømme. Erobringen som står for døren, blir bare forutsatt i store trekk. Landet står hele tiden i all sin glans som et gode en lengter etter, og det blir aldri vist til de særlige forholdene Israel kom til å leve under der.»

Til dette kommer det vi møter overalt i boka: den levende erindringen om Egypt og om hvordan folket hadde levd der (5,15; 7,15; 11,10; 15,15; 16,12; 24,18; 28,27.35.60), og det nøyaktige kjennskapet til de eldste forholdene hos folkene Israel møtte som venner eller fiender i Moses' tid (kap. 2), og mye annet som ble helt forandret kort tid etter at Israel hadde inntatt Kanaan.

Avslutningen på Moses' verkTalene fullender lovgivningen og fører den til ende, og slik er de en del av loven. På samme måte er beretningen om hvordan lovboka ble fullført og overgitt til prestene, sammen med Moses' sang og velsignelse (kap. 31–33), en verdig avslutning på verket til Moses, lovgiveren og mellommannen for den gamle pakt. Og til dette er beretningen om hans død (34,1–12), som Mosebøkene slutter med, høyst passende føyd til.

[2]Boka inneholder langt fra alt som angikk folket: ikke lovene i 2 Mos 20–23 som lå nærmest det daglige liv, ingenting om omskjærelsen, forsoningsdagen, basunfesten eller jubelåret, og ikke et ord om urenhet og renselse.

Kapittel 1. Fra Horeb til Kadesj

V. 1–4 er overskriften til hele boka, og i v. 5 er innledningen til den første talen føyd til. Med ordene «Dette er de ordene» knyttes 5. Mosebok til bøkene foran. «Dette» peker fram mot talene som følger, men binder samtidig det som kommer, sammen med det som er fortalt før, slik som i 1 Mos 2,4 og 6,9.

V. 1–5. Overskriften

> «[1]Dette er de ordene som Moses talte til hele Israel i ørkenen på den andre siden av Jordan. Det var i ødemarken, midt imot Suf, mellom Paran og Tofel og Laban og Haserot og Di-Sahab, [2]elleve dagsreiser fra Horeb etter den veien som fører til Se'ir-fjellene, til Kadesj-Barnea.»

Stedsangivelsene i v. 1 byr på en del vansker. I innledningen til den andre talen blir stedet der Moses holdt talene, «på den andre siden av Jordan», bestemt nærmere som «i dalen rett imot Bet-Peor» (4,46). Her heter det i stedet «i ørkenen, i ødemarken» osv.

Uttrykket «i ørkenen» er så allment at det selv må bestemmes nærmere med «i ødemarken». Det tyder på at navnene her ikke skal gi en mest mulig nøyaktig stedsangivelse for hvor Moses forklarte loven for Israel. De skal heller stille for øyet hvor talene ble holdt, og hvordan hele Israel sto på den tiden.

Israel var «i ørkenen», ennå ikke i Kanaan, den lovede arven, og nærmere bestemt i *Araba* (עֲרָבָה), som NB her gjengir med «ødemarken». Det er navnet på den dype lavsletten langs Jordan fra Genesaretsjøen til Dødehavet og videre sørover til Akababukta; derfor kalles Dødehavet «Ødemarkshavet» (3,17; 4,49). I dag brukes navnet bare om den sørlige delen av dalen, mens den nordlige heter el-Ghor.

«Midt imot Suf»: Suf er trolig en forkortelse for *jam suf* (יַם־סוּף), «Sivhavet», det vil si Rødehavet, som er navnet både på Suezbukta og Akababukta (2 Mos 13,18; 4 Mos 21,4). Sammen med navnene som følger, skal ordene vise nærmere hvilken ørken Israel hadde vandret i gjennom de førti årene. Moses talte til hele Israel mens folket ennå var i ørkenen, i Araba, og fortsatt midt imot Rødehavet, som de hadde gått over da de kom inn i ørkenen (2 Mos 15,22), «mellom Paran og Tofel og Laban og Haserot og Di-Sahab».

Paran er ikke hele ørkenen med dette navnet, men leirplassen i «ørkenen Paran» (4 Mos 10,12; 12,16), det vil si traktene ved Kadesj i ørkenen Sin

(4 Mos 13,21.26). Haserot er etter all sannsynlighet leirplassen med det navnet i 4 Mos 11,35 og 12,16, der Israel dro fra inn i ørkenen Paran.

Begge stedene hadde vært skjebnesvangre for Israel. I Haserot falt profetinnen Mirjam og ypperstepresten Aron ved å sette seg opp mot Moses (4 Mos 12). I ørkenen Paran ved Kadesj ble den eldre slekten forkastet og dømt til å dø i ørkenen fordi den gang på gang hadde gjort opprør mot Herren (4 Mos 14). Og da den yngre slekten, som var vokst opp i ørkenen, igjen var samlet i Kadesj for å dra til Kanaan, syndet selv Moses og Aron, folkets to ledere, ved Meribas vann, så ingen av dem fikk komme inn i Kanaan. Der døde også Mirjam den gangen (4 Mos 20).

Er Paran og Haserot nevnt for disse tunge hendelsenes skyld, ligger det nær å tro at det var lignende grunner til at de tre andre navnene er tatt med.

Tofel er etter Hengstenberg, Robinson og nyere forskere den store landsbyen Tafile på vestsiden av Edoms fjell, i en vannrik dal med store frukthager. Israel kan ha kommet hit i nærheten av Obot (4 Mos 21,10–11), og Schultz gjetter at det kanskje var her de kjøpte mat og drikke av edomittene for penger (2,29), så de for første gang fikk annen mat enn den ørkenen ga.

Mye taler for denne gjetningen. Selv om de ikke skulle ha fått annen mat for første gang nettopp her, gir beliggenheten grunn til å tro at det var her de for første gang kom fra ørkenen inn i et bebodd land. Derfor kunne stedet godt nevnes som det østligste punktet i ørkenvandringen – motstykket til leirplassen i Paran, der de på vestsiden først kom fram til Kanaans sørgrense.

Laban blir vanligvis regnet for å være Libna, den andre leirplassen på tilbakeveien fra Kadesj (4 Mos 33,20), og kanskje var det der Korahs flokk gjorde opprør (4 Mos 16).

Nyere utleggere har ment at Di-Sahab er Mersa Dahab, «gullhavnen», ved Akababukta. Men det er neppe riktig. Gjetningen bygger bare på at navnene ligner hverandre, og det beviser ingenting alene, for i Bibelen møter vi mange steder med samme navn på forskjellige kanter. Dessuten går veien fra Sinai ned dit gjennom en altfor trang og ufremkommelig dal til at Israel kunne ha marsjert dit og slått leir der. Foreløpig kan vi derfor ikke avgjøre hvor Di-Sahab lå.

Men selv om vi ikke kjenner dette stedet, og selv om også gjetningen om Laban er svært usikker, kan det ikke være noen velbegrunnet tvil om at ordene «mellom Paran og Tofel» omfatter hele de trettisju sorgens år. Da de begynte, var Israel i Paran, og da de var omme, søkte de å komme inn i Kanaan forbi Tofel, edomittenes Tafile.

«Midt imot Suf» peker tilbake på da de først kom inn i ørkenen. Ser en fra Moabs sletter ut over strekningen Israel hadde vandret, lå Suf, der de først kom inn i den arabiske ørkenen, mellom Paran, der menigheten nådde Kanaans grense i vest, og Tofel, der de trettisju år senere endelig var ferdige med ørkenvandringen i øst.

Også i v. 2 er tilbakeblikket på Guds førsel gjennom ørkenen tydelig. Ordene er ganske sikkert ment som noe mer enn en opplysning om avstanden fra Horeb til Kadesj-Barnea. Moses minner folket om at de hadde gått veien fra Horeb, der

pakten ble opprettet, til Kadesj, grensen mot det lovede landet, på elleve dager. Slik ville han få dem til å legge på hjertet det som skjedde i selve Kadesj.

«Den veien som fører til Se'ir-fjellene» er ikke veien langs disse fjellene gjennom Araba, men veien som leder mot Se'ir, på samme måte som veien til Rødehavet i 2,1 er veien som fører dit. Ordene beviser altså ikke at Israel dro gjennom Araba fra Horeb til Kadesj. Etter v. 19 gikk veien «til amorittfjellene», den sørlige delen av det som senere ble Judafjellene. Se'ir er her derfor ikke fjellkjeden øst for Araba, men Se'ir ved Horma (v. 44), høysletten rett overfor amorittfjellene (Jos 11,17; 12,7).

V. 3–5. Tiden og stedet for talene

> «[3]Det var i det førtiende året, i den ellevte måneden, den første dagen i måneden, at Moses talte til Israels barn og bar fram alt det Herren hadde befalt ham å tale til dem. [4]Det var etter at han hadde slått Sihon, amorittenes konge, som bodde i Hesjbon, og etter at han ved Edre'i hadde slått Og, kongen i Basan, som bodde i Asjtarot. [5]På den andre siden av Jordan, i Moabs land, begynte Moses å utlegge denne loven, og han sa:»

(Keil, v. 4: «… og Og, kongen i Basan, som bodde i Asjtarot, i Edre'i»; v. 5: «… tok Moses fatt på å utlegge denne loven»)

Etter stedet nevnes tiden da Moses holdt talene, og den er ikke mindre betydningsfull: den første dagen i den ellevte måneden i det førtiende året, altså mot slutten av hans liv, da Gud hadde fullført lovgivningen. Derfor kunne han tale «alt det Herren hadde befalt ham å tale til dem», det vil si i lovene i de foregående bøkene, som det alltid vises til på denne måten (4,5.23; 5,32–33; 6,1).

Tiden var også betydningsfull fordi amorittkongene Sihon og Og nå var slått. Ved å gi Israel seier over disse mektige kongene hadde Herren begynt å oppfylle sine løfter (2,25), og dermed hadde han forpliktet Israel til kjærlighet, takk og lydighet (4 Mos 21,21–35). Edre'i var etter Jos 12,4 og 13,12.31 Ogs andre hovedstad, og det er som hovedstad den nevnes her, ikke som stedet der Og ble slått (3,1; 4 Mos 21,33).

I v. 5 tar Moses opp igjen stedsangivelsen, «på den andre siden av Jordan», og bestemmer den nærmere med den allmenne vendingen «i Moabs land», det vil si Moabs sletter. Selve talen innledes med ordene «Moses tok fatt på å utlegge denne loven». Verbet *ho'il* (הוֹאִיל) betyr ikke «begynne», men «ta på seg, gi seg i kast med»; her betegner det et tiltak som kom av en indre drift.

Verbet *be'er* (בֵּאֵר) betyr «forklare, gjøre tydelig» (som i 27,8 og Hab 2,2). Moses ville legge denne loven klart fram, selv om utleggingen var knyttet til en alvorlig formaning om å ta vare på den og holde den.

«Denne» loven er den som legges fram i det følgende, men innholdet er ikke noe annet enn den loven som allerede er gitt i bøkene foran. «Når det gjelder innholdet, finnes det bare én lov» (Schultz). At 5. Mosebok ikke vil gi en ny eller annen lov, kunne ikke gå klarere fram enn av ordet *be'er*.

Moses' første tale

Den første talen (1,6–4,40) forbereder utleggingen av loven. For å binde folket til rett troskap mot pakten begynner Moses med å se tilbake på det som hadde

hendt i de førti årene, fra Sinai til Moabs sletter. Med noen treffende trekk viser han hvordan Herren ved Horeb bød Israel å bryte opp og ta Kanaan i eie, det landet han hadde lovt patriarkene for deres etterkommere (1,6–8).

Folket var blitt tallrikt og vel ordnet med høvdinger og dommere (v. 9–18) og var kommet til Kadesj-Barnea ved grensen til landet (v. 19). Men der ville de ikke dra opp, enda speiderne meldte at landet var godt (v. 20–25). Fordi de ikke stolte på Herren, ble de forferdet over kanaaneernes makt og gjorde opprør mot sin Gud, og derfor ble de utestengt fra det lovede landet (v. 26–46).

Da straffetiden var over, lot ikke Herren dem føre krig mot Edom og Moab og drive disse folkene bort fra det landet Gud hadde gitt dem. Men etter at de hadde gått rundt landene deres (2,1–23), ga han amorittkongene Sihon og Og i Israels hånd, så de kunne innta rikene deres i Gilead og Basan (2,24–3,17).

Ruben, Gad og halve Manasse fikk landet deres til arv, men måtte gå med over Jordan og hjelpe brødrene sine å erobre Kanaan. Josva ble innsatt til fører og skulle dele landet ut til dem, for Moses selv fikk ikke gå over Jordan på grunn av den vreden fra Gud han hadde pådratt seg for folkets skyld (3,18–29).

Derfor skal Israel holde Herrens bud uten å legge noe til eller trekke noe fra, holde fast ved pakten og ikke lage seg noe bilde av Herren. Ellers fører de hans vrede over seg og blir spredt blant hedningene, i stedet for å bli for alltid i landet (4,1–40).

Moses minner altså menigheten om hvordan Herren hadde oppfylt sitt løfte fra Horeb til Moabs sletter, og hvordan de selv med vantro og gjenstridighet hadde dratt den lange ørkenvandringen over seg. Slik kan han legge dem på hjertet at de ikke må gå glipp av å eie landet varig ved å fortsette å bryte pakten og bryte den på ny – en vel egnet forberedelse til utleggingen av loven. Kap. 1 ser tilbake på Guds førsel fra Horeb til Kadesj.

V. 6–28. Bryt opp fra Horeb

> «[6]Herren vår Gud talte til oss ved Horeb og sa: Lenge nok har dere oppholdt dere ved dette fjellet. [7]Bryt nå opp og gi dere på veien til amorittfjellene og til alle de folk som bor der omkring, i ødemarken, i fjellbygdene og i lavlandet og i sydlandet og ved havstranden – til kana'aneernes land og til Libanon, helt til den store elven, elven Frat. [8]Se, jeg har gitt dere dette landet. Dra av sted og innta det landet som Herren med ed har lovt å gi deres fedre Abraham, Isak og Jakob og deres ætt etter dem!»

Moses begynner med Herrens oppfordring ved Horeb om å bryte opp og dra til Kanaan. Gudsnavnet «Herren vår Gud» forutsetter at Israel var tatt opp i pakten med Herren ved Sinai. På samme måte forutsetter ordene «Lenge nok har dere oppholdt dere ved dette fjellet» at hensikten med å føre Israel til Horeb var nådd: Folket hadde fått de lovene og forskriftene som trengtes for å leve i pakten, og kunne nå dra til Kanaan og ta det lovede landet i eie.

Dette Herrens ord står ikke i denne formen i den tidligere fortellingen, men innholdet ligger i de forskriftene Gud ga for å forberede oppbruddet (4 Mos 1–4; 9,15–10,10), og i at skyen løftet seg fra tabernaklet like etterpå (4 Mos 10,11).

Amorittfjellene er fjellandet der denne stammen bodde, kjernen i Kanaan, og betyr det samme som «kana'aneernes land» litt etter. Amorittene er nevnt i stedet for alle de andre fordi de var den mektigste stammen i Kanaan, slik som i 1 Mos 15,16. «Alle de folk som bor der omkring» er innbyggerne i hele Kanaan, det viser oppregningen av landsdelene som følger.

Etter jordsmonnet falt Kanaan naturlig i fem deler: *Araba* («ødemarken», dagens el-Ghor), fjellbygdene (de senere Judafjellene og Efraimfjellene), lavlandet (*sjefela*, שְׁפֵלָה) mellom Judafjellene og Middelhavet fra Karmel ned til Gasa, sydlandet (*negev*, נֶגֶב) og havstranden, den smale kyststripen fra Jafo til like sør for Tyrus.

At Libanon er nevnt ved siden av kanaaneernes land, at landsdelene regnes opp hver for seg, og at østgrensen føres helt til Frat (1 Mos 15,18), hører til den fyldige talemåten. Det er likevel ikke Antilibanon som er ment, men selve Libanon, som lå innenfor Israels nordgrense slik den er fastsatt i 4 Mos 34,7–9.

Dette landet hadde Herren stilt til Israels rådighet, så de kunne ta det i eie, slik han med ed hadde lovt fedrene å gi det til deres etterkommere (1 Mos 12,7; 13,15; 15,18). Eden peker tilbake på 1 Mos 22,16.

«Deres fedre … og deres ætt etter dem» svarer til «deg og din ætt» i 1 Mos 13,15 og 17,8. Det betyr ikke at patriarkene selv skulle ha tatt Kanaan i eie. «Deres ætt» bestemmer nærmere hvem løftet gjaldt; sammenlign 1 Mos 15,7 med v. 18, der det enkle «deg» blir forklart med «din ætt».

V. 9–12. Moses makter ikke å bære folket alene

> «[9]Den gang sa jeg til dere: Jeg makter ikke alene å bære dere. [10]Herren deres Gud har gjort dere tallrike, så dere i dag er mange som stjernene på himmelen. [11]Måtte bare Herren, deres fedres Gud, gjøre dere tusen ganger flere enn dere er, og velsigne dere, som han har lovt! [12]Men hvordan kan jeg alene bære strevet og byrden med dere og all kranglingen deres?»

Tanken i v. 6–8 er denne: Da Herren hadde sluttet pakt med Israel ved Horeb, ville han straks oppfylle løftet til patriarkene og føre dem inn i det lovede landet. Og Moses på sin side hadde gjort det som trengtes for å føre folket trygt til Kanaan (jf. 2 Mos 18,23), slik han forklarer i v. 9–18.

Folket var blitt mange som stjernene på himmelen, slik Herren hadde lovt, og Moses maktet ikke å bære byrden alene og avgjøre alle tvister. Derfor satte han den gang vise og forstandige menn fra stammehøvdingene til dommere over dem og påla dem å avgjøre de mindre sakene rettferdig og uten å gjøre forskjell på folk.

Hvordan dommerne ble innsatt, er fortalt i 2 Mos 18,13–26. Der ser vi at Moses gjorde dette etter råd fra Jetro, allerede før lovgivningen på Sinai. «Den gang» i v. 9 strider ikke mot dette, for verbformen uttrykker tankens rekkefølge, ikke tidens.

Moses ville ikke minne folket om hendelsene i den rekkefølgen de skjedde, men ordnet dem etter hvor viktige de var for hovedhensikten med talen. Derfor måtte han begynne med det Gud hadde gjort for å oppfylle sitt løfte, og først etterpå nevne det han selv, Guds tjener, hadde gjort i sitt embete, som noe helt underordnet.

For denne hensikten var det likegyldig hvem som hadde rådet ham til ordningen. Men det var viktig å minne om at det var folkets sterke vekst som hadde gjort den nødvendig. Slik kunne han minne menigheten om at Herren allerede den gang hadde oppfylt løftet til patriarkene, og at dette var en håndfast borgen for at også de andre løftene sikkert ville bli oppfylt. Derfor beskriver han veksten slik at tilhørerne uvilkårlig måtte tenke på paktsløftet i 1 Mos 15,5 (jf. 12,2; 22,17; 26,4).

For at ingen skulle misforstå ordene «Jeg makter ikke alene å bære dere», la Moses til ønsket om at Herren måtte oppfylle løftet om et tallrikt folk tusen ganger: «Måtte bare Herren, deres fedres Gud» – han som åpenbarte seg som Gud for fedrene – «gjøre dere tusen ganger flere enn dere er, og velsigne dere.»

At «velsigne» følger etter «gjøre dere flere», peker tilbake på 1 Mos 12,2. Velsignelsen kan derfor ikke begrenses til styrke, fruktbarhet og vekst, men omfatter også den åndelige velsignelsen som var lovt Abraham. «Strevet og byrden» med folket (v. 12) er folket selv med alle sine saker og anliggender, som tynget Moses' skuldrer.

V. 13–18. Dommerne blir innsatt

> «[13]Kom med noen vise og forstandige og prøvede menn fra hver av stammene! Så vil jeg sette dem til høvdinger over dere. [14]Da svarte dere meg: Det er både rett og godt det du sier. [15]Så tok jeg stammehøvdingene deres, vise og prøvede menn, og satte dem til høvdinger over dere. Noen satte jeg over tusen, noen over hundre, noen over femti og noen over ti. Jeg gjorde dem til tilsynsmenn over stammene. [16]Den gang bød jeg også deres dommere og sa: Hør på de sakene som deres brødre har seg imellom, og døm med rettferdighet mellom en mann og hans bror eller en fremmed som bor hos ham! [17]Dere skal ikke gjøre forskjell på folk når dere dømmer. Den minste som den største skal dere høre på. Dere skal ikke være redde for noen, for dommen hører Gud til. Men om noen sak er for vanskelig for dere, skal dere føre den fram for meg. Så vil jeg høre på den. [18]På samme tid bød jeg dere alt det dere skulle gjøre.»

Menigheten skulle stamme for stamme velge ut vise, forstandige og kjente menn, og Moses ville sette dem til høvdinger, det vil si dommere, over folket. Da de ble innsatt, ga han dem de påbudene de trengte (v. 16): De skulle høre partene som meglere mellom brødrene og dømme rettferdig uten å gjøre forskjell på folk (jf. 3 Mos 19,15; 2 Mos 23,2–3).

«Dommen hører Gud til», det vil si at den er innstiftet av Gud og skal forvaltes i hans navn og etter hans rettferdighet. Derfor heter det å føre en sak «fram for Gud» (2 Mos 21,6). Om de vanskelige sakene som dommerne skulle legge fram for Moses, se 2 Mos 18,26.

V. 19–25. Til Kadesj-Barnea

> «[19]Så brøt vi opp fra Horeb og dro gjennom hele den store og forferdelige ørkenen som dere har sett, på vei til amorittfjellene, slik som Herren vår Gud befalte oss. Og vi kom til Kadesj-Barnea. [20]Da sa jeg til dere: Nå er dere kommet til amorittfjellene, som Herren vår Gud vil gi oss. [21]Se, Herren din Gud har gitt dere landet. Dra opp og innta det, som Herren, dine fedres Gud, har sagt deg! Frykt ikke og vær ikke redd! [22]Da kom dere til meg alle sammen og sa: La oss sende folk i forveien for oss, så de kan utspeide landet for oss og gi oss melding

om veien dit opp, og om byene vi kommer til! [23]Dette syntes jeg godt om, og jeg tok ut blant dere tolv menn, én mann for hver stamme. [24]De dro av sted og dro opp i fjellene og kom til Esjkol-dalen. Og de utspeidet landet. [25]De tok med seg noe av landets frukt ned til oss, og de ga oss melding og sa: Det landet som Herren vår Gud vil gi oss, er et godt land.»

Fra Guds og Moses' side var alt gjort for å føre Israel raskt og trygt til Kanaan. At de måtte bli i ørkenen i førti år, skyldtes bare at de sto imot Guds bud. Allerede på de første leirplassene i ørkenen viste folket at det var misfornøyd med Guds førsel (4 Mos 11–12). Men det går Moses forbi. Han minner dem bare om opprøret i Kadesj (4 Mos 13–14), for det var det som førte til at den opprørske slekten ble dømt til å dø ut i ørkenen.

Den store og forferdelige ørkenen som de hadde «sett», det vil si lært å kjenne, er ørkenen et-Tih. I Kadesj sa Moses til dem at de nå var kommet til amoritt-fjellene, som Herren ville gi dem. Landet lå foran dem, og de kunne innta det uten frykt (v. 20–21). Men de foreslo å sende ut menn som skulle utspeide landet, byene og veien inn. Moses godtok forslaget og sendte ut tolv menn, én fra hver stamme, som dro gjennom landet (v. 22–25). Dette er fortalt utførligere i 4 Mos 13.

Moses' oppfordring om å innta landet (v. 20–21) står ikke uttrykkelig der, men den ligger i at speiderne ble sendt ut, for det kunne bare ha én hensikt: at de skulle trenge inn i landet og ta det i eie. Av speidernes melding nevner Moses i v. 25 bare det som gjaldt landets beskaffenhet, at det var godt. Slik kunne han stille folkets nei rett opp mot det.

V. 26–28. Folket vil ikke dra opp

«[26]Men dere ville ikke dra dit opp. Dere var gjenstridige mot Herrens, deres Guds ord. [27]Dere knurret i teltene deres og sa: Herren hater oss! Derfor har han ført oss ut av Egypt og vil gi oss i amorittenes hånd og ødelegge oss. [28]Hva er det for et land vi skal dra opp til? Våre brødre har gjort vårt hjerte motløst, for de sa: Det er et folk som er større og høyere enn vi! De har store byer med murer som når til himmelen, og der så vi også anakittenes barn.»

«Herrens ord» heter egentlig «Herrens munn», det vil si hans uttrykkelige vilje. Med ordene om knurringen i teltene viser Moses til 4 Mos 14,1, og så beskriver han opprøret som er fortalt der (4 Mos 14,2–4), slik at sinnelaget folket viste, framstår som den groveste utakknemlighet: Folket kalte den største velgjerningen Gud hadde vist dem, utfrielsen fra Egypt, for en handling av hat.

Samtidig taler Moses til dem som lever nå, som om det var de selv som hadde sagt dette, enda hele den menigheten som gjorde opprør i Kadesj, var falt i ørkenen, og en ny slekt nå var samlet rundt ham. Slik viser han at den syndige fordervelsen som brøt ut den gang og bar så bitter frukt, ikke var død ut med den eldre slekten. Den spirte fortsatt i Israel, og selv om den lå dypt skjult i hjertene, ville den sikkert bryte fram igjen.

«Våre brødre», speiderne, «har gjort vårt hjerte motløst», egentlig fått det til å smelte (jf. Jos 2,9), med meldingen sin (4 Mos 13,28–29.31–33), som her gjengis i korthet. At byene hadde murer «som når til himmelen», er ingen overdrivelse.

Moses bruker uttrykket også i 9,1, og det beskriver levende det inntrykket byenes størrelse virkelig gjorde på dem. Om anakittenes barn, se 4 Mos 13,22.[1]

V. 29–46. Likevel trodde dere ikke

> «[29]Da sa jeg til dere: La dere ikke skremme, og vær ikke redde for dem. [30]Herren deres Gud, som går foran dere, han skal kjempe for dere, slik som dere så han gjorde det for dere i Egypt [31]og siden i ørkenen. Der så du hvordan Herren din Gud bar deg, som en mann bærer sitt barn, hele den veien dere gikk, til dere kom til dette stedet. [32]Likevel trodde dere ikke på Herren deres Gud, [33]han som gikk foran dere på veien for å finne leirplass for dere, om natten i en ild, så dere kunne se den veien dere skulle gå, og om dagen i en sky.»

Folket var nær ved å fortvile over å kunne seire over kanaaneerne. Da prøvde Moses å gi dem nytt mot ved å peke på Herrens hjelp, som de hadde fått så mektig og synlig i Egypt og i ørkenen, og mane dem til å stole på ham igjen, han som var deres allmektige hjelper og fører. Men det var helt forgjeves.

Nettopp fordi Moses ikke nådde fram, er oppfordringen hans forbigått i fortellingen i 4 Mos 13–14. Der nevnes bare at Josva og Kaleb prøvde å vekke folket (4 Mos 14,6–9), og det fordi det modige framferdet deres fikk følger for deres egen framtid.

«Som går foran dere» (v. 30) tas opp igjen og føres videre i v. 33. Herren skal kjempe for dem på nøyaktig samme måte som han gjorde for dem i Egypt, særlig da de gikk over Rødehavet (2 Mos 14), og i ørkenen. Der bar Herren dem «som en mann bærer sitt barn», det vil si at han støttet dem, tok seg av dem og sørget for dem på den mest farslige måte (jf. bildet i 4 Mos 11,12, som er utfoldet enda rikere i Sal 23).

«Likevel trodde dere ikke på Herren deres Gud»: Selv om jeg minnet dere om all den nådige hjelpen dere hadde fått fra deres Gud, holdt dere fast ved vantroen. Verbformen på hebraisk beskriver vantroen som en varig tilstand. Vantroen var en desto tyngre synd fordi Herren deres Gud gikk foran dem hele veien i sky- og ildstøtten for å lede og verne dem (4 Mos 9,15 ff.; 10,33; jf. 2 Mos 13,21–22).

V. 34–40. Herrens dom

> «[34]Da Herren hørte det dere sa, ble han vred og sverget: [35]Sannelig, ikke noen av disse menn, av denne onde slekt, skal se det gode landet jeg har sverget å ville gi deres fedre – [36]ingen uten Kaleb, Jefunnes sønn. Han skal få se det. Til ham og hans barn vil jeg gi det landet han har trådt på med sin fot, for han har trofast fulgt Herren. [37]Også meg ble Herren vred på for deres skyld. Og han sa: Heller ikke du skal komme dit inn. [38]Josva, Nuns sønn, som går deg til hånde, han skal komme dit inn. Sett mot i ham, for han skal skifte landet ut til arv blant Israel. [39]Og deres barn, som dere sa ville bli til krigsbytte, deres sønner, som ennå ikke kan skille godt fra ondt, de skal komme dit inn. Dem vil jeg gi det, de skal ta det i eie. [40]Men snu nå og dra ut i ørkenen, på veien til Rødehavet!»

[1]Schultz: «Den svake troens eller vantroens øyne så byene virkelig rage opp mot himmelen. Heller ikke for troens øyne ble høyden mindre, sett i forhold til troens egen kraft. Troen skjuler ikke vanskelighetene for seg selv, for at den ikke skal ta noe fra Herren av den æren som med rette tilhører ham når han hjelper den over dem.»

Da Herren hørte disse høylytte ordene, ble han vred og sverget at ingen av disse mennene, denne onde slekten, skulle få komme inn i det lovede landet, unntatt Kaleb, fordi han trofast hadde fulgt Herren (4 Mos 14,21–24).

For å prente inn i folket hvor strengt den hellige Guds dom var, la Moses til i v. 37: «Også meg ble Herren vred på for deres skyld.» Dette sier han før han nevner Josva, som i likhet med Kaleb var unntatt fra dommen. Til sist ville han nemlig også innprente folket at Herren selv i sin vrede hadde husket sin pakt: Da han felte dommen over sin tjener Moses, ga han folket en fører i Josva, som skulle føre dem inn i den lovede arven.

Ifølge 4 Mos 20,1–13 skjedde dette med Moses først da menigheten kom til Kadesj for andre gang. At det her står tett sammen med den tidligere dommen, betyr ikke at de to hendelsene skjedde samtidig. Moses ville ikke lære folket historie og tidsregning, men stille dem overfor hvor hellige Herrens dommer er.

Med ordene «for deres skyld» ville ikke Moses fri seg selv fra skyld. Heller ikke i denne boka blir synden hans ved Meribas vann tiet om (32,51). Men hadde han her trukket fram sin egen skyld, ville han ha svekket hensikten med å nevne hendelsen: å vekke folkets samvittighet og gi dem en sunn frykt for synden ved å holde fram for dem hvor stor deres skyld var.

Han ville heller ikke gi næring til en falsk trygghet om deres egen synd, med den tanken at også høyt begavede gudsmenn faller i synd. Derfor pekte han bare på at det var folkets trette med ham som førte Guds vrede også over ham.

«Som går deg til hånde» (v. 38) betyr «som står i din tjeneste» (2 Mos 24,13; 33,11; jf. 5 Mos 10,8; 18,7; 1 Kong 1,28). Til «Sett mot i ham» kan en sammenligne 31,7, og om hvordan Josva ble innsatt som Israels fører, se 4 Mos 27,18–19.

Josva skulle skifte ut landet til arv blant Israel, nærmere bestemt (v. 39) blant de unge, barna til den dømte slekten. Da Moses gjengir mer av Guds dom (4 Mos 14,31), beskriver han dem som uten del i foreldrenes synd ved å legge til: «som ennå ikke kan skille godt fra ondt». Uttrykket betegner den alderen da en ennå er umyndig i åndelig forstand og ikke kan stilles til moralsk ansvar (Jes 7,15–16). I 2 Sam 19,35 er meningen en annen.

V. 41–46. Det overmodige angrepet

> «[41]Da svarte dere meg og sa til meg: Vi har syndet mot Herren! Nå vil vi dra opp og kjempe, slik som Herren vår Gud har befalt oss. Og dere bandt våpnene på dere hver og en, og dere mente det var en lett sak å dra opp i fjellandet. [42]Da sa Herren til meg: Si til dem: Dere skal ikke dra opp, og dere skal ikke kjempe, for jeg er ikke med dere. Dere kommer bare til å bli slått av fiendene. [43]Og jeg talte til dere, men dere hørte ikke på meg. Dere var gjenstridige mot Herrens ord, og dere var så overmodige at dere dro opp i fjellene. [44]Men amorittene, som bodde der i fjellene, dro ut mot dere, og de forfulgte dere som en bisverm. De slo dere sønder og sammen i Se'ir og drev dere like til Horma. [45]Da vendte dere tilbake og gråt for Herrens åsyn. Men Herren hørte ikke på klagene og vendte ikke sitt øre til dere. [46]Derfor måtte dere bli i Kadesj i så lang tid, hele den tiden dere var der.»

I v. 40–45 forteller Moses videre, etter 4 Mos 14,39–45, hvordan folket bare dro enda større ulykker over seg da de sto imot Guds befaling om å vende tilbake til ørkenen (v. 40; jf. 4 Mos 14,25). Det overmodige forsøket på å trenge inn i Kanaan mot Herrens uttrykkelige vilje måtte de bøte for med et ynkelig nederlag.

Der 4 Mos 14,44 sier at de «dro opp … i overmodig tross», sier Moses her at de tok lett på det å dra opp (v. 41), og at de handlet overmodig (v. 43). Verbet *hezid* (הֵזִיד), egentlig «koke over», betyr å handle tankeløst, hovmodig eller ubesindig.

«Da vendte dere tilbake og gråt for Herrens åsyn», det vil si ved helligdommen, «men Herren hørte ikke». «Vendte tilbake» viser ikke til at de kom tilbake til Kadesj, men til en indre vending. Det var ingen sann omvendelse til bot, bare at de oppga det ubesindige foretaket de hadde satt i gang mot Guds bud. De gikk fra trass til vantro klage over ulykken som hadde rammet dem, og en slik klage hører Gud aldri.

«Derfor måtte dere bli i Kadesj i så lang tid, hele den tiden dere var der.» Det betyr ikke en tid en kan regne ut av andre opplysninger, slik Seder Olam og mange rabbinere har gjort, men rett og slett «så lenge dere ble der» (jf. 9,25). Det var unødvendig å si nærmere hvor lenge de var i Kadesj, for det visste folket Moses talte til. For oss er det umulig å avgjøre, for «lang tid» er et relativt uttrykk og kan bety mange år like godt som mange måneder eller uker.

Men det gir slett ikke grunnlag for å anta, slik noen har gjort, at hele folket aldri brøt opp fra Kadesj, for det strider mot 2,1. At subjektet skifter fra «dere ble» (v. 46) til «vi snudde om og dro» (2,1), beviser ikke at Moses bare dro bort med den delen av menigheten som holdt seg til ham, mens resten ble igjen.

Skiftet kommer av at Moses her går fra det som hendte i Kadesj, som han holdt fram for folket som en advarsel, til å fortelle om hvordan Gud førte Israel videre. Fra v. 22 av hadde han skilt mellom seg selv og folket for å avsløre deres opprør mot Gud. Nå vender han tilbake til den fortellende «vi»-formen som han begynte med i v. 6, og som han hadde holdt fast ved helt til v. 19.

Kapittel 2. Rundt Se'ir og seieren over Sihon

Kap. 2–3 ser tilbake på hvordan Gud førte Israel rundt Edom og Moab fram til amorittenes grense, og på den nådige hjelpen Herren ga da kongerikene til Sihon og Og ble erobret. V. 1–23 forteller om vandringen fra Kadesj til amorittenes grense.

V. 1–25. Tilbake til ørkenen

> «[1]Så snudde vi om og dro til ørkenen på veien til Rødehavet, slik som Herren hadde talt til meg. I lang tid dro vi omkring i Se'ir-fjellene.»

Etter et langt opphold i Kadesj begynte Israel tilbaketoget til ørkenen. Ordene peker tilbake på 4 Mos 14,25, og «slik som Herren hadde talt til meg» framhever at oppbruddet var lydighet mot den befalingen Gud ga der. Moses taler altså ikke om det andre oppbruddet fra Kadesj, til fjellet Hor (4 Mos 20,22), men om det første, etter at slekten som dro ut av Egypt, var blitt dømt.

«I lang tid dro vi omkring i Se'ir-fjellene»: Dette omfatter de trettiåtte årene i ørkenen. Slik Moses forbigår at menigheten på ny samlet seg i Kadesj (4 Mos 20,1), går han også forbi vandringen fram og tilbake i ørkenen og retter blikket mot den siste vandringen fra Kadesj til fjellet Hor. Han vil minne menigheten om hvordan Herren hadde ført dem fram til enden på all vandringen.

V. 2–7. Edoms land skal ikke angripes

> «[2]Da sa Herren til meg: [3]Lenge nok har dere dratt omkring disse fjellene. Vend dere nå mot nord! [4]Og tal til folket og by dem: Dere drar nå fram gjennom det landet som tilhører deres brødre Esaus barn, som bor i Se'ir. De blir redde for dere, men dere skal ta dere vel i akt, [5]så dere ikke gir dere i strid med dem. Jeg vil ikke gi dere så mye som en fotsbredd av deres land, for jeg har gitt Esau Se'ir-fjellene til eiendom. [6]Mat skal dere kjøpe av dem for penger, så dere har noe å ete. Og vann skal dere også kjøpe av dem for penger, så dere kan drikke. [7]For Herren din Gud har velsignet deg i alle dine henders gjerninger. Han har båret omsorg for deg på din vandring gjennom denne store ørkenen. I førti år har Herren din Gud nå vært med deg. Du har ikke manglet noe.»

Da de hadde gått gjennom Araba til sørenden, bød Herren dem å vende mot nord, det vil si gå rundt sørenden av Se'ir-fjellene og dra nordover på østsiden av dem (4 Mos 21,10). De skulle ikke gi seg i strid med edomittene, for Herren hadde

gitt Esau Se'ir-fjellene til eiendom. Derfor skulle de kjøpe mat og vann av dem for penger. Verbet som brukes om vannet, *kara* (כָּרָה), betyr egentlig «grave», for ofte måtte de grave brønner og ikke bare øse opp vann (1 Mos 26,25).

Dette kunne de gjøre fordi Herren hadde velsignet dem i alle deres henders gjerninger, ikke bare med buskapen de hadde holdt i ørkenen (2 Mos 34,3; 4 Mos 32,1), men i alt de gjorde for å livnære seg, enten de sådde og høstet når de lå lenge på samme leirplass, eller solgte det de hadde laget, til ørkenens arabere. «Han har båret omsorg for deg» heter egentlig «kjent» vandringen din, det vil si gitt nøye akt på den (jf. Sal 1,6). I førti år har han ikke latt deg mangle noe; hver gang nøden meldte seg, har han på underfullt vis sørget for alt du trengte.

V. 8–9. Forbi Edom til Moab

> «[8]Så dro vi videre, bort fra våre brødre Esaus barn, som bor i Se'ir. Vi tok av fra veien som går fra Eilat og Esjon-Geber gjennom ødemarken, og vendte oss til en annen kant og dro fram på veien til Moabs ørken. [9]Da sa Herren til meg: Du må ikke angripe moabittene og ikke gi deg i strid med dem. Jeg vil ikke gi deg noe av deres land til eiendom, for jeg har gitt Lots barn Ar til eiendom.»

Etter Guds befaling dro de forbi edomittene langs fjellene deres, bort fra veien gjennom Araba fra Eilat og Esjon-Geber, og kom til slutt fram til Moabs sletter, der de nå lå i leir. Moabittene skulle de behandle på samme måte, for Herren hadde gitt Lots etterkommere Ar til eiendom. De kalles «Lots barn» av samme grunn som edomittene kalles Israels «brødre» i v. 4: Israel skulle holde slektskapsbåndet med disse folkene på det helligste. Ar, Moabs hovedstad, står her for hele landet, som var oppkalt etter den og styrt fra den.

V. 10–12. Emittene og horittene

> «[10]Før i tiden bodde emittene der, et stort og tallrikt folk og like høye av vekst som anakittene. [11]Også de blir regnet for refa'itter likesom anakittene, og moabittene kaller dem emitter. [12]Og i Se'ir bodde før i tiden horittene, men Esaus barn drev dem bort og utryddet dem og bosatte seg i deres sted, slik som Israel nå har gjort med sitt land, det som Herren har gitt dem til eiendom.»

For å stadfeste at moabittene og edomittene hadde fått landet sitt av Gud til eiendom, skyter Moses inn i Herrens ord noen opplysninger om dem som før hadde bodd i disse landene. Av dem går det fram at Edom og Moab ikke hadde utryddet dem ved egen kraft, men at Herren hadde utryddet dem for dem, slik det uttrykkelig står i v. 21–22.

Emittene bodde før i Ar og landet omkring, et sterkt og tallrikt folk av kjempevekst, som også ble regnet blant refa'ittene, likesom anakittene. Navnet emitter, *emim* (אֵימִים, «de fryktelige»), fikk de av moabittene. Om de var av hamittisk eller semittisk ætt, og hvordan de hang sammen med refa'ittene, kan vi ikke avgjøre.

Hvor horittene, *horim* (חֹרִים, «hulebeboerne»), i Se'ir-fjellene kom fra, er helt i mørke. Esaus etterkommere drev dem bort og utryddet dem fullstendig (1 Mos 14,6; 36,20). Ordene «slik som Israel nå har gjort med sitt land» forutsetter ikke at Kanaan alt var erobret, eller at boka er skrevet etter Moses' tid. Det landet Israel har fått til eiendom, er Gilead og Basan øst for Jordan, som Israel

hadde erobret under Moses og delt mellom de to og en halv stammene. Også i 3,20 kalles det den eiendommen Herren hadde gitt dem.

V. 13–15. Over Sered-bekken

> «[13]Bryt opp nå, og gå over Sered-bekken! Så gikk vi over Sered-bekken. [14]I trettiåtte år var vi på vandring fra Kadesj-Barnea, til vi gikk over Sered-bekken. Da var hele den slekt – alle våpenføre menn – utdødd av leiren, slik Herren hadde sverget at det skulle gå dem. [15]Og Herrens hånd var mot dem, så han utryddet dem av leiren til det var ute med dem.»

Derfor skulle Israel bryte opp fra Moabs ørken, den ørkenen som grenset til Moab i øst, og gå over Sered-bekken for å rykke fram mot amorittenes land (4 Mos 21,12–13). Det skjedde trettiåtte år etter at folket ble dømt i Kadesj (4 Mos 14,23.29), da den slekten Gud hadde forkastet, var helt utdødd, så ikke én av dem fikk se det lovede landet.

Ikke alle døde en naturlig død, for «Herrens hånd var mot dem» for å utrydde dem. Verbet *hamam* (הָמַם) brukes særlig om den redselen Herren slo fiendene sine med (2 Mos 14,24; 23,27). Det skjedde ved særskilte straffedommer, som i 4 Mos 16,35.49; 21,6 og 25,9.

V. 16–23. Ammons land skal ikke angripes

> «[16]Da alle våpenføre menn var utdødd av folket, [17]talte Herren til meg og sa: [18]Nå drar du over Moabs landemerker, gjennom Ar, [19]og du kommer nær Ammons barns land. Men du må ikke angripe dem eller gi deg i strid med dem. Jeg vil ikke gi deg noe av Ammons barns land til eiendom, for jeg har gitt Lots barn det til eiendom. [20]Også dette landet blir regnet for et refa'ittland. Før i tiden bodde refa'itter der, ammonittene kaller dem samsummitter. [21]De var et stort og tallrikt folk og like høye av vekst som anakittene. Men Herren utryddet dem for Ammons barn, så de drev dem bort og bosatte seg der i deres sted. [22]Det samme gjorde han for Esaus barn, som bor i Se'ir. For dem utryddet han horittene, så de drev dem bort og bosatte seg der i deres sted. Der har de bodd til denne dag. [23]På samme måte gikk det med avittene, som bodde i landsbyene like til Gasa. De ble ødelagt av kaftorerne, som kom fra Kaftor og bosatte seg der i deres land.»

Da denne slekten var helt utdødd, skulle de gå over Moabs grense, Arnon (v. 24), ved Ar, og rykke fram mot ammonittene øst for Moab. Men disse etterkommerne av Lot skulle de ikke angripe, for Herren hadde gitt dem landet deres til eiendom (v. 19; jf. v. 5 og 9).

For å stadfeste dette er det igjen skutt inn noen opplysninger om dem som før bodde i Ammons land (v. 20–22), slik som i v. 10–11. Ammonittene kalte disse refa'ittene samsummitter, *zamzummim* (זַמְזֻמִּים), «det summende eller brusende folket». Trolig er de det samme folket som susittene i 1 Mos 14,5. Denne kjempestammen hadde Herren utryddet for ammonittene, slik han hadde utryddet horittene for Esaus barn.

På samme måte ble avittene, som bodde i landsbyer i det sørvestlige hjørnet av Kanaan helt til Gasa, utryddet av kaftorerne, som kom fra Kaftor (1 Mos 10,14), selv om det ifølge Jos 13,3 fortsatt fantes noen rester av dem. Denne opplysningen ser ut til å være føyd til bare fordi forholdene er så like. Den betyr

ikke at Israel skulle stille seg til kaftorerne, de senere filistrene, slik som til Esaus og Lots etterkommere.

V. 24–25. Herren gir Sihon i Israels hånd

> «[24]Bryt opp, dra videre, og gå over Arnon-elven! Se, jeg har begynt å gi amoritten Sihon, kongen i Hesjbon, og hans land i din hånd. Gå nå i gang med å innta det, og gå til kamp mot ham! [25]Fra denne dag vil jeg la redsel for deg og frykt for deg komme over alle folk under himmelen. Alle som får høre om deg, skal skjelve og beve for deg.»

Israel skulle ikke føre krig mot de beslektede folkene Edom, Moab og Ammon. Men amorittene, som hadde trengt inn i Gilead og Basan, hadde Herren gitt i Israels hånd. Mens de lå i leir ved Arnon, grensen mot Sihons rike, bød Herren dem å gå over og innta landet. Fra denne dagen – den dagen Israel gikk over Arnon – ville han la redsel og frykt for Israel komme over alle folk, så de skulle skjelve og vri seg i angst så snart de hørte ryktet om Israel.

Uttrykket «alle folk under himmelen» er en overdrivelse, men det skal ikke begrenses til kanaaneerne og andre nabofolk. Det gjelder alle folk som ryktet om Herrens store gjerninger for Israel ville nå fram til (jf. 11,25; 2 Mos 23,27).

V. 26–37. Fredsbud til Sihon

> «[26]Fra ørkenen Kedemot sendte jeg bud til Sihon, kongen i Hesjbon, med ord om fred. Jeg sa: [27]La meg få dra gjennom ditt land! Jeg skal holde meg på veien, jeg vil ikke vike av, verken til høyre eller til venstre. [28]Mat kan du selge meg for penger, så jeg har noe å ete, og vann kan du også gi meg for penger, så jeg kan drikke. La meg bare få dra igjennom til fots, [29]slik som de Esaus barn, som bor i Se'ir, og de moabittene, som bor i Ar, ga meg lov til å gjøre – så jeg kan gå over Jordan til det landet som Herren vår Gud gir oss. [30]Men Sihon, kongen i Hesjbon, ville ikke la oss dra gjennom sitt land. For Herren din Gud hadde forherdet hans ånd og gjort hans hjerte hardt for å gi ham i din hånd, som en kan se i dag. [31]Og Herren sa til meg: Se, jeg har begynt å overgi Sihon og hans land til deg. Gå nå du i gang med å innta det, så landet blir ditt.»

Når Moses likevel sendte bud med ord om fred til Sihon (jf. 4 Mos 21,21 ff.), var det for å vise amorittkongen at det var hans egen skyld når han mistet rike, land og liv. Ønsket var alvorlig ment, selv om Moses etter det Gud hadde åpenbart ham, visste at Sihon ville avvise det og møte Israel med fiendskap. Sihons rike hørte nemlig ikke til Kanaan, det landet Gud hadde lovt patriarkene.

Gud visste på forhånd at Sihon ville bli forherdet, men det opphevet ikke friheten i det han ville og gjorde – like lite som når hans nei i v. 30 blir kalt en virkning av at Gud forherdet ham. Forherdelsen var like mye en gjerning av menneskelig frihet og skyld som en følge av Guds rådslutning, slik som hos farao.

Om hvordan edomittene behandlet Israel (v. 29), se 4 Mos 21,10. På samme måte solgte også moabittene mat til Israel for penger. Det strider ikke mot 23,4, der moabittene får skylden for at de ikke kom Israel i møte med brød og vann. Å komme noen i møte på den måten betyr å ta gjestfritt imot dem og by fram mat og drikke uten betaling, og det er noe helt annet enn å selge for penger.

V. 32–37. Seieren over Sihon

«[32]Og Sihon og hele hans folk dro ut mot oss til strid, til Jahas. [33]Og Herren vår Gud ga ham i vår vold, vi slo ham og hans sønner og alt hans folk i hjel. [34]Vi inntok den gang alle hans byer og slo hver by med bann, menn og kvinner og barn. Vi lot ikke noen bli tilbake eller slippe unna. [35]Bare feet tok vi til bytte i tillegg til hærfanget fra byene som vi inntok. [36]Fra Aroer, som ligger ved bredden av Arnon-elven, og fra byen i dalen like til Gilead var det ikke en by hvor murene var for høye for oss. Herren vår Gud overga dem alle til oss. [37]Men Ammons barns land kom du ikke nær, verken landet langsmed Jabbok-elven eller byene i fjellene eller noe annet som Herren vår Gud hadde forbudt oss å ta.»

Seieren over Sihon er i hovedsak fortalt allerede i 4 Mos 21,23–26. Krigen var en utryddelseskrig der alle byene ble slått med bann (3 Mos 27,29): Hele befolkningen ble drept, og bare feet og eiendelene ble tatt som bytte.

Slik gikk de fram i hele Sihons rike, fra Aroer ved Arnon og byen i dalen, det vil si Ar (4 Mos 21,15; jf. Jos 13,9.16), «like til Gilead», som stiger opp i nord ved Jabbok. Det var ikke en by som var «for høy» for dem, det vil si så sterk at de ikke kunne innta den.

Bare ammonittenes land kom de ikke nær: hele strekningen langs Jabbok-elven, det vil si ammonittenes land på østsiden av øvre Jabbok, byene i ammonittenes fjelland og alt annet Herren hadde forbudt dem å ta. At halvparten av Ammons land ble gitt til Gads stamme etter Jos 13,25, strider ikke mot dette. Der er det tale om den delen av ammonittenes land som lå mellom Arnon og Jabbok, og som amorittene under Sihon alt hadde tatt fra dem (jf. Dom 11,13).

Kapittel 3. Seieren over Og og Moses' bønn

Moses fortsetter tilbakeblikket fra kap. 2. Han minner folket om hvordan Herren ga dem Og, kongen i Basan, i hånden, og hvordan landet øst for Jordan ble fordelt mellom de to og en halv stammene. Så forteller han hvordan Josva ble satt inn som hans etterfølger, og hvordan Herren avslo hans egen bønn om å få dra over Jordan og se det gode landet.

V. 1–11. Herren gir Og i Israels hånd

> «[1]Så tok vi en annen retning og dro oppover veien til Basan. Da dro Og, kongen i Basan, og hele hans folk ut for å kjempe mot oss ved Edre'i. [2]Og Herren sa til meg: Frykt ikke for ham! For jeg har gitt ham og hele hans folk og hans land i din hånd. Du skal gjøre med ham som du gjorde med Sihon, amorittenes konge, som bodde i Hesjbon. [3]Så ga Herren vår Gud også Og, kongen i Basan, og hele hans folk i vår hånd. Vi slo ham så vi ikke lot noen bli tilbake eller slippe unna. [4]Og vi inntok den gang alle hans byer. Det var ikke en by uten at vi tok den fra dem, seksti byer, hele Argob-landet, Ogs rike i Basan. [5]Alle disse var befestede byer med høye murer, dobbelte porter og bommer. I tillegg tok vi en stor mengde landsbyer. [6]Og vi slo dem med bann, slik vi hadde gjort med Sihon, kongen i Hesjbon. Hver by slo vi med bann, menn og kvinner og barn. [7]Men alt feet og hærfanget fra byene tok vi til bytte.»

Da kong Sihon var slått og landet hans erobret, kunne israelittene ha rykket fram til Jordan. Men den mektige amorittkongen Og hadde fortsatt den nordlige halvdelen av Gilead og hele Basan. Derfor dro de straks nordover, oppover veien til Basan, for å slå også denne kongen, som Herren likeså hadde gitt i deres hånd, og innta landet hans (jf. 4 Mos 21,33–34). De slo ham ved Edre'i, dagens Der'a, uten å la ham beholde så mye som en rest, og inntok alle byene hans.

V. 4 sier det mer utførlig: «seksti byer, hele Argob-landet, Ogs rike i Basan». De tre uttrykkene gjelder ett og samme land. Hele Argob-landet omfattet de seksti byene som utgjorde Ogs rike i Basan, det vil si alle de befestede byene i Basan (v. 5), foruten de åpne landsbyene.

Ordet for «land» her, *chevel* (חֶבֶל), betyr egentlig målesnoren, og så det landet som ble målt opp med den. Navnet Argob, som Basan får her og i v. 13–14 og 1 Kong 4,13, kommer trolig av et ord for «steinhauger», i slekt med ordet for jord-

klump (Job 21,33; 38,38). Targumene har med rette gjengitt det med «Trakona», et ujevnt og steinete landskap, etter de svarte basaltfjellene i Hauran. Navnet Basan kommer derimot av jordsmonnet, for *basjan* (בָּשָׁן) betyr myk og flat jord. Av dette navnet kommer det greske Batanea.

Navnet Argob oppsto trolig i den nordøstlige delen av Basan, i dagens Leja, der bakken er dekket av hauger med store steinblokker, eller enda heller i det vidstrakte vulkanlandskapet øst for Hauran. Der har lavaen fra kraterne veltet ut bølge på bølge og hopet seg opp til fjell. Senere gikk navnet over på hele Hauran, som er det samme som Basan.

Fjellet Hauran er helt vulkansk, og også sletten består av rødbrun jord som er blitt til av forvitret vulkansk stein. På den måten skiller Hauran seg fra landskapene lenger vest og sør, der kalk og kritt rår og står mot basalten som hvitt mot svart.

I Hauran er byene for det meste bygd oppå bakken, med hus i én eller flere etasjer. Den reisende Wetzstein forteller hvordan de slår en med undring allerede på avstand. Det svarte byggematerialet står i skarp kontrast til det grønne rundt dem og den klare luften; murene er høye og husene tett sammenbygd, med sterke tårn over seg; og de er så godt bevart at en uvilkårlig venter å se folk gå inn og ut.

Steinene er sjelden murt med mørtel, men ligger oppå hverandre som om de var smeltet sammen. Portene er av én eneste plate av dolerittstein og dreier på tapper som er felt dypt inn i terskelen og overliggeren. Selv en voksen mann kan bare åpne og lukke slike dører ved å spenne ryggen eller føttene mot veggen og skyve døren med begge hender.

Ruinene i Hauran stammer nok for det meste fra en senere tid, trolig fra nabateerne under keiser Trajan og antoninerne. Men Østen forandrer seg lite, og jordsmonnet i Hauran er særpreget. Derfor gir ruinene et nokså riktig bilde av de seksti byene i Ogs rike, som alle var befestet med høye murer, porter og bommer – eller, som 1 Kong 4,13 sier, «med murer og kobberbommer».[1]

Kobberbommene var nok av basalt eller doleritt, som portene selv – en stein som lett kunne tas for kobber. Foruten de seksti befestede byene inntok israelittene svært mange åpne landsbyer og grender i Basan, «byene til folket på det flate land»[2]. Dem slo de med bann, slik de hadde gjort med byene til kong Sihon (v. 6–7; jf. 2,34–35). Uttrykket «Ogs rike i Basan» viser at riket hans ikke var begrenset til Basan, men også omfattet den nordlige halvdelen av Gilead.

V. 8–10. Hele landet fra Arnon til Hermon

> «[8]Slik tok vi den gang landet fra begge amorittkongene på denne siden av Jordan, fra Arnon-elven like til fjellet Hermon – [9]sidonierne kaller Hermon for Sirjon, og amorittene kaller det Senir. [10]Vi inntok alle byene på sletten og hele Gilead og hele Basan like til byene Salka og Edre'i i Ogs rike i Basan.»

I v. 8–11 ser Moses tilbake på hele landet de hadde inntatt øst for Jordan: først i hele dets utstrekning fra Arnon til Hermon (v. 8), så i de enkelte delene (v. 10).

[1]Det er heller ikke umulig at mange av de eldste boligene går tilbake til tiden før Israel inntok landet. Raumer mente at de enkle husene av tunge, grovhogde basaltblokker, med svært tykke murer og steindører opptil en halv meter tykke, kan være bygd av refa'ittene, kjempeslekten som Og var konge over.

[2]**«byene til folket på det flate land»** perasi, פְּרָזִי

Slik vil han vise i all sin storhet hva Herren hadde gjort for Israel. Også opplysningene om Hermons forskjellige navn (v. 9) og om kong Ogs seng (v. 11) tjener dette målet.

Hermon er den sørligste utløperen av Antilibanon, dagens Jebel esh-Sheikh. Navnet henger ikke sammen med *cherem* (חֵרֶם, «bann»), slik Hengstenberg mener, og israelittene var heller ikke de første som ga fjellet det. Det kommer av et arabisk ord for en fremstående fjelltopp og var allerede et gammelt navn på den tiden. Israelittene hadde et eget hebraisk navn på fjellet, *Si'on*, «den høye» (4,48, der NB har «Sirjon»), men det fortrengte ikke det gamle navnet Hermon.

Sidonierne kalte det Sirjon, en form av ordet for «brynje» (1 Sam 17,5; Jer 46,4), og amorittene kalte det Senir, trolig et ord med samme betydning. I Sal 29,6 brukes Sirjon i poetisk språk om Hermon, og i klagesangen over Tyrus (Esek 27,5) står Senir ved siden av Libanon. I 1 Krøn 5,23 og Høys 4,8 nevnes Senir sammen med Hermon, som en del av Antilibanon. Det amorittiske navnet ble altså hengende ved en av fjelltoppene, slik også arabiske geografer har kalt en del av Antilibanon for Sanir.

Landet de hadde inntatt, besto av disse delene. «Sletten» er amorittenes høyslette fra Arnon til Hesjbon og nordøstover nesten til Rabba i Ammon, med byene Hesjbon, Beser, Medeba, Jahas og Dibon (4,43; Jos 13,9.16–17.21; 20,8; Jer 48,21). Den hadde opprinnelig tilhørt moabittene og kalles derfor «Moabs mark» i 4 Mos 21,20.

«Hele Gilead» er fjellandet på begge sider av Jabbok, som deler det i to. Den sørlige halvdelen, som strakte seg til Hesjbon, hørte til Sihons rike (Jos 12,2) og ble gitt til rubenittene og gadittene (v. 12). Den nordlige halvdelen, «resten av Gilead» (v. 13), dagens Jebel Ajlun, strakte seg like til Basan og hørte til Ogs rike (Jos 12,5). Den ble gitt til Makirs slekt av Manasse (v. 15; Jos 13,31).

«Hele Basan like til Salka og Edre'i» omfattet ikke bare Hauran, men utvilsomt også landskapene vest for Hauran, det gamle Gaulanitis, for Ogs rike nådde helt til gesjurittenes og ma'akatittenes grenser (v. 14). Men Og hadde ikke lagt under seg hele Hauran, bare det meste av det.

Mot øst gikk riket hans til Salka, dagens Salkhad sør for fjellet Hauran, en by med 800 hus og en borg på en basaltklippe. Mot nord gikk det til Edre'i, det nordlige Edre'i (jf. 4 Mos 21,33), en stor ruin nordvest for Bosra. Nesten hele fjellet Hauran og den nordlige delen av sletten, Leja, lå altså utenfor Ogs rike og det Basan som israelittene tok i eie.

V. 11. Kong Ogs jernseng

> «[11]Og, kongen i Basan, var den siste som var tilbake av refa'ittene. Som alle vet, står hans seng i ammonittbyen Rabba. Den er av jern, og den er ni alen lang og fire alen bred, en alen regnet etter lengden av en manns underarm.»

Allerede på Abrahams tid bodde kjempeslekten refa'ittene i Basan (1 Mos 14,5). Kong Og, som israelittene slo og drepte, var den eneste som var igjen av dem. Moses viser til jernsengen hans, som fremdeles sto i Rabba i Ammon. Han gjør det ikke bare for å bekrefte det som ble fortalt om hvor stor Og var, men for å minne folket om hvor stor Guds nåde hadde vært i denne seieren.

Sengen var ni alen lang og fire bred «etter en manns alen», det vil si etter den vanlige alenen (jf. «alminnelig skrift», egentlig «en manns griffel», Jes 8,1).

Størrelsen på sengen er ikke noe å undres over. Den vanlige hebraiske alenen var bare halvannen fot, og en seng er alltid større enn den som sover i den.

Clericus mener at Og med vilje gjorde sengen større enn nødvendig, så ettertiden skulle slutte seg til at mannen som sov i den, var enda større. Han viser til Alexander den store, som etter Diodor på felttoget til India lot lage senger på fem alen for fotsoldatene og dobbelt så store spiltau for rytterne, for å etterlate seg minner om kjempemenn og deres overmenneskelige kraft.

Med en lignende hensikt kan også Og ha etterlatt seg en kjempeseng som minne om sin storhet, på et av sine tog mot ammonittene, og ammonittene kan ha tatt vare på den i hovedstaden sin som bevis på hvor stor fienden deres var.[3]

Moses kunne altså vise til denne kjempesengen, som israelittene kjente til. Det er ingen grunn til å ty til den usannsynlige antagelsen at ammonittene hadde tatt sengen som trofé på et tog mot amorittene.[4]

«Rabba i ammonittenes land», eller bare Rabba, «den store» (Jos 13,25; 2 Sam 11,1), var ammonittenes hovedstad. Senere ble den kalt Filadelfia, trolig etter Ptolemaios Filadelfos. Ruinene ved øvre Jabbok heter fremdeles Amman.

V. 12–29. Landet blir fordelt

> «[12]Dette landet inntok vi den gang. Bygdene fra Aroer, som ligger ved Arnon-elven, og halvdelen av Gilead-fjellene med byene der ga jeg til rubenittene og gadittene. [13]Resten av Gilead og hele Basan, Ogs rike, ga jeg til den halve Manasses stamme – hele Argob-landet, hele Basan, det er det som kalles refa'ittenes land. [14]Ja'ir, Manasses sønn, inntok hele Argob-landet like til gesurittenes og ma'akatittenes grenser. Og dette landet, Basanlandet, kalte han etter sitt eget navn Ja'irs teltbyer. Så har det hett til denne dag. [15]Til Makir ga jeg Gilead. [16]Til rubenittene og gadittene ga jeg landet fra Gilead til Arnon-elven, til midt i elven, og landet langsmed den, til Jabbok-elven, Ammons barns grense, [17]og ødemarken og Jordan og landet langsmed den, fra Kinnerets sjø til Ødemarkshavet, Salthavet, nedenfor Pisga-liene, mot øst.»

Landet som israelittene hadde tatt fra de to kongene, ga Moses til de to og en halv stammene til eiendom. Rubenittene og gadittene fikk den sørlige delen, fra Aroer i Arnon-dalen (jf. 4 Mos 32,34), og halve Gilead like til Jabbok med byene der, som er regnet opp i Jos 13,15–20 og 24–28. Den halve Manasses stamme fikk den nordlige halvdelen av Gilead og hele Basan, det vil si hele Argob-landet (v. 4; 4 Mos 32,33).

«Hele Basan» forklarer «hele Argob-landet», for Argob-landet var ikke bare en del av Basan, men selve Basan, så langt det hørte til Ogs rike. Hele dette landet gjaldt for å være refa'ittenes land, kjempenes land.

Argob-landet, Basan, ble gitt til Ja'ir (jf. 4 Mos 32,41), like til gesjurittenes og ma'akatittenes land (Jos 12,5; 13,11). «Like til» må her forstås slik at deres

[3] Hengstenberg peker på at svært høye folk ofte vil gjøre seg enda høyere enn de er. Det finnes for øvrig fremdeles kjemper på åtte fot og mer.

[4] Enda mindre sannsynlig er det at Ogs «jernseng» var en sarkofag av basalt, slik en ennå finner mange av i disse traktene, og at den falne kongen ble ført til Rabba og gravlagt der med kongelig ære.

land var med. Det ser vi av Jos 13,13: Israels barn drev ikke bort gesjurittene og ma'akatittene, men de ble boende blant Israel. Moses hadde altså gitt også landet til disse to folkene til Manasse, fordi det hørte til Ogs rike.

Gesjur og Ma'akat var to landskaper som ennå på Davids tid var små, selvstendige kongeriker (2 Sam 3,3; 13,37; 10,6). Gesjur grenset til Aram. Senere tok gesjurittene og arameerne Ja'irs byer og Kenat med tilhørende byer fra Israel (1 Krøn 2,23). På Davids tid hadde Gesjur en konge, Talmai, hvis datter David giftet seg med. Hun ble mor til Absalom, som en tid levde i landflyktighet i Gesjur (2 Sam 3,3; 13,37; 14,23; 15,8).

Hvor Gesjur lå nøyaktig, er ennå ikke fastslått, men det må ha vært nær Hermon, øst for øvre Jordan og ved en bro over elven, for Gesjur betyr «bro» på alle de semittiske språkene. Ma'akat, som i 1 Krøn 19,6 er nevnt som et eget rike («syrerne i Ma'aka»), må trolig søkes nordøst for Gesjur, i nærheten av Hermon.

Ja'ir kalte byene i Argob-landet etter sitt eget navn, *Chavvot Ja'ir* (jf. 4 Mos 32,41). Ordet *chavvot* (חַוֹּת) står bare om Ja'irs byer. Det betyr ikke en bestemt slags byer eller leirer, for eksempel teltlandsbyer, som noen mener, men er flertall av et ord for «liv». Senere ble et beslektet ord brukt om en hvilken som helst boplass, til og med om en krigsleir (jf. 2 Sam 23,13 med 1 Krøn 11,15).

«Ja'irs liv» var altså ikke en egen gruppe byer i Argob. Ja'ir ga dette samlenavnet til alle de seksti befestede byene. Det går klart fram når vi sammenligner verset med v. 5 og 4 Mos 32,41, og det blir uttrykkelig bekreftet i Jos 13,30 og 1 Kong 4,13, der de seksti befestede byene i Argob kalles Ja'irs byer.

Dette strider slett ikke mot 1 Krøn 2,22–23, der det står at Ja'ir hadde tjuetre byer i Gilead (her brukt om hele landet øst for Jordan), og at gesjurittene og arameerne tok Ja'irs byer og Kenat med tilhørende landsbyer, i alt seksti byer. Tvert imot stemmer det helt overens med det. De tjuetre byene til Ja'ir og Kenat med sine landsbyer utgjorde til sammen de seksti byene.

At de tjuetre er skilt fra de andre trettisju, forklares enkelt av 4 Mos 32,42: Nobah, som nok var en gren av Makirs etterkommere i slekt med Ja'ir, inntok Kenat med tilhørende småbyer og kalte dem etter sitt navn da Moses hadde gitt ham dem.

Basan, Argob-landet med sine seksti befestede byer, ble altså delt mellom to av de ledende slektene etter Manasses sønn Makir, Ja'irs og Nobahs. Hver av dem fikk de landskapene og byene den selv hadde inntatt: Nobah fikk Kenat med småbyene, den østlige delen av Basan, og Ja'ir fikk tjuetre byer i vest.

I denne talen ville Moses ikke gå inn på historiske enkeltheter. Derfor samler han alle de seksti byene i hele Basan under navnet «Ja'irs byer», trolig fordi Nobah var en underordnet gren av Ja'irs slekt og byene han hadde inntatt, sto under Ja'ir.

«Til denne dag» viser ikke til en tid etter Moses. Tidsangivelsen er relativ og forutsetter ikke nødvendigvis en svært lang tid. Her får den fram den underfulle forandringen som Guds nåde hadde virket: De seksti befestede byene til kjempekongen Og i Basan var nå blitt «Ja'irs liv».[5]

[5]Israelittene holdt nok ikke disse byene lenge, og eiendomsretten til dem var sterkt omstridt (jf. 1 Krøn 2,22–23). I dommertiden finner vi tretti av dem i dommeren Ja'irs eie (Dom 10,4), og dermed ble det gamle navnet tatt opp igjen.

Makir fikk Gilead (jf. 4 Mos 32,40). I v. 16–17 beskrives grensene for Rubens og Gads eiendom nærmere. De fikk Gilead sør for Jabbok og ned til Arnon-dalen, «til midt i elven». Landet skulle altså ikke bare nå til den nordlige kanten av Arnon-dalen, men ned i den, til elven som rant midt gjennom dalen.

Mot øst gikk det «til Jabbok-elven, Ammons barns grense», det vil si til øvre Jabbok. Mot vest gikk det til «ødemarken» – Arabah, Jordan-dalen (se 1,1) – «og Jordan og landet langsmed den», altså østbredden, «fra Kinneret», byen som Genesaretsjøen har fått navnet Kinneretsjøen etter (4 Mos 34,11; Jos 19,35), «til Ødemarkshavet, Salthavet, nedenfor Pisga-liene, mot øst» (4 Mos 21,15; 27,12). «Mot øst» betyr at det bare gjaldt østsiden av Arabah og Jordan.

V. 18–20. Vilkåret for de to og en halv stammene

> «[18]Den gang bød jeg dere og sa: Herren deres Gud har gitt dere dette landet så dere kan ta det til eie. Alle krigsdyktige menn blant dere skal nå med våpen i hånd dra fram foran deres brødre, Israels barn. [19]Bare deres koner og barn og deres fe – jeg vet at dere har mye kveg – skal bli igjen i de byene jeg har gitt dere, [20]inntil Herren lar deres brødre komme til ro likesom dere, og de har tatt det landet i eie som Herren deres Gud gir dem på den andre siden av Jordan. Da kan dere vende tilbake, hver til den eiendom jeg har gitt dere.»

Moses minner de to og en halv stammene om vilkårene han hadde satt da han ga dem dette landet til arv (jf. 4 Mos 32,20–32): Mennene skulle dra over Jordan og kjempe sammen med brødrene sine til også de hadde fått ro og tatt sitt land i eie.

V. 21–22. Josva skal ikke frykte

> «[21]På samme tid bød jeg Josva og sa: Du har med egne øyne sett alt det Herren deres Gud har gjort med disse to kongene. Slik vil Herren gjøre med alle de rikene du er på vei til. [22]Dere skal ikke være redde for dem, for Herren deres Gud vil selv kjempe for dere.»

Også dette minnet viser Guds godhet, nå ved at Josva ble satt inn som Moses' etterfølger (4 Mos 27,12 ff.). Det skjedde «på samme tid», det vil si etter at landet øst for Jordan var inntatt.

Talen skulle stille fram for folket hva Herren hadde gjort for Israel. Derfor forteller Moses her hvordan han helt fra begynnelsen viste Josva til det han hadde sett med egne øyne, nemlig til seieren over de to amorittkongene. I den lå det et pant på at den trofaste paktens Gud ville fullføre det verket han hadde begynt, og gjøre det samme med alle de rikene Josva skulle dra til på den andre siden av Jordan. Derfor skulle de ikke være redde, for Herren ville selv kjempe for dem. Ordet «selv» gjengir et ettertrykkelig «han» i grunnteksten.

V. 23–25. Moses ber om å få se landet

> «[23]Jeg bønnfalt den gang Herren og sa: [24]Herre Herre! Du har begynt å la din tjener se din storhet og din sterke hånd. For hvor er det en gud i himmelen og på jorden som kan gjøre slike gjerninger og storverk som du? [25]La meg nå få dra over og se det gode landet på den andre siden av Jordan, dette gode fjellandet og Libanon!»

Så forteller Moses hvordan Herren nektet ham å dra over til Kanaan og se det herlige landet, enda han ba om det. Bønnen er ikke nevnt i den historiske

beretningen i 4. Mosebok. Men den må ha kommet før bønnen om en hyrde for menigheten i 4 Mos 27,16, for i svaret sitt (v. 28) ber Herren ham sette inn Josva som fører for folket.

I bønnen viste Moses til den nåden han allerede hadde fått se. Herren hadde begynt å vise ham sin storhet og sin sterke hånd; så måtte han også la ham se verket fullført.

«Du har begynt å la din tjener se din storhet» gjelder ikke så mye Herrens veldige gjerninger i Egypt og ved Rødehavet (som i 2 Mos 32,11–12 og 4 Mos 14,13 ff.). Det gjelder heller den allmakten Herren hadde vist da amorittene ble slått. Med den seieren hadde han begynt å gi sitt folk det lovede landet i eie, og han hadde vist seg som den Gud som ingen i himmelen eller på jorden er lik.

Ordene minner om 2 Mos 15,11 og klinger igjen i mange salmer, i Sal 86,8 nesten ordrett. Når Herren settes opp mot andre guder, betyr ikke det at hedningenes guder virkelig finnes. Det forutsetter bare at folk trodde på andre guder, uten å avgjøre om den troen var sann.

«La meg nå få dra over» er en ønskeform brukt som bønn, som i 2,27 og 4 Mos 21,22. «Dette gode fjellandet» er ikke en bestemt del av Kanaan, som Judas fjelland eller tempelberget (etter 2 Mos 15,17), men hele Kanaan sett som et fjelland. Libanon nevnes særskilt som grensemuren mot nord.

Moses sto nede på lavlandet i Arabah, og derfor sto det lovede landet fram for øynene hans, og for sjelen hans, som en lang fjellrekke. Det var ikke bare fordi fjellandet i Østen, med sine kilder og bekker, er fruktbart og godt å bo i, mens slettene for det meste er golde av mangel på kilder og regn. Det hadde også en langt høyere grunn: Landet sto for ham som et høyt og opphøyd land, likt Horeb, «der han hadde levd de beste og helligste dagene i sitt liv, og der han hadde sett pakten mellom Gud og hans folk bli innstiftet» (Schultz).

V. 26–29. Herren avslår bønnen

> «[26]Men Herren var vred på meg for deres skyld. Han hørte ikke på meg, men sa til meg: La det nå være nok! Tal ikke mer til meg om dette. [27]Gå opp på Pisgas topp og løft dine øyne mot vest og mot nord og mot sør og mot øst, og se vidt omkring deg! For over Jordan her skal du ikke komme. [28]Og gi Josva befaling og gjør ham frimodig og sterk! For han skal føre dette folket over. Han skal gi dem til arv det landet du skal få se. [29]Så ble vi da i dalen rett imot Bet-Peor.»

Men Herren ville ikke oppfylle bønnen hans. «La det nå være nok!» (som i 1,6) betyr i grunnen det samme som ordet i 2 Kor 12,9: «Min nåde er nok for deg» (Schultz).

V. 27 er en talende omskrivning av 4 Mos 27,12, der Abarim-fjellene står i stedet for Pisga, som var den nordlige delen av Abarim. Til v. 28 se 1,38 og 4 Mos 27,23.

«Så ble vi da i dalen rett imot Bet-Peor», det vil si på Moabs ødemarker (4 Mos 22,1), der vi fremdeles er. Moses bruker fortid fordi han ser tilbake på det som allerede hadde skjedd der. Om Bet-Peor, se 4 Mos 23,28.

Kapittel 4. Formaning til å holde loven

Med ordene «så hør nå» går Moses over fra det Herren har gjort for Israel, til en formaning om å holde Herrens lov. Guds nådegjerninger forpliktet Israel til å holde loven med samvittighetsfull troskap, så folket fortsatt kunne nyte paktens velsignelser. Formaningen begynner med oppfordringen om å høre og holde Herrens lover og bud uten å legge noe til eller trekke noe fra. Av dette hang ikke bare liv og død; det var også Israels visdom og storhet blant folkene (v. 1–8).

Så advarer Moses folket mot å glemme det som skjedde ved Horeb (v. 9–14), og dermed falle i avgudsdyrkelse og lage seg bilder av Gud eller avguder (v. 15–24). Han slutter med en trussel om at frafall vil bli straffet med spredning blant hedningene, og med et løfte om at omvendelse og oppriktig bot vil føre til gjenopprettelse (v. 25–31).

Til sist begrunner han trusselen og løftet med det folket nettopp har opplevd (v. 32–34), for å styrke det i troskapen mot sin Gud, han som alene har frelst det (v. 35–40).

V. 1–19. Ikke legg noe til og trekk ikke noe fra

> «[1]Så hør nå, Israel, de lover og de bud som jeg lærer dere å holde, for at dere må leve og gå inn i det landet som Herren, deres fedres Gud, gir dere, og ta det i eie. [2]Dere skal ikke legge noe til det ordet jeg byr dere, og dere skal ikke trekke noe fra, men dere skal holde Herrens, deres Guds bud, som jeg gir dere.»

Israel skulle høre de lovene og budene Moses lærte dem å holde, for at de kunne leve og få det landet Herren ville gi dem. Å «høre» betyr her å ta til hjertet og gjøre etter. «Lover og bud» (som i 3 Mos 19,37) er hele paktsloven med dens to hovedsider.

Lovene (*chukkim*, חֻקִּים, «forskrifter») er alt folket var bundet til å holde. Budene (*misjpatim*, מִשְׁפָּטִים, «retter») er det som rettmessig tilkom dem, enten det gjaldt forholdet til Gud eller til medmennesker (jf. 26,17). Noen ganger står også «budet» sammen med dem (5,31; 6,1; 7,11), eller «vitnesbyrdene» (4,45; 6,17.20). Vitnesbyrdene er budene sett som en åpenbaring av Guds vilje.

Selve livet hang av at de holdt loven, det vil si et langt liv i det lovede landet (2 Mos 20,12). Det minner Moses dem om gang på gang (4,40; 5,33; 6,2; 8,1; 11,21; 16,20; 30,15 ff.; 32,47).

Men skulle loven holdes, måtte den holdes slik den var gitt. Ingenting skulle legges til eller trekkes fra; folket skulle bøye seg for den som for Guds ukrenkelige ord. Budet blir svekket ikke bare når en tar bort, men også når en legger til, og da blir Guds ord gjort til menneskebud. Det har fariseismen vist tydelig nok.

Forskriften blir gjentatt i 12,32, profetene og visdomslitteraturen tar den opp igjen (Jer 26,2; Ordsp 30,6), og den blir innskjerpet på ny helt i slutten av hele åpenbaringen (Åp 22,18–19). I samme mening sa Kristus at han ikke var kommet for å oppheve loven eller profetene, men for å oppfylle (Matt 5,17). Den gamle pakt ble ikke opphevet av den nye, men forherliget og fullendt.

V. 3–4. Det som skjedde ved Ba'al-Peor

> «[3]Dere har med egne øyne sett hva Herren gjorde ved Ba'al-Peor. For Herren din Gud utryddet hver mann blant dere som holdt seg til Ba'al-Peor. [4]Men dere som holdt fast ved Herren deres Gud, dere lever alle den dag i dag.»

Israel hadde nettopp sett at det å holde loven trofast gir liv. Herren hadde utryddet dem som dyrket Ba'al-Peor (4 Mos 25,3.9), mens de som holdt fast ved Herren, fremdeles var i live. Moses bruker dette eksemplet fordi menigheten hadde opplevd det så kort tid før. Der hadde den fått se til fulle hva som følger av troskap mot Herren, og hva som følger av å falle fra ham.

V. 5–8. Israels visdom blant folkene

> «[5]Se, jeg har lært dere lover og bud, slik som Herren min Gud bød meg, for at dere skal gjøre etter dem i det landet dere drar inn i og skal ta i eie. [6]Så skal dere da ta vare på dem og holde dem, da vil andre folkeslag se for en visdom og forstand dere har. For når de får høre om alle disse lovene, vil de si: Sannelig, et vist og forstandig folk er dette store folket. [7]For hvor finnes det et folk, om det er aldri så stort, som har guder som er så nær dem som Herren vår Gud er nær oss, hver gang vi kaller på ham? [8]Og hvor finnes det et folk, om det er aldri så stort, som har så rettferdige lover og bud som hele denne lov jeg legger fram for dere i dag?»

De lovene Moses lærte folket, var Herrens bud. Å ta vare på dem og holde dem skulle være Israels visdom og forstand i folkenes øyne. Når folkene hørte om alle disse lovene, skulle de si: «Sannelig, et vist og forstandig folk er dette store folket.»

Historien har stadfestet dette. Det var ikke bare Salomos visdom som gjorde dronningen av Saba forundret (1 Kong 10,4 ff.). Da de hedenske religionene etter en kort blomstringstid begynte å gå i oppløsning innenfra, ble alle de alvorligste sjelene i hedningeverdenen dratt mot den guddommelige sannheten Israel hadde i Moseloven. Hos Israel og i deres kunnskap om Gud søkte de det som kunne mette hjertets innerste lengsel, og frelse for sjelen.

Og til sist har denne sannheten i kristendommen ført det ene hedningefolket etter det andre til kunnskap om den sanne Gud og til evig frelse, enda hovmodige filosofer og selvrettferdige epikureere og stoikere, både i gammel og ny tid, har holdt og fremdeles holder den for dårskap.

Denne veldige tiltrekningskraften i Israels visdom lå i to ting. I Herren hadde Israel en Gud som var nær med sin hjelp hver gang de kalte på ham (33,29; Sal 34,19; 145,18), slik ingen av de andre folkenes guder noen gang hadde vært.

Og i Guds lov hadde de lover og bud som hedningene aldri hadde hatt. Sann rett har sine røtter i Gud. Når kunnskapen om Gud blir formørket, blir også lov og rett rystet og formørket, og de mister den grunnvollen Gud har lagt (jf. Rom 1,26–32).

V. 9. Glem ikke det dine øyne har sett

> «[9]Vokt deg bare og ta deg vel i akt så du ikke glemmer det dine øyne har sett. La det ikke gå deg av minne alle ditt livs dager, men gjør det kjent for dine barn og barnebarn,»

Derfor skulle ikke Israel glemme det de med egne øyne hadde sett ved Horeb. Å «ta seg i akt», eller etter ordlyden «vokte sin sjel», er å verne sitt liv mot fare og skade (Ordsp 13,3; 19,16). Det de ikke måtte glemme, var det som er fortalt i 2 Mos 19–24. Så lenge de levde, skulle det ikke gå dem av minne, og de skulle gjøre det kjent for barn og barnebarn.

Disse Guds gjerninger var grunnvollen for den sanne gudsdyrkelsen og det virkelige fundamentet for paktslovene. De var den faste borgen for at alle lovene og forskriftene Moses ga folket, var sanne og kom fra Gud. Nettopp her lå den vesentlige forskjellen mellom Det gamle testamentes tro og alle de hedenske religionene. Grunnleggerne av dem hevdet riktignok at de hadde læren og forskriftene sine fra en guddommelig inngivelse, men de ga ingen håndfast borgen for at de virkelig kom fra Gud.

V. 10–14. Dagen ved Horeb

> «[10]det som skjedde den dagen da du sto for Herrens, din Guds åsyn ved Horeb, da Herren sa til meg: Kall folket sammen for meg, for at jeg kan la dem høre mine ord, så de kan lære å frykte meg alle de dager de lever på jorden, og også lære sine barn dem. [11]Da kom dere nær til og sto nedenfor fjellet, mens fjellet sto i lys lue like til himmelen. Der var mørke og skyer og skodde. [12]Og Herren talte til dere midt ut av ilden. Dere hørte lyden av ordene, men noen skikkelse så dere ikke. Dere hørte bare en røst. [13]Og han forkynte dere sin pakt, som han bød dere å holde, de ti ord. Han skrev dem på to steintavler. [14]På samme tid bød Herren meg å lære dere lover og bud, som dere skal leve etter i det landet dere drar over til og skal ta i eie.»

Med ordene «den dagen da du sto for Herrens, din Guds åsyn ved Horeb» minner Moses folket om hovedtrekkene i disse store hendelsene. Først minner han om at Gud bød ham å kalle folket sammen for å la dem høre hans ord (2 Mos 19,9 ff.), så de kunne lære å frykte ham hele livet og lære sine barn det samme. Deretter (v. 11) minner han om at de kom nær til fjellet som sto i brann (jf. 2 Mos 19,17 ff.).

At fjellet etter grunnteksten brant «like til himmelens hjerte», det vil si helt opp i himmelen, er et sterkt billeduttrykk for den ildstøtten der Herrens herlighet viste seg på Sinai, i all dens forferdelige majestet. Det skulle prege minnet om denne gudsåpenbaringen dypt inn i folket. «Mørke og skyer og skodde» svarer til at hele fjellet røk (2 Mos 19,18), og ordene har samme hensikt.

Til sist (v. 12–13) minner han dem om at Herren talte til dem midt ut av ilden. Her føyer han til en viktig merknad som forbereder det som skal komme: «Dere hørte lyden av ordene, men noen skikkelse så dere ikke.»

Det stemmer helt med 2 Mos 24. Der står det at synet av Herrens herlighet på fjellet var for folket ved foten av fjellet «som en fortærende ild» (2 Mos 24,17), og at heller ikke de eldste, som «så Gud» på fjellet da pakten ble sluttet, så noen skikkelse av Gud (2 Mos 24,10–11). Det stemmer også med 2 Mos 33,20.23: Intet menneske kan se Guds ansikt.

Heller ikke den skikkelsen (*temuna*, תְּמוּנָה) av Herren som Moses så da Herren talte med ham munn til munn (4 Mos 12,8), var Guds eget vesen synlig for kroppens øyne. Det var en åpenbaring av Guds herlighet som svarte til det Moses kunne fatte og se, ikke en skikkelse som fullt ut gjenga Guds vesen. Den sanne Gud har ingen slik skikkelse som menneskeøyne kan se.

Israel kunne altså ikke se noen skikkelse av Gud, bare høre røsten av hans ord, da Herren forkynte dem sin pakt og talte de ti ord. Dem ga han senere Moses skrevet på to steintavler (2 Mos 20,1–17; 31,18; jf. 24,12). Da Herren selv hadde kunngjort folket pakten i de ti ord, bød han Moses å lære dem de lovene og budene de skulle holde i Kanaan, det vil si lovene og forskriftene fra Sinai, fra 2 Mos 21 og utover.

V. 15–18. Ingen skikkelse, intet bilde

> «[15]Så ta dere nå vel i vare, så sant dere har deres liv kjært. Dere så ingen skikkelse den dagen Herren talte til dere på Horeb midt ut av ilden. [16]Derfor må dere ikke handle så ille at dere lager noe utskåret bilde, noe slags avgudsbilde, i skikkelse av mann eller kvinne [17]eller av noe firføtt dyr på jorden eller av noen vinget fugl som flyr under himmelen, [18]eller av noe dyr som kryper på jorden, eller av noen fisk i vannet nedenfor jorden.»

Siden Israel ikke hadde sett noen skikkelse av Gud ved Horeb, skulle de for sitt livs skyld vokte seg for å handle så ille at de laget seg et bilde av Herren sin Gud av noe slag. Sammenhengen viser at det gjelder bilder de ville dyrke Gud i. Ordene som følger, «noe slags avgudsbilde» og «i skikkelse av mann eller kvinne», forklarer og skjerper forbudet. De skulle heller ikke lage bilde av noe slags dyr. Det var en advarsel mot å ta etter egypternes dyrkelse av dyr.

V. 19. Himmelens hær

> «[19]Når du løfter dine øyne opp til himmelen og ser solen og månen og stjernene, hele himmelens hær, må du ikke la deg forføre, så du begynner å tilbe dem og dyrke dem. Det har Herren din Gud overlatt til alle folkene under himmelen.»

De skulle ikke la seg rive bort til å tilbe himmelens stjerner, forført av synet av himmellegemene i all deres herlige glans. Grunnen står i bisetningen: «Det har Herren din Gud overlatt til alle folkene under himmelen.»

Meningen er ikke at Gud har gitt hedningene sol, måne og stjerner til tjeneste, så de skulle lyse for dem, slik Onkelos, rabbinerne og Hieronymus forstår det. Han har overlatt dem til folkene for at de skulle dyrke dem, det vil si latt dem få velge dem som gjenstand for sin gudsdyrkelse. Slik forsto allerede Justin Martyr og Klemens av Aleksandria det.

Etter Skriftens syn fantes også hedningenes avgudsdyrkelse fordi Gud tillot og ordnet det slik. Gud overga hedningene til avgudsdyrkelse og skammelige

lyster fordi de ikke æret ham som Gud, enda de kjente ham av hans gjerninger (Rom 1,21.24.26).

V. 20–36. Ført ut av jernovnen

> «[20]Men dere har Herren tatt og ført ut av jernovnen, av Egypt, for at dere skal være hans eiendomsfolk, slik som dere er i dag.»

Israel skulle ikke ta etter hedningene i dette. Herren, som hadde ført dem ut av jernovnen i Egypt, hadde tatt dem til seg, det vil si skilt dem ut fra de andre folkene, for at de skulle være hans eiendomsfolk. Derfor skulle de ikke søke Gud og be til ham i noen skapning, men tilbe ham uten bilde og skikkelse, slik det svarte til hans eget vesen. Hans vesen var ikke åpenbart i noen skikkelse og kunne derfor ikke avbildes.

«Jernovnen», smelteovnen for jern, er et talende bilde på de forferdelige lidelsene Israel hadde i Egypt. Der NB her har «eiendomsfolk», står det i grunnteksten et uttrykk som egentlig betyr «arvefolk». Det betyr det samme som ordet for «eiendomsfolk» i 7,6 og «min eiendom» i 2 Mos 19,5.

V. 21–24. En fortærende ild, en nidkjær Gud

> «[21]Herren ble vred på meg for deres skyld og sverget at jeg ikke skulle få gå over Jordan og ikke komme inn i det gode landet som Herren din Gud gir deg til arv. [22]Jeg må dø her i dette landet, jeg kommer ikke over Jordan. Men dere skal gå over Jordan og ta dette gode landet i eie. [23]Ta dere da i vare så dere ikke glemmer Herrens, deres Guds pakt, som han har gjort med dere. Gjør dere ikke noe utskåret bilde av noe slag. For det har Herren din Gud forbudt deg. [24]For Herren din Gud er en fortærende ild, en nidkjær Gud.»

At Israel ble ført ut av Egypt, minner Moses om målet, Kanaan. Derfor nevner han igjen at Herren hadde nektet ham å komme inn i det gode landet. Og så gjentar han advarselen mot å glemme pakten eller lage noe bilde av Gud, for Herren er en nidkjær Gud som aldri vil tåle det.

At Gud sverget (v. 21), nevnes verken i 4 Mos 20 eller der Moses får vite at han skal dø (4 Mos 27,12 ff.). Men det er ingen grunn til å trekke det i tvil. Av 3,23 ff. ser vi tydelig at ikke alle enkeltheter er tatt med i den historiske beretningen. Gud kalles «en fortærende ild» med særlig tanke på at hans herlighet viste seg i brennende ild (2 Mos 24,17).

V. 25–28. Spredt blant folkene

> «[25]Når du får barn og barnebarn, og dere blir gamle i landet, og dere handler så ille at dere lager et utskåret bilde av noe slag, og dermed gjør det som er ondt i Herrens, deres Guds øyne og egger ham til vrede, [26]så tar jeg i dag himmelen og jorden til vitne mot dere at dere for visst snart skal utryddes av det landet som dere nå drar inn i over Jordan og skal ta i eie. Dere skal ikke leve mange dager der, men bli helt ødelagt. [27]Herren skal spre dere blant folkene, så bare en liten flokk av dere blir tilbake blant de hedningefolkene Herren fører dere bort til. [28]Der skal dere dyrke guder som er gjort av menneskehender, stokk og stein, som ikke ser og ikke hører og ikke eter og ikke lukter.»

For å gi advarselen ettertrykk holder Moses fram for folket at det en gang vil bli spredt blant hedningene som straff for frafall fra Herren. Får de barn og

barnebarn og blir gamle i landet, og så lager bilder av Gud og gjør det som er ondt i hans øyne, da tar Moses himmel og jord til vitne mot dem at de snart skal bli utryddet av landet.

Å «bli gamle i landet» innebar at de ville glemme Herrens tidligere nådegjerninger. Det betyr ikke nødvendigvis at de ble vellystige av å nyte landets rikdom, selv om også det kunne få dem til å glemme Gud og hans nåde (jf. 6,10 ff.; 32,15).

Himmel og jord står her ikke for de fornuftige vesener som bor der. De blir framstilt som levende, som om de kunne føle og tale, og kalt fram som vitner mot Israel. De skal ikke vitne om folkets skyld, men om at Gud, himmelens og jordens Herre, hadde advart folket. Han hadde lagt valget mellom liv og død fram for dem, slik det heter i 30,19, og derfor var han rettferdig når han straffet dem for deres utroskap (jf. Sal 50,6; 51,6).

Herren skulle spre dem blant folkene. Der skulle de gå til grunne av nød og lidelse, og bare en liten flokk skulle bli tilbake. Av 3 Mos 26,33.36.38–39 og 5 Mos 28,64 ff. ser vi at Moses ikke bare tenker på det som hendte folket i assyrernes tid. Han ser for seg alle de spredningene som skulle komme over det gjenstridige folket i framtiden, helt fram til spredningen under romerne, som ennå varer. Moses ser altså straffen i hele dens omfang.

Der blant hedningene skulle de bli nødt til å dyrke guder som er gjort av menneskehender, guder av stokk og stein, som verken ser, hører, eter eller lukter, det vil si guder uten sanser og uten tegn på liv. Det Moses truer med her, følger av de evige lovene for Guds styre. Den finere avgudsdyrkelsen, der en dyrker Gud i bilder, fører til stadig grovere former, og til sist viser avgudsdyrkelsens vesen seg i all sin ynkelighet.

En utlegger sier treffende: «Når en først har forlatt åpenbaringens Gud, må en snart også gi opp fornuftens og fantasiens gud. Han må vike for enda lavere makter, som passer helt til det jeget som har satt seg selv på tronen, og i den såkalte opplysningens tid også for gudløshet og materialisme.»

V. 29–31. Herren er en barmhjertig Gud

> «[29]Der skal dere søke Herren din Gud, og du skal finne ham når du søker ham av hele ditt hjerte og av hele din sjel. [30]Når du er i trengsel, og alle disse tingene kommer over deg, i de siste dager, da skal du omvende deg til Herren din Gud og høre på hans røst. [31]For Herren din Gud er en barmhjertig Gud. Han skal ikke slippe deg og ikke la deg gå til grunne. Han skal ikke glemme pakten med dine fedre som han stadfestet med ed.»

Der, i den dypeste nød, skulle Israel komme til seg selv igjen, lik den bortkomne sønnen i evangeliet (Luk 15,17). Folket skulle søke Herren sin Gud, og det skulle også finne ham når det søkte av hele sitt hjerte og av hele sin sjel (jf. 6,5; 10,12).

«Når du er i trengsel, og alle disse tingene», de straffene og lidelsene som var varslet, «kommer over deg, i de siste dager» (se 1 Mos 49,1), «da skal du omvende deg til Herren din Gud og høre på hans røst.» Med denne vide tanken avslutter Moses sitt bilde av framtiden (jf. 3 Mos 26,39–40).

At folket vender om til Herren og hører på hans røst, forutsetter at Herren lar seg finne av dem som søker ham av hjertet. «For Herren din Gud er en

barmhjertig Gud.» Han slipper ikke sitt folk og lar det ikke gå til grunne, og han glemmer ikke pakten med fedrene (jf. 3 Mos 26,42.45).

V. 32–36. Har noe slikt skjedd før?

> «[32]For spør bare om de svunne dager, som var før din tid, like fra den dagen da Gud skapte menneskene på jorden. Og spør fra den ene ende av himmelen til den andre om det er hendt eller hørt noe som er så stort som dette? [33]Har noe folk hørt Guds røst tale midt ut av ilden, slik som du har gjort, og er enda blitt i live? [34]Har Gud prøvd på å komme og ta seg et folk midt ut av et annet folk ved prøvelser, ved tegn og undergjerninger og ved krig og med sterk hånd og utrakt arm og store, forferdelige gjerninger, slik som du med egne øyne har sett Herren deres Gud gjorde med dere i Egypt? [35]Du har fått se alt dette, for at du skal vite at Herren er Gud, han og ingen annen. [36]Fra himmelen har han latt deg høre sin røst for å lære deg, og på jorden har han latt deg se sin store ild, og hans ord har du hørt midt ut av ilden.»

(Keil: «for å tukte deg»)

Moses ville gjøre mer enn å holde folket borte fra frafall ved å true med straff. Han ville vekke en inderlig kjærlighet i dem og slik vinne dem til en trofast hengivenhet og stadig lydighet mot Guds bud. Derfor minner han dem igjen om de herlige nådeundrene Gud hadde gjort da han utvalgte Israel og fridde det ut, under som ingen hadde hørt om siden verden ble til. Med dette sterke, håndgripelige beviset på den sanne Guds kjærlighet avslutter han sin første tale.

Ordet «for» i v. 32 knytter avslutningen til hovedtanken i v. 31: «Herren din Gud er en barmhjertig Gud.» Det viser at den eneste grunnen til at Israel ble utvalgt og forløst, var Guds barmhjertighet mot menneskeslekten. Historien fra alle tider siden mennesket ble skapt, og fra alle steder under himmelen, kan ikke fortelle om noe som ligner det som har hendt Israel ved Sinai (v. 33; jf. v. 12).

Fra denne forferdelige og herlige gudsåpenbaringen går Moses i v. 34 tilbake til undrene Gud gjorde da han fridde Israel ut av Egypt. Gud tok «et folk midt ut av et annet folk», det vil si hentet Israel ut av egypternes midte.

Han gjorde det «ved prøvelser», hendelsene i Egypt som satte farao på prøve i forholdet til Herren (jf. 6,22; 7,18–19), og «ved tegn og undergjerninger», plagene i Egypt (2 Mos 7,3). Han gjorde det «ved krig», ved Rødehavet (2 Mos 14,14; 15,3), «med sterk hånd og utrakt arm» (2 Mos 6,6) og «store, forferdelige gjerninger». De tre siste uttrykkene fatter sammen alle Guds gjerninger i Egypt, både årsak og virkning: De åpenbarte Herrens allmakt, og de vakte stor redsel (jf. 2 Mos 12,30–36).

Alt dette fikk Israel se, for at de skulle vite at Herren er Gud, den Gud som navnet *ha-elohim* (הָאֱלֹהִים, «Gud») rettmessig tilhører, og at det ikke er noen annen enn han (jf. v. 39; 32,39; Jes 45,5–6).

Herren hadde talt til Israel fra himmelen (jf. 2 Mos 20,22), og det midt ut av den store ilden han var steget ned på Sinai i. Det gjorde han for å tukte dem. Ordet som NB gjengir med «lære», betyr her ikke å undervise folket om Guds sannhet og herredømme, men å ta det under hellig tukt. Gjennom de forferdelige tegnene da han steg ned, og som speilet hans opphøyde og hellige majestet, skulle han inngi dem en sunn frykt for hans hellige veier og hans dommer.

V. 37–43. Fordi han elsket dine fedre

> «[37]Fordi han elsket dine fedre og utvalgte deres etterkommere, førte han deg selv med sin store kraft ut av Egypt, [38]for å drive ut for deg større og sterkere folk enn du er, og føre deg inn og gi deg deres land til arv, slik som det er i dag. [39]Så skal du da i dag vite og ta deg det til hjertet at Herren han er Gud, både i himmelen der oppe og på jorden her nede, han og ingen annen. [40]Du skal ta vare på hans lover og hans bud, som jeg gir deg i dag, for at det kan gå deg vel, og dine barn etter deg, og for at du kan leve mange dager i det landet Herren din Gud gir deg til evig eie.»

Alt dette gjorde Herren av kjærlighet til Israels fedre, patriarkene. Disse versene er en selvstendig tanke. Det viktigste av alt, det som skulle binde Israel til troskap mot Herren, blir stilt fremst som summen og kjernen i hele talen. Om Guds kjærlighet til patriarkene førte til at han utvalgte Israel, eller til utgangen fra Egypt, der utvelgelsen ble satt ut i livet, gjør ingen forskjell for hovedtanken.

Det var Guds kjærlighet til fedrene, ikke Israels rettferdighet (9,5), som lå til grunn for at deres etterkommere ble utvalgt til Herrens eiendomsfolk, og for alle nådeundrene da de ble ført ut av Egypt. Til denne tanken kommer Moses tilbake i 10,15. Der prenter han den inn i folket som den ene grunnen som sterkest forpliktet dem til å omskjære sitt hjertes forhud og vandre i frykt for Herren sin Gud og i kjærlighet til ham (10,12 ff.).

I grunnteksten står «hans ætt etter ham» i entall. Det viser til Abraham, som Moses særlig hadde i tankene da han talte om «dine fedre». Abraham var framfor noen den som elsket Gud (Jes 41,8; 2 Krøn 20,7), og han var Guds venn (Jak 2,23; jf. 1 Mos 18,17 ff.).

Etter grunnteksten førte Herren dem ut «ved sitt åsyn» (NB: «førte han deg selv»). Det peker tilbake til 2 Mos 33,14. Herrens åsyn var Herren selv, personlig til stede.

Han førte Israel ut av Egypt for å drive ut store og mektige folk foran dem og gi dem deres land til arv, «slik som det er i dag». Det viste seg allerede ved at Sihon og Og var slått. Det var et håndfast pant for Israel på at kanaaneerne også skulle bli utryddet foran dem. Ordene betyr altså ikke at kanaaneerne alt var drevet ut av landet sitt.

Av dette skulle Israel kjenne og ta til hjertet at Herren alene er Gud i himmelen og på jorden. De skulle holde hans bud, så det kunne gå dem og deres etterkommere vel og de kunne leve lenge i Kanaan for all framtid (jf. 2 Mos 20,12).

V. 41–43. Tre tilfluktsbyer øst for Jordan

> «[41]På den tiden skilte Moses ut tre byer på den andre siden av Jordan, på østsiden, [42]for at en drapsmann som hadde slått sin neste i hjel av vanvare og uten før å ha båret hat til ham, kunne flykte dit - til en av disse byene - og redde livet. [43]Det var Beser i ørkenen på sletten for Rubens stamme, og Ramot i Gilead for Gads stamme, og Golan i Basan for Manasses stamme.»

Beretningen om hvordan tilfluktsbyene ble skilt ut i det erobrede landet øst for Jordan, står mellom Moses' første og andre tale. Trolig er grunnen ganske enkelt at Moses skilte ut byene på den tiden, etter Guds bud i 4 Mos 35,6.14. Han

ville gi landet på den andre siden full innvielse og stadfeste at de to amorittiske kongedømmene øst for Jordan nå tilhørte Israel.

Men han ville også gi folket et forbilde. Når han så nøye gjorde det som var pålagt ham, skulle folket lære å holde Herrens bud like samvittighetsfullt, de budene han nå skulle legge fram for dem. Påstanden om at avsnittet egentlig hører hjemme etter 4 Mos 34–36, er like ugrunnet som påstanden om at det strider mot forskriftene i kap. 19.

De tre byene var Beser, Ramot og Golan (jf. 4 Mos 35,15 ff.). Beser lå «i ørkenen på sletten», det vil si på amorittenes høyslette (3,10). Denne levittbyen og tilfluktsbyen nevnes ellers bare i Jos 20,8; 21,36 og 1 Krøn 6,78, og hvor den lå, er ennå ikke funnet. Trolig er den den samme som Bosor (1 Makk 5,36).

Ramot i Gilead, det vil si Ramat-Hammispe (jf. Jos 20,8 med 13,26), lå etter Eusebius femten romerske mil, eller seks timers vei, vest for Filadelfia, det gamle Rabba i Ammon. Trolig lå den der byen Salt ligger i dag, seks timer fra Amman. Golan i Basan var etter Eusebius fremdeles en svært stor landsby i Batanea på hans tid, og landskapet har fått navnet Gaulanitis etter den. Men heller ikke Golan er funnet igjen.

Moses' andre tale: lovtalen

Denne talen blir i overskriften (4,44–49) varslet som en framlegging av loven. Den begynner med å gjenta de ti bud og minner om det veldige inntrykket det gjorde på folket som var samlet ved Horeb, da Gud selv forkynte dem (kap. 5). I den første, allmenne delen viser talen at lovens vesen, og den rettferdigheten Israel skal jage etter, er å elske Herren sin Gud av hele sitt hjerte (kap. 6).

Så begrunner Moses dette nærmere. Allerede fordi folket er utvalgt til Herrens eiendomsfolk, er det forpliktet til å utrydde kanaaneerne og avgudsdyrkelsen deres, så det kan glede seg over Guds velsignelse (kap. 7).

Særlig må det vokte seg for hovmod og selvrettferdighet når det ser tilbake på den tukt og ydmykelse det fikk i ørkenen (kap. 8), og på de mange gangene det gjorde opprør mot sin Gud (9,1–10,11). Da skal det ikke glemme sin Gud når det nyter de rike godene i Kanaan, men bevare hans velsignelse ved å holde pakten trofast (10,12–11,32). Først deretter følger de enkelte budene i loven (kap. 12–26).

V. 44–49. Overskrift for lovtalen

> «[44]Dette er den lov som Moses la fram for Israels barn. [45]Dette er de vitnesbyrd og forskrifter og bud som Moses forkynte for Israels barn etter at de var gått ut av Egypt. [46]Det skjedde på den andre siden av Jordan i dalen rett imot Bet-Peor, i det landet som hadde tilhørt amorittenes konge Sihon, han som bodde i Hesjbon, han som Moses og Israels barn slo da de var gått ut av Egypt. [47]Da inntok de både hans land og Basan-kongen Ogs land, begge amorittkongenes land på den andre siden av Jordan, på østsiden. [48]De tok landet fra Aroer, som ligger ved bredden av Arnon-elven, til fjellet Sirjon, det er Hermon, [49]og hele ødemarken på den andre siden av Jordan, på østsiden, like til Ødemarkshavet nedenfor Pisga-liene.»

Først kommer i v. 44 en allmenn opplysning som en overskrift: «Dette er den lov (*tora*) som Moses la fram for Israels barn.» Så beskriver v. 45–46 loven nærmere

etter hoveddelene, «vitnesbyrd og forskrifter og bud» (se v. 1), og forteller hvor og når Moses holdt talen. «Etter at de var gått ut av Egypt» betyr ikke at utgangen var over, men at de ennå var underveis og ikke var kommet fram til målet. De var fremdeles på den andre siden av Jordan, i dalen (som i 3,29).

De var «i det landet som hadde tilhørt amorittenes konge Sihon», altså alt på jord som Herren hadde gitt dem i eie. Dette landet var førstegrøden og pantet på at Guds videre løfter skulle bli oppfylt. Derfor nevner Moses igjen, kort, at de to amorittkongene ble slått og landet deres inntatt, slik han alt hadde fortalt i 2,32–36 og 3,1–17. Om v. 48, se 3,9.12–17. I grunnteksten heter Hermon her *Si'on* (שִׂיאֹן, NB: «Sirjon»), et annet navn på fjellet (se 3,9).

Kapittel 5. De ti bud

Lovens vesen og oppfyllelse

Moses begynner utleggingen av loven med å gjenta paktens ti ord, som Herren selv talte direkte til hele Israel. Kapitlet legger fram de ti bud og forteller hvordan de ble kunngjort.

V. 1–21. Pakten på Horeb

> «[1]Moses kalte hele Israel sammen og sa til dem: Hør, Israel, de lover og de bud som jeg taler for deres ører i dag. Lær dem og ta vare på dem så dere holder dem! [2]Herren vår Gud gjorde en pakt med oss på Horeb. [3]Ikke med våre fedre gjorde Herren denne pakten, men med oss, vi som er her, alle vi som er i live i dag. [4]Ansikt til ansikt talte Herren med dere på fjellet midt ut av ilden. [5]Jeg sto den gang mellom Herren og dere for å kunngjøre dere Herrens ord, for dere var redde for ilden og gikk ikke opp på fjellet. Og han sa:»

V. 1–5 er innledningen. De skal vise hvor viktig og betydningsfull den lovutleggingen er som nå følger. Derfor står det ikke bare «Moses sa», men det høytidelige «Moses kalte hele Israel sammen og sa til dem». Lovene og budene han nå skulle legge fram, hadde så stor betydning fordi de inneholdt Herrens pakt med Israel.

«Fedrene» er verken de som døde i ørkenen, slik Augustin mente, eller forfedrene i Egypt, slik Calvin mente, men patriarkene, som i 4,37. Moses tenker på pakten ved Sinai. Den var vesentlig forskjellig fra pakten med Abraham (1 Mos 15,18), selv om den pakten var grunnlaget for Sinai-pakten. Men det ser Moses bort fra her. Han vil ikke følge hvordan paktsforholdet har vokst fram gjennom historien. Han vil bare legge den slekten som nå levde, på hjertet hva det betydde at den var gått inn i pakt med Herren.

Riktignok var den slekten Gud hadde sluttet pakt med ved Horeb, nå død, bortsett fra Moses, Josva og Kaleb. Den levde bare videre i barna. Noen av dem var født alt i Egypt, men de var alle under tjue år da pakten ble sluttet ved Sinai, og hørte altså ikke til dem Herren sluttet pakten med. Men pakten var ikke sluttet med de enkelte menneskene som levde da, men med folket som en levende helhet. Derfor kunne Moses med full rett si at de som nå utgjorde folket, var de samme som hadde gått inn i pakt med Herren ved Sinai. Ordet «vi» er lagt til for ettertrykkets skyld.

«Ansikt til ansikt talte Herren med dere», det vil si at han kom like nær dem som et menneske kommer et annet. Uttrykket her (*panim bepanim*, פָּנִים בְּפָנִים) er ikke helt det samme som *panim el panim* (פָּנִים אֶל־פָּנִים) i 2 Mos 33,11, som står om hvordan Gud talte med Moses (jf. 5 Mos 34,10; 1 Mos 32,30). Der betegner det det fortrolige forholdet der Herren talte med Moses som en venn med en venn. Her betyr det bare at Herren talte direkte til folket.

Før Moses gjentar de ti ord som Herren talte direkte til folket, skyter han inn en merknad i v. 5: «Jeg sto den gang mellom Herren og dere …» Den viser hvilken stilling han hadde som mellommann mellom Herren og folket – ikke så mye da de ti paktsord ble forkynt, som da pakten i sin helhet ble sluttet. Uten en mellommann kunne pakten slett ikke ha blitt sluttet, så forferdet ble folket over Herrens veldige majestet.

Herrens ord som Moses som mellommann skulle kunngjøre folket, var ikke de forskriftene som gikk forut for de ti bud (2 Mos 19,11 ff.). Som v. 22–31 viser, var det først og fremst det Herren ellers ville tale til folket da pakten ble sluttet, utenom de ti ord, altså 2 Mos 20,22–23,33. Til det hører i grunnen hele lovgivningen ved Sinai, for den er en videre utfoldelse av paktslovene. Hvordan folket fryktet for ilden, blir beskrevet nærmere i v. 25. «Og han sa» i slutten av v. 5 hører sammen med «talte» i v. 4, for v. 5 er bare en innskutt merknad.

V. 6–21. De ti bud

> «[6]Jeg er Herren din Gud, som førte deg ut av landet Egypt, av trellehuset. [7]Du skal ikke ha andre guder enn meg. [8]Du skal ikke gjøre deg noe utskåret bilde, noen avbildning av det som er oppe i himmelen, eller av det som er nede på jorden, eller av det som er i vannet nedenfor jorden. [9]Du skal ikke tilbe dem og ikke tjene dem. For jeg, Herren din Gud, er en nidkjær Gud, som hjemsøker fedres misgjerning på barn, på dem i tredje og på dem i fjerde ledd, på dem som hater meg, [10]og som gjør miskunn gjennom tusen ledd, mot dem som elsker meg og holder mine bud. [11]Du skal ikke misbruke Herrens, din Guds navn, for Herren vil ikke holde den uskyldig som misbruker hans navn. [12]Ta hviledagen i akt så du holder den hellig, slik som Herren din Gud har befalt deg. [13]Seks dager skal du arbeide og gjøre all din gjerning. [14]Men den sjuende dagen er sabbat for Herren din Gud. Da skal du ikke gjøre noe arbeid, verken du eller din sønn eller din datter eller din trell eller din trellkvinne eller din okse eller ditt esel eller noen av dine dyr eller den fremmede som er hos deg innenfor dine porter, for at også din trell og din trellkvinne skal få hvile, som du selv. [15]For du skal huske at du selv var trell i landet Egypt, og at Herren din Gud førte deg ut derfra med sterk hånd og utrakt arm. Derfor har Herren din Gud befalt deg å holde sabbatsdagen. [16]Hedre din far og din mor, slik som Herren din Gud har befalt deg, så dine dager må bli mange, og det må gå deg vel i det landet Herren din Gud gir deg. [17]Du skal ikke slå i hjel. [18]Du skal ikke bryte ekteskapet. [19]Du skal ikke stjele. [20]Du skal ikke si falskt vitnesbyrd mot din neste. [21]Du skal ikke begjære din nestes hustru. Og du skal ikke begjære din nestes hus, hans jord eller hans tjener eller hans tjenestepike, hans okse eller hans esel eller noe som hører din neste til.»

I v. 6–21 blir de ti paktsord gjentatt fra 2 Mos 20, med bare noen få avvik. Avvikene er drøftet i utleggingen av de ti bud ved 2 Mos 20,1–17.

V. 22–33. Folket ber om en mellommann

«[22]Disse ordene talte Herren på fjellet med høy røst til dere alle, hele menigheten, midt ut av ilden, skyen og mørket, og han la ikke noe til. Han skrev dem på to steintavler og ga meg dem. [23]Men da dere hørte røsten midt ut av mørket, mens fjellet sto i lys lue, da kom dere til meg, alle overhodene for deres stammer og deres eldste. [24]Og dere sa: Se, Herren vår Gud har latt oss se sin herlighet og sin storhet. Vi har hørt hans røst midt ut av ilden. På denne dag har vi sett at Gud kan tale med et menneske, og mennesket likevel bli i live. [25]Hvorfor skal da vi dø? For denne store ild vil fortære oss. Dersom vi enda lenger skal høre Herrens, vår Guds røst, må vi dø. [26]For hvem er det på hele jorden som har hørt den levende Guds røst tale midt ut av ilden som vi, og enda er blitt i live? [27]Gå du nær til og hør alt det Herren vår Gud sier, så du kan tale til oss alt det Herren vår Gud taler til deg. Vi vil høre på det og gjøre etter det. [28]Herren hørte deres ord da dere talte til meg, og Herren sa til meg: Jeg har hørt de ordene som dette folket har talt til deg. De har talt vel i alt de har sagt. [29]Måtte de bare alle dager ha det samme hjertelag til å frykte meg og ta vare på alle mine bud, så det kan gå dem og deres barn vel til evig tid! [30]Gå og si til dem: Vend tilbake til teltene! [31]Men du skal stå her hos meg, så vil jeg kunngjøre deg alle de bud og lover og forskrifter som du skal lære dem, og som de skal leve etter i det landet jeg gir dem til eie. [32]Så akt nå på det som Herren deres Gud har befalt dere, og gjør etter det! Dere skal ikke vike av, verken til høyre eller til venstre. [33]Hele den veien Herren deres Gud har befalt dere å følge, skal dere gå. Da skal dere få leve, det skal gå dere vel, og deres dager skal bli mange i det landet dere skal ta i eie.»

I v. 22–33 utdyper Moses den korte beretningen i 2 Mos 20,18–21. Da folket hadde hørt de ti paktsord, ble det så forferdet over de veldige tegnene som Herren åpenbarte sin herlighet i, at det ba Moses tre fram som mellommann, så Gud selv ikke skulle tale mer til dem og de ikke skulle dø. Så lovte de å høre på alt Herren ville si til Moses (v. 23–31). Moses forteller dette for å knytte formaningen i v. 32–33 til det: De skal ta vare på alle Herrens bud og gjøre etter dem. Slik baner han veien for lovutleggingen som følger.

Herren talte «med høy røst», og «han la ikke noe til» (jf. 4 Mos 11,25). Gud talte de ti ord direkte til folket, men ikke mer. Alt videre talte han til Moses alene, og gjennom ham som mellommann til folket. Som mellommann fikk Moses også de to steintavlene som Gud hadde skrevet de ti bud på (jf. 2 Mos 31,18). Her foregriper Moses gangen i historien litt; i 9,10–11 blir det samme fortalt igjen på sin rette plass.

V. 24–27 gir en levende og samtidig mer nøyaktig beretning om det som er fortalt i 2 Mos 20,18–21. Herrens svar på folkets ord (v. 28–31) er ikke tatt med i 2 Mos 20. Gud godkjente det folket sa, fordi det sprang ut av en bevissthet om at ingen synder er verdig til å komme fram for den hellige Gud. Og han la til: «Måtte de bare alle dager ha det samme hjertelag til å frykte meg», det vil si: Måtte de alltid ha det samme sinn, så de fryktet ham og holdt alle hans bud, og det kunne gå dem og deres barn vel til evig tid.

Så bød han folket å vende tilbake til teltene sine og satte Moses til mellommann. Til ham ville han tale hele loven, så han kunne lære folket den (jf. 4,5).

Folket hadde selv bedt Moses om å ta på seg mellommannsoppgaven, og Herren hadde satt ham til den. Derfor kunne han godt avslutte beretningen (v. 32–33) med å formane dem til å ta nøye vare på alle Herrens bud og ikke vike av, verken til høyre eller til venstre. De skulle ikke på noen måte gå bort fra den livsveien budene viste dem (jf. 17,11.20; 28,14; Jos 1,7), så det kunne gå dem vel (jf. 4,40).

Kapittel 6. Hør, Israel

V. 1–19. Budene skal læres og holdes

«[1]Dette er de bud, de lover og de forskrifter som Herren deres Gud har befalt meg å lære dere, og som dere skal leve etter i det landet dere drar over til og skal ta i eie. [2]Slik skal du frykte Herren din Gud og ta vare på alle hans lover og bud, som jeg byr deg, både du og din sønn og din sønnesønn, alle ditt livs dager, for at dine dager må bli mange. [3]Så hør, Israel, og akt vel på å holde dem, så det må gå deg vel, og dere må øke og bli tallrike, slik som Herren, dine fedres Gud, har lovt deg – i et land som flyter med melk og honning.»

Moses kunngjør budene som følger, sier hvorfor han legger dem fram, og hvilken velsignelse det bringer å holde dem. Ordet for «bud» står i entall på hebraisk (*hammitsva*, הַמִּצְוָה, «det som er befalt») og betyr alt det Herren hadde befalt, altså det samme som loven (4,44).

Han la fram loven for å vekke gudsfrykt hos folket (jf. 4,10; 5,29), en frykt for Herren som skulle vise seg til alle tider i at de holdt hvert eneste bud. Når de levde i gudsfrykt, skulle det gå dem vel, og folket skulle bli så tallrikt som Gud hadde lovt fedrene. Dette løftet hadde Gud gitt patriarkene helt fra begynnelsen (1 Mos 12,2; jf. 3 Mos 26,9). Om landet som flyter med melk og honning, se 2 Mos 3,8.

V. 4. Herren er én

«[4]Hør, Israel! Herren er vår Gud, Herren er én.»

(Keil: «Jehova vår Gud er én Jehova.»)

Med v. 4 begynner selve hovedinnholdet i lovutleggingen. Det er ikke en ny lov som legges til de ti bud. Det er bare en utfoldelse av de paktslovene og paktsrettene som ligger som en spire i de ti bud, altså en utlegning av loven, slik det allerede var varslet i 1,5. Utleggingen begynner derfor med å forklare og innprente det første budet. Det inneholder to ting: at Herren er den ene, absolutte Gud, og at han krever kjærlighet av hele hjertet, av hele sjelen og av all kraft.

Ordene betyr ikke «Herren er vår Gud, Herren alene» – da måtte det ha stått et annet ord enn «én» på hebraisk – og heller ikke «Herren vår Gud, Herren er én». «Én Jehova» hører sammen og er det som sies om Herren. Tanken er altså ikke at Herren vår Gud er én Gud, men at han er «én Jehova», den eneste som

er Jehova. Det betyr ikke at han bare har én måte å åpenbare seg på, den Israel hadde fått, slik noen har ment.

Navnet Jehova betegner Gud som den absolutte, uavhengige og uforanderlige i alt han gjør. Utsagnet handler derfor ikke om Guds enhet, men om at bare han har rett til navnet Jehova: Han er den ene, absolutte Gud, og ingen annen gud kan stilles ved siden av ham.

Det samme betyr uttrykket i Sak 14,9, der tillegget «og hans navn ett» bare kan bety at Herren i framtiden skal bli kjent som den ene, absolutte Gud og som konge over hele jorden.

Dette ordet utelukker ikke bare at det finnes mange guder. Det utelukker også all religionsblanding som gjør den ene, absolutte Gud til en nasjonalgud, en Baal (Hos 2,16), og likeså enhver gudstro som lager seg en høyeste Gud av filosofiske begreper.

For selv om Herren er den absolutte, er han ikke et abstrakt begrep som «det absolutte vesen» eller «den absolutte idé». Han er den levende Gud, slik han gjorde seg kjent ved sine gjerninger i Israel til frelse for hele verden.[1]

V. 5. Elsk Herren av hele ditt hjerte

> «[5]Og du skal elske Herren din Gud av hele ditt hjerte og av hele din sjel og av all din makt.»

Fordi Herren er den ene Gud, skulle Israel elske ham av hele sitt hjerte, av hele sin sjel og av all sin kraft. Grunnen til denne kjærligheten ligger i ordene «din Gud»: Herren var Israels Gud og hadde vist seg for folket som den ene Gud.

«Av hele ditt hjerte» utelukker all halvhet og all splittelse i hjertets kjærlighet. Hjertet nevnes først, for det er sete for følelsene og særlig for kjærligheten. Så følger sjelen (*nefesj*), midtpunktet i menneskets personlighet, for kjærligheten skal gjennomtrenge hele mennesket. Til sist kommer «all din makt», det vil si all kraft i legeme og sjel.

Kjærligheten til Herren av hele hjertet, sjelen og kraften settes først fordi det er den åndelige kilden lydigheten mot budene skulle springe ut av (se også 11,1; 30,6).

I kjærligheten skulle frykten for Herren (10,12), lydigheten mot budene hans (11,13) og troskapen mot hele loven (11,22) vise seg. Kjærligheten selv skulle vise seg i at de vandret på alle Herrens veier (11,22; 19,9; 30,16). Derfor kaller Kristus budet om å elske Gud av hele hjertet «det største og første bud». Ved siden av det stiller han budet i 3 Mos 19,18 om å elske sin neste som seg selv, og sier at hele loven og profetene hviler på disse to budene (Matt 22,37–40; Mark 12,29–31; Luk 10,27).

Heller ikke evangeliet kjenner noe høyere bud enn dette. Forskjellen mellom den nye pakt og den gamle er bare at den kjærligheten til Gud som evangeliet krever av dem som bekjenner det, er dypere og mer inderlig enn den Moses' lov krevde av israelittene. Det svarer til at Gud selv har åpenbart sin kjærlighet

[1] I den hebraiske teksten er bokstavene ע i «hør» og ד i «én» skrevet store. En rabbiner forklarer at de sammen danner ordet *ed* (עד, «vitne»): Den som bekjenner at Gud er én, skal vite at hjertet hans må være med og fritt for alle andre tanker, for Gud er vitne og vet alt. Det går an å bekjenne én Gud med munnen mens hjertet er langt borte fra ham.

trinn for trinn: Den ble vist langt større og herligere da han ga sin enbårne Sønn til vår forløsning, enn da han forløste Israel fra trelldommen i Egypt.[2]

V. 6–9. Ordene i hjertet

> «[6]Disse ordene som jeg byr deg i dag, skal du gjemme i ditt hjerte. [7]Og du skal innprente dem i dine barn. Du skal tale om dem når du sitter i ditt hus, når du går på veien, når du legger deg, og når du står opp. [8]Du skal binde dem som et tegn på din hånd, de skal være som en minneseddel på din panne. [9]Du skal skrive dem på dørstolpene i ditt hus og på dine porter.»

Skal kjærligheten til Gud være av rett slag, må Guds bud legges på hjertet, og en må stadig tenke på dem og tale om dem. Ordene «i ditt hjerte» betyr at budene skulle være en hjertesak, ikke bare noe en kunne utenat (jf. 11,18). At en skal tale om dem hjemme og på veien, når en legger seg og når en står opp, betyr overalt og til alle tider. Om tegnet på hånden og minneseddelen på pannen, se 2 Mos 13,16.

Tegnet og minneseddelen er billedlige uttrykk for at en uten avbrudd skal holde Guds bud. Derfor skal også budet om å skrive ordene på dørstolpene og portene forstås åndelig. Å oppfylle det bokstavelig var en god skikk som behaget Gud, men bare når det ble gjort for å ha Guds bud stadig for øye.

Budet forutsetter likevel at denne skikken fantes. Den finnes fremdeles i de muslimske landene i Østen og var vanlig allerede i det gamle Egypt.[3]

V. 10–13. Glem ikke Herren når du er mett

> «[10]Når Herren din Gud fører deg inn i det landet han med ed har lovt å gi dine fedre Abraham, Isak og Jakob – store og gode byer som du ikke har bygd, [11]hus fulle av gode ting som du ikke har samlet, utgravde brønner som du ikke har gravd, vingårder og oljetrær som du ikke har plantet – når du eter og blir mett, [12]da ta deg i vare at du ikke glemmer Herren, som førte deg ut av landet Egypt, av trellehuset! [13]Herren din Gud skal du frykte, og ham skal du tjene. Ved hans navn skal du sverge.»

Etter budet slik det lyder positivt, kommer advarselen. Velstand og overflod av jordiske goder fører så lett med seg faren for å glemme Herren og den miskunn han har vist. For israelittene var faren desto større fordi de i Kanaan kom til å eie alt det landet var rikt på, uten å ha skaffet seg det med eget arbeid: store og vakre byer de ikke hadde bygd, hus fulle av gode ting de ikke hadde fylt, brønner de ikke hadde gravd, og vingårder og oljetrær de ikke hadde plantet.

Å ikke glemme Herren beskrives så positivt: å frykte Gud, tjene ham og sverge ved hans navn. Frykten står først fordi den er grunntrekket i Israels gudsdyrkelse. Det var ingen trellefrykt, men den hellige ærefrykten en synder har for den hellige Gud, og den utelukker ikke kjærligheten, men har den heller i seg.

Å frykte er en hjertesak, å tjene gjelder gjerning og strev, og å sverge ved hans navn er gudsdyrkelsen slik den viser seg i ord og omgang. Det gjelder ikke bare høytidelige eder for retten, men heller de edsbekreftelsene en bruker i daglig-

[2] Matteus har «forstand» i stedet for «makt», for forstanden betyr mye for den åndelige kjærligheten. Markus og Lukas føyer «forstand» til de tre ordene.

[3] Jødenes mesusa er bare en ytre etterlevelse av dette budet. Ordene i 6,4–9 og 11,13–20 skrives på et pergament som legges i en liten eske øverst på dørkarmen, og når en går inn eller ut, rører en ved esken og kysser fingeren.

livet, for i dem viser det seg, uten at en tenker over det, hvordan et menneske står overfor Gud.

V. 14–16. Ingen andre guder, ingen fristelse

> «[14]Dere skal ikke følge andre guder, av de folks guder som bor rundt omkring dere – [15]for en nidkjær Gud er Herren din Gud, som er midt iblant dere – for at ikke Herrens, din Guds vrede skal opptennes mot deg, og han skal utrydde deg av jorden. [16]Dere må ikke friste Herren deres Gud, slik som dere fristet ham i Massa.»

Å dyrke Herren utelukker all avgudsdyrkelse. Den vil Herren som en nidkjær Gud ikke tåle (se 2 Mos 20,5); han straffer den ved å utrydde folket av jorden (jf. 2 Mos 32,12). Det utelukker også å friste Herren ved å knurre i vantro mot ham når han ikke straks tar bort en nød. Slik hadde folket allerede syndet i Massa, det vil si i Refidim (2 Mos 17,1–7).

V. 17–19. Gjør det som er rett og godt

> «[17]Dere skal ta vare på Herrens, deres Guds bud og hans vitnesbyrd og hans forskrifter, som han har gitt deg. [18]Du skal gjøre det som er rett og godt i Herrens øyne, for at det må gå deg vel, og du må komme inn i det gode landet som Herren med ed har lovt dine fedre, og ta det i eie. [19]Han skal drive ut alle dine fiender for deg, slik som Herren har sagt.»

I stedet skulle de nøye holde alle hans bud og gjøre det som er rett og godt i hans øyne. V. 19 utdyper hvordan det skulle gå dem vel: Herren skulle drive ut alle fiendene foran dem, slik han hadde sagt (2 Mos 23,27 ff.; 34,11).

V. 20–25. Når din sønn spør

> «[20]Når din sønn i fremtiden spør deg og sier: Hva er meningen med de vitnesbyrd og de forskrifter og bud som Herren vår Gud har gitt dere? [21]– skal du si til ham: Vi var treller hos farao i Egypt. Men Herren førte oss ut av Egypt med sterk hånd. [22]Herren gjorde store og ødeleggende tegn og under på egypterne, på farao og på hele hans hus for våre øyne. [23]Men oss førte han ut derfra for å føre oss inn i, og gi oss det landet han med ed hadde lovt våre fedre. [24]Herren bød oss å holde alle disse lover, og frykte Herren vår Gud, så han kunne holde oss i live, og det kunne gå oss vel alle dager, slik det er gått til denne dag. [25]Det skal tjene oss til rettferdighet, når vi akter vel på å holde alle disse budene for Herrens, vår Guds åsyn, slik han bød oss.»

V. 20–25 forklarer nærmere den opplæringen av barna som v. 7 bare antyder. Israelittene skulle lære barna og etterkommerne hva Herrens bud er, hva de betyr, og hva de har som mål. Når sønnene spurte, skulle de fortelle hva Herren hadde gjort da han fridde Israel ut av trelldommen i Egypt og førte dem inn i det lovede landet. Slik skulle de vekke kjærlighet til Herren og budene hans hos den unge slekten. De «store og ødeleggende tegn og under» (v. 22) var plagene i Egypt, som i 4,34.

V. 25 betyr at rettferdigheten vår skal bestå i at vi holder loven: Gud skal se på oss og behandle oss som rettferdige når vi legger vinn på å holde den. «For Herrens, vår Guds åsyn» hører i første rekke sammen med «å holde alle disse budene», men som 24,13 viser, kan det også gjelde «rettferdighet».

Denne rettferdigheten for Herren er riktignok ennå ikke evangeliets rettferdighet av tro. Men de to står ikke mot hverandre, for den rettferdigheten som nevnes her, bygger ikke på en ytre, fariseisk gjerningsrettferdighet. Den bygger på en alvorlig streben etter å oppfylle kjærlighetens lov – å elske Gud av hele hjertet – og denne kjærligheten er umulig uten levende tro.

Kapittel 7. Et hellig folk for Herren

V. 1–24. Ingen pakt med Kanaans folk

I 6,14 ble israelittene advart mot avgudsdyrkelse. Her formaner Moses dem til å vokte seg for den falske tålsomheten som ville spare kanaaneerne og finne seg i avgudsdyrkelsen deres.

> «[1]Når Herren din Gud har ført deg inn i det landet som du nå drar inn i og skal ta i eie, driver han ut mange folkeslag for deg: hetittene og girgasittene og amorittene og kana'aneerne og ferisittene og hevittene og jebusittene, sju folk, som er større og sterkere enn du. [2]Når Herren din Gud gir dem i din vold, så du vinner over dem, skal du slå dem med bann. Du skal ikke gjøre pakt med dem og ikke vise dem nåde. [3]Du skal ikke bli svoger til noen av dem. Du skal ikke gi dine døtre til hans sønner og ikke ta hans døtre til hustruer for dine sønner. [4]For de vil få dine sønner til å vike av fra meg, så de dyrker andre guder. Da vil Herrens vrede bli opptent mot dere, og han vil snart gjøre ende på deg. [5]Men slik skal du gjøre med dem: Deres altere skal dere bryte ned, deres billedstøtter skal dere knuse, deres Astarte-bilder skal dere hogge i stykker, og deres utskårne bilder skal dere brenne opp med ild.»

Når Herren drev Kanaans stammer ut og ga dem i Israels hånd, skulle Israel slå dem med bann (se 3 Mos 27,28), ikke gjøre pakt med dem og ikke gifte seg med dem. Om Kanaans stammer, se 1 Mos 10,15 ff. og 15,20–21. Her nevnes sju, som i Jos 3,10 og 24,11; andre steder (20,17; 2 Mos 3,8) mangler girgasittene.

Forbudene mot å gjøre pakt med dem og gifte seg med dem står også i 2 Mos 23,32 og 34,12.16, der faren for avgudsdyrkelse også nevnes. «For de vil få dine sønner til å vike av fra meg» betyr at de vil lokke dem bort fra å følge Herren. Moses sier «fra meg» fordi han taler i Herrens navn. Følgene av avgudsdyrkelsen er de samme som i 6,15 og 4,26. I stedet skulle israelittene ødelegge kanaaneernes altere og avgudsbilder, slik Gud hadde befalt i 2 Mos 34,13 og 23,24.

V. 6–8. Utvalgt av kjærlighet

> «[6]For et hellig folk er du for Herren din Gud. Deg har Herren din Gud utvalgt av alle folk på jorden til å være hans eiendomsfolk. [7]Ikke fordi dere var større enn alle andre folk, fant Herren behag i dere, så han utvalgte dere. For dere er det minste av alle folkene. [8]Men fordi Herren elsket dere, og fordi han ville holde den eden han hadde sverget deres fedre, derfor førte Herren dere ut med sterk hånd og fridde deg ut av trellehuset, fra faraos, egypterkongens hånd.»

Til dette var Israel forpliktet fordi Gud hadde utvalgt det til å være et hellig folk, hans eiendomsfolk. Herren hadde skilt det ut fra alle andre folk og ført det ut av trelldommen i Egypt – ikke fordi det var stort, men fordi han elsket det, og for den edens skyld han hadde sverget fedrene. Denne høye æren måtte ikke Israel kaste bort ved å falle fra Herren. Den bygde på Herrens ord i 2 Mos 19,5–6, som Moses her minner folket om og utdyper med ettertrykk.

Herren hadde ikke vendt seg til dem i kjærlighet fordi de var mer tallrike enn andre folk. Ordet for å «finne behag i»[1] betyr å binde seg til og henge ved noen i kjærlighet. De var tvert imot «det minste av alle folkene». Det kunne Moses si med tanke på at Israel stammet fra Abraham, den ene mannen Gud valgte ut av hele verden mens folk, stater og riker allerede var dannet rundt ham.

I 4,37 sier Moses at Gud utvalgte dem av kjærlighet til fedrene. Her framhever han i stedet Guds kjærlighet til selve Israels folk – ikke som grunnen til at han utvalgte det, men som grunnen til at han førte det ut og fridde det fra trellehuset i Egypt. Ved dette hadde Gud satt utvelgelsen ut i livet, og slik ville han lokke israelittene til å svare med kjærlighet.

V. 9–11. Den trofaste Gud

> «[9]Så skal du vite at Herren din Gud, han er Gud, den trofaste Gud, som holder sin pakt og bevarer sin miskunn gjennom tusen ledd, mot dem som elsker ham og holder hans bud. [10]Men han gjengjelder dem som hater ham, og det gjør han åpenlyst, så han lar dem omkomme. Han er ikke sen når det gjelder den som hater ham. Like opp i hans øyne gjengjelder han ham. [11]Så ta da vare på de bud og de lover og de forskrifter som jeg i dag befaler deg å holde.»

Av dette skulle Israel forstå at Herren deres Gud var den sanne Gud, den trofaste, som holder sin pakt og viser miskunn til tusen ledd mot dem som elsker ham, men gjengjelder dem som hater ham, like opp i ansiktet.

Moses henter denne beskrivelsen av Guds vesen fra 2 Mos 20,5–6, som en varsom advarsel mot å miste Guds miskunn eller dra hans hellige vrede over seg ved å falle i avgudsdyrkelse. Derfor utdyper han tanken om gjengjeldelsen med ettertrykk: Han lar den som hater ham, omkomme, han er ikke sen med å gjengjelde ham, og han gjengjelder ham like opp i ansiktet, det vil si slik at de ser og kjenner at det er Gud som slår dem.

Denne kraften i den trofaste paktsgudens nåde og hellighet var en sterk formaning til å holde Guds bud.

V. 12–16. Velsignelsen over lydigheten

> «[12]Når dere nå hører disse budene og tar vare på dem og holder dem, da skal Herren din Gud holde fast ved den pakten og den miskunn han har lovt dine fedre med ed. [13]Han skal elske deg og velsigne deg og øke din ætt. Og han skal velsigne ditt livs frukt og ditt lands frukt, ditt korn og din most og din olje, kalvene av ditt storfe og lammene av ditt småfe, i det landet han med ed har lovt dine fedre å gi deg. [14]Velsignet skal du være fremfor alle andre folk. Det skal ingen ufruktbar være blant dine menn eller dine kvinner, og heller ikke blant dine husdyr. [15]Herren skal holde all sykdom borte fra deg, og ingen av Egypts onde sykdommer som du lærte å kjenne, skal han legge på deg. Men

[1] **«finne behag i»** chasjak, חָשַׁק

> han skal legge dem på alle dem som hater deg. [16]Alle de folk som Herren din Gud gir i din hånd, skal du gjøre ende på. Du skal ikke spare dem. Og du skal ikke dyrke deres guder, for det vil bli en snare for deg.»

Å holde disse budene skulle også bringe stor velsignelse. Hørte de på de rettene paktsherren krevde av paktsfolket sitt, og tok vare på dem og holdt dem, ville Herren holde fast ved den pakten og den miskunn han med ed hadde lovt fedrene. Ordet som står for «når» (*ekev*, עֵקֶב, jf. 1 Mos 22,18), inneholder ikke bare tanken om gjensidighet, men peker alltid også på lønn eller straff (jf. 8,20; 4 Mos 14,24). Miskunnen var den nåden Gud hadde vist i løftene han med ed ga patriarkene (1 Mos 22,16).

Denne miskunnen sprang ut av Guds kjærlighet til Israel, og kjærligheten skulle vise seg i at han velsignet folket og gjorde det tallrikt. Velsignelsen blir så utdypet videre fra 2 Mos 23,25–27: Den skulle hvile over livsfrukten, over avlingen på marken og over buskapen. Uttrykket for «lammene av ditt småfe»[2] er trolig et kanaaneisk ord avledet av fruktbarhetsgudinnen Astarte, slik de latinske dikterne bruker gudenavnet Ceres om korn.

Om v. 14 og 15, se 2 Mos 23,26. I v. 15 blir løftet om at Israel skulle bli bevart fra all sykdom (2 Mos 15,26; 23,25), forsterket med ordene «Egypts onde sykdommer». Etter 28,27 må det trolig først og fremst være den ondartede formen for spedalskhet som kalles elefantsyke, og kanskje også pest og andre ondartede sykdommer. I Egypt får sykdommer gjerne et svært farlig forløp. Slike sykdommer ville Herren heller legge på Israels fiender.

Israel skulle derimot bli så sterkt at det kunne fortære, det vil si utrydde, alle de folkene Gud ga i deres hånd (jf. 4 Mos 14,9). Med denne tanken vender Moses med ettertrykk tilbake til budet om å utrydde kanaaneerne uten å spare noen og ikke dyrke gudene deres, for de ville bli en snare for Israel (se 2 Mos 10,7).

V. 17–19. Husk hva Herren gjorde i Egypt

> «[17]Men om du tenker som så: Disse folkene er større enn jeg, hvordan skal jeg makte å drive dem ut? [18]– da skal du ikke være redd for dem. Husk hva Herren din Gud gjorde med farao og med alle egypterne, [19]de store plagene som du så for dine øyne, de tegn og under du så da Herren din Gud førte deg ut med sterk hånd og utrakt arm. Det samme skal Herren din Gud gjøre med alle de folkene som du er redd for.»

I v. 17–26 utdyper Moses løftet i 2 Mos 23,27–30 om at Herren skulle hjelpe dem å legge kanaaneerne under seg. Slik feier han bort alle innvendinger en svak tro kunne reise mot å utføre Guds bud. Steg tanken opp i hjertet om hvordan de skulle kunne utrydde disse folkene som var mer tallrike enn de selv, skulle israelittene minnes hva Herren hadde gjort i Egypt og med farao – de store plagene, tegnene og undrene da han fridde dem ut (jf. 4,34; 6,22). Det samme ville han gjøre med kanaaneerne.

V. 20–24. Herren driver dem ut litt etter litt

> «[20]Herren din Gud skal endog sende vepser mot dem, til alle de er omkommet som er blitt tilbake og har gjemt seg for deg. [21]Du skal ikke være redd for dem. For Herren din Gud er i din midte, en stor og forferdelig Gud. [22]Herren din Gud

[2] **«lammene av ditt småfe»** asjterot tson, עַשְׁתְּרֹת צֹאן

> vil litt etter litt drive disse folkene ut for deg. Du skal ikke makte å gjøre ende
> på dem på kort tid, for da kom villdyrene til å bli for mange for deg. [23]Herren
> din Gud skal overgi dem til deg og slå dem med stor forvirring, til de er ødelagt.
> [24]Han skal gi deres konger i din hånd, og du skal tilintetgjøre deres navn under
> himmelen. Ingen skal kunne stå seg mot deg, til du har utryddet dem.»

Herren skulle også sende vepser mot dem, slik han allerede hadde lovt i 2 Mos 23,28, til alle som var blitt igjen og hadde gjemt seg, var omkommet. Israel trengte ikke å være redd for dem, for Herren var midt iblant dem, en stor og forferdelig Gud.

Han ville drive folkene ut, men bare litt etter litt, slik han også hadde sagt til Moses i 2 Mos 23,29–30. Han ville slå dem med stor forvirring til de var ødelagt, slik det for eksempel gikk ved Gibeon (Jos 10,10; jf. 2 Mos 23,27), og gi kongene deres i Israels hånd, så navnet deres ble utslettet under himmelen (jf. 9,14; 25,19; oppfyllelsen i Jos 10,22 ff.; 11,12; 12,7–24). Ingen skulle kunne stå seg mot Israel.

V. 25–26. Ikke noe vemmelig inn i huset

> «[25]Deres guders utskårne bilder skal dere brenne opp med ild. Du skal ikke ha
> lyst til sølvet eller gullet som er på dem, eller ta det til deg, for at det ikke skal bli
> til en snare for deg. For det er en vemmelse for Herren din Gud. [26]Du skal ikke
> la noe motbydelig komme inn i ditt hus, så du blir slått med bann sammen med
> det. Du skal avsky det og akte det for noe vemmelig, for det er slått med bann.»

I tillit til dette løftet skulle israelittene brenne kanaaneernes avgudsbilder og ikke ha lyst på sølvet og gullet som bildene var overtrukket med, eller ta det til seg, så det ikke skulle bli en snare for dem. Det ville ikke bli en snare fordi de kunne komme til å dyrke avguder med det, men fordi sølv og gull som var brukt i avgudsdyrkelsen, var en vemmelse for Herren.

Israelittene måtte ikke ta det inn i husene sine, så de ikke selv kom under den bannlysingen som rammet alt som hørte avgudsdyrkelsen til. Det viser tydelig historien om Akan i Jos 7. Derfor skulle de avsky alt slikt og ødelegge det ved å brenne det eller knuse det til støv (jf. 2 Mos 32,20; 2 Kong 23,4–5; 2 Krøn 15,16).

Kapittel 8. Glem ikke Herren

> «[1]Alle de bud jeg gir deg i dag, skal dere akte vel på å holde, så dere må leve og bli tallrike. Da skal dere komme inn i det landet Herren med ed har lovt deres fedre, og ta det i eie.»

Israel sto i fare for å bryte pakten ved å spare kanaaneerne og avgudene deres av feig medlidenhet og falsk tålsomhet. Men når folket var kommet til ro i Kanaan og nøt den rike grøden i landet, ville det også særlig stå i fare for å bli hovmodig og glemme Gud.

For å verne dem mot denne faren holder Moses fram for dem hvordan Herren under vandringen gjennom ørkenen hadde villet lede og oppdra dem til lydighet ved prøvelser og ydmykelser. For at hensikten med dette skulle bli tydelig, begynner han med å formane dem på ny til å holde hele loven som han ga dem den dagen, så de kunne leve, bli tallrike og komme inn i det lovede landet og ta det i eie (jf. 4,1; 6,3).

V. 2. Førti år i ørkenen

> «[2]Kom i hu hele den veien Herren din Gud har ført deg i disse førti år i ørkenen, for å ydmyke deg og prøve deg og for å kjenne hva som var i ditt hjerte, om du ville holde hans bud eller ikke.»

Derfor skulle de minnes hvordan Gud hadde ledet dem gjennom ørkenen i førti år (1,31; 2,7). Ved det ville han ydmyke dem og prøve hvordan hjertet deres var, og om de var lydige. Ved å ydmyke dem prøvde han hvordan de sto overfor Gud.

Å ydmyke dem vil si at han ved nød og savn førte dem til å kjenne at de trengte hjelp og var avhengige av Gud. Å prøve dem vil si at han satte dem i slike kår at det måtte komme fram hva som bodde i hjertet deres: om de trodde på Guds allmakt, kjærlighet og rettferdighet eller ikke.

V. 3. Ikke av brød alene

> «[3]Han ydmyket deg og lot deg hungre. Han ga deg manna å ete, en mat som verken du eller dine fedre kjente, fordi han ville la deg vite at mennesket ikke lever av brød alene, men at mennesket lever av hvert ord som går ut av Herrens munn.»

Ydmykelsen i ørkenen var ikke bare at Gud lot folket sulte, det vil si mangle brød og den maten de var vant til. Den var også at han ga dem manna å ete, en mat som verken de eller fedrene deres kjente (jf. 2 Mos 16,16 ff.).

At de fikk manna, kalles en ydmykelse fordi Gud med denne ukjente maten ville vise folket at mennesket ikke lever av brød alene. Kraften som holder livet oppe, hviler ikke bare på brødet og er ikke bundet til det (jf. Jes 38,16; 1 Mos 27,40), men på hvert ord som går ut av Herrens munn.

Det som går ut av Herrens munn, er ikke lovens ord, slik rabbinerne mener. Som ordet «hvert» viser, er det Guds ord generelt, hans uttalte vilje om å holde menneskets liv oppe på hvilken måte det enn måtte være. Det er altså alle de midler Herren har bestemt og ordnet for å holde livet oppe.

I denne meningen holder Kristus ordet fram for fristeren (Matt 4,4). Han vil ikke si at Messias lever av å oppfylle Guds vilje eller av å stole på Guds ord, slik noen har forstått det. Han sier at han overlater til Gud å sørge for at livet hans blir holdt oppe, for Gud kunne bevare livet hans på uvanlige måter, også uten vanlig mat, ved kraften i sitt allmektige ord og sin allmektige vilje.

V. 4. Klærne ble ikke utslitt

> «[4]Dine klær ble ikke utslitt, og din fot ble ikke hoven i disse førti år.»

Slik Herren sørget for mat, sørget han også på underfullt vis for klærne til folket sitt i disse førti årene. Ordet for «hoven» henger sammen med *batsek* (בָּצֵק, «deig») og betyr trolig å bli myk eller hovne opp (jf. 29,5; Neh 9,21).

Ordene sier mer enn at de aldri manglet klær og sko fordi de alltid hadde nok ull, skinn og lær, slik noen mener. Det ville være altfor lite å nevne ved siden av mannaunderet, og det ligger heller ikke i uttrykket. Det sier tvert imot at klærne ikke ble utslitt på dem eller falt i filler av ryggen deres, fordi Gud ga dem en underfull holdbarhet. Slik forstår også Luther og Calvin stedet.

Vi trenger likevel ikke tro, som enkelte rabbinere og Justin Martyr, at klærne vokste med de unge slik sneglehuset vokser med sneglen. Vi trenger heller ikke utelukke de naturlige midlene folket hadde til å skaffe seg klær og sandaler, like lite som mannaen utelukket at de brukte den vanlige maten de kunne skaffe seg.

V. 5–6. Herren oppdrar som en far

> «[5]Så forstå da i ditt hjerte at likesom en mann opptukter sin sønn, slik opptuktet Herren din Gud deg. [6]Og hold Herrens, din Guds bud, så du vandrer på hans veier og frykter ham!»

Slik ydmyket og prøvde Herren sitt folk, så de skulle lære i hjertet, det vil si bli overbevist av erfaringen, at Gud oppdro dem slik en far oppdrar sønnen sin. Ordet for å opptukte (*jissar*, יִסַּר) betyr å formane, tukte og oppdra, som det greske *paideuein*. Det rommer, som Calvin sier, alt som hører med til en rett oppdragelse. Målet med denne oppdragelsen var å lære dem å holde budene hans, så de vandret på hans veier og fryktet ham (6,24).

V. 7–9. Det gode landet

> «[7]Når Herren din Gud fører deg inn i et godt land, et land med rennende bekker, med kilder og dype vann, som veller fram i dalene og på fjellene, [8]et land med hvete og bygg og vintrær og fikentrær og granatepletrær, et land med oljetrær og honning, [9]et land hvor du ikke skal ete ditt brød i armod, hvor du ikke skal mangle noe, et land hvor steinene er jern, og hvor du kan hogge ut kobber av fjellene,»

Denne farslige oppdragelsen skulle israelittene fortsatt ha i minne når Herren førte dem inn i det gode landet Kanaan. I motsetning til den tørre, ufruktbare ørkenen beskriver Moses landet som vannrikt og svært fruktbart, et land som ga innbyggerne rikelig å leve av.

Det hadde bekker, kilder og dype vann (*tehomot*, תְּהוֹמוֹת, som i 1 Mos 1,2) som sprang fram i dalene og på fjellene. Det hadde hvete og bygg, vintrær, fikentrær og granatepler, og var fullt av olje og honning (se 2 Mos 3,8). Der skulle de ikke leve i armod eller mangle noe. Steinene der var jern, og av fjellene kunne de hogge ut kobber.

At steinene er jern, betyr at de inneholder jern. Det bekrefter reisende i vår tid, selv om israelittene ikke drev gruvedrift og ikke ser ut til å ha hentet jern eller kobber fra sitt eget land. Det jernet og kobberet David samlet til tempelbyggingen (1 Krøn 22,3.14), fikk han fra Hadadesers byer i Syria (2 Sam 8,8; 1 Krøn 18,8).

Men det finnes jern i kildene ved Tiberias og trolig i fjellene mellom Jerusalem og Jeriko, og særlig Libanon er rikt på jernmalm, med gruver og smelteovner mange steder og spor etter gamle kobberverk. Også basalten i det nordlige Kanaan og i Basan inneholder jern.

V. 10–14. Når du blir mett

> «[10]og når du så eter og blir mett og lover Herren din Gud for det gode landet han har gitt deg, [11]da vokt deg for å glemme Herren din Gud, så du ikke tar vare på hans bud og hans forskrifter og hans lover, som jeg pålegger deg i dag. [12]Når du kan ete og blir mett og bygger gode hus og bor i dem, [13]og ditt storfe og ditt småfe økes, og ditt sølv og ditt gull økes, og all din eiendom økes – [14]vokt deg at du da ikke opphøyer deg i ditt hjerte, så du glemmer Herren din Gud, som førte deg ut av landet Egypt, av trellehuset.»

Når israelittene fikk leve i overflod der, skulle de vokte seg for å glemme sin Gud. Når velstanden deres økte – gode hus, buskap, gull og sølv og andre goder – måtte ikke hjertet deres opphøye seg. De måtte ikke bli hovmodige, glemme at Gud hadde fridd dem ut av Egypt og underfullt bevart og ledet dem i ørkenen, og så tilskrive den eiendommen de hadde vunnet, sin egen kraft og sine egne henders verk.

V. 15–16. Ørkenen og mannaen

> «[15]Han er den som ledet deg i den store og forferdelige ørkenen blant giftige slanger og skorpioner og på tørre ødemarker, hvor det ikke fantes vann. Han lot det strømme vann ut for deg av den harde klippen. [16]Han ga deg manna å ete i ørkenen, en mat som dine fedre ikke kjente, for å ydmyke deg og prøve deg og så til sist gjøre vel imot deg.»

Rikdommens hovmod fører så lett til at en glemmer Gud. For å bevare folket mot denne faren regner Moses i v. 14–16 opp på ny hvordan Guds nåde hadde vist seg: Han hadde fridd dem ut av trellehuset Egypt og ledet dem gjennom den store og forferdelige ørkenen.

Hvor fryktelig den var, maler Moses ved å nevne en rekke skadelige og dødelige ting: slanger, giftige brennende slanger (*saraf*, se 4 Mos 21,6), skorpioner og det tørre landet der det ikke fantes vann. I dette tørre landet hadde Herren latt

vannet strømme ut av den harde flintklippen og gitt dem manna for å ydmyke og prøve dem (jf. v. 2). Målet for all ydmykelse og prøvelse var «så til sist gjøre vel imot deg».

Et menneskes «siste tid» er tiden som følger etter et bestemt vendepunkt i livet, og den kan kalles slutten i motsetning til tiden før, som regnes som begynnelsen. Her tenker Moses på livet i Kanaan. Sammenlignet med det er oppholdet i Egypt og vandringen i ørkenen begynnelsen. Uttrykket gjelder derfor ikke døden som livets slutt, som i 4 Mos 23,10. Likevel er ikke den tanken helt utelukket, for en salig død er bare fullendelsen av et salig liv.

Som all Herrens ledelse av Israel gjelder også dette alle troende. Gjennom ydmykelser og prøvelser fører Herren sitt folk til salighet. Gjennom trengselens ørken, med angst og nød og hans miskunnelige inngrep, fører han dem til Kanaan, til hvilens land, der de blir vederkveget og mettet og fullt får nyte velsignelsene av hans nåde og frelse.

Men det gjelder bare dem som blir værende ydmyke og ikke tilskriver den lykke og velstand de til sist når, sitt eget strev, sin egen kraft, utholdenhet og visdom, men takknemlig nyter dette gode som en gave av Guds nåde.

V. 17–18. Han gir deg kraft

> «[17]Si da ikke ved deg selv: Det er min kraft og min sterke hånd som har vunnet meg denne rikdommen. [18]Men kom Herren din Gud i hu! For det er han som gir deg kraft til å vinne deg rikdom, fordi han vil holde sin pakt som han med ed har inngått med dine fedre, som en kan se den dag i dag.»

«Vinne rikdom» betyr å skaffe seg eiendom og bli velstående (som i 4 Mos 24,18). Kraften til det ga Gud, ikke fordi Israel fortjente det eller var verdig til det, men for å oppfylle de løftene han med ed hadde gitt patriarkene. «Som en kan se den dag i dag» – det var tydelig allerede da, for Gud hadde begynt å stadfeste pakten, og Israel var kommet gjennom ørkenen til grensen mot Kanaan (se 4,20).

V. 19–20. Frafall fører til undergang

> «[19]Men dersom du glemmer Herren din Gud og følger andre guder og dyrker dem og tilber dem, da vitner jeg mot dere i dag at dere for visst skal omkomme. [20]Likesom de hedningene Herren lar omkomme for dere, slik skal også dere omkomme, fordi dere ikke hører på Herrens, deres Guds røst.»

For å gi formaningen ettertrykk peker Moses til slutt på ny, slik han allerede hadde gjort i 6,14 (jf. 4,25 ff.), på den undergangen som skulle komme over Israel om folket falt fra sin Gud.

Kapittel 9. Ikke for din rettferdighets skyld

Advarsel mot selvrettferdighet

Ved siden av det grove hovmodet som glemmer Gud helt og takker sin egen kraft og flid for lykke og framgang, finnes det et finere hovmod som sprer seg svært lett. Det erkjenner nok at velsignelsene kommer fra Gud, men i stedet for å ta imot dem med takk, som ufortjente gaver av Herrens nåde, ser det i dem bare bevis på sin egen rettferdighet og dyd. Derfor advarte Moses israelittene særlig mot denne farlige fienden av sjelen.

Først sier han rett ut at Herren ikke gir dem Kanaan for deres egen rettferdighets skyld, men at han utrydder kanaaneerne for deres ugudelighets skyld (9,1–6). Så ydmyker han dem med bevis fra den nære fortiden: Rett etter at pakten var sluttet ved Sinai, hadde de pådratt seg Herrens vrede ved å falle fra og gjøre opprør mot sin Gud. Det hadde gått så langt at bare hans inntrengende forbønn kunne hindre at folket ble utslettet (9,7–24) og skaffe dem nye pant på pakten (9,25–10,11).

V. 1–21. Herren går foran deg

> «[1]Hør, Israel! Du går nå over Jordan for å komme inn og underlegge deg folk som er større og sterkere enn du. De har store byer med murer som når til himmelen. [2]Det er et stort folk og høyt av vekst, anakittenes barn. Du kjenner dem selv, og du har hørt hva som blir sagt om dem: Hvem kan stå seg mot Anaks barn? [3]Så skal du vite i dag at Herren din Gud, han som går fram foran deg som en fortærende ild, han skal ødelegge dem. Han skal ydmyke dem for deg, så du raskt kan drive dem bort og gjøre ende på dem, slik som Herren har sagt til deg.»

Israel skulle nå – bokstavelig «i dag», for tiden var like for hånden – gå over Jordan og legge under seg folk som var større og sterkere enn de selv: Kanaans stammer (7,1) med sine himmelhøye bymurer (1,28) og anakittene, som ingen kunne stå seg mot. Men de visste også at Herren deres Gud gikk foran dem for å ødelegge og ydmyke disse folkene. Når det var skjedd, måtte de ikke si i sitt hjerte: «For min rettferdighets skyld har Herren ført meg inn i dette landet.»

«Så skal du vite» (v. 3) er ingen befaling, men sier hvordan det faktisk var, på samme måte som «du går nå over» i v. 1. Israel visste nå sikkert at Herren gikk

foran sitt folk som dets fører og hærfører (1,30). Det hadde de lært av seirene over fiender de aldri kunne ha slått på egen hånd, særlig over Sihon og Og.

«Han skal ødelegge dem» blir nærmere forklart med «han skal ydmyke dem for deg». Det betyr ikke at ødeleggelsen skulle bli mindre enn fullstendig; ordene viser hvordan den skulle skje: Herren skulle bøye dem ned for Israel, så Israel raskt kunne drive dem bort og gjøre ende på dem.

Dette «raskt» strider ikke mot 7,22 («du kan ikke gjøre ende på dem med en gang»), like lite som Guds langmodighet strider mot at han ikke drøyer med gjengjeldelsen (7,10). Med Guds allmektige hjelp kunne Israel slå kanaaneerne raskt, men for Israels eget beste skulle det skje litt etter litt. «Slik som Herren har sagt» viser til 2 Mos 23,23.27 og til ordet ved begynnelsen av krigen (2,24).

V. 4–6. Ikke for din rettferdighets skyld

> «[4]Når nå Herren din Gud driver dem ut for deg, må du ikke tenke som så: Det er for min rettferdighets skyld Herren har ført meg inn i dette landet og latt meg få det til eiendom. Nei, det er for deres ugudelighets skyld Herren driver disse hedningene ut for deg. [5]Ikke for din rettferdighets skyld eller for ditt oppriktige hjertes skyld kommer du inn i deres land og tar det i eie. Men det er for deres ugudelighets skyld Herren din Gud driver disse hedningene ut for deg, og for å holde det løftet Herren med ed har gitt dine fedre Abraham, Isak og Jakob. [6]Så skal du vite at det ikke er for din rettferdighets skyld Herren din Gud gir deg dette gode landet til eie. For du er et hardnakket folk.»

Når Herren drev disse folkene ut for dem, måtte israelittene ikke si ved seg selv at Herren hadde ført dem inn i landet for deres rettferdighets skyld. Nei, det var for de andre folkenes ugudelighets skyld. For å prege denne sannheten dypt inn i folket gjentar Moses tanken i v. 5. Der nevner han i tillegg til rettferdigheten også et oppriktig hjerte. Med det sier han kort at ytre gjerninger ikke er den sanne rettferdighet, men at et oppriktig hjerte er uunnværlig. Så går han nærmere inn på de egentlige grunnene.

Kanaaneernes ugudelighet var i seg selv grunn nok til å utrydde dem, men ikke til å gi landet deres til Israel. Det kunne ikke Israel gjøre krav på for sin egen rettferdighets skyld. Grunnen til at Israel fikk Kanaan, var bare Guds løfte, det ordet Herren med ed hadde gitt fedrene (7,8). Det var altså bare Guds frie nåde, ikke noen fortjeneste hos den slekten som da levde.

De var jo et «hardnakket folk», en stri og ulydig slekt. Med disse ordene, som Herren selv hadde brukt om Israel (2 Mos 32,9; 33,3.5), baner Moses vei for det han nå skal si om grunnen til advarselen: Israels svære synder mot Herren.

V. 7. Gjenstridige fra første dag

> «[7]Kom i hu og glem ikke hvordan du vakte Herrens, din Guds vrede i ørkenen! Like fra den dagen du gikk ut av landet Egypt, og til dere kom til dette stedet, har dere vært gjenstridige mot Herren.»

Moses minner folket om hvordan de hadde vakt Herrens vrede i ørkenen og vært gjenstridige mot Gud fra de dro ut av Egypt og til de kom til Moabs sletter. «Like fra den dagen du gikk ut» skal ikke presses, men det er verdt å merke seg at opprøret mot Guds ledelse begynte allerede før de gikk gjennom Rødehavet (2 Mos 14,11). Denne allmenne påstanden underbygger Moses så med fakta. Først

skildrer han i hovedtrekk dyrkelsen av gullkalven ved Horeb (v. 8–21), så viser han kort til de andre opprørene i ørkenen (v. 22–23).

V. 8–14. Gullkalven ved Horeb

> «[8]Allerede ved Horeb vakte dere Herrens vrede. Herren ble harm på dere, så han ville ha gjort ende på dere. [9]Da jeg var gått opp på fjellet for å ta imot steintavlene, tavlene med den pakten som Herren hadde gjort med dere, da ble jeg på fjellet i førti dager og førti netter uten å ete brød og uten å drikke vann. [10]Og Herren ga meg de to steintavlene, skrevet med Guds finger. På dem sto skrevet alle de ordene Herren hadde talt med dere på fjellet midt ut av ilden den dagen dere var samlet der. [11]Det var da de førti dagene og førti nettene var over, at Herren ga meg de to steintavlene, paktens tavler. [12]Og Herren sa til meg: Skynd deg og stig ned herfra! Ditt folk, som du førte ut av Egypt, har gjort en skammelig ting. De har allerede veket av fra den veien jeg bød dem å vandre. De har gjort seg et støpt bilde.»

I v. 13–14 sier Herren at folket er hardnakket, og at han vil gjøre ende på dem og gjøre Moses til et sterkere og større folk.

«Allerede ved Horeb» – ordlyden løfter fram denne synden som særlig grov, og det var den på grunn av omstendighetene. Moses var gått opp på fjellet og ble der i førti dager, så helt opptatt av det aller helligste at han verken åt eller drakk. Han skulle ta imot lovens tavler, som var skrevet med Guds finger, med de samme ordene Herren hadde talt direkte til folket midt ut av ilden.

Nettopp da burde også israelittene ha grunnet dypt på Herrens ord, som de så nylig hadde hørt. Men i stedet handlet de så skammelig at de straks vek av fra den veien de hadde fått vist, og gjorde seg et støpt bilde (jf. 2 Mos 31,18–32,6 med 24,12–31,17).

Herrens ord i v. 12–14 er nesten ordrett tatt fra 2 Mos 32,7–10. Trass i folkets frafall ga Herren Moses paktens tavler. De skulle ikke bare vitne om hans hellighet overfor det troløse folket, men enda mer om at han – enda han hadde bestemt seg for å utslette det opprørske folket sporløst – likevel ville holde fast ved sin pakt og gjøre Moses til et større folk.

Det er ingen grunn til å mene at Herren begynte å vise sin vrede da han ga Moses tavlene (v. 11). Det strider også mot ordlyden: Herren hadde allerede gitt Moses tavlene da han bød ham skynde seg ned. Moses skulle ikke bare forkynne Guds hellighet for folket, men stanse frafallet og ved sin tjeneste som mellommann avverge at Guds beslutning ble fullbyrdet.

V. 15–19. Tavlene knust, Moses' forbønn

> «[15]Da vendte jeg meg og gikk ned av fjellet, mens fjellet sto i lys lue, og i mine to hender hadde jeg paktens to tavler. [16]Jeg fikk se at dere hadde syndet mot Herren deres Gud og gjort dere en støpt kalv. Dere var allerede veket av fra den vei Herren hadde befalt dere å vandre. [17]Så tok jeg begge tavlene som jeg hadde i hendene, og kastet dem fra meg og slo dem i stykker for deres øyne. [18]Enda en gang kastet jeg meg ned for Herrens åsyn. Jeg åt ikke brød og drakk ikke vann i førti dager, på grunn av alle de synder dere hadde gjort dere skyldig i. Dere gjorde det som var ondt i Herrens øyne, og egget ham til vrede. [19]For jeg fryktet for den vrede og harme som ble opptent mot dere hos Herren, så han ville gjøre ende på dere. Også denne gangen hørte Herren meg.»

Det er sant at Moses, da han kom ned og så folkets avgudsdyrkelse, kastet de to tavlene fra seg og slo dem i stykker for øynene på folket (jf. 2 Mos 32,15–19). Det var en handling som erklærte at folket ved sitt frafall hadde brutt Herrens pakt.

Men den beviser ikke at Herren hadde gitt ham tavlene for å forkynne sin hellige vrede for folket. Selv om tavlene i en viss forstand var en anklage i Moses' hånd om en dødsforbrytelse, var det ikke derfor Gud ga dem. I så fall ville ikke Moses ha slått dem i stykker – og dermed så å si tilintetgjort selve anklageskriftet – før folket var stilt for retten.

Moses forteller ikke her at han allerede før han gikk ned av fjellet, prøvde å stille Herrens vrede ved forbønn (2 Mos 32,11–14). Han nevner bare hvordan han straks han kom ned, holdt den store synden deres fram for folket (v. 15–17), og så hvordan han for denne syndens skyld igjen var førti dager på fjellet og fastet for Gud, til han ved sin inntrengende forbønn hadde avverget Herrens ødeleggende vrede fra Israel (v. 18–19).

Disse nye førti dagene på fjellet (v. 18) er de samme som i 2 Mos 34,28, da pakten ble fullt gjenopprettet og Moses fikk de nye tavlene (jf. 10,1 ff.).

V. 20–21. Forbønn også for Aron

> «[20]Også på Aron var Herren så vred at han ville ødelegge ham. Men jeg ba også for Aron den gang. [21]Men deres syndige verk, kalven som dere hadde laget, tok jeg og kastet på ilden og knuste og malte den vel, så den ble til fint støv. Og støvet kastet jeg i bekken som flyter ned fra fjellet.»

Det var ikke bare fra folket, men også fra Aron at Moses avverget Guds vrede ved sin forbønn, da den ville ødelegge ham. I fortellingen i 2 Mos 32 er denne forbønnen ikke nevnt for seg, for den inngår i forbønnen for hele folket. Her løfter Moses den særlig fram.

Folket skulle forstå fullt ut at Israel den gangen ikke engang kunne rose seg av rettferdigheten hos sine fremste menn (jf. Jes 43,27). Dessuten skulle det komme tydelig fram – noe som blir enda klarere i 10,6 ff. – at det var et rent nådeverk av Gud at Aron ble innsatt som prest, og at prestetjenesten ble bevart.

Riktignok var Aron ennå ikke yppersteprest da. Men han var satt i spissen for folket sammen med Hur som Moses' stedfortreder (2 Mos 24,14), og Gud hadde allerede utsett ham til yppersteprestetjenesten (2 Mos 28,1). At Aron i høy grad hadde pådratt seg Guds vrede, går tydelig nok fram av det Moses sa til ham (2 Mos 32,21). I v. 21 nevner Moses igjen hvordan han tilintetgjorde folkets synlige synd, den støpte kalven (se 2 Mos 32,20).

V. 22–29. Andre opprør i ørkenen

> «[22]Også i Tabera og i Massa og i Kibrot-Hatta'ava vakte dere Herrens vrede. [23]Og da Herren sendte dere fra Kadesj-Barnea og sa: Dra opp og innta landet som jeg har gitt dere! – da var dere gjenstridige mot Herrens, deres Guds ord og trodde ikke på ham og hørte ikke på hans røst. [24]Gjenstridige har dere vært mot Herren så lenge jeg har kjent dere!»

Ikke bare ved Horeb vakte Israel Herrens vrede med sin synd, men gang på gang også andre steder: i Tabera ved å være misfornøyd med Guds ledelse (4 Mos 11,1–3), i Massa ved å knurre fordi de manglet vann (2 Mos 17,1 ff.), ved

Kibrot-Hatta'ava, «lystgravene», ved å lengte etter kjøtt (4 Mos 11,4 ff.), og ved Kadesj-Barnea ved vantro, som Moses allerede hadde minnet dem om (1,26).

Lista følger ikke tidsrekkefølgen, men stiger trinn for trinn fra den mindre til den grovere skylden. For Moses ville skjerpe folkets samvittighet og prege inn i dem at de hadde vært gjenstridige mot Herren helt fra begynnelsen, «så lenge jeg har kjent dere».

V. 25–29. Moses' forbønn

> «[25]Så kastet jeg meg da ned for Herrens åsyn i de førti dagene og førti nettene, fordi Herren hadde sagt at han ville gjøre ende på dere. [26]Og jeg ba til Herren og sa: Herre Herre! Ødelegg ikke ditt folk og din arv, som du frelste ved din store kraft, og som du førte ut av Egypt med sterk hånd! [27]Kom i hu dine tjenere, Abraham, Isak og Jakob! Se ikke på dette folkets hardhet og dets ugudelighet og dets synd, [28]for at ikke de som bor i det landet du har ført oss ut av, skal si: Herren maktet ikke å føre dem inn i det landet han hadde lovt dem. Han hatet dem, og derfor førte han dem ut i ørkenen og lot dem omkomme der. [29]De er jo ditt folk og din arv, som du har ført ut med din store kraft og med din utrakte arm.»

Etter å ha underbygget tanken i v. 7 med de viktigste opprørene, vender Moses tilbake til frafallet ved Sinai. Han vil vise enda tydeligere at Israel ikke hadde noen rettferdighet eller noe å rose seg av for Gud, men at folket skyldte bare Guds barmhjertighet og paktstroskap at det ble bevart, med alle paktens frelsesgaver. Derfor gjentar han i v. 26–29 hovedinnholdet i forbønnen han ba for folket etter synden ved Sinai.

I 10,1–11 viser han så hva forbønnen førte til: Herren ga dem paktens tavler på ny (10,1–5), han opprettholdt prestetjenesten, nådens ordning, ved å sette Eleasar i Arons sted og skille ut Levis stamme, og han bød dem dra videre inn i landet han hadde lovt fedrene (10,6–11).

Med «så kastet jeg meg da ned» tar Moses opp igjen forbønnen han kort nevnte i v. 18, og minner folket om hovedtrekkene i den. Innholdet er i det vesentlige det samme som i 2 Mos 32,11–13, men gjengitt så fritt som knapt noen annen enn Moses selv ville ha tillatt seg, og slik at det svarer tydelig til Herrens ord i v. 12–13.

«Ødelegg ikke ditt folk og din arv,» sier Moses, med tanke på Herrens ord til ham: «Ditt folk … har gjort en skammelig ting» (v. 12). Israel var ikke Moses' folk, men Herrens folk og arv, og det var ikke Moses, men Herren som hadde ført det ut av Egypt.

Folket var riktignok hardnakket (v. 13). Men han ba Herren komme fedrene i hu og eden han hadde gitt Abraham, som er uttrykkelig nevnt i 2 Mos 32,13 (se 7,8), og ikke se på folkets hardhet, ugudelighet og synd – det vil si ikke ta hensyn til den og straffe den.

Herrens ære blant folkene sto på spill (v. 28). «Landet» Israel var ført ut av, står for menneskene der, egypterne, slik «jorden» gjør i 1 Mos 10,25. De måtte ikke få grunn til å si at Herren ikke hadde ført sitt folk inn i det lovede landet fordi han ikke maktet det eller fordi han hatet det (jf. 4 Mos 14,16).

Avmakt ville stride mot hvem den allmektige Gud er, og hat ville stride mot at han hadde utvalgt Israel til sin arv og ført det ut av Egypt med sin guddommelige og allmektige kraft (jf. 2 Mos 6,6).

Kapittel 10. Nye tavler og Herrens krav

V. 1–19. De nye tavlene

> «[1]På den tiden sa Herren til meg: Hogg ut to steintavler, av samme slag som de første, og stig opp på fjellet til meg. Du skal også lage en ark av tre. [2]Så vil jeg skrive på tavlene de ordene som sto på de første tavlene, de som du slo i stykker, og du skal legge dem i arken. [3]Da laget jeg en ark av akasietre og hogg ut to steintavler likesom de første. Og jeg gikk opp på fjellet med de to tavlene i hånden. [4]Han skrev på tavlene det samme som var skrevet første gangen, de ti ord som Herren hadde talt til dere på fjellet midt ut av ilden den dagen dere var samlet der. Og Herren ga dem til meg. [5]Så vendte jeg meg og gikk ned fra fjellet og la tavlene i den arken jeg hadde laget. Der ble de liggende, slik som Herren hadde befalt meg.»

Her forteller Moses kort hvordan hans inntrengende forbønn ble hørt. «På den tiden», da han ba for folket, bød Gud ham hogge ut nye tavler og lage en ark som de kunne oppbevares i (jf. 2 Mos 34,1 ff.). Også her stiller Moses sammen det som hører sammen i sak, uten å holde seg strengt til tidsrekkefølgen. Den kjente folket allerede fra den historiske fortellingen, og formålet med talen krevde det ikke.

Gud hadde gitt forskriftene om paktens ark allerede før folkets frafall (2 Mos 25,10 ff.). Men den ble ikke laget før tabernaklet var bygd, og tavlene ble først lagt i arken da tabernaklet ble innviet (2 Mos 40,20).

V. 6–7. Aron dør, Eleasar blir prest

> «[6]Så brøt Israels barn opp fra Bene-Ja'akans brønner og kom til Mosera. Der døde Aron, og der ble han begravet. Og hans sønn Eleasar tjente som prest i hans sted. [7]Derfra dro de til Gudgoda, og fra Gudgoda til Jotbata, et land med mange bekker.»

Ved Moses' forbønn hadde Guds nåde igjen vendt seg til Israel. Den skyldte folket ikke bare at paktens tavler ble gitt på ny, som et pant på at selve pakten var gjenopprettet. Den skyldte de også at yppersteprestetjenesten og hele prestetjenesten ble innstiftet og bevart, for at det skulle være mellommenn mellom dem og Herren.[1]

[1]Allerede eldre utleggere har sett denne sammenhengen. Hengstenberg viser den kort og klart: «Moses minner folket om hvordan Herren trass i alle deres synder forble den samme i sin nåde. Enda de hadde gjort seg uverdige

Moses minner folket om denne nådegaven ved å føre dem tilbake til tiden da Aron døde og hans sønn Eleasar ble yppersteprest i hans sted. For å stille tilhørerne levende inn i den tiden lar han historien selv tale og siterer et stykke fra reisebeskrivelsen som viser i praksis det han vil si.

I stedet for å si: «Også yppersteprestetjenesten, som Aron av Guds nåde fikk trass i sin synd ved Sinai, har Herren bevart for dere; for da Aron døde, ga han sønnen den samme æren og bød dere dra videre», går han over i historisk fortelling: «Så brøt Israels barn opp …»[2]

Med disse få ordene om reisene og det som skjedde i Mosera, lærer Moses folket at Aron ikke bare fikk tilgivelse ved Moses' forbønn, men endog ble æret med yppersteprestetjenesten, nådens og velsignelsens redskap for Guds folk, helt til han døde.

Ved den samme forbønnen ble yppersteprestetjenesten også bevart for alltid. Da Aron for en ny synd måtte dø i ørkenen (4 Mos 20,12), fortsatte den likevel, og den ble slett ikke svekket, slik en kunne ha fryktet. Den førte folket fra brønnene til et land med mange bekker, hjalp dem videre på veien til Kanaan, som nå var deres nærmeste mål, og holdt motet og troen deres oppe.

Allerede de eldre utleggerne så den indre sammenhengen mellom yppersteprestetjenesten og bekkene. Johann Gerhard sier for eksempel: «Gud knytter som regel legemlige velgjerninger til de åndelige. Så lenge ordets tjeneste og gudstjenesten blomstrer blant oss, vil Gud også sørge for det vi trenger i det timelige.»

V. 8–9. Levis stamme skilt ut

> «[8]På den tiden valgte Herren Levis stamme til å bære Herrens paktsark og til å stå for Herrens åsyn og tjene ham og velsigne i hans navn, som de har gjort til denne dag. [9]Derfor fikk Levi ingen del eller arv med sine brødre. Herren er hans arv, slik som Herren din Gud har sagt til ham.»

Med v. 8 går Moses tilbake til taleform og nevner at Levis stamme ble skilt ut til den hellige tjenesten, som et tegn på Herrens nåde mot Israel.

«På den tiden» viser ikke til Arons død i det førtiende året av vandringen, slik at det skulle bli motstrid mot de andre bøkene. Som i 9,20 og 10,1 viser det generelt til den tiden Moses taler om, da pakten ble gjenopprettet ved Sinai. Levis stamme ble bestemt til tjenesten ved helligdommen da Aron og hans sønner ble utvalgt til prester (2 Mos 28–29), selv om de først ved tellingen og mønstringen av folket ble kalt til denne tjenesten i stedet for Israels førstefødte (4 Mos 1,49 ff.; 4,17 ff.; 8,6 ff.).

Moses taler her om at hele Levis stamme ble utvalgt, prestene – Aron og hans sønner – medregnet. Det ser vi klart av hvordan tjenesten blir beskrevet. Under vandringen i ørkenen var det riktignok levittene som ikke var prester,

---

ved kalvedyrkelsen, ga han dem paktens ark med de nye lovtavlene i (v. 1–5). Som en fortsettelse av denne nådegaven innstiftet han yppersteprestetjenesten og lot den gå over til Arons sønn Eleasar da Aron døde (v. 6–7). Han skilte ut Levis stamme til å tjene ham og velsigne folket i hans navn, og slik være mellommenn for hans nåde (v. 8–9). Kort sagt unnlot han ingenting for å sette Israel i full besittelse av verdigheten som Guds folk.» At den formelle overgangen mangler, er helt i samsvar med den gamle, enkle hebraiske fortellemåten.

[2]Calvin: «I Arons død kunne de se straffen for sitt opprør. Men at Eleasar ble satt i hans sted, var et tegn på Guds farskjærlige nåde, som ikke lot dem bli forlatt av den grunn.»

kahatittene, som bar arken (4 Mos 4,4 ff.), men ved høytidelige anledninger måtte prestene bære den (Jos 3,3.6.8; 6,6; 1 Kong 8,3 ff.).

Å «stå for Herrens åsyn og tjene ham og velsigne i hans navn» var bare prestenes oppgave (18,5; 21,5; 4 Mos 6,23 ff.); levittene var bare hjelpere for prestene i tjenesten (se 18,7). Derfor fikk denne stammen ingen del eller eiendom sammen med de andre stammene. Det var fastsatt i 4 Mos 18,20 for prestene og i 18,24 for alle levittene, og det er dette ordene «slik som Herren din Gud har sagt til ham» viser til.

V. 10–11. Herren hørte også denne gangen

> «[10]Så ble jeg da på fjellet slik som første gangen i førti dager og førti netter. Herren hørte meg også denne gangen, Herren ville ikke ødelegge deg. [11]Og Herren sa til meg: Stå opp og gå av sted og led folket på veien, for at de kan komme inn og ta i eie det landet jeg med ed har lovt å gi deres fedre.»

Til slutt samler Moses resultatet av forbønnen i disse ordene. De førti dagene tar opp igjen 9,18.25, og «Herren hørte meg også denne gangen» står ordrett som i 9,19. Herren ville ikke ødelegge Israel. Derfor bød han Moses bryte opp foran folket, det vil si som folkets fører ordne og lede oppbruddet og vandringen videre.

I formen knytter befalingen seg til 2 Mos 34,1. Men Moses tenker her ikke bare på det ordet med den begrensningen som ble lagt til der, men på Guds endelige, fulle og ubetingede tilsagn, da Herren selv lovte å gå med sitt folk og føre det til Kanaan (2 Mos 33,14 ff.).

V. 12–13. Hva krever Herren av deg?

> «[12]Og nå, Israel, hva krever Herren din Gud av deg uten at du skal frykte Herren din Gud og vandre på alle hans veier og elske ham og tjene Herren din Gud av hele ditt hjerte og av hele din sjel, [13]så du holder Herrens bud og hans lover som jeg byr deg i dag, for at det kan gå deg vel?»

Moses har vist at Israel ikke hadde noen rettferdighet for Gud. Nå følger den positive siden: Han utfolder hovedbudet fra 6,4 ff., å elske Gud av hele sitt hjerte. «Og nå, Israel» – nå som du har fått alt uten fortjeneste og verdighet, bare av tilgivende nåde – «hva krever Herren din Gud av deg?» Ikke noe annet enn at du frykter ham, vandrer på alle hans veier, elsker ham og tjener ham av hele ditt hjerte og hele din sjel.

Kravet om å frykte, elske og ære Herren er nok svært tungt å oppfylle for det naturlige mennesket, og desto tyngre jo dypere det går inn i hjertet. Men etter slike beviser på Guds kjærlighet og nåde følger det av seg selv. Frykt, kjærlighet og lydighet ville ha slått rot i hjertet av seg selv om ikke mennesket hadde fordervet sitt eget hjerte.

Kjærligheten, som er det eneste som blir krevd i 6,5, kommer her etter frykten, som er det eneste som blir nevnt i 5,29 og 6,24.[3]

Frykten for Herren springer ut av at vi kjenner vår egen uhellighet for den hellige Gud. Den skal være den grunnstemningen i hjertet som driver til å vandre på alle Herrens veier og leve et liv i streng sedelighet. Denne frykten,

[3] Johann Gerhard: Frykten for Gud skal være forent med kjærligheten til Gud. For kjærlighet uten frykt gjør mennesket likegyldig, og frykt uten kjærlighet gjør det trellbundet og fortvilet.

som først gjør oss i stand til å fatte Guds barmhjertighet, vekker kjærligheten, og kjærlighetens frukt viser seg i at en tjener Gud av hele sitt hjerte og hele sin sjel (se 6,5). «For at det kan gå deg vel» er som i 5,33 og 6,24.

V. 14–15. Herren valgte dine fedre

> «[14]Se, himlenes himler, jorden og alt det som er på den, hører Herren din Gud til. [15]Men bare dine fedre har Herren lagt sin kjærlighet på, så han elsket dem. Og dere som er deres etterkommere, utvalgte han fremfor alle andre folkeslag, slik som en kan se det på denne dag.»

Denne forpliktelsen hadde Herren lagt på Israel ved sin kjærlighet. Han som eier alle himler og jorden med alt som er på den, hadde utvalgt fedrene og deres ætt blant alle folk. Med «himlenes himler» er begrepet himmel helt uttømt. Denne Gud, som like gjerne kunne ha valgt et hvilket som helst annet folk, ja, alle folk sammen, hadde vendt sin særlige kjærlighet mot Israel alene.

V. 16–17. Omskjær hjertet

> «[16]Så omskjær da deres hjertes forhud, og vær ikke så hardnakket! [17]For Herren deres Gud, han er gudenes Gud og herrenes Herre, den store, den mektige og den forferdelige Gud, som ikke gjør forskjell på folk og ikke tar imot gaver,»

Framfor alt skulle de derfor omskjære sitt hjertes forhud, det vil si legge av all ufølsomhet i hjertet for inntrykkene av Guds kjærlighet (jf. 3 Mos 26,41; om omskjærelsens åndelige betydning se 1 Mos 17). Og de skulle ikke lenger gjøre nakken hard, det vil si ikke lenger holde fast ved sin gjenstridighet mot Gud (jf. 9,6.13). Uten hjertets omskjærelse er verken sann gudsfrykt eller sann kjærlighet til Gud mulig.

Som grunn for formaningen viser Moses til hvem Gud er og hva han gjør. Som den absolutte Gud og Herre er Herren mektig og forferdelig mot alle, uten å gjøre forskjell på folk, og samtidig en rettferdig dommer og kjærlig vern for de hjelpeløse og undertrykte. Derfor vil den sanne Gud ikke tåle hovmod og hardnakkethet, verken mot seg selv eller mot andre mennesker, men straffe det uten skånsel.

For å framheve Guds uendelige storhet og makt kaller Moses Israels Gud «gudenes Gud», det vil si den høyeste Gud, summen av alt guddommelig, av all guddommelig kraft og makt (jf. Sal 136,2), og «herrenes Herre», den høyeste og ubegrensede hersker («den eneste Hersker», 1 Tim 6,15) over alle makter i himmelen og på jorden, «en stor konge over alle guder» (Sal 95,3). Jf. Åp 17,14 og 19,16, der disse navnene blir gitt til Guds opphøyde Sønn, dommeren som seirer over alle makter og myndigheter som står Gud imot.

De neste ordene skildrer hvordan Guds allmakt utfolder seg i hans styre av verden, der Herren viser seg som den store, mektige og forferdelige Gud (Sal 89,8). Han gjør ikke forskjell på folk (jf. 3 Mos 19,15) og tar ikke imot gaver (jf. 16,19), slik en menneskelig dommer kan gjøre.

V. 18–19. Den fremmede

> «[18]som hjelper den farløse og enken til deres rett, og som elsker den fremmede, så han gir ham mat og klær. [19]Derfor skal også dere elske den fremmede. Dere har selv vært fremmede i landet Egypt.»

Som en slik Gud hjelper Herren de vergeløse, den farløse og enken, til deres rett, og har kjærlig omsorg for den fremmede i hans nød. Derfor skulle ikke israelittene i egenkjærlighet lukke sitt hjerte for den fremmede (jf. 2 Mos 22,21). Det ville vise om de hadde kjærlighet til Gud og hadde omskåret sitt hjerte (jf. 1 Joh 3,10.17).

V. 20–22. Han er din ære

> «[20]Herren din Gud skal du frykte, ham skal du tjene, og ham skal du holde fast ved, og ved hans navn skal du sverge. [21]Han er din ære, og han er din Gud, som har gjort disse store og forferdelige ting for deg, som dine øyne har sett. [22]Sytti i tallet dro dine fedre ned til Egypt. Men nå har Herren din Gud gjort deg tallrik som himmelens stjerner.»

Etter å ha lagt fram grunnvilkåret for et rett forhold til Gud skildrer Moses gudsfrykten, den sanne ærefrykt for Gud, i dens tre uttrykk: i gjerning (å tjene Gud), i hjertet (å holde fast ved ham, jf. 4,4) og med munnen (å sverge ved hans navn, jf. 6,13).

Slik ærefrykt skyldte Israel sin Gud, for «han er din ære, og han er din Gud». Han har gitt deg sterke grunner til å prise ham, for ved de store og forferdelige gjerningene dine øyne har sett, har han vist seg som din Gud. «Forferdelige ting» er de gjerningene av Guds allmakt som fyller mennesker med frykt og beven for den Allmektiges majestet (jf. 2 Mos 15,11).

Et av disse store og forferdelige undrene kunne de se i Israel selv. Folket hadde gått ned til Egypt i sine fedre som en familie på sytti personer, og nå var det, trass i undertrykkelsen der, blitt et utallig folk. Så underfullt hadde Herren oppfylt sitt løfte i 1 Mos 15,5. Når Moses viser til dette løftet, vil han nok også minne folket om at det var forutsagt at Israel skulle være trell i et fremmed land i 400 år (1 Mos 15,13). Om de sytti personene, se 1 Mos 46,26–27.

Kapittel 11. Velsignelsen og forbannelsen

V. 1–25. Elsk Herren din Gud

«[1]Så skal du da elske Herren din Gud og holde alt det han har pålagt deg, hans lover og hans forskrifter og hans bud, alle dager.»

I v. 1–12 blir den andre siden ved Guds krav (10,12), kjærligheten til Herren, utfoldet videre. Kjærligheten skulle vise seg i at de holdt «alt det han har pålagt», alt det de hadde å ta vare på overfor Herren (jf. 3 Mos 8,35), det vil si at de alltid holdt hans bud og forskrifter. «Hans lover og hans forskrifter og hans bud» forklarer det allmenne uttrykket «alt det han har pålagt deg».

V. 2–7. Herrens tukt

«[2]Og dere skal i dag vite – for jeg taler ikke til deres barn, som ikke kjenner og ikke har sett Herrens, deres Guds tukt, hans storhet, hans sterke hånd og hans utrakte arm [3]og hans tegn og gjerninger, som han gjorde i Egypt med farao, kongen i Egypt, og med hele hans land; [4]det han gjorde med egypternes hær, med deres hester og vogner, da han lot vannet i Rødehavet strømme sammen over dem mens de forfulgte dere, og lot dem gå til grunne, så ingen har sett dem mer til denne dag; [5]det han gjorde med dere i ørkenen inntil dere kom til dette stedet; [6]og det han gjorde med Datan og Abiram, sønnene til Eliab, Rubens sønn, da jorden åpnet sitt gap og midt iblant hele Israel slukte dem og deres hus og deres telt og hvert liv som var i følge med dem [7]– for deres øyne har sett hele Herrens storverk som han har gjort.»

For å vekke denne kjærligheten skulle de nå «vite», det vil si tenke over og legge seg på hjerte, Herren deres Guds tukt. Ordene fra «for jeg taler ikke» til «ikke har sett» er et innskudd. Med det vil Moses legge sine ord så sterkt som mulig på hjertet hos den eldre slekten, som hadde sett Herrens gjerninger.

Han skiller barna som var født i ørkenen, fra dem som ikke hadde vært tjue år da Israel dro ut av Egypt, men som likevel med egne øyne hadde sett plagene over Egypt. De var nå voksne menn på mellom førti og seksti år, og som den eldre og mer erfarne slekten utgjorde de stammen og kjernen i menigheten som var samlet rundt ham.

Det som følger etter «tukt», viser hva vi skal forstå med Herrens tukt: hans mektige gjerninger mot Egypt og mot Israel i ørkenen. Målet med dem alle var å oppdra Israel til å frykte og elske Gud. I den betydningen kaller Moses dem

musar (מוּסָר, «tukt», gresk *paideia*), det vil si ikke bare straff, men oppdragelse, ved kjærlighet like mye som ved straff (jf. 4,36; Ordsp 1,2.8; 4,1). Om tegnene og gjerningene i Egypt, se 4,34 og 6,22, og om undrene ved Rødehavet 2 Mos 14,26 ff.

Med det Herren gjorde i ørkenen (v. 5), skal vi ikke bare eller først og fremst tenke på straffedommene i 4 Mos 11–15, men på alt Guds allmakt viste ved ledelsen av Israel, både kjærlighetsbevisene og straffeundrene. Av straffeundrene blir det at Korahs flokk ble ødelagt på underfullt vis, særlig nevnt i v. 6 (jf. 4 Mos 16,31–33).

Her nevner Moses bare Datan og Abiram, Korahs tilhengere, og ikke Korah selv. Trolig var det av hensyn til Korahs sønner, som ikke ble slukt av jorden sammen med faren, men levde videre og førte Korahs slekt videre.

«Hvert liv som var i følge med dem» betyr ikke eiendelene deres, men tjenerne, og svarer til «alle de menneskene som hørte Korah til» i 4 Mos 16,32; eiendelene som nevnes der, er her tatt med i «teltene». Det hebraiske ordet brukes bare om levende vesener, som i 1 Mos 7,4.23. V. 7 begrunner formaningen i v. 2: De eldste skulle forstå hva Gud ville oppdra dem til med disse mektige gjerningene, for de hadde sett dem med egne øyne.

V. 8–12. Et land Herren har omsorg for

> «[8]Ta da vare på alle de bud jeg gir deg i dag, for at dere kan bli sterke og komme inn og eie det landet dere nå drar over til og skal innta. [9]Så får dere leve lenge i det landet Herren med ed lovte å gi deres fedre og deres etterkommere, et land som flyter med melk og honning. [10]For det landet du kommer inn i og skal ta i eie, er ikke som landet Egypt, som dere dro ut fra. Der sådde du en utsæd, og så måtte du bruke foten når du vannet jorden – som i en kjøkkenhage. [11]Men det landet dere drar over til og skal innta, er et land med fjell og daler, som drikker vann av himmelens regn. [12]Det er et land som Herren din Gud bærer omsorg for. Alltid hviler Herrens, din Guds øye på det, fra årets begynnelse til dets ende.»

Denne kunnskapen skulle drive dem til å holde loven, så de kunne bli sterke – sterke i ånden (1,38) – og ikke bare komme inn i det lovede landet, men også leve lenge i det (jf. 4,26; 6,3).

I v. 10–12 legger Moses til en ny grunn til å holde loven trofast. Den bygger på landets egenart. Kanaan var et land der fruktbarheten ikke var avhengig av at menneskehender vannet det, slik det var i Egypt. Den ble holdt oppe av himmelens regn, som Gud Herren sendte. Derfor var det helt opp til Herren hvor lenge innbyggerne fikk bo der.

Egypt kaller Moses et land der Israel sådde sin utsæd og vannet den med foten, som en kjøkkenhage. I Egypt regner det nesten ikke. Landet blir vannet, og dermed fruktbart, ved at Nilen går over sine bredder hvert år. Siden flommen bare varer i omkring hundre dager, avhenger alt av hvordan vannet blir gjort nyttig hele året: ved kanaler og dammer over hele landet, som vannet blir ledet til fra Nilen med løfteinnretninger, eller ved at det blir båret i kar opp til markene og plantasjene.

«Med foten» sikter trolig til de store skovlhjulene som fremdeles er i bruk der. De blir drevet med føttene, og over dem går et langt, endeløst tau med bøtter

som henter opp vannet. Som ekte hedninger var egypterne seg så bevisst denne egenarten ved landet sitt – at fruktbarheten avhang langt mer av menneskehender enn av himmelens regn eller Guds forsyn – at Herodot lar dem si at grekerne, som var avhengige av gudene, kunne bli skuffet i sine beste forhåpninger og lide forferdelig av hungersnød.

Kanaan ga ingen grobunn for et slikt gudløst selvhovmod. Det var «et land med fjell og daler, som drikker vann av himmelens regn». Vanningen, hovedvilkåret for all fruktbarhet, fikk det gjennom regnet, altså ved Guds forsyn.

Det var et land Herren spurte etter, det vil si hadde omsorg for (jf. Ordsp 31,13; Job 3,4), og hans øyne hvilte alltid på det, fra årets begynnelse til dets ende. Det var altså et land som var avhengig av Gud, og nettopp i denne avhengigheten særlig skikket for Israel, som skulle leve helt for sin Gud og bare av hans nåde.

V. 13–15. Regn i rette tid

> «[13]Dersom dere nå er lydige mot mine bud som jeg gir dere i dag, og elsker Herren deres Gud og tjener ham av hele deres hjerte og hele deres sjel, [14]da vil jeg gi landet regn i rette tid, tidligregn og senregn, så du skal samle i hus ditt korn og din most og din olje. [15]Jeg vil la din buskap få gress på markene, og du skal ete og bli mett.»

Denne egenarten ved Kanaan førte Moses til å avslutte den første delen av lovtalen, formaningen til å frykte og elske Herren, med å vise til velsignelsen som skulle følge når loven ble trofast holdt, og true med forbannelsen som skulle ramme frafall til avgudsdyrkelse. Hvis Israel tjente sin Gud i kjærlighet og troskap, skulle han gi landet tidligregn og senregn i rette tid, og dermed rikelig med føde for mennesker og dyr (se 3 Mos 26,3–5; velsignelsen blir utfoldet videre i 28,1–12).

V. 16–21. Advarsel mot avgudsdyrkelse

> «[16]Vokt dere så ikke deres hjerte blir bedratt, så dere viker av og dyrker andre guder og tilber dem. [17]For da vil Herrens vrede bli opptent mot dere. Han vil lukke himmelen til så det ikke kommer regn, og jorden ikke gir sin grøde, og dere vil snart bli utryddet av det gode landet Herren gir dere. [18]Så legg dere da disse mine ord på hjerte og sinn og bind dem som et tegn på deres hånd og la dem være som en minneseddel på pannen. [19]Lær deres barn dem ved å tale om dem når du sitter i ditt hus, og når du går på veien, og når du legger deg, og når du står opp. [20]Skriv dem på dørstolpene i ditt hus og på dine porter, [21]for at dere og deres barn skal få mange dager i det landet som Herren med ed har lovt å gi deres fedre – så dere må leve der like så lenge som himmelen hvelver seg over jorden.»

Men om hjertet deres i dårskap vendte seg bort fra Herren og tjente andre guder, ville Herrens vrede bli opptent mot dem. Han ville lukke himmelen, så det ikke kom regn og jorden ikke ga grøde, og de ville snart gå til grunne (jf. 3 Mos 26,19–20; 28,23–24). Derfor skulle de prege disse ordene dypt inn i seg selv og barna sine (v. 18–21, delvis ordrett gjentatt fra 6,6–9).

«Like så lenge som himmelen hvelver seg over jorden», det vil si i all evighet (jf. Sal 89,30; Job 14,12), hører til hovedsetningen «for at dere … skal få mange dager» (v. 21). Løftet om å gi Israel landet for alltid var ikke gitt uten vilkår, for

ordene «for at dere … skal få mange dager» utelukker et ubetinget løfte. (Se mer om dette ved 30,3–5.)

V. 22–25. Hvert sted dere trår på

> «[22]For dersom dere nøye holder alle disse bud som jeg befaler dere å holde, så dere elsker Herren deres Gud og vandrer på alle hans veier og holder fast ved ham, [23]da skal Herren drive ut alle disse folkene for dere. Dere skal jage bort folk som er større og mer tallrike enn dere selv. [24]Hvert sted dere trår på med deres fot, skal høre dere til, fra ørkenen og Libanon, fra den store elven, elven Frat, og til havet i vest skal deres grenser nå. [25]Ingen skal kunne stå seg mot dere. Redsel for dere og frykt for dere skal Herren deres Gud la komme over hele det landet dere setter foten på, slik som han har sagt til dere.»

For hvis de holdt trofast fast ved Herren, skulle han drive ut alle folkene i landet for dem, gi dem landet de trådte på, i hele dets lengde og bredde, og fylle kanaaneerne med slik frykt og redsel for dem at ingen kunne stå seg mot dem (til v. 23 jf. 7,1–2; 9,1; 1,28).

«Hvert sted dere trår på» blir nærmere bestemt og begrenset til Kanaan på begge sider av Jordan ved grensene som følger: fra ørkenen (Arabia i sør) og Libanon (i nord), og fra elven Frat (i øst) til havet i vest, Middelhavet (jf. 4 Mos 34,6). Frat er nevnt som østgrense, som i 1,7, etter løftet i 1 Mos 15,18. (Til v. 25 jf. 7,24; 2,25; 2 Mos 23,27.)

V. 26–32. Velsignelsen på Garisim, forbannelsen på Ebal

> «[26]Se, jeg legger i dag fram for dere velsignelsen og forbannelsen: [27]Velsignelsen, så sant dere lyder Herrens, deres Guds bud, som jeg gir dere i dag, [28]og forbannelsen, dersom dere ikke lyder Herrens, deres Guds bud, men viker av fra den veien jeg i dag byr dere å vandre på, og følger andre guder, som dere ikke kjenner. [29]Når Herren din Gud fører deg inn i det landet du nå drar inn i og skal ta i eie, da skal du lyse velsignelsen på fjellet Garisim og forbannelsen på fjellet Ebal. [30]Disse to fjell ligger, som dere vet, på den andre siden av Jordan bortenfor veien som bærer mot vest, i kana'aneernes land, de som bor i ødemarken rett imot Gilgal, ved Mores terebintelund.»

Nå følger en avsluttende oppsummering. Velsignelsen kommer når de lyder Guds bud, forbannelsen når de ikke akter på dem, men viker av fra veien de har fått vist, og følger andre guder. I v. 29–30 får de dessuten påbud: Når de har tatt landet i eie, skal de lyse velsignelsen på fjellet Garisim og forbannelsen på fjellet Ebal. De skal uttale dem der og så å si overføre dem til landet, så de kan bli tildelt innbyggerne etter hvordan de stilte seg til Herren sin Gud (se mer ved 27,14).

De to fjellene ble nok valgt fordi de lå rett overfor hverandre, omkring 2500 fot høye, midt i landet både fra vest til øst og fra nord til sør. Ebal ligger på nordsiden og Garisim på sørsiden. Mellom dem ligger Sikem, dagens Nablus, i en nokså høyt liggende dal, fruktbar, vakker og vannet av mange kilder.

Velsignelsen skulle lyses på Garisim og forbannelsen på Ebal, men ikke fordi Garisim var fruktbart og Ebal goldt, som de eldre utleggerne mente. Sett fra dalen mellom dem er begge fjellsidene like nakne og golde. Grunnen var trolig

at Garisim lå i sør, mot lysets side. Lys og velsignelse hører i sitt vesen sammen: Fra Guds lysende åsyn kommer velsignelse og liv (Sal 16,11).

I v. 30 blir fjellenes beliggenhet bestemt nærmere. De ligger «på den andre siden av Jordan», altså vest for Jordan, «bortenfor veien som bærer mot vest», det vil si på den andre siden av den vestlige hovedveien gjennom landet vest for Jordan, slik en annen vei gikk gjennom landet øst for Jordan. Det er den store veien fra Øvre Asia gjennom Kanaan til Egypt, som Abrahams og Jakobs reiser viser (1 Mos 12,6; 33,17–18).

«I kanaaneernes land, de som bor i ødemarken» – ordet er *araba* (עֲרָבָה). Noen har tolket det om sletten ved Nablus, men det er helt feil. Det strider mot den faste bruken av ordet, og det passer ikke med denne sletten, som er dyrket over det hele og grønn av korn og hirse. Araba er den vestlige delen av Jordandalen (se 1,1), og nevnes her som den delen av landet vest for Jordan som lå utbredt for øynene på israelittene i leiren på Moabs sletter.

«Rett imot Gilgal» er ikke det sørlige Gilgal mellom Jeriko og Jordan, som først fikk navnet sitt i Jos 4,20 og 5,9. Trolig er det Gilgal som nevnes i Jos 9,6; 10,6 ff. og svært ofte i historien om Samuel, Elia og Elisa.

Det ligger omkring 18 km sør for Garisim og er bevart i den store landsbyen Jiljilia sørvest for Sinjil. Den ligger så høyt, helt ute på den vestlige kanten av høylandet, at en har vid utsikt over den store sletten nedenfor og over havet, og ser Gileads fjell i øst. Fra dette Gilgal må en altså kunne se Garisim, så Garisim og Ebal godt kunne sies å ligge rett imot Gilgal. Den siste angivelsen, «ved Mores terebintelund», skal nok minne om at stedet hadde vært hellig helt fra patriarkenes tid (se 1 Mos 12,6; 35,4).

V. 31–32. For nå går dere over Jordan

> «[31]For nå går dere over Jordan for å komme inn og ta det landet i eie som Herren deres Gud gir dere. Og dere skal ta det i eie og bo der. [32]Akt da vel på at dere holder alle de bud og lover som jeg i dag legger fram for dere!»

V. 31–32 begrunner disse påbudene med forsikringen om at israelittene skulle gå over Jordan og ta det lovede landet i eie. Derfor skulle de ta vare på å holde Herrens bud (jf. 4,5–6).

Kapittel 12. Ett sted for gudstjenesten

Utleggingen av de viktigste lovene

I den andre, spesielle delen av denne talen følger bud og lover. Noen av dem gjelder forhold som lovene fra Sinai ikke hadde i tankene, andre gjentar lover som alt var gitt. Til sammen skulle de ordne Israels gudstjeneste, samfunnsliv og hjemmeliv i Kanaan, slik at det svarte til kallet om å være Herrens hellige folk. Først skildrer Moses folkets gudstjeneste og forhold til Herren (12,1–16,17). Deretter tar han for seg hvordan menigheten skal være ordnet, og hvilke rettigheter og plikter de verdslige og åndelige lederne har (16,18–18,22).

Til sist vil han gi hele menigheten og hver enkelt et fast og varig grunnlag for et godt liv i samfunn og hjem (kap. 19–26). Det gjør han med en rekke bud som skal legge folket på samvittigheten å ha ærefrykt og hellig skjelving for menneskelivet, for eiendommen og for den enkeltes rett. De skal ha en gudfryktig aktelse for de grunnleggende ordningene i verden, holde hjemmet og samfunnslivet hellig, vise brorkjærlighet i gjerning mot de fattige, de undertrykte og dem som lider nød, og leve rettferdig i ferd og omgang.

De to første gruppene av lover kan lett forstås som en utlegging, utvidelse og utfylling av budet om sabbaten og budet om å hedre far og mor. Også i den tredje gruppen er det utvilsomt mange hentydninger til budene på den andre steintavlen.

Men rekkefølgen her følger ikke de ti bud så nøye at vi kan søke ordningsprinsippet der, slik Schultz har gjort. Moses lar seg mye mer lede av likheter og frie tankeforbindelser enn av de ti bud. Likevel kan hele 5. Mosebok, som Luther sier, kalles «en meget rikholdig og klar forklaring av de ti bud; den som kjenner den, har alt han trenger for å forstå de ti bud fullt ut».

Lovene om Israels gudstjeneste begynner med budet om å ødelegge alle steder og minnesmerker for kanaaneernes gudsdyrkelse (v. 2–4). Så slår de fast at Israel bare skulle dyrke Herren sin Gud med offer og gaver på det stedet han selv utvalgte (v. 5–14). Derimot kunne de i Kanaan slakte dyr og ete kjøttet hvor som helst, men offermåltidene kunne bare holdes på det stedet Herren hadde bestemt for helligdommen (v. 15–19).

Når grensene ble utvidet, kunne de slakte storfe og småfe til mat hvor som helst; men blodet måtte de ikke ete, og hellige gaver og løfteoffer skulle ikke

lages til måltid noe annet sted enn ved Herrens alter (v. 20–28). Til sist skulle ikke Israel la seg lokke til å etterligne kanaaneerne i deres gudsdyrkelse (v. 29–31).

V. 1–5. Overskriften

> «[1]Dette er de bud og de lover dere skal akte på å leve etter i det landet som Herren, dine fedres Gud, har gitt deg til eie, alle de dager dere lever på jorden:»

Om overskriften, se 6,1 og 4,1. «Alle de dager dere lever» hører sammen med det fjernere leddet «dere skal akte på å leve etter» (jf. 4,10).

V. 2–3. Kanaaneernes offersteder skal ødelegges

> «[2]Dere skal ødelegge alle de stedene hvor hedningene som dere driver bort, har dyrket sine guder, på høye fjell og på hauger og under hvert grønt tre. [3]Dere skal rive ned deres altere og knuse deres billedstøtter. Astarte-bildene skal dere brenne opp med ild, og de utskårne gudebilder skal dere hogge i stykker og utslette deres navn fra det stedet hvor de sto.»

Alle stedene der kanaaneerne dyrket sine guder, skulle ødelegges, på høye fjell, på hauger og under hvert grønt tre (jf. Jer 2,20; 3,6; 17,2; 2 Kong 16,4; 17,10). De fleste hedningefolk valgte fjell og hauger til offersteder fordi de trodde at mennesket var nærmere guddommen og himmelen der.

De grønne trærne henger sammen med de hellige lundene som hedningene var så glade i, der den skyggefulle dunkelheten fylte sjelen med hellig gru for guddommens nærhet. Fantes det ingen lund, valgte de grønne trær med tett løv (Esek 6,13; 20,28), som den kraftige eika som kan bli svært gammel, den eviggrønne terebinten (Jes 1,29–30; 57,5) og poppelen, som holder seg grønn selv i sommerheten (Hos 4,13) og med sin dype skygge stemmer sinnet til andakt.

Ved siden av offerstedene skulle de også ødelegge alle avgudsbildene i kanaaneernes gudsdyrkelse, som det alt var befalt i 7,5, og utslette selv navnene deres, det vil si hvert spor av at de hadde vært til (jf. 7,24).

V. 4–5. Stedet Herren utvelger

> «[4]Dere skal ikke gjøre som de når dere dyrker Herren deres Gud. [5]Men Herren deres Gud vil utvelge et sted blant alle deres stammer for å la sitt navn bo der. Dit skal dere søke, og dit skal du komme.»

Israel skulle ikke bygge altere og bære fram offer for Herren hvor de ville, men holde seg til det stedet han selv utvalgte blant alle stammene for å la sitt navn bo der.

Hedningen søker og dyrker sine naturguder overalt hvor han mener å se et spor av guddommen i naturen. Den sanne Gud har åpenbart sin evige kraft og guddommelighet i skaperverket, men sitt personlige vesen, som viser seg for verden i kjærlighet og hellighet, i nåde og rettferdighet, har han gjort kjent for mennesket, som er skapt i hans bilde, ved frelsens ord og gjerninger. I disse vitnesbyrdene om sitt frelsende nærvær har han gitt seg et navn som han bor i blant sitt folk.

Dette navnet framstiller hans personlige vesen, slik det er sammenfattet i navnet Jehova, i et synlig tegn, et håndfast pant på at han selv er nærværende. Under vandringen i ørkenen skjedde det ved sky- og ildstøtten. Etter at taber-

naklet var reist, skjedde det ved skyen i Det aller helligste over paktkisten med kjerubene, der Herren hadde lovt å vise seg for ypperstepresten som paktsfolkets representant. Slik ble tabernaklet, og senere Salomos tempel som kom i stedet, boligen for Herrens navn.

Når kunnskapen om den sanne Gud bygde på at Gud selv hadde åpenbart seg – og Herren hadde nettopp derfor gjort seg kjent for sitt folk i ord og gjerninger som deres Gud – kunne heller ikke måten han skulle dyrkes på, avhenge av menneskers bestemmelse. Den måtte fastsettes av Gud alene. Stedet for gudstjenesten var avhengig av hvilket sted Gud selv valgte, og det ville bli kjent ved at han «la sitt navn» der, det vil si virkelig viste sitt umiddelbare nærvær på ett bestemt sted.

Med tabernaklet, som Herren selv hadde foreskrevet som det rette stedet for å åpenbare sitt nærvær blant folket, var stedet for hans navn i grunnen alt bestemt. Det som sto igjen, var bare hvilken by eller hvilket sted blant stammene tabernaklet skulle settes opp når Kanaan var inntatt.

Likevel taler Moses ikke bare om at Herren skulle velge stedet for helligdommen, men om at han skulle velge stedet der han ville la sitt navn bo. For Herrens nærvær var ikke bundet til tabernaklet eller templet alene, og det var heller ikke meningen. Som Gud over hele jorden kunne han, der det var nødvendig for å bevare og fremme sitt rike, gi seg til kjenne og ta imot sitt folks offer andre steder enn ved helligdommen, og det skjedde også til visse tider.

Gudstjenestens enhet, som Moses her påbyr, besto altså ikke i at Israel brakte alle offer til tabernaklet, men i at de bare ofret der Herren gjorde sitt navn, det vil si sitt nærvær, kjent.

Det Moses befaler her, er bare en forklaring og en sterkere gjentakelse av Guds bud i 2 Mos 20,24. Å forstå «stedet Herren vil utvelge» om Jerusalem eller tempelhøyden alene er en helt vilkårlig antakelse. Også Sjilo, der tabernaklet ble satt opp etter landnåmet (Jos 18,1), og der det sto gjennom hele dommertiden, var utvalgt av Herren (jf. Jer 7,12).

Først etter at David hadde reist et telt for paktkisten på Sion i Jerusalem, byen han hadde valgt til hovedstad, og bygd et alter der (2 Sam 6,17; 1 Krøn 16,1), fikk han vite Herrens vilje gjennom profeten Gad: Han skulle bygge et alter på treskeplassen til Arauna, der Herrens engel hadde vist seg for ham. Ved dette budet ble stedet for det framtidige templet fastsatt (2 Sam 24,18; 1 Krøn 21,18). «Å la sitt navn bo der» viser at nærværet skulle være varig.

V. 6–19. Alle offergavene skal føres dit

> «[6]Dit skal dere føre deres brennoffer og deres slaktoffer og deres tiender og de gaver deres hender vil gi og deres løfteoffer og deres frivillige offer og det førstefødte av storfeet og av småfeet. [7]Der skal dere holde måltid for Herrens, deres Guds åsyn og glede dere med deres husfolk over alt det dere har vunnet ved deres arbeid, alt det Herren din Gud har velsignet deg med.»

Dit skulle de bringe alle sine offergaver, og der skulle de holde sine offermåltider. Gavene er ordnet i fire par. Det første er offeret til alteret, der brennoffer og

slaktoffer nevnes som de to hovedslagene. Med dem skulle det etter 4 Mos 15,4 ff. følge matoffer og drikkoffer.

Det andre paret er «tiendene og de gaver deres hender vil gi». Tiendene er tienden av markens grøde og av feet, som er påbudt i 3 Mos 27,30–33 og 4 Mos 18,21–24. De skulle bringes til helligdommen fordi de skulle gis til Herren, slik det også skjedde under Hiskia (2 Krøn 31,5–7).

Verken det allmenne uttrykket eller sammenhengen gir grunn til å begrense dem til tienden av korn, most og olje. Riktignok skulle en del av tienden av grøden brukes til offermåltider (v. 7.11–12, jf. v. 17), men det er slett ingen grunn til å tro at alle gavene i v. 6 hørte til offermåltidene; brennofferet hadde for eksempel ikke noe med dem å gjøre.

Heller ikke er det grunn til å gå bort fra den enkle meningen i Moses' ord fordi det var vanskelig – eller som noen mener «umulig» – å føre alle tiendene fra hele landet til helligdommen. Den ordningen som 14,24–25 tillater for den såkalte andre tienden – at den kunne selges hjemme dersom helligdommen lå for langt borte, og at en så kunne kjøpe det som trengtes til offermåltidet, ved helligdommen – kan godt ha vært brukt også for den første tienden.

Tienden var ingen ny ordning i Moseloven. Den forutsettes som en kjent skikk fra gammelt av, og loven bestemmer bare nærmere hvordan den skulle brukes. Derfor går Moses ikke inn på hvordan den skulle leveres. Han slår bare fast at alle gavene til Herren skulle bringes til hans helligdom, og at Israel der skulle glede seg for Herrens åsyn, det vil si holde sine offermåltider på det stedet han hadde valgt for sitt nærvær.

De tidligere lovene sier ingenting om at en del av tiendene skulle brukes til offermåltider. Likevel forutsetter 5. Mosebok det som en kjent skikk og innfører det ikke som et nytt bud, når den bestemmer at tienden av korn, most og olje og det førstefødte av storfe og småfe ikke skulle etes hjemme i byene, men bare ved helligdommen, og at de kunne selges hjemme dersom veien var for lang (12,17; 14,22 ff.; 26,12 ff.).

Av dette ser vi tydelig at det hørte offermåltider med når tiendene og de førstefødte ble levert til Herren, og at en tidel av korn, most og olje og kjøttet av de førstefødte av spiselig fe gikk til dem.

Denne tidelen er den såkalte andre tienden (Tob 1,7). Den nevnes her for første gang, men ikke som en ny regel. Den forutsettes som en nedarvet skikk og blir nå satt i samsvar med loven om den ene helligdommen.[1]

«De gaver deres hender vil gi», som også nevnes sammen med tiendene i Mal 3,8, er ikke bare førstegrøden; det ser vi av Esek 20,40, der de står ved siden av førstegrøden. De er frivillige kjærlighetsgaver som ble helliget Herren ut over lovens førstegrøde og tiender, uten å være egentlige offer, og som så ble brukt til offermåltider.

Det tredje paret er løfteoffer og frivillige offer, som ble båret fram dels etter et løfte, dels av fri vilje (jf. 3 Mos 23,38; 7,16; 22,21; 4 Mos 15,3; 29,39). Det fjerde

[1]Innvendingen om at en andre tiende ville bli en for tung byrde for folket, tilbakeviser historien: Når Israel i senere tider kunne gi en andre tiende ved siden av prestetienden, enda de betalte store skatter til fremmede konger (Tob 1,7), kunne den ikke være for tung mens folket var fritt. Dessuten gikk denne tienden for en stor del tilbake til giverne selv i offermåltidene, der bare fattige og trengende var gjester.

er «det førstefødte av storfeet og av småfeet», som er påbudt i 2 Mos 13,2.12 ff. og 4 Mos 18,15.

Etter 2 Mos 13,15 skulle Israel ofre det førstefødte til Herren, og etter 4 Mos 18,8 ff. hørte det til de hellige gavene Herren ga prestene til livsopphold. Det skulle ikke løses ut, men ofres på alteret som takkofferet, og kjøttet skulle tilhøre presten, slik som svingebrystet og det høyre låret (4 Mos 18,17–18). Det betyr at presten skulle bruke kjøttet til et offermåltid etter reglene for alle offermåltider (4 Mos 18,11; 3 Mos 7,15–16).

Men det forbyr ham ikke – like lite som noen annen lov gjør det – å la dem som kom med det førstefødte, få del i måltidet. Tvert imot var det klart nok at han skulle gjøre det, for alt i den første forskriften kalles det førstefødte et slaktoffer (*sebach*, זֶבַח) for Herren (2 Mos 13,15), og alt i patriarkenes tid hørte det alltid et offermåltid til slaktofferet, der giveren hadde del.

Det kan altså ikke vises at 5. Mosebok og de tidligere lovene strider mot hverandre når det gjelder det førstefødte. Budet gis til hele folket, prestene og levittene medregnet, og det skillet de tidligere lovene satte mellom Levi stamme og de andre stammene, blir ikke engang endret, enn si opphevet. Israel skulle føre alle sine offergaver til stedet Herren utvalgte, og der – ikke i alle byene – skulle de holde sine offermåltider. Det, og bare det, er hva Moses befaler her og i v. 17–18, 14,22 ff. og 15,19 ff.

«Glede dere over alt det dere har vunnet ved deres arbeid»: Uttrykket betyr det hånden rekker ut etter, det en tar seg fore, og så det en vinner ved sitt arbeid.

V. 8–9. Ingen har lenger lov til å gjøre som han selv synes

> «[8]Dere skal ikke gjøre slik som vi gjør her i dag, for nå gjør enhver det som han synes er rett. [9]For dere er ennå ikke kommet inn til den hvilen og den arven Herren din Gud gir deg.»

Grunnen til disse forskriftene var at dette hittil ikke var blitt fulgt. Til denne dag hadde enhver gjort det han selv syntes var rett, fordi de ennå ikke var kommet til hvilen og arven.

«Det som han synes er rett» brukes om handlinger som en gjør etter eget skjønn, ikke etter Guds lov (jf. Dom 17,6; 21,25). Trolig sikter det ikke så mye til åpen avgudsdyrkelse, som også forekom (3 Mos 17,7; 4 Mos 25,1; Esek 20,16–17; Am 5,25–26), som til brudd på loven der omstendighetene under ørkenvandringen kunne gi en viss unnskyldning, for eksempel at det daglige offeret falt bort når tabernaklet ikke var satt opp.

V. 10–14. Glede for Herrens åsyn

> «[10]Men når dere er gått over Jordan og bor i det landet Herren deres Gud gir dere til arv, og han har gitt dere ro for alle deres fiender rundt om, da skal dere bo trygt. [11]Da skal det stedet som Herren deres Gud utvelger for å la sitt navn bo der, være det stedet hvor dere skal føre fram alt det jeg byr dere: deres brennoffer og deres slaktoffer, deres tiender og de gaver deres hender gir og alle deres utvalgte offer som dere lover Herren. [12]Dere skal være glade for Herrens, deres Guds åsyn, dere og deres sønner og deres døtre og deres treller og deres trellkvinner og levitten som bor hos dere – for han har ingen del eller arv med dere. [13]Vokt deg så du ikke ofrer dine brennoffer på noe sted som du

selv ser deg ut! [14]Men på det stedet som Herren utvelger i en av dine stammer,
der skal du ofre dine brennoffer, og der skal du gjøre alt det jeg påbyr deg.»

Når Israel var gått over Jordan og bodde i fred i Kanaan, trygge for fiendene rundt om, skulle slike uregelmessigheter ikke lenger forekomme. Alle offer skulle bæres fram på stedet Herren utvalgte til bolig for sitt navn, og der skulle offermåltidene holdes med glede for hans åsyn. «Deres utvalgte offer som dere lover»: Hvert løfte var noe særskilt, som det faste uttrykket for å avlegge et særlig løfte viser (3 Mos 22,21; 4 Mos 15,3.8).

«Å glede seg for Herrens åsyn» brukes i 3 Mos 23,40 om løvhyttehøytiden, og dette skulle prege alle offermåltidene ved helligdommen, som det sies gang på gang (14,26; 16,11; 26,11; 27,7). Den hellige gleden over å få del i Herrens velsignelse skulle sønner og døtre dele, men også trellene og trellkvinnene, så også de kunne smake hvor vennlig deres Gud er.

Det samme gjaldt «levitten som bor hos dere», det vil si i byene og landsbyene (jf. 2 Mos 20,10). Dette uttrykket, som går igjen mange ganger (v. 18; 14,27; 16,11.14; 18,6; 26,12), forutsetter ikke at levittene var hjemløse, for det ville stride mot at de fikk byer å bo i (4 Mos 35). Det betyr bare det som ofte føyes til som forklaring: Levittene hadde «ingen del eller arv», ingen jord som arvelig eiendom, og lignet i så måte de fremmede (14,21.29; 16,11 osv.).

Den gjentatte formaningen om å innby levittene til offermåltidene strider heller ikke mot 4 Mos 18,21, der tiendene gis til Levi stamme til livsopphold. Hvor rikelig denne inntekten enn var etter loven, var den helt avhengig av folkets ærlighet og samvittighetsfullhet. Levittene kunne lett komme i trange kår hvis likegyldighet for Herren og hans tjenere bredte seg i folket.

I v. 13–14 sammenfatter Moses forskriftene i formaningen om å vokte seg for å ofre på hvilket som helst sted de selv valgte. Brennofferet, det viktigste offeret, nevnes her for alle de andre.

V. 15–16. Slakt til mat hjemme

«[15]Men ellers kan du, etter det du har lyst til, slakte og ete kjøtt rundt om i
alle dine byer, etter som Herren din Gud gir deg sin velsignelse. Den urene så
vel som den rene kan ete av det som om det var en gasell eller en hjort. [16]Men
blodet må dere ikke ete. Dere skal slå det ut på jorden som vann.»

Skulle disse forskriftene virkelig kunne holdes i Kanaan, måtte loven fra ørkenvandringen oppheves, den som sa at intet dyr skulle slaktes andre steder enn ved tabernaklet, på samme måte som et slaktoffer (3 Mos 17,3–6). Det skjer i v. 15. Her tillater Moses, som et unntak fra forskriftene i v. 4–14, at folket slakter og eter kjøtt til mat så mye de har lyst til.

Kjøtt som var slaktet til mat, kunne både rene og urene ete, slik som gasellen og hjorten. Disse dyrene kunne ikke ofres, og derfor kom det ikke an på om den som åt, var ren eller uren. Blodet var likevel forbudt å ete (se 3 Mos 17,10 ff.). Det skulle slås ut på jorden som vann, så jorden kunne suge det til seg og ta det inn i sitt fang.

V. 17–19. Offermåltidene hører til ved helligdommen

«[17]Hjemme i dine byer må du slett ikke ete tienden av ditt korn eller av din most
eller av din olje, heller ikke det førstefødte av ditt storfe eller av ditt småfe,

heller ikke noe av dine løfteoffer eller dine frivillige offer eller det din hånd gir.
[18]Men for Herrens, din Guds åsyn skal du ete det på det stedet Herren din Gud utvelger, du og din sønn og din datter og din trell og din trellkvinne og levitten som bor hos deg. Og du skal glede deg for Herrens, din Guds åsyn over alt det du har vunnet ved ditt arbeid. [19]Vokt deg at du ikke glemmer levitten, så lenge du lever i ditt land!»

Offermåltidene kunne bare holdes ved helligdommen, og der skulle ikke levitten glemmes eller forsømmes (se v. 6–7 og 12).

V. 20–32. Når grensene blir utvidet

«[20]Når Herren din Gud utvider dine grenser, slik som han har lovt deg, og du sier: Jeg ville gjerne ete kjøtt, fordi du har lyst til det, da kan du ete kjøtt etter som du har lyst til det. [21]Hvis du har lang vei til det stedet Herren din Gud utvelger for å la sitt navn bo der, da kan du gjøre som jeg har befalt deg. Du kan slakte av ditt storfe og av ditt småfe, som Herren har gitt deg, og du kan ete det hjemme i dine byer etter som du har lyst til. [22]Men du skal ete det som en eter en gasell eller en hjort. Både den urene og den rene kan ete det.»

Disse reglene skulle fortsatt gjelde når Gud utvidet grensene etter sitt løfte. Utvidelsen gjelder dels at kanaaneerne gradvis, men fullstendig skulle utryddes (7,22, jf. 2 Mos 23,27–33), dels at Israels land skulle nå ut over selve Kanaan, etter løftet i 1 Mos 15,18. «Slik som han har lovt deg» viser først og fremst til 2 Mos 23,27–33.

«Hvis du har lang vei til stedet» gir grunnen til at loven i 3 Mos 17,3, som bandt all slakting til helligdommen, ble opphevet. «Som jeg har befalt deg» viser tilbake til v. 15. Kjøttet av det som ble slaktet, skulle bare etes slik en eter gasell og hjort, det vil si at det ikke skulle gjøres til offer. At både den urene og den rene kan ete det, betyr at det gjaldt den ene like mye som den andre, ikke at den rene nødvendigvis spiste sammen med den urene.

V. 23–25. Blodet er sjelen

«[23]Vær nøye med at du ikke eter blodet! For blodet er sjelen, og du skal ikke ete sjelen sammen med kjøttet. [24]Du skal ikke ete det, du skal helle det ut på jorden som vann. [25]Et det ikke, så skal det gå deg vel og dine barn etter deg, når du gjør det som er rett i Herrens øyne.»

Loven om blodet gjentas som i v. 16. «Vær nøye med», egentlig «vær sterk», betyr: Stå fast imot fristelsen til å ete det. Om løftet til den som gjør det som er rett i Herrens øyne, se 6,18.

V. 26–28. De hellige gavene ved alteret

«[26]Men dine hellige gaver som du vil gi, og dine løfteoffer skal du ta og føre med deg til det stedet som Herren utvelger. [27]Du skal ofre dine brennoffer, både kjøttet og blodet, på Herrens, din Guds alter. Og av dine slaktoffer skal blodet helles ut på Herrens, din Guds alter, men kjøttet kan du ete. [28]Vær nøye med å lyde alle disse bud som jeg gir deg, for at det må gå deg vel og dine barn etter deg til evig tid, når du gjør det som er godt og rett i Herrens, din Guds øyne.»

Budet om å bære fram alle de hellige gavene på stedet Herren utvelger, og om å gjøre offeret i stand ved hans alter, blir innskjerpet en gang til, som i v. 6, 11 og

17–18. «De hellige gavene» er de hellige offer som loven foreskriver (4 Mos 18,8; jf. 3 Mos 21,22). Løfteofrene nevnes ved siden av dem fordi løfter kom av fri drift.

Av brennofferet skulle kjøttet legges på alteret og blodet stenkes mot det (se 3 Mos 1,5–9). Av slaktofferet, det vil si takkofferet, skulle blodet helles ut mot alteret (3 Mos 3,2.8.13), og kjøttet kunne de ete (jf. 3 Mos 7,11 ff.).

Det er ingen grunn til å se en motsetning mellom «helles ut» her og stenkingen i offerritualet. Det løse uttrykket forklares av at det ser tilbake på v. 24, og av at hele stedet bare peker på ting som var kjent fra de tidligere lovene. Den avsluttende formaningen i v. 28 utvider v. 25 (jf. 11,21).

V. 29–31. Spør ikke etter folkenes guder

> «[29]Når Herren din Gud har utryddet folkene for deg der hvor du nå kommer for å drive dem bort, og du har drevet dem bort og bor i deres land, [30]vokt deg da, så du ikke lar deg lokke til å følge i deres spor etter at de er utryddet for deg. Du må ikke spørre etter deres guder og si: Hvordan tjente disse folk sine guder? Slik vil også jeg gjøre! [31]Du skal ikke gjøre som de når du dyrker Herren din Gud. For alt det som er vemmelig for Herren, og som han hater, det gjør de for sine guder. De brenner til og med sine sønner og sine døtre i ilden for sine guder.»

Formaningen vender tilbake til begynnelsen, til advarselen mot kanaaneernes avgudsdyrkelse (jf. v. 2 ff.). Når Herren hadde utryddet folkene i Kanaan for Israel, skulle de vokte seg så de ikke gikk i snaren etter dem. Snaren er avgudsdyrkelsens synd, som hadde styrtet kanaaneerne i undergang (jf. 7,16.25).

«Etter at de er utryddet for deg» er ingen tom gjentakelse; ordene maler faren ved snaren levende for øynene deres. Det neste leddet, at de ikke måtte spørre etter gudene deres, forklarer nærmere hvilken fare som truet. Den var så mye mer påtrengende som hele hedningeverden var overbevist om at det ville føre ulykke med seg å forsømme gudene i et land (jf. 2 Kong 17,26).

V. 31 gjentar v. 4 og gir grunnen: Kanaaneerne bærer fram for sine guder alt det Herren hater og avskyr; de brenner til og med barna sine for avgudene, for eksempel for Molok (se 3 Mos 18,21).

V. 32. Legg ikke noe til og ta ikke noe fra

> «[32]Alt det jeg befaler dere, skal dere akte vel på å gjøre. Du skal ikke legge noe til og ikke ta noe fra.»

I den hebraiske teksten er dette verset 13,1. Mange utleggere regner formaningen om å holde hele loven uten å legge noe til eller ta noe fra (jf. 4,2) som avslutningen på det foregående. Men det er riktigere å se den som et mellomledd som slutter av det som går foran, og leder over til det som følger.

Egentlig er det alt advarselen mot å bøye seg mot kanaaneernes avgudsdyrkelse (v. 29–31) som danner overgangen fra budet om den rette dyrkelsen av Herren til lovene om dem som forfører til avgudsdyrkelse, og om dem som dyrker avguder (kap. 13). Israel skulle utrydde ikke bare dem som forførte til avgudsdyrkelse, men også dem som var blitt forført. Tre ulike tilfeller blir nevnt.

Kapittel 13. De som forfører til avgudsdyrkelse

Kapitlet tar for seg tre tilfeller der Israel ble fristet til å dyrke andre guder: når en profet sto fram med tegn og under (v. 1–5), når fristelsen kom fra de nærmeste slektningene og vennene (v. 6–11), og når en hel by var forført (v. 12–18). I den hebraiske teksten er versnumrene i dette kapitlet ett høyere, for der er 12,32 regnet som 13,1.

V. 1–18. Profeten med tegn og under

> «[1]Dersom det står fram en profet eller en som har drømmesyner hos deg, og han varsler deg et tegn eller et under, [2]og det tegnet eller underet som han talte til deg om, virkelig skjer, samtidig som han sier: La oss følge andre guder – slike som du ikke kjenner – og la oss dyrke dem! [3]– da skal du ikke høre på denne profetens ord eller på ham som hadde drømmen. For Herren din Gud vil bare prøve dere for å kjenne om dere elsker Herren deres Gud av hele deres hjerte og av hele deres sjel.»

Det første tilfellet er en profet som kaller folket til å dyrke andre guder. «En som har drømmesyner» nevnes ved siden av profeten fordi de svarer til de to måtene Gud åpenbarte sin vilje på etter 4 Mos 12,6: synet og drømmen.

Det forutsettes at tegnene og undrene han viser til for å godtgjøre et høyere oppdrag, virkelig skjer. Like fullt skulle Israel ikke høre på ham. Av dette følger at han ikke var sendt av Gud, men var en falsk profet, og at tegnene og undrene hans ikke var Guds gjerninger, men «løgnaktige tegn og under» (2 Tess 2,9). Det betyr ikke bare tilsynelatende under, men under gjort i den ondes, Satans, kraft. At slike under er mulige og virkelige, vitner selv Kristus om (Matt 24,24).

Gud lot slike falske profeter stå fram med under for å prøve Israel, om de elsket ham, Herren sin Gud, av hele sitt hjerte, det vil si om de holdt troskapen i kjærligheten til ham.

Av dette er det tydelig, som Baumgarten sier, «at hvor stor vekt det enn legges på tegn og under, skulle de i Israel ikke gjelde som det høyeste eller som det som avgjør alt. Det fantes en visshet i Israel som var så mye sikrere og fastere enn noe bevis ved under, at den kunne sette seg på det bestemteste mot det».

Men denne vissheten var ikke «kunnskapen om Herren», slik Baumgarten mener. Den var, som Luther riktig sier, «Guds ord, som alt var tatt imot og

stadfestet ved sine egne tegn», og som Israel skulle ta vare på og holde fast ved uten å legge noe til eller ta noe fra. «Mot et slikt ord skal ingen profeter tas imot, om de så lot tegn og under regne ned – ikke engang en engel fra himmelen, som Paulus sier i Gal 1,8.»

Budet om å høre på de profetene Herren senere ville sende (18,18 ff.), strider ikke mot dette. Også deres budskap skulle prøves etter Guds faste ord, som alt var gitt. Og forkynte de noe nytt som ikke slo til, var det kjennetegnet på at de ikke hadde talt i Herrens navn, men i andre guders navn (18,21–22). Heller ikke der blir altså profetenes tegn og under gjort til kjennetegn på at de var sendt av Gud.

V. 4–5. Profeten skal dø

> «[4]Herren deres Gud skal dere følge. Ham skal dere frykte. Hans røst skal dere høre. Ham skal dere tjene, og ham skal dere holde fast ved. [5]Men profeten eller han som hadde drømmen, skal dø, fordi han har forkynt frafall fra Herren deres Gud, som førte dere ut av landet Egypt og fridde deg ut av trellehuset, og fordi han ville føre deg bort fra den veien som Herren din Gud har befalt deg å vandre på. Slik skal du utrydde det onde hos dere.»

Israel skulle holde fast ved Herren sin Gud (jf. 4,4) og slå i hjel den profeten som forkynte frafall fra ham, han som hadde forløst Israel fra trellehuset i Egypt. Å drepe forføreren blir pålagt folket, det vil si menigheten – ikke enkeltpersoner, men øvrigheten, som skulle verne og håndheve retten.[1]

Formelen «Slik skal du utrydde det onde hos dere» kommer igjen i 17,7.12; 19,19; 21,21; 22,21–22.24 og 24,7 (jf. 19,13 og 21,9). Den henger sammen med at 5. Mosebok er en formaningstale: Alle budene blir begrunnet, og folket blir formant til å holde dem som en hellig hjertesak. Det kan vi ikke vente i den saklige lovgivningen i de foregående bøkene.

V. 6–7. Når de nærmeste lokker

> «[6]Om din bror, din mors sønn, eller din sønn eller din datter, eller din hustru i din favn eller din venn, som du har så kjær som din egen sjel – om noen av disse lokker deg i hemmelighet og sier: La oss gå bort og dyrke andre guder – slike som du og dine fedre ikke har kjent, [7]av gudene hos de folk som bor rundt omkring dere, enten nær ved deg eller langt borte fra deg, fra jordens ene ende til den andre –»

Det andre tilfellet er når fristelsen til avgudsdyrkelse kom fra de nærmeste slektningene og vennene. «Din mors sønn» skal ikke betegne broren som halvbror, men bare få fram hvor nær han står. På samme måte er hustruen den som ligger i din favn og hviler ved ditt bryst (jf. 28,54; Mika 7,5), og vennen den du elsker som ditt eget liv (jf. 1 Sam 18,1.3). «I hemmelighet» hører til «lokker»: Fristelsen skjedde i det skjulte, så saken kunne holdes skjult for andre.

Her er det ikke forførerens påståtte høyere eller guddommelige myndighet som frister, men kjærlighetens og slektskapets makt, som kjøtt og blod har vanskelig for å stå imot. Lokkingen var alt svært forførende fordi den kom fra

[1] Når den romerske kirke av dette kapitlet har utledet en rett til å utrydde kjettere, har den misforstått forskjellen mellom Det gamle og Det nye testamente (jf. Luk 9,54–55) og ikke sett at Kristi kirke bare fører Åndens sverd og skal skille det onde ut fra sin midte på åndelig vis, 1 Kor 5,9.13.

de nærmeste og mest fortrolige og skjedde i hemmelighet. Den kunne bli enda mer forførende om den anbefalte å dyrke en guddom som ikke hadde noe med Kanaans forbudte avguder å gjøre. Da kunne det virke mindre betenkelig, eller det nye og særegne kunne friste.

For å komme dette syndens bedrag i forkjøpet sier v. 7 uttrykkelig: «enten nær ved deg eller langt borte fra deg, fra jordens ene ende til den andre», det vil si hvilke guder det enn måtte være på hele jorden.

V. 8–9. Ingen skånsel

> «[8]da skal du ikke samtykke og ikke høre på ham. Du skal ikke spare ham og ikke ha medynk med ham og ikke skjule ham, [9]men du skal slå ham i hjel. Du skal selv være den første som løfter hånden mot ham for å ta livet av ham, og siden skal hele folket gjøre det samme.»

De mange ordene etter hverandre – ikke spare, ikke ha medynk, ikke skjule – gir ettertrykk. Han skulle steines (jf. 3 Mos 20,2). At også her skulle dødsstraffen fullbyrdes av den rette øvrigheten, ser vi av ordene «Du skal selv være den første som løfter hånden mot ham … og siden skal hele folket gjøre det samme». De forutsetter rettergangen i 17,7, der vitnene skulle kaste de første steinene på den dømte.

V. 10–11. Hele Israel skal høre og frykte

> «[10]Du skal steine ham så han dør, fordi han søkte å føre deg bort fra Herren din Gud, som førte deg ut av landet Egypt, av trellehuset. [11]Og hele Israel skal høre det og frykte, så det ikke mer blir gjort så ond en gjerning blant dere.»

Frykten for straffen, som her nevnes som straffens endelige mål, må ikke forstås som selve prinsippet loven bygger på. Den er bare, som Calvin sier, «strenghetens nytte og frukt», en beveggrunn til å holde loven. Dette må ikke blandes sammen med den såkalte avskrekkingsteorien, som vil skremme fra forbrytelser ved måten straffen gis på.

V. 12–13. En by som er forført

> «[12]Dersom du får høre fra en av de byene som Herren din Gud gir deg til å bo i: [13]Det er stått fram fordervede menn blant dere, og de har forført innbyggerne i sin by og sagt: La oss gå bort og dyrke andre guder – slike som dere ikke kjenner –»

Det tredje tilfellet gjelder en by som hadde latt seg forføre til avgudsdyrkelse. Tanken er ikke at en by skulle høre om en annen, som om den ene hadde tilsyn med den andre, men: «Dersom du får høre at det i en av byene dine har stått fram fordervede menn som har forført innbyggerne.»

V. 14–16. Byen skal bannlyses

> «[14]da skal du granske og undersøke og spørre nøye etter. Og dersom det da er sant, dersom det er sikkert og visst at denne avskyelige gjerning er gjort blant dere, [15]da skal du slå innbyggerne i denne byen i hjel med sverdets egg. Du skal bannlyse den og alt det som er i den. Også feet der skal du slå med sverdets egg. [16]Alt byttet du tar der, skal du samle midt på torget, og du skal brenne opp med ild både byen og alt byttet du har tatt, som et ildoffer for Herren din Gud. Og byen skal være en grushaug for alle tider. Den skal ikke bygges opp mer.»

Når et slikt rykte kom, skulle folket som helhet – naturligvis gjennom sine ledere – granske nøye om saken var sann (jf. 17,4; 22,20). Var den det, skulle de slå innbyggerne i byen i hjel med sverdets egg (jf. 1 Mos 34,26) og bannlyse byen med alt som var i den. «Alt det som er i den» gjelder mennesker, fe og byens eiendeler, ikke bare menneskene.

Bannet skulle fullbyrdes i all sin strenghet. Alt byttet skulle samles midt på torget og brennes sammen med byen. «Som et ildoffer for Herren» betyr egentlig «som et heloffer» (*kalil*, כָּלִיל se 3 Mos 6,15–16): Byen skulle helliges helt til Herren ved å bli tilintetgjort.

V. 17–18. At Herren må vende seg fra sin vrede

> «[17]Ikke det minste av det bannlyste må bli hengende ved din hånd, for at Herren må la sin brennende vrede fare og være deg nådig og miskunne seg over deg og gjøre deg tallrik, som han med ed har lovt dine fedre. [18]Det vil han gjøre når du hører på Herrens, din Guds røst, så du holder alle hans bud som jeg gir deg i dag, og gjør det som er rett i Herrens, din Guds øyne.»

Ikke det minste av det bannlyste måtte bli hengende ved Israels hånd. Da kunne Herren vende seg fra sin vrede og miskunne seg over folket, det vil si ikke straffe hele folket for den ene byens synd, men forbarme seg over det og gjøre det tallrikt. Han ville erstatte det tapet folket led da innbyggerne i byen ble utryddet, og slik oppfylle løftet til fedrene om en tallrik ætt. Hvordan det å ta til seg bannlyst gods førte Guds vrede over hele menigheten, viser Akans gjerning som et advarende eksempel (Jos 7).

Kapittel 14. Ren mat og tiende

Israel skulle ikke bare holde avgudsdyrkelsen borte fra sin midte, men i hele sin livsførsel vise seg som Herrens hellige folk. De skulle verken skjemme ut kroppen med lidenskapelige utbrudd av sorg over de døde (v. 1–2) eller gjøre seg urene med uren mat (v. 3–21), for begge deler strider mot kallet deres. Så skulle de også hellige maten ved å holde festmåltider av tienden og det førstefødte på stedet Herren utvelger (v. 22–29).

V. 1–29. Barn av Herren

> «[1]Dere er barn av Herren deres Gud. Dere skal ikke skjære dere i kjøttet og ikke rake dere skallet over pannen av sorg over en som er død. [2]For et hellig folk er du for Herren din Gud. Deg har Herren utvalgt av alle de folk som er på jorden til å være hans eiendomsfolk.»

For å minne folket om kallet innleder Moses forskriftene med ordene: «Dere er barn av Herren deres Gud.» Israels barnekår hos Gud bygger på at Herren har utvalgt og kalt Israel til sitt hellige folk. I Det gamle testamente blir det ikke forstått som en fødsel ved Guds Ånd, men bare som en adopsjon som springer ut av Guds frie kjærlighet. Det er et forhold der Herren viser Israel farskjærlighet, og det binder sønnen til lydighet, ærefrykt og barnlig tillit til sin Skaper og Far, som vil oppdra ham til et hellig folk.

Forskriftene i v. 1 gjentar bare 3 Mos 19,28 og 21,5. «Over en som er død» sier tydeligere hvem sorgen gjelder, enn uttrykket i 3 Mos 19,28. Begrunnelsen i v. 2, som i 7,6, gjør bare første del av v. 1 klarere med ettertrykk. Om innholdet, se 2 Mos 19,5–6.

V. 3–21. Ren og uren mat

> «[3]Du skal ikke ete noe som er avskyelig.»

Når det gjaldt maten, skulle Israel ikke ete noe som var avskyelig. Som forklaring på forbudet gjentar v. 4–20 det vesentlige i forskriftene om rene og urene dyr i 3 Mos 11 (se utleggingen der): de firføtte dyrene de kan ete og ikke ete (v. 4–8), fisken (v. 9–10), fuglene (v. 11–18) og de flygende smådyrene (v. 19–20).

> «[21]Dere skal ikke ete noe selvdødt dyr. Du kan gi det til den fremmede som bor hos deg, for at han kan ete det, eller du kan selge det til en utlending. For et hellig folk er du for Herren din Gud. Du skal ikke koke et kje i morens melk.»

V. 21 legger til forbudet mot å ete dyr som har dødd av seg selv, som i 2 Mos 22,31 og 3 Mos 17,15, og mot å koke et kje i morens melk, som i 2 Mos 23,19.

V. 22–23. Tiende og offermåltid ved helligdommen

> «[22]Du skal være nøye med å gi tiende av all din avling, av grøden som vokser på marken år for år. [23]For Herrens, din Guds åsyn, på det stedet han utvelger til å la sitt navn bo, skal du ete tienden av ditt korn og din most og din olje og det førstefødte av ditt storfe og av ditt småfe, for at du kan lære å frykte Herren din Gud alle dager.»

Israel skulle hellige maten negativt ved å holde seg borte fra alt urent. Positivt skulle de gjøre det ved å holde festmåltider når de leverte tiendene og det førstefødte på stedet der Herren ville la sitt navn bo, og glede seg der for Herrens, sin Guds åsyn.

Forskriften innledes med det allmenne budet om å gi tiende av all avling år for år. Det minner om de tidligere lovene om tienden (3 Mos 27,30; 4 Mos 18,21.26 ff.) uten å gjenta dem enkeltvis, og knytter til dem budet om å holde offermåltider ved helligdommen av tiendene og det førstefødte.

Moses hadde alt påbudt at alle offermåltider skulle holdes ved helligdommen (12,6 ff.), og da nevnte han også offermåltidene av tiendene, men bare i forbifarten, fordi han ville komme tilbake til dem. Det gjør han her. Han tar også med det førstefødte, fordi det vanligvis ble levert sammen med tienden, men også det bare i forbifarten, for han vil komme tilbake til det i 15,19 ff.

Forholdet mellom tienden og det førstefødte som gikk til offermåltidene, og den tienden og det førstefødte som skulle leveres til levittene og prestene, har vi alt drøftet ved kap. 12.

Offermåltidene skulle holdes for Herrens åsyn, der han lot sitt navn bo (se 12,5), «for at du kan lære å frykte Herren din Gud alle dager».

Det betyr ikke, som Schultz mener, at Israel ved å bekjenne at de var avhengige av Herren, mer og mer skulle venne seg til en følelse av avhengighet. For frykten for Herren er ikke bare en følelse av å være avhengig av ham. Den rommer også gudfryktigheten, det å være salig i Gud, og det er den som står i forgrunnen her, for offermåltidene skulle være anledning til glede for Herrens åsyn. Meningen er altså at Israel i hellig ærefrykt skulle glede seg over samfunnet med sin Gud.

V. 24–27. Når veien er for lang

> «[24]Men hvis veien er for lang for deg, så du ikke makter å føre det dit, fordi det stedet Herren din Gud utvelger til bolig for sitt navn, er for langt borte fra deg, og Herren din Gud har velsignet deg rikelig, [25]så kan du selge det for penger, og pengene skal du pakke inn og ta dem med deg til det stedet som Herren din Gud utvelger. [26]Pengene kan du bruke til å kjøpe alt det du har lyst til, storfe og småfe og vin og sterk drikk, alt det ditt hjerte attrår, og du skal ete det for Herrens, din Guds åsyn og være glad, du og ditt hus. [27]Og så må du ikke glemme levitten som bor i dine byer! For han har ingen del eller arv hos deg.»

I Kanaan ville folket bo spredt over et stort land, og for mange ville det bli svært vanskelig, ja nesten umulig, å holde dette budet. For å møte vanskeligheten fikk de som bodde langt fra helligdommen, lov til å selge tiendene hjemme dersom

de ikke kunne føre dem dit i naturalier. For pengene kunne de så kjøpe det som trengtes til offermåltidet, der helligdommen var.

Innskuddet «og Herren din Gud har velsignet deg rikelig» betyr neppe «når han har utvidet landet ditt» (Knobel), men når han har velsignet deg med rik avling av marken og feet.

«Selge det for penger», egentlig «gi det bort for sølv», gjelder avlingen som skulle gis i tiende. Pengene skulle de pakke inn og ta med seg, og for dem skulle de kjøpe alt de hadde lyst til, storfe og småfe, vin og sterk drikk, for å holde et gledesmåltid. Til det skulle også levitten innbys (som i 12,12.18–19).

V. 28–29. Fattigtienden hvert tredje år

> «[28]Ved slutten av hvert tredje år skal du legge til side hele tienden av avlingen i det året og samle det opp i dine byer. [29]Så skal levitten – som ikke har noen del eller arv med deg – og den fremmede og den farløse og enken som bor hos deg, komme og ete seg mett, for at Herren din Gud må velsigne deg i alt det arbeidet du tar deg fore.»

Hvert tredje år skulle de derimot skille ut hele tienden av årets avling, legge den opp i byene og gi levittene, de fremmede, enkene og de farløse mat av den. Denne tienden skulle altså ikke føres til helligdommen. Men etter 26,12 ff. skulle de, når de hadde skilt den ut, bekjenne for Herren hva de hadde gjort, og be om hans velsignelse. «Ved slutten av hvert tredje år» vil si når det tredje året – det borgerlige året, som sluttet med innhøstingen (se 2 Mos 23,16) – var omme.

Denne tidsbestemmelsen bygde på sabbatsåret; det ser vi av 15,1, der det sjuende året, ettergivelsesåret, ikke er noe annet enn sabbatsåret.

To ganger i løpet av sju år, i det tredje og det sjette året, skulle altså tienden som var satt av til offermåltid, ikke etes ved helligdommen. Den skulle brukes rundt om i byene til festmåltider for dem som ikke eide noe: levittene, de fremmede, enkene og de farløse. Derfor kan denne tienden ikke med rette kalles «den tredje tienden», slik mange rabbinere gjør. Den er heller «fattigtienden», for den skilte seg fra den andre tienden bare ved måten den ble brukt på.

For å oppmuntre folket til å holde disse forskriftene slutter Moses i v. 29 med å vise til den velsignelsen Gud ville gi når de ble fulgt.

Kapittel 15. Ettergivelsesåret og de fattige

V. 1–11. Ettergivelsesåret

> «[1]Hvert sjuende år skal du la være et ettergivelsesår. [2]Slik skal det være med ettergivelsen: Enhver som har lånt noe til sin neste, skal ettergi ham det. Han skal ikke kreve sin neste og sin bror, for den ettergivelse som er utlyst, er fra Herren. [3]Utlendingen kan du kreve, men det du har til gode hos din bror, skal du ettergi. [4]Det skulle ikke finnes noen fattig hos deg, for Herren din Gud skal velsigne deg i det landet som Herren din Gud gir deg til arv og eie, [5]når du bare lytter oppmerksomt på Herrens, din Guds røst, så du akter vel på å holde alle disse bud som jeg gir deg i dag. [6]For da skal Herren din Gud velsigne deg, slik som han har lovt. Du skal låne til mange folk, men selv skal du ikke trenge til å låne av noen. Du skal herske over mange folk, men de skal ikke herske over deg.»

De to første forskriftene i kapitlet, om ettergivelsesåret (v. 1–11) og om de hebraiske trellene (v. 12–18), følger naturlig etter loven om fattigtienden (14,28–29). Israelittene skulle ikke bare la dem som ikke eide noe – levittene, de fremmede, enkene og de farløse – få glede seg over avlingen fra arven deres. De skulle heller ikke presse og undertrykke de fattige. Særlig skulle skyldnerne ikke miste velsignelsen i sabbatsåret.

«Hvert sjuende år», egentlig «ved slutten av sju år», skal forstås på samme måte som «ved slutten av hvert tredje år» i 14,28. Det er slutten av sjuårsperioden som sabbatsåret avsluttet. Da var høsten berget, og det var den tiden gjeld vanligvis ble gjort opp eller krevd inn (jf. 31,10, der løvhyttefesten faller ved årets slutt).

Ordet for ettergivelse, *sjemitta* (שְׁמִטָּה), kommer av et verb som betyr «la ligge, slippe» (jf. 2 Mos 23,11). Det betyr ikke at gjelden ble strøket og at långiveren ga avkall på å få pengene tilbake, slik Filon og Talmud forstår det. Det betyr bare at fristen ble forlenget, så skyldneren ikke ble presset til å betale. Slik forklarer v. 2 det selv.

Ordet peker tydelig tilbake på 2 Mos 23,11 og må forstås på samme måte her som der. Der betyr det ikke at eieren ga fra seg åkeren sin for godt, og her kan det derfor ikke bety at långiveren ga fra seg det han hadde lånt ut. Det betyr bare at han lot det ligge og ikke krevde det inn i det sjuende året. Ordene «han

skal ikke kreve sin neste» taler også for dette. De forbyr bare å kreve inn gjelden hensynsløst, men befaler ikke at den skal ettergis eller skjenkes skyldneren.

«Sin bror» sier mer presist hvem som er «hans neste». At ettergivelsen var «utlyst», forutsetter at sabbatsåret ble kunngjort offentlig, slik som jubelåret (3 Mos 25,9). «Fra Herren» betyr til Herrens ære, helliget ham (jf. 2 Mos 12,42).

Loven peker tilbake på innstiftelsen av sabbatsåret i 2 Mos 23,10–11 og 3 Mos 25,2–7. Den er likevel ikke et tillegg som utvider sabbatsårsloven. Den utlegger bare det som alt lå i hovedbestemmelsen der: at landet ikke skulle dyrkes i sabbatsåret. Ble det ikke høstet noe, og skulle selv det som vokste av seg selv, overlates til de fattige og dyrene på marken, hadde jordeieren ingen inntekt å betale gjelden sin med.

At ordet «sabbatsår» ikke er nevnt, kommer av at det ikke står i selve hovedloven heller. Der heter det bare at landet skulle ha en hviletid hvert sjuende år (3 Mos 25,4). Også senere (v. 9 og 31,10) kalles det bare «ettergivelsesåret», og da ikke bare med tanke på skyldnerne, men også på den hvilen åkeren skulle få (2 Mos 23,11).

Utlendingen kunne israelittene kreve. Ordet (*nokhri*, נָכְרִי) gjelder en mann av et annet folk som ikke står i noe indre forhold til Israel. Han må skilles fra den fremmede (*ger*, גֵּר) som bodde blant israelittene og hadde krav på deres vern og medfølelse.

Regelen er ikke uttrykk for hat mot fremmede. Den gir bare israelittene den retten enhver långiver har til å kreve inn det han har til gode, også fra utlendinger i sabbatsåret. Det var ikke hardt, for utlendingene hadde sine vanlige inntekter i det sjuende året som i alle andre år.

V. 4 er en befaling: «Bare at det ikke skal være noen fattig hos deg.» Sammenhengen gir denne meningen: Du trenger ikke la utlendingen få utsettelse med gjelden i det sjuende året. Du skal bare sørge for at det ikke finnes noen fattig hos deg, så du ikke gjør brødrene som har lånt av deg, fattige eller enda fattigere ved å presse dem. Forstått slik strider setningen slett ikke mot v. 11, som sier at det alltid vil finnes fattige i landet.

Ordene «for Herren skal velsigne deg» begrunner hovedtanken, at de ikke skulle presse en israelittisk skyldner. Långiveren trengte altså ikke frykte for å lide nød om han lot være å kreve inn gjelden fra sin bror i det sjuende året.

Denne velsignelsen ville ikke utebli, bare Israel hørte på Herrens røst. Verbet for «velsigne» i v. 6 står i fullført form. Velsignelsen er dermed ikke bare mulig og framtidig, men alt gitt etter Guds råd, og alt begynt å gå i oppfyllelse. «Du skal låne til mange folk», det vil si låne ut mot pant, «men selv skal du ikke trenge til å låne.» Å herske over mange folk nevnes her som følgen av at Israel var rikere enn dem (jf. 28,1).

V. 7–11. Den fattige broren

> «[7]Når det er en fattig hos deg, blant dine brødre i noen av byene i det landet som Herren din Gud gir deg, da skal du ikke være hardhjertet og lukke din hånd for din fattige bror, [8]men du skal lukke opp din hånd for ham og låne ham det han mangler og trenger til. [9]Vokt deg at det ikke kommer en fordervet tanke opp i ditt hjerte, så du sier: Nå er det snart det sjuende året, ettergivelsesåret! Og

> du ser med onde øyne på din fattige bror og gir ham ikke noe – for da kommer
> han til å klage over deg til Herren, og du fører synd over deg. [10]Du skal gjerne
> gi ham, og la ikke ditt hjerte være ondt når du gir ham. For Herren din Gud vil
> velsigne deg i alt ditt arbeid og i alt det du tar deg fore, fordi du gir. [11]For fattige
> kommer det alltid til å være i landet. Derfor byr jeg deg og sier: Du skal lukke
> opp din hånd for din bror, for de trengende og fattige som du har i ditt land.»

Generelt skulle Israel være villig til å låne til de fattige blant brødrene. De skulle ikke være hardhjertet, men låne den fattige broren «det han trenger til», alt han behøvde for å klare seg.

De skulle også vokte seg for at en fordervet tanke kom opp i hjertet, så en sa: «Det sjuende året, ettergivelsesåret, er nær» – og da kan jeg ikke kreve tilbake det jeg har lånt ut. Da ville øyet bli ondt mot den fattige broren, det vil si at en ville bære uvilje mot ham (jf. 28,54.56). Ga en ham ikke noe, og han klaget til Herren, ble det regnet en til synd – en synd som førte Guds vrede over en.

De skulle gi ham, og hjertet skulle ikke bli ondt, det vil si misfornøyd, over det (jf. 2 Kor 9,7), for Herren ville velsigne dem for det (jf. Ordsp 22,9; 28,27; Sal 41,2; Matt 6,4). For fattige ville det aldri mangle i landet, heller ikke i et land som var rikt velsignet. Fattigdommen kommer nemlig ikke bare av menneskers egen synd. Gud kan også legge den på dem som straff og tukt.

V. 12–23. Hebraiske treller skal få fri

> «[12]Når noen av ditt folk, en hebraisk mann eller kvinne, blir solgt til deg, da
> skal han tjene deg i seks år. Men i det sjuende året skal du gi ham fri, så han
> kan gå hvor han vil. [13]Når du gir ham fri, skal du ikke la ham gå tomhendt fra
> deg. [14]Du skal sørge vel for ham med gaver av ditt småfe og fra din treskeplass
> og fra din vinpresse. Du skal gi ham av det som Herren din Gud har velsignet
> deg med. [15]Husk at du selv har vært trell i landet Egypt, og at Herren din Gud
> fridde deg ut. Derfor byr jeg deg dette i dag. [16]Men sier han til deg: Jeg vil ikke
> gå fra deg! – fordi han har det godt hos deg og holder av deg og dine, [17]da skal
> du ta en syl og stikke den gjennom hans øre inn i døren, og så skal han være
> din trell for all tid. Det samme skal du gjøre med din trellkvinne. [18]La det ikke
> falle deg tungt å gi din trell fri og la ham gå! For i seks år har han opptjent for
> deg dobbelt så mye som du måtte ha gitt en dagarbeider i lønn. Og Herren din
> Gud skal velsigne deg i alt det du gjør.»

Etter disse forskriftene til vern for de fattige følger det helt naturlig hvordan israelittene skulle gi hebraiske treller fri. Det er ikke sabbatsåret i de foregående budene som leder over til disse lovene, men den fattigdommen og nøden som tvang hebraiske menn og kvinner til å selge seg som treller. Det sjuende året da de skulle få fri, er derfor ikke sabbatsåret, men det sjuende året i trelldommen.

At de skulle få fri i det sjuende tjenesteåret, var alt befalt i 2 Mos 21,2–6, i de rettsreglene som ble gitt folket da pakten ble sluttet. Befalingen gjentas ikke her for å utvide loven til hebraiske kvinner, som ikke er nevnt uttrykkelig i 2 Mos 21. Det fulgte av seg selv, for loven gjaldt kvinner like godt som menn og var gitt uten forbehold til hele menigheten. Den gjentas heller som en lov som alt var gjeldende rett, for å vise hvordan den skulle holdes på rett måte.

Det var ikke nok å gi en trell eller trellkvinne fri etter seks års tjeneste. Den som hadde måttet gå i trelldom på grunn av fattigdom, var lite hjulpet med friheten om han ikke hadde noe å sette bo med.

Kjærligheten til de fattige krevde mer: Den skulle sørge for at de som fikk fri, kunne klare seg videre. Dette var det nye Moses la til den tidligere loven: «Du skal ikke la ham gå tomhendt.» Husbonden skulle «sørge vel for ham», egentlig «legge på halsen hans»[1], av småfeet, fra treskeplassen (korn) og fra vinpressen (olje og vin).

Det som skulle drive dem til dette, var minnet om at de selv var blitt fridd ut av trelldommen i Egypt. Det er den samme begrunnelsen som brukes for de lovene og formaningene som befaler medfølelse med fremmede, treller, trellkvinner, enker, farløse og fattige, ikke bare i 5,15; 10,19; 16,12 og 24,18.22, men også i 2 Mos 22,21; 23,9 og 3 Mos 19,34.

Ville trellen eller trellkvinnen ikke ha friheten fordi de hadde det godt i husbondens hus, skulle de ikke tvinges til å gå. De skulle da bindes til trelldom for all tid, det vil si for livet, på den måten som er foreskrevet i 2 Mos 21,5–6.

Dette gjentas fra 2 Mos 21 for at ingen skulle bruke loven slik at den under omstendighetene ble til grusomhet heller enn kjærlighet. Å gi en trell fri var bare en kjærlighetsgjerning når han hadde utsikt til å klare seg og tjene til livets opphold. Hadde han ikke det, kunne det å tvinge ham til å ta imot friheten være det samme som å støte ham fra seg.

Ville trellen derimot ha fri, skulle ikke husbonden synes det var tungt. For i seks år hadde trellen tjent inn dobbelt så mye som en dagarbeiders lønn.

Det betyr ikke at han hadde tjent dobbelt så lenge som en dagarbeider, for det kan ikke bevises ut fra Jes 16,14 at en dagarbeider vanligvis tok tjeneste for tre år. Det betyr heller ikke at han hadde måttet arbeide mye hardere enn en dagarbeider, ofte natt og dag. Meningen er bare at han hadde tjent inn og arbeidet fram så mye at det ville ha kostet husbonden dobbelt så mye å holde en dagarbeider i hans sted.

V. 19–23. Det førstefødte av buskapen

> «[19]Alt førstefødt av hannkjønn blant ditt storfe og ditt småfe, skal du hellige til Herren din Gud. Du skal ikke bruke det førstefødte av ditt storfe til arbeid, og du skal ikke klippe det førstefødte av ditt småfe. [20]Du og ditt hus skal ete det hvert år for Herrens åsyn på det sted Herren utvelger. [21]Men er det noe lyte på det, blir det halt eller blindt eller har det noen annen alvorlig feil, da skal du ikke ofre det til Herren din Gud. [22]Hjemme i dine byer kan du ete det. Både den urene og den rene kan ete det, som om det var en gasell eller en hjort. [23]Men blodet skal du ikke ete. Du skal helle det ut på jorden som vann.»

Lovene om de fattige og trellene hadde forskriftene om tienden (14,22–29) gitt anledning til. Nå vender Moses tilbake til det førstefødte av storfeet og småfeet, som skulle brukes til offermåltider. Han hadde alt berørt dette i 12,6.17 og 14,23, og nå avslutter han med en forklaring.

Allerede da de dro ut av Egypt, hadde Herren befalt at alt førstefødt av storfe og småfe skulle helliges til ham (2 Mos 13,2.12). Den befalingen gjentar Moses

[1] **«legge på halsen hans»** ha'aniq, הַעֲנִיק

her og pålegger dem uttrykkelig at de ikke skulle arbeide med det førstefødte av storfeet ved å spenne det for plogen eller vognen, og ikke klippe det førstefødte av småfeet. De skulle altså ikke bruke de førstefødte dyrene, som var helliget Herren, til sine egne jordiske formål, men ofre dem til Herren år for år og ete dem ved offermåltider.

Til dette legger han i v. 21–22 til at førstefødte dyr som var blinde, halte eller hadde andre alvorlige feil, ikke skulle ofres til Herren. De kunne etes i alle byene i landet, som andre dyr som ble slaktet til mat.

Den første delen av denne loven lå riktignok alt i de alminnelige lovene om hvilke dyr som kunne ofres (3 Mos 22,19 ff.). Likevel var det slett ikke uviktig å vise uttrykkelig at de også gjaldt de førstefødte, og å gi noen forskrifter om hvordan de skulle brukes. (Om v. 22–23, se 12,15–16.)

Kapittel 16. De tre høytidene og dommerne

De årlige høytidene loven foreskrev, skulle feires på samme måte som offermåltidene: på det stedet Herren ville utvelge for å åpenbare sitt navn. Der skulle Israel glede seg for Herrens åsyn og bære fram sine offer. Ut fra dette synspunktet omtaler Moses påsken, ukenes høytid og løvhyttefesten. De lovene som alt var gitt om disse høytidene (2 Mos 12; 3 Mos 23; 4 Mos 28–29), forutsetter han kjent, og han gjentar bare det som gjaldt offermåltidene ved disse festene.

Det forklarer hvorfor bare disse tre høytidene er nevnt – de tre som Israel alt hadde fått befaling om å møte fram for Herren ved (2 Mos 23,14–17; 34,18.23–24). Basunfesten og den store forsoningsdagen er ikke nevnt, for ved dem ble ikke folket kalt sammen fra hele landet til helligdommen.[1]

V. 1–17. Påsken

> «[1]Akt vel på måneden abib, så du holder påske for Herren din Gud! For i måneden abib førte Herren din Gud deg ut fra Egypt ved nattetid. [2]Du skal slakte påskeoffer for Herren din Gud, småfe og storfe, på det stedet Herren utvelger for å la sitt navn bo der. [3]Du skal ikke ete syret brød til det. I sju dager skal du ete usyret brød til det, trengselsbrød – for i hast dro du ut av landet Egypt – for at du alle ditt livs dager skal komme i hu den dagen du gikk ut av landet Egypt. [4]I sju dager skal det ikke finnes surdeig hos deg i hele ditt land. Og av det kjøttet du slakter om kvelden den første dagen, skal ikke noe ligge natten over til om morgenen. [5]Du må ikke slakte påskeofferet i noen av de byene som Herren din Gud gir deg, [6]men på det stedet hvor Herren din Gud velger å la sitt navn bo. Der skal du slakte påskeofferet om kvelden, ved solnedgang, på den samme tiden som da du dro ut fra Egypt. [7]Du skal steke og ete det på det stedet Herren din Gud utvelger. Og om morgenen kan du vende tilbake og gå til dine telt. [8]Seks dager skal du ete usyret brød. Men den sjuende dagen skal det være festsammenkomst for Herren din Gud. Da skal du ikke gjøre noe arbeid.»

Israel skulle holde påske for Herren i måneden abib, aksmåneden (se 2 Mos 12,2). Hvilken dag det skulle være, forutsettes kjent fra 2 Mos 12, slik som i 2 Mos 23,15.

[1]At det er folkets samling ved den ene helligdommen som er hovedsaken her, viser seg i at «det stedet Herren din Gud utvelger» står seks ganger i kapitlet (v. 2.6.7.11.15.16) og «for Herrens åsyn» tre ganger (v. 11 og to ganger i v. 16). Å holde høytiden et annet sted blir uttrykkelig erklært som ugyldig. Den påståtte motstriden mellom dette kapitlet og de tidligere festlovene er grundig tilbakevist, blant andre av Hengstenberg.

Uttrykket «holde påske», egentlig «gjøre påsken», brukes først og fremst om å gjøre i stand påskelammet til festmåltid, men her i videre betydning om å feire påsken. Ved denne høytiden skulle de slakte småfe og storfe til påskeoffer for Herren.

I v. 2 brukes «påske», som i v. 1, i den videre betydningen. Ordet omfatter ikke bare påskelammet, men alle påskeofrene, som rabbinerne samlet under navnet *hagiga*. Det gjelder ikke brennofrene og syndofrene som er foreskrevet i 4 Mos 28,19–26, men alle de offerdyrene som ble slaktet til offermåltider under påsken, det vil si i de sju dagene med usyret brød, som hører med under navnet påske.

Det går fram av ordene «småfe og storfe». Det var nemlig uttrykkelig bestemt at bare et årsgammelt dyr av sauene eller geitene skulle slaktes til påskemåltidet om kvelden den fjortende i måneden, og en okse ble aldri slaktet i stedet for lammet.

Var det likevel noen tvil om dette, blir den helt fjernet av v. 3: «Du skal ikke ete syret brød til det. I sju dager skal du ete usyret brød til det.» «Til det» kan ikke vise til noe annet enn påskeofferet i v. 2. Dermed sies det tydelig at påskeofferet skulle slaktes og etes i sju dager, mens påskelammet skulle slaktes og etes om kvelden den fjortende abib (2 Mos 12,10).

Moses kalte det usyrede brødet «trengselsbrød». Israelittene hadde måttet dra ut av Egypt i engstelig hast (2 Mos 12,11) og kunne derfor ikke syre deigen (2 Mos 12,39). Brødet skulle minne menigheten om undertrykkelsen i Egypt og vekke takknemlighet mot Herren som hadde fridd dem ut, så de skulle huske den dagen så lenge de levde.

Det usyrede brødet var et viktig sinnbilde på hva påsken betydde: høytiden da Israels liv ble fornyet og helliget. Derfor gjentar Moses i v. 4 to av festlovens bestemmelser. Den første er fra 2 Mos 13,7: Ingen surdeig skulle finnes i landet i de sju dagene. Den andre er fra 2 Mos 23,18 og 34,25: Ikke noe av kjøttet fra påskelammet skulle ligge over til neste morgen. Alt som var i ferd med å råtne, skulle holdes borte fra påskematen. Surdeigen får nemlig deigen til å gjære, og gjæringen fører til forråtnelse. Og i Østen blir kjøtt som blir liggende, svært fort bedervet.

Så fastsetter Moses enda en gang tid og sted for påsken (tiden etter 2 Mos 12,6 og 3 Mos 23,5). I v. 7 legger han til en uttrykkelig bestemmelse: Ikke bare slaktingen og ofringen, men også stekingen (se 2 Mos 12,9) og måltidet skulle skje ved helligdommen, og neste morgen kunne de vende tilbake. Dette er noe nytt som Moses foreskriver med tanke på påsken i Kanaans land. Slik endrer han forskriftene for den første påsken i Egypt, så de passer til de nye forholdene.

I Egypt var Israel ennå ikke gjort til Herrens folk, og de hadde verken helligdom eller felles alter. Derfor måtte hvert hus tjene som alter. Da denne nødvendigheten falt bort, skulle påskelammet ikke lenger slaktes og etes i husene, men begge deler skje ved helligdommen for Herrens åsyn, slik det var gjort ved påsken på Sinai (4 Mos 9,1–5). Dermed falt det også stilltiende bort å stryke blodet på dørstolpene, for blodet skulle nå sprenges på alteret som offerblod, slik det alt var gjort på Sinai.

Uttrykket «gå til dine telt» for å gå hjem peker tilbake på den tiden da Israel ennå bodde i telt og ikke hadde fått faste boliger og hus i Kanaan. Uttrykket ble likevel brukt også senere (f.eks. 1 Sam 13,2; 2 Sam 19,8). At de gikk hjem om morgenen etter påskemåltidet, betyr ikke at de vendte tilbake til hjemmene sine i byene rundt om i landet, men bare til husværet sitt på det stedet der helligdommen var. Det innrømmer selv kritiske utleggere.

Hvor lite Moses tenkte på å løse israelittene fra plikten til å holde festen i sju dager, ser vi av at han i v. 8 enda en gang innskjerper den sju dager lange høytiden.

De to setningene «seks dager skal du ete usyret brød» og «den sjuende dagen skal det være festsammenkomst (*atseret*, עֲצֶרֶת) for Herren din Gud» står ikke som motsetninger. De sier ikke at høytiden med usyret brød bare skulle vare seks dager i stedet for sju, noe som ville stride mot v. 3–4 og alle de andre festlovene (2 Mos 12,18–19; 13,6–7; 3 Mos 23,6; 4 Mos 28,17).

Den sjuende dagen framheves bare som festens avslutning (se 3 Mos 23,36), fordi det i tillegg til å ete usyret brød skulle hvile fra alt arbeid, og nettopp det kunne lett bli forsømt ved slutten av festen. Den første setningen opphever ikke at det usyrede brødet skulle etes i sju dager. På samme måte opphever ikke den andre at det skulle hviles fra arbeid den første dagen, like lite som 2 Mos 13,6 gjør den første dagen til en arbeidsdag ved å kalle den sjuende dagen «en høytid for Herren».

V. 9–12. Ukenes høytid

> «[9]Så skal du telle sju uker: Fra den tiden du begynner å skjære kornet med sigden, skal du telle sju uker fram. [10]Og så skal du holde ukenes høytid for Herren din Gud og bære fram dine frivillige gaver, alt etter som Herren din Gud velsigner deg. [11]Du skal være glad for Herrens, din Guds åsyn på det stedet hvor Herren din Gud velger å la sitt navn bo, både du og din sønn og din datter og din trell og din trellkvinne og levitten som bor hos deg, og den fremmede og den farløse og enken som bor hos deg. [12]Husk at du selv var trell i Egypt, og du skal passe nøye på at du holder disse forskriftene.»

Om ukenes høytid (se 2 Mos 23,16) sies det at tiden for den skulle regnes fra påsken. Sju uker skulle de telle fra den dagen sigden ble satt i kornet, det vil si fra kornhøsten begynte. Kornhøsten ble innledet ved at nek med førstegrøde ble båret fram den andre dagen i påsken, og derfor stemmer denne tidsangivelsen med regelen i 3 Mos 23,15.

De skulle holde høytiden for Herren med frivillige gaver, «etter som Herren din Gud velsigner deg». Ordet for den frivillige gaven (*missat*, מִסַּת) står bare her, og betyr trolig «overflod». Tanken er at Israel skulle holde denne høytiden med offergaver som hver enkelt kunne bære fram etter hvor mye Herren hadde velsignet ham. Og de skulle glede seg for Herrens åsyn på det stedet der hans navn bodde, med offermåltider som de trengende skulle innbys til (jf. 14,29), og huske at de selv hadde vært treller i Egypt (jf. 15,15).

Disse frivillige gavene hørte med til de frivillige brennofrene, matofrene, drikkofrene og takkofrene som etter 4 Mos 29,39 (jf. 3 Mos 23,38) kunne bæres fram ved hver høytid, ved siden av de festofrene som menigheten var pålagt.

Festofrene var en plikt for prestene og menigheten og er grundig beskrevet i 4 Mos 28–29. Derfor trengte ikke Moses å si noe mer om dem her.

V. 13–15. Løvhyttefesten

> «[13]Løvhyttefesten skal du holde i sju dager, når du har samlet inn fra din låve og fra din vinpresse. [14]Du skal være glad på din høytid, du og din sønn og din datter og din trell og din trellkvinne og levitten og den fremmede og den farløse og enken som bor i dine byer. [15]Sju dager skal du holde høytid for Herren din Gud på det stedet Herren utvelger. For Herren din Gud skal velsigne deg i all din avling og i alt det du tar deg fore, så du kan være full av glede.»

Også om løvhyttefesten innskjerper Moses bare at den skal holdes ved den ene helligdommen. Han formaner folket til å glede seg på denne høytiden og la ikke bare sønner og døtre få del i gleden, men også treller og trellkvinner og levittene, som ikke hadde noen arvedel, og de fremmede, enkene og de farløse.

Etter det som alt var sagt, fant ikke Moses det nødvendig å nevne uttrykkelig at også denne festgleden skulle komme til uttrykk i glade offermåltider. Det var nok for ham å peke på den velsignelsen Gud hadde gitt over kornet, oliven og vinen og over alt de tok seg fore, det vil si over arbeidet deres i det hele. Etter de forskriftene som alt var gitt om denne høytiden (3 Mos 23,34–36.39–43; 4 Mos 29,12–38), var det ikke noe mer å tilføye.

V. 16–17. Tre ganger om året

> «[16]Tre ganger om året skal alle menn blant dere vise seg for Herrens, din Guds åsyn på det stedet han utvelger: på de usyrede brøds høytid og på ukenes høytid og på løvhyttefesten. Ingen skal vise seg for Herrens åsyn tomhendt. [17]Hver skal komme med den gaven han har råd til, alt etter den velsignelse som Herren din Gud har gitt deg.»

Til slutt gjentas loven om at mennene skulle vise seg for Herren tre ganger om året, ved de tre høytidene som nettopp er nevnt (jf. 2 Mos 23,14.17; 34,23). Moses legger til «på det stedet han utvelger», og han forklarer hva det vil si å ikke komme tomhendt: Hver skulle komme med den gaven han hadde råd til, etter den velsignelsen Herren hadde gitt. Det vil si at de skulle komme med offergaver, så mye som hver enkelt kunne bære fram etter den velsignelsen han hadde fått av Gud.

Dommerne og rettspleien

I gudstjenesten skulle israelittene vise at de var Herrens hellige folk, og det samme skulle de gjøre i samfunnslivet. Den tanken binder lovene som alt er gitt, sammen med dem som følger. Ordningen i samfunnet, som er den uunnværlige forutsetningen for at folk og stater skal bestå og ha framgang, hviler på at retten blir samvittighetsfullt opprettholdt ved en velordnet rettspleie og upartisk rettergang.

Moses hadde alt ved Sinai gitt folket dommere til å avgjøre tvister, og selv gitt dommerne de forskriftene de trengte for å utføre tjenesten (2 Mos 18). Den ordningen kunne være nok så lenge folket var samlet i én leir og hadde Moses til fører. Han kunne legge vanskelige saker fram for Gud og avgjøre dem endelig med guddommelig myndighet.

Men i framtiden ville Israel ikke lenger ha en profet og mellommann som Moses, og etter at Kanaan var inntatt, ville folket bo spredt i byer og landsbyer over hele landet. Da måtte rettsordningen endres og utfylles, så den passet til de nye forholdene.

Det sørger Moses for i de forskriftene som følger. Først befaler han at det skal innsettes dommere og tilsynsmenn i hver by, og gir dem noen bestemte påbud om hvordan de skal føre sakene (16,18–17,7). Deretter innsetter han en høyere domstol ved helligdommen for de vanskeligste sakene (17,8–13). Til sist gir han en lov for framtiden om hvordan en konge skal velges (17,14–20).

V. 18–22. Dommere i alle byene

> «[18]Dommere og tilsynsmenn skal du innsette i alle de byene som Herren din Gud gir deg, for hver av dine stammer. De skal dømme folket etter lov og rett. [19]Du skal ikke bøye retten. Du skal ikke gjøre forskjell på folk og ikke ta imot gaver. For gaver blinder vismenns øyne og ødelegger saken for dem som har rett. [20]Rettferdighet, rettferdighet skal du strebe etter, så skal du få leve og eie det landet Herren din Gud gir deg.»

Det er folket som helhet som blir tiltalt. Det skal selv innsette dommere og tilsynsmenn, det vil si velge dem og la sine ledere sette dem inn, slik det var gjort ved Sinai. Der valgte folket dommerne, og Moses satte de valgte inn i embetet (jf. 1,12–18). At det samme skulle gjøres i framtiden, går fram av uttrykket «for hver av dine stammer», det vil si stammevis, som peker tilbake på 1,13. Valg ved flertall av alle stemmer kjente ikke Moseloven.

Tilsynsmennene (*sjoterim*, שֹׁטְרִים, egentlig «skrivere», se 2 Mos 5,6) sto ved siden av dommerne allerede i den tidligere ordningen (1,15). De var ikke bare budbærere og tjenere for retten, men dommernes skrivere og rådgivere. Navnet hadde de fra den oppgaven de hadde med å skrive ned og ta vare på ættelistene, og alt i Egypt nevnes de som oppsynsmenn over folket og arbeidet deres (2 Mos 5,6).

Det nye Moses fastsetter her, er bare at hver by skal ha sine egne dommere og tilsynsmenn. Til nå var de bare blitt satt over de større og mindre avdelingene av folket etter ættene. Hvor mange dommere og tilsynsmenn det skulle være i hver by, bestemmer ikke Moses, for det måtte rette seg etter innbyggertallet. Den ordningen som alt fantes med dommere over ti, hundre og så videre (2 Mos 18,21), ga fortsatt rettesnoren. Det Josefus og rabbinerne sier om antallet dommere i hver by, er motstridende og bygger i alle fall på forhold fra mye senere tid.

Dommerne skulle dømme folket med rettferdig dom. Formaningen i v. 19 svarer til forskriftene i 2 Mos 23,6.8, og «gjøre forskjell på folk» er som i 1,17. I v. 20 kommer en sterk innskjerping av at de skulle strebe ivrig etter rettferdighet. Ordet gjentas for å gi ettertrykk: rettferdighet og atter rettferdighet.

Moses ville gi folket og dommerne det valgte, en kort og praktisk rettledning om hva de særlig skulle akte på i rettspleien. Derfor nevner han som eksempler noen forbrytelser som fortjente straff (16,21–17,1), og i 17,2–7 beskriver han nærmere hvordan rettssaken mot avgudsdyrkere skulle føres.

V. 21–22. Astarte-bilde og billedstøtte

«[21]Du skal ikke sette opp et Astarte-bilde av noe slags tre ved siden av Herrens, din Guds alter, det som du skal bygge deg. [22]Du skal ikke reise noen billedstøtte, for det hater Herren din Gud.»

(Keil: «Du skal ikke plante deg noe tre som asjera ved siden av Herrens alter.»)

«Plante» er her brukt i overført betydning om å sette opp eller reise, som i Fork 12,11 og Dan 11,25 (jf. Jes 51,16). Astarte-bildet (*asjera*, אֲשֵׁרָה), Astartes symbol (se 2 Mos 34,13), kan verken være et grønt tre eller en lund. Andre steder brukes nemlig verbene «lage» (1 Kong 14,15; 16,33; 2 Kong 17,16; 21,3; 2 Krøn 33,3), «reise» (2 Kong 17,10), «stille opp» (2 Krøn 33,19) og «bygge» (1 Kong 14,23) om å sette opp en asjera, og ingen av dem passer om et tre eller en lund.

Helt avgjørende er det at asjeraen omtales som satt opp under eller ved siden av det grønne treet (1 Kong 14,23; 2 Kong 17,10; Jer 17,2). Dette avgudsbildet var vanligvis en trestøtte, og den ble gjerne satt opp ved siden av Baals altere (jf. Dom 6,25 ff.).

De skulle heller ikke reise noen billedstøtte (*massebe*, מַצֵּבָה), det vil si en minnestein eller steinstøtte viet til Baal (se 2 Mos 23,24).

Kapittel 17. Domstolen og kongen

V. 1–15. Offerdyr med lyte

«[1]Du skal ikke ofre til Herren din Gud et dyr av storfeet eller småfeet som har noe lyte eller noen skade. For det er avskyelig for Herren din Gud.»

Ikke bare dragningen mot naturdyrkelse – som når en satte opp Astarte-bilder og Baals-bilder – hørte med blant de forbrytelsene som skulle straffes. Det samme gjaldt åpenbare brudd på lovene for gudstjenesten til Herren, for eksempel å ofre en okse eller en sau med lyte. Det var avskyelig i Herrens øyne (se 3 Mos 22,20 ff.). «Noen skade» betyr hvilket som helst av de lytene som er regnet opp i 3 Mos 22,22–24.

V. 2–7. Straffen for avgudsdyrkelse

«[2]Dersom det finnes hos deg, i en av byene som Herren din Gud gir deg, en mann eller kvinne som gjør det som er ondt i Herrens, din Guds øyne, så han bryter hans pakt, [3]og han mot mitt bud går bort og dyrker andre guder og tilber dem eller solen eller månen eller hele himmelens hær, [4]og dette blir meldt deg, og du får høre om det, da skal du granske saken nøye. Er det da sannhet, er det sikkert og visst at denne avskyelige gjerningen er gjort i Israel, [5]da skal du føre den mannen eller den kvinnen som har gjort denne onde gjerningen, ut til byens port. Og enten det er en mann eller en kvinne, skal du steine dem, så de dør. [6]Etter to eller tre vitners utsagn skal dødsdommen bli fullbyrdet. Ingen skal dø bare etter ett vitnes utsagn. [7]Vitnene skal først løfte hånden for å avlive ham, dernest hele folket. Slik skal du utrydde det onde hos dere.»

Dersom en mann eller kvinne brøt Herrens pakt og gikk etter andre guder og tilba dem, skulle saken granskes nøye så snart den ble kjent. Var anklagen sann, skulle forbryteren føres ut til porten og steines. Det skulle skje etter to eller tre vitners utsagn, ikke etter ett vitnes (se 4 Mos 35,30). Vitnene skulle løfte hånden mot ham først for å ta livet av ham – det vil si kaste de første steinene – og så skulle hele folket følge etter. Om de ulike formene for avgudsdyrkelse i v. 3, se 4,19, og om v. 4, se 13,14.

«Ut til byens port» betyr til en av portene i den byen der forbrytelsen var gjort. Ved porten lå den åpne plassen der rettssakene ble holdt (se Neh 8,1.3; Job 29,7). Selve dommen ble fullbyrdet utenfor byen (se 5 Mos 22,24; Apg 7,58; Hebr 13,12), slik den under vandringen i ørkenen ble fullbyrdet utenfor leiren

(3 Mos 24,14; 4 Mos 15,36). Det viste at forbryteren ble støtt ut av menigheten og av samfunnet med Gud.

Straffen er den samme som i 13,9–10 for den som forfører andre til avgudsdyrkelse. Men her krevdes det mer enn ett vitne før dommen kunne fullbyrdes, og vitnene skulle være de første til å løfte hånden mot den skyldige og steine ham. Slik måtte de vise i handling at de sto for vitnemålet sitt, og at de var fast overbevist om at den dømte fortjente døden.

Som en forsker sier: Etter en slik regel kunne en gå ut fra at ingen ville stå fram som vitne uten å være helt sikker – med mindre han var dypt fordervet.[1]

I v. 6 betyr *hammet* (הַמֵּת) «den som er dømt til døden», altså en som i virkeligheten alt var død. «Slik skal du utrydde det onde hos dere»: se 13,5.

V. 8–13. Den høyeste domstolen ved helligdommen

> «[8]Når en sak er for vanskelig til at du kan dømme i den, enten det gjelder en drapssak eller en rettstvist eller et søksmål for skade på legemet, eller i det hele noen sak som det er strid om i dine byer, da skal du uten opphold dra opp til det stedet Herren din Gud utvelger. [9]Og du skal gå til de levittiske prestene og til den som er dommer på den tiden, og du skal spørre deg for hos dem, så skal de si deg hva som er rett. [10]Du skal gjøre etter det de sier deg på det stedet Herren utvelger. Du skal i alle deler akte på å gjøre som de lærer deg. [11]Den loven de lærer deg, og den dommen de forkynner deg, skal du rette deg etter. Du skal ikke vike fra det de sier deg, verken til høyre eller til venstre. [12]Men den mann som er så overmodig at han ikke hører på presten, som står der for å tjene Herren din Gud, eller på dommeren, den mannen skal dø. Slik skal du rydde det onde bort fra Israel. [13]Og hele folket skal høre det og frykte og aldri mer handle så overmodig.»

Dommerne som ble innsatt ved Sinai, skulle bringe saker som var for vanskelige for dem, fram for Moses, så han kunne dømme etter Guds avgjørelse (2 Mos 18,19.26). Slik skulle dommerne i byene heretter bringe alle vanskelige saker de ikke kunne avgjøre, fram for de levittiske prestene og dommeren på helligdommens sted, og der skulle saken få sin endelige avgjørelse.

Ordet for «for vanskelig» er det samme som i 1 Mos 18,14 («for underfullt»): noe som går over ens evne å forstå eller gjennomføre. «Mellom blod og blod, rettssak og rettssak, slag og slag» betyr at dommerne ikke visste etter hvilke lovbud et drap, en tvist om sivile forhold eller en legemsskade skulle avgjøres. Israel blir tiltalt som folk, men ordene gjelder dem som hadde ansvaret for rettspleien, altså de vanlige dommerne i byene, ikke partene i saken.

Moseloven kjenner ingen anke fra partene til en høyere rett, og her heller ikke: Det er dommerne selv som skal bringe saken videre når den er for vanskelig.

Som Oehler riktig sier, var den øverste domstolen ingen ankedomstol. Den dømte ikke etter at den lokale retten hadde avsagt dom, men i saker der den lokale retten ikke våget å dømme. Det går særlig fram av v. 10: De skulle gjøre alt det de øverste dommerne lærte dem, uten å vike til høyre eller venstre. Det

[1] Calvin sier at Gud ga vitnene denne oppgaven fordi så mange har en glatt tunge: De ville frekt kvele et menneske med ordene sine, men ville ikke våge å røre ham med en finger. Det beste middelet mot slik lettsindighet var derfor å avvise vitnemålet fra enhver som ikke selv var villig til å fullbyrde dommen med egen hånd.

passer på dommerne i byene, som skulle fullbyrde dommen nøyaktig, ikke på partene. Den som var dømt for drap, kunne slett ikke endre dommen etter eget ønske, for det var byens myndigheter som skulle fullbyrde den.

Moses innsatte ikke selv en øverste domstol ved helligdommen, men regnet med at den skulle bli opprettet i framtiden. Han ga ingen nøye forskrifter for hvordan domstolene i byene skulle ordnes, men lot de rettsordningene som alt fantes, vokse videre av seg selv. På samme måte nøyer han seg her med noen alminnelige anvisninger som kunne lede folkets framtidige ledere når de skulle ordne den øverste domstolen etter de forbildene som fantes.

Han hadde ikke en uordnet hop foran seg, men et velordnet folk som alt hadde borgerlige ordninger med spirer til videre vekst. Folket var delt i stammer, slekter og familier med egne overhoder. Det hadde fått presteskapet med ypperstepresten i spissen og levittene som hjelpere. Prestene sto som mellommenn mellom menigheten og Herren. De holdt kunnskapen om retten levende i folket som lovens voktere, og ved yppersteprestens embete kunne de legge folkets rett fram for Gud og i vanskelige saker spørre om hans avgjørelse.

Dessuten var det alt utnevnt en leder for folket etter Moses' død. Da Josva ble kalt, var det et pant på at Herren aldri ville la folket være uten en øverste leder for de borgerlige sakene, men ville sette en dommer ved siden av ypperstepresten ved den sentrale helligdommen, og at denne dommeren skulle dømme i den øverste retten sammen med prestene. Derfor var det nok å nevne de levittiske prestene og dommeren ved helligdommen.[2]

Ordene viser tydelig at «dommeren» ikke er ypperstepresten, men den verdslige dommeren eller lederen av domstolen. At ypperstepresten var med blant prestene, ser vi av entallsformen i v. 12: «presten, som står der for å tjene Herren din Gud».

Uttrykket «de levittiske prestene» (også 17,18; 18,1; 21,5; 24,8; 27,9; 31,9) i stedet for «Arons sønner», som vi finner i de midterste Mosebøkene, passer godt med tiden og boka. Så lenge Aron levde, besto presteskapet bare av ham og sønnene hans, én familie. Derfor er forskriftene i de midterste bøkene rettet til dem, og som oftest til Aron selv (2 Mos 28–29; 3 Mos 8–10; 4 Mos 18,1 osv.). Dette endret seg da Aron døde.

Heretter besto presteskapet av etterkommerne til Aron og sønnene hans. De var ikke lenger én familie, men en egen stand i folket, og den hadde sin rett i at den hørte til Levi stamme, som Aron selv hadde tilhørt. Derfor passet det bedre å kalle dem Levis sønner enn Arons sønner.

I den øverste domstolen er prestene mer med som de som kjenner og lærer loven (3 Mos 10,11), enn som dommere i egentlig forstand. Derfor skulle en ikke bare gå til dem, men også til dommeren, som skulle granske saken og avsi dommen. «De skal si deg hva som er rett» (v. 9) betyr den dommen som ble søkt (se 2 Krøn 19,6).

Dommerne skulle gjøre nøyaktig det de sa, og det etter «den loven de lærer deg» og «den dommen de forkynner deg». Dommen skulle altså bygge på T*oraen*,

[2] Nettopp at domstolen bare blir omtalt så alminnelig, er et klart bevis på at det er Moses som taler her, og ikke en senere profet som hadde den øverste domstolen i Jerusalem på kongenes tid som forbilde, slik kritikerne mener.

den loven prestene skulle lære folket. Ingen måtte i overmot nekte å høre på presten eller dommeren. En sto presten imot når en ikke ville godta hans utlegning av loven, og dommeren når en ikke ville godta dommen han hadde felt på grunnlag av loven. Slik gjenstridighet skulle straffes med døden, for den var opprør mot Gud, i hvis navn retten var talt (1,17). Om v. 13, se 13,11.

V. 14–15. Kongevalget

> «[14]Når du kommer inn i det landet Herren din Gud gir deg, og du eier det og bor i det, og du så sier: Jeg vil sette en konge over meg, slik som alle de folk som bor rundt omkring meg! [15]– da skal du sette den til konge over deg som Herren din Gud utvelger. En av dine brødre skal du sette til konge over deg. Du må ikke sette over deg en fremmed mann, en som ikke er din bror.»

Om Israel, når det bodde i landet Herren hadde gitt det, ville sette en konge over seg slik som alle folkene omkring, skulle det sette den mannen som Herren dets Gud utvalgte, og han skulle være en av brødrene, altså av eget folk og ikke en utlending.

Et jordisk kongedømme i Israel sto ikke i strid med Guds eget kongestyre over sitt eiendomsfolk, så lenge ingen ble konge uten den Herren utvalgte. Det er ikke befalt å sette inn en konge, slik det er befalt å sette inn dommere (16,18), for Israel kunne bestå under Herrens styre også uten en jordisk konge. Det er bare tillatt, i tilfelle det skulle bli behov for et kongestyre.

Det var ikke nødvendig å si nærmere hvordan det skulle gå til. Folket hadde sine velordnede stammer, som kunne ta seg av slike saker. Moses sier heller ikke hvordan Herren skulle gjøre kjent hvem han hadde valgt. Menigheten kunne spørre etter Herrens vilje ved yppersteprestens urim og tummim, om ikke Herren åpenbarte sin vilje på annen måte, ved en profet, slik han gjorde da Saul og David ble valgt (1 Sam 8–9 og 16).

Budet om ikke å velge en utlending forutsetter at folket hadde rett til å velge. Herrens valg kan altså ha bestått i at han tydelig pekte ut for folket den de skulle velge, eller i at han med ord og gjerning stadfestet valget som i samsvar med hans vilje.

V. 16–20. Ikke mange hester, hustruer og skatter

> «[16]Men han skal ikke holde mange hester og ikke sende folket tilbake til Egypt for å hente mange hester. For Herren har sagt til dere: Dere skal ikke mer vende tilbake den veien. [17]Han skal heller ikke ta seg mange hustruer, for at hans hjerte ikke skal komme på avveier. Heller ikke skal han samle seg mye sølv og gull.»

I v. 16–20 får kongen tre forskrifter. Den første er at han ikke skulle holde mange hester og ikke føre folket tilbake til Egypt for å skaffe mange hester, for Herren hadde forbudt folket å vende tilbake den veien.

Nyere kritikere mener forbudet sikter til kongedømmet under Salomo. Men begrunnelsen – frykten for at kongen av kjærlighet til hester skulle føre folket tilbake til Egypt – utelukker nettopp Salomos tid. Da var det for lengst slutt på enhver tanke om å føre folket tilbake til Egypt. På Moses' tid passet begrunnelsen derimot godt, og bare da.

Som Oehler sier, var det da ikke utenkelig at det brutte båndet kunne knyttes igjen, og folket var ved den minste anledning ferdig til å si at det lengtet etter, ja ville vende tilbake til Egypt. Salomo kunne tvert imot ha brukt begrunnelsen som påskudd til å se forbudet som bare midlertidig og ikke lenger bindende.[3]

Heller ikke den andre formaningen – at kongen ikke skulle ta seg mange hustruer så hjertet hans vendte seg bort (fra Herren), og ikke samle seg mye sølv og gull – trenger å sikte til Salomos regjering, selv om han brøt begge budene (1 Kong 10,14 ff.; 11,1 ff.). Et rikt kvinnehus og opphopning av sølv og gull hørte med til overdådet hos de østerlandske kongene generelt. Derfor lå det nær å frykte at Israels framtidige konge skulle følge hedningenes alminnelige skikk i dette.

V. 18–20. Loven hos kongen

> «[18]Når han så sitter på sin kongetrone, skal han få denne loven hos de levittiske prester og la den skrive av for seg i en bok. [19]Og den skal han ha hos seg og lese i den alle sitt livs dager, for at han kan lære å frykte Herren sin Gud; så han nøye holder alle denne lovens ord og disse forskriftene og retter seg etter dem; [20]så han ikke skal opphøye seg over sine brødre, og ikke vike av fra budet, verken til høyre eller til venstre. Da skal han leve lenge som konge i Israel, både han og hans sønner.»

Den tredje forskriften er at kongen, i stedet for å henge hjertet ved slike jordiske ting, skulle la de levittiske prestene skrive av loven for seg når han satt på kongetronen. Slik skulle han ha loven hos seg og lese i den alle sitt livs dager. Ordet «skrive» betyr ikke at han skulle skrive med egen hånd, slik Filon mente, men at han skulle la den skrive.

Mis*jne hattora hazzot* (מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה הַזֹּאת) betyr ikke «denne gjentakelsen av loven», slik Septuaginta har det (*to deuteronomion touto*, som har gitt boka navnet), men «en avskrift av denne loven», slik de fleste rabbinerne rett forklarer det etter den arameiske oversettelsen. Hver avskrift av en bok er jo en gjentakelse av den. «Hos de levittiske prester» betyr av den loven som lå hos prestene og ble tatt vare på av dem.

Målet med å lese i loven hver dag (v. 19–20) var at kongen skulle «lære å frykte Herren» og holde hans bud (se 5,29; 6,2; 14,23). Da skulle ikke hjertet hans opphøye seg over brødrene, så han ble hovmodig (8,14), og han skulle ikke vike av fra budet, verken til høyre eller venstre. Slik skulle han og etterkommerne hans leve lenge på tronen.

[3]Heller ikke holder innvendingen at Moses som profet måtte ha forutsett folkets selvstendighet og derfor ikke ville ha gitt et slikt forbud. Moses kjente folkets ustadige sinn så godt at han ikke kunne regne tanken om å vende tilbake til Egypt som umulig, heller ikke etter at Kanaan var inntatt. Hans profetiske innsikt var ikke forhåndskunnskap om hver enkelt hendelse i folkets historie, langt mindre om hjertets tanker og ønsker. Den bygde på Guds utvelgelse og bestemmelse for Israel, og det utelukket ikke at folket en gang kunne ønske seg tilbake til Egypt. Gud hadde jo selv truet med å spre folket blant hedningene om det fortsatte å bryte pakten, og likevel lovet at hans nådepakt til sist skulle bli oppfylt. Den påståtte gamle uviljen mot ryttere i Israel har ingen støtte i historien. Det står bare at israelittene ikke drev hesteoppdrett før Salomo, og at David beholdt hundre av stridshestene han tok fra syrerne (2 Sam 8,4). Å knytte forbudet til trusselen i 5 Mos 28,68 og til en tenkt handel der kong Manasse skulle ha byttet israelittiske fotsoldater mot egyptiske hester, er ikke å legge ut Skriften, men å legge hypoteser inn i den. Verken GT eller de greske historieskriverne sier noe om dette, og profetene, som refset ethvert forbund med fremmede konger og ikke tidde om Manasses avgudsdyrkelse, ville ikke ha latt en slik styggedom gå upåtalt.

Kapittel 18. Profeten som Moses

Etter rettsordningen og den framtidige kongen var det nødvendig at prestenes og levittenes stilling, som alt var ordnet ved tidligere lover, i det minste ble nevnt kort og fastslått for godt (v. 1–8). Dessuten måtte profetene få sin fulle rett ved siden av de andre myndighetene i folket, og deres virksomhet måtte ordnes ved en bestemt lov (v. 9–22).

V. 1–8. Prestenes og levittenes arv

> «[1]De levittiske prester, hele Levis stamme, skal ikke ha noen del eller arv med Israel. De skal leve av Herrens ildoffer og av hans arv. [2]Men noen arv skal de ikke ha blant sine brødre. Herren er deres arv, slik som han har sagt til dem.»

Om prestene og levittene gjentar Moses ordrett hovedinnholdet i forskriftene i 4 Mos 18,20.23–24: «De levittiske prester, hele Levis stamme, skal ikke ha noen del eller arv med Israel.» «Hele Levis stamme» omfatter både prestene og levittene. De skulle leve av «Herrens ildoffer og hans arv», slik det er beskrevet i 4 Mos 18. Herrens arv var de hellige gavene og ofrene: tienden, de førstefødte og førstegrøden. Moses fant det unødvendig å regne opp disse gavene igjen, eller å si hvordan de skulle brukes og hvor mye som tilfalt prestene og hvor mye levittene.

Det er sant at boka her tildeler levittene i alminnelighet alle disse gavene. Men det er en helt gal slutning at forfatteren ikke kjente noe skille mellom prester og levitter.

Alt i v. 1 er skillet tydelig, for ordene «hele Levis stamme» ville ikke gi mening om levittene var det samme som prestene. Og i det som følger, er skillet fastholdt så klart som mulig: I v. 3–5 får prestene en del av slaktofrene, og i v. 6–8 får levitten lov til å være med og spise av altergavene om han kommer til helligdommens sted og gjør tjeneste der. Gjentakelsen i v. 2 er en ettertrykkelig stadfestelse: «slik som han har sagt til dem», som i 10,9.

V. 3–5. Prestenes rett

> «[3]Dette skal prestene ha rett til å få av folket – av dem som ofrer et slaktoffer, enten av storfeet eller av småfeet: De skal gi presten bogen og kjevene og vommen. [4]Førstegrøden av ditt korn, av din most og av din olje og den første ullen av dine sauer skal du gi ham. [5]For Herren din Gud har utvalgt ham av alle dine stammer, for at han skal stå og gjøre tjeneste i Herrens navn, han og hans sønner, alle dager.»

«Bogen» er forbeinet (se 4 Mos 6,19). «Vommen» er løpen, den fjerde magen hos drøvtyggerne, der fordøyelsen fullføres. Hvorfor nettopp disse tre stykkene? Sauen har tre hoveddeler, hodet, føttene og kroppen, og av hver av dem skulle presten som gjorde tjeneste, få et godt stykke. I alle fall bogen og vommen, som ble regnet som særlig fet, var tydelig gode stykker.

Dette strider ikke mot budet i 3 Mos 7,32 ff. om at svingebrystet og løftelåret av fredsofrene skulle gis til Herren for prestene. Det er en gave til prestene fra folket i tillegg til de stykkene som skulle gis til Herren for hans tjenere.

Det går fram av sammenhengen, for svingebrystet og løftelåret hørte med til «Herrens ildoffer» i v. 1, som prestene hadde fått som arv fra Herren, og som de kunne spise sammen med sønner og døtre, bare de var rene (4 Mos 18,11). Det går også fram av selve budet: Stykkene skulle være prestenes rett fra folket, fra dem som ofret slaktoffer, noe de med rette kunne kreve.

Trolig fikk prestene denne retten som erstatning for de inntektene de mistet da loven om at hvert dyr skulle slaktes ved helligdommen som offer, ble opphevet (3 Mos 17; se 5 Mos 12,15 ff.).

Det eneste en kan strides om, er om denne gaven skulle gis av hvert dyr som ble slaktet hjemme til eget bruk, eller bare av dem som ble slaktet til offermåltider, altså på helligdommens sted.

Filon, Josefus og Talmud tar det på den første måten. Mot det taler ikke bare hvor vanskelig det ville være å gjennomføre – skulle hver israelitt som slaktet en okse, en sau eller en geit, bære stykkene til prestebyen, kanskje mange mil unna? Også ordbruken taler mot det. Ordene for «ofre slaktoffer» brukes aldri om vanlig slakting, bortsett fra i 12,15.21, der loven om at all slakting skulle være fredsoffer, blir opphevet.

Likevel har den jødiske tradisjonen trolig rett i at gaven her gjelder det som kunne spises utenfor tempelforgården og den hellige byen, slik som førstegrøden og andre mindre hellige gaver.

Etter all sannsynlighet gjelder det slakting av storfe og småfe som ikke skulle være fredsoffer i snevrere forstand, men brukes til festmåltider i videre forstand, som ble holdt sammen med offermåltidene.

Ved de årlige høytidene var ikke alle folkets måltider fredsoffermåltider. Det ser vi av lovene om den såkalte andre tienden. Den kunne gjøres om i penger av dem som bodde langt fra helligdommen, og pengene skulle brukes til det som trengtes til offermåltidene der. Hvert tredje år kunne den også brukes til kjærlighetsmåltider for de fattige i byene (14,22–29), og da ble dyrene ikke slaktet som fredsoffer, for slaktingen skjedde ikke ved helligdommen. Prestene og levittene skulle ha del i slike måltider. Forstår vi gaven slik, faller både vanskelighetene med å gjennomføre budet og innvendingen fra ordbruken bort.

Dessuten gir 1 Sam 2,13–16, som Calvin viser til, et historisk bevis på at prestene kunne kreve et stykke av slaktofferet i tillegg til svingebrystet og løftelåret. Elis sønner blir ikke bare lastet for at de tok kjøtt opp av grytene med en tretindet gaffel, men også for at de krevde prestens stykker rå, før fettet var brent på alteret.

I v. 4 gjentar Moses loven om førstegrøden fra 4 Mos 18,12–13 (se 2 Mos 22,29), men utvider den til også å gjelde den første ullen ved saueklippingen. Grunnen til prestenes rett var at Herren hadde utvalgt dem til å «stå og gjøre tjeneste i Herrens navn» for alle stammene (v. 5). «I Herrens navn» betyr ikke bare etter hans befaling, men også i hans kraft, som mellommenn for hans nåde. Ordene «han og hans sønner» peker helt tilbake til Moses' tid, da Aron og sønnene hans hadde presteembetet.

V. 6–8. Levitten som kommer til helligdommen

> «[6]Dersom en levitt flytter fra en av byene rundt om i Israel, hvor han oppholder seg, til det stedet Herren utvelger, og han kommer med et oppriktig hjerte, [7]og så gjør tjeneste i Herrens, din Guds navn, slik som alle hans brødre, de andre levittene som står der for Herrens åsyn, [8]så skal de alle nyte like stor del av gavene, bortsett fra det han kan ha fått ved salg av sin fedrearv.»

Prestene skulle få sin del fra folket for tjenesten sin (v. 3–5). På samme måte skulle levitten som av hele sitt hjertes lengsel kom fra en av byene i landet til helligdommens sted for å tjene der i Herrens navn, få like stor del å spise som alle levittbrødrene hans som sto der i tjeneste for Herrens åsyn.

Ordet for «oppholder seg»[1] betyr ikke at levittene var husløse. Det betyr bare at de ikke hadde arvelig eiendom i landet som de andre stammene, men bodde som innflyttere blant israelittene i de byene de andre stammene hadde gitt dem (se 12,12).

«Alle hans brødre, levittene» er prestene og de levittene som gjorde tjeneste ved helligdommen som prestenes hjelpere. Det forutsettes altså at bare en del av levittene tjenestegjorde ved helligdommen, mens de andre bodde i byene sine.

Den nykomne skulle ha like stor del som dem som alt var der, og få underhold av helligdommens inntekter. Disse inntektene var alt fordelt ved de tidligere lovene, så skillet mellom prester og levitter blir slett ikke opphevet. Her er det tale om tiendene, offerstykkene og de frivillige gavene generelt, så langt de ikke var satt av for prestene alene.

«Bortsett fra det han kan ha fått ved salg av sin fedrearv» betyr uavhengig av det han fikk ved å selge familieeiendommen sin. Loven i 3 Mos 25,33–34 forbyr bare å selge levittenes beitemarker, men tillater dem å selge husene. En levitt som dro til helligdommen, kunne altså leie ut eiendommen sin i levittbyen og få årlig leie, eller selge huset han eide der. Uansett viser disse ordene klart at det ikke er noen grunn til å påstå at 5. Mosebok regner levittene som helt uten eiendom.

V. 9–14. Ikke spådomskunster

> «[9]Når du kommer til det landet Herren din Gud gir deg, skal du ikke ta etter disse folks motbydelige skikker. [10]Det skal ikke finnes hos deg noen som lar sin sønn eller datter gå gjennom ilden. Heller ikke noen som gir seg av med spådomskunster, eller som spår av skyene eller tyder varsler eller er en trollmann. [11]Heller ikke noen heksemester, ingen som spør en dødningemaner, ingen spåmann, ingen som gjør spørsmål til de døde. [12]For hver den som gjør

[1] **«oppholder seg»** gur, גּוּר

slikt, er vemmelig for Herren. Og for disse vemmelige tings skyld er det Herren
din Gud driver dem bort for deg. [13]Ustraffelig skal du være for Herren din Gud.
[14]For disse folkene som du skal drive ut, de hører på dem som spår av skyene,
og på tegntydere. Men deg har Herren din Gud ikke tillatt slikt.»

De levittiske prestene var lovens faste voktere og skulle ta seg av alt det Israel hadde med Herren å gjøre. De skulle lære folket Guds vilje ut fra loven, og ved ofrene og alterets tjeneste holde oppe det levende samfunnet med Herren, både for den enkelte og for hele menigheten. Men skulle pakten og nådesamfunnet som Herren hadde satt Israel inn i som sitt eiendomsfolk, være levende og bli bevart gjennom alle skiftninger i folkets historie og i det enkelte menneskes liv, kunne ikke Guds åpenbaringer opphøre med lovgivningen og Moses' død.

Som Schultz sier: Lovens åpenbaring kunne nok ta sikte på å være fullstendig og se langt fram, for eksempel når den taler om kongen. Men folket skulle gå fra ekstraordinære forhold til mer faste ordninger (17,14), noe som skjedde under Samuel da folket var blitt eldre (4,25). Det skulle komme forfall og frafall (31,16–29), da falske profeter ville stå fram og true med å føre folket vill (13,1; 18,20), og etter straffen skulle det komme en gjenopprettelse (4,29–30; 30,1 ff.). I alle disse store skiftningene ville ikke den åpenbaringen av Herrens vilje som folket hadde i loven, være nok.

Heller ikke presteskapet med sine ordninger ville være nok. Løftet om at Gud direkte skulle gi svar ved yppersteprestens urim og tummim, gjaldt bare når hele menighetens rett sto på spill. Det gjaldt ikke den enkeltes åndelige behov. Derfor kunne det ikke gi noe gudfryktig svar på den lengselen etter overnaturlig kunnskap som av og til våknet i enkeltmenneskers hjerte, og som hedningenes orakler sørget så rikelig for på ugudelige måter.

Skulle Israel bli bevart i troskap mot Gud og nå målet for sitt kall som Herrens menighet, måtte Herren gjøre sitt råd og sin vilje kjent i rette tid ved profeter. Ved sikre profetord måtte han gi folket det som hedningene prøvde å finne og sikre seg ved varsler og spådom. Fra dette synspunktet lover Moses i v. 15–18 at Gud skal sende profeter, og gir i v. 19–22 kjennetegn som skiller sanne profeter fra falske. Det ser vi tydelig av at han i v. 9–14 innleder løftet med en advarsel mot å søke til hedensk spådom, tegntyding og trolldom.

Når Israel kom inn i Kanaan, skulle det ikke ta etter de motbydelige skikkene til folkene der. Det skulle ikke finnes noen som lot sønnen eller datteren gå gjennom ilden, altså noen som dyrket Molok (se 3 Mos 18,21). Heller ikke skulle det finnes noen som drev spådom (se 4 Mos 23,23), tegntyding eller slangetemming (se 3 Mos 19,26), trolldom eller besvergelser – trolig etter skikken med å binde eller lyse bann ved magiske knuter. Heller ikke skulle det finnes dødningemanere og sannsigere (se 3 Mos 19,31), eller noen som søkte svar hos de døde.

Moses samler alle de ordene språket hadde for de ulike måtene å utforske framtiden og Guds vilje på, for å forby all slags spådom. Forbudet mot Molok-dyrkelsen setter han først for å vise den indre sammenhengen mellom spådom og avgudsdyrkelse. Kanskje var det fordi skikken med å la barn gå gjennom ilden i Molok-dyrkelsen var nærmere knyttet til spådom og trolldom enn noen annen form for avgudsdyrkelse.

Den som gjorde slikt, var vemmelig for Herren, og nettopp for slike vemmelige ting drev han kanaaneerne bort foran Israel (se 3 Mos 18,24 ff.). Israel derimot skulle være ustraffelig for Herren, i sitt samkvem med ham. Hedningene som Israel skulle drive ut, hørte på tegntydere og spåmenn, men slikt hadde Herren dets Gud ikke tillatt Israel. «Deg» står først med ettertrykk: «Men du – for deg er det ikke slik.»

V. 15–22. Profeten som Moses

> «[15]En profet av din midte, av dine brødre, likesom meg, skal Herren din Gud reise opp for deg. På ham skal dere høre – [16]slik som du ba Herren din Gud om ved Horeb den dagen dere var samlet der og du sa: Jeg kan ikke lenger høre på Herrens, min Guds røst! Og denne store ilden kan jeg ikke lenger se på, for da må jeg dø! [17]Da sa Herren til meg: De har talt vel i det de har sagt! [18]En profet vil jeg reise opp for dem av deres brødre, likesom deg. Jeg vil legge mine ord i hans munn, og han skal tale til dem alt det jeg byr ham. [19]Og hver den som ikke hører på mine ord, som han skal tale i mitt navn, ham vil jeg kreve til regnskap.»

Moses knytter løftet om at Herren skal reise opp en profet, direkte til forbudet mot å høre på spåmenn og drive spådom. Han stiller det Herren vil gjøre for sitt folk, opp mot det han ikke tillater. Alt denne enkle sammenhengen viser at løftet verken gjelder én bestemt profet eller direkte og bare Messias, men generelt handler om at Gud skal sende profeter. Dette stadfestes av det som følger om sanne og falske profeter, for det forutsetter at det skal stå fram mange profeter. Sammenhengen med kap. 17–18, der Moses taler om Israels verdslige og åndelige ledere, peker samme vei.

Entallsformen «en profet» betyr ikke at Moses taler om én bestemt profet. Tanken er at Gud alltid skulle sende en profet når folket trengte en mellommann hos Gud slik som Moses.

«Av din midte, av dine brødre» betyr at Israel ikke skulle ha behov for å vende seg til hedenske spåmenn eller profeter. Det skulle finne menn i sin egen midte som kunne gjøre Herrens ord kjent.

Hva «likesom meg» betyr, forklares av det som følger i v. 16–18 om den anledningen da Herren ga løftet. Det var ved Sinai.

Da folket hadde hørt de ti ordene som Gud talte til dem ut av ilden, ble de fylt av dødsangst og ba Moses om å være mellommann mellom Herren og dem, så Gud ikke lenger skulle tale direkte til dem. Da ga Herren løftet om at han ville reise opp en profet og legge sine ord i hans munn, så han kunne tale til folket alt det Herren befalte (se 5,23 ff.). Den lovede profeten skulle altså ligne Moses i dette: Han skulle være mellommann mellom Herren og folket og gjøre Herrens ord og vilje kjent.

«Likesom meg» betyr derfor ikke at den kommende profeten skulle være lik Moses i alle henseender. Den meningen er lagt inn i ordene ved at en uten grunn har trukket inn 4 Mos 12,6–8, 5 Mos 34,10 og Hebr 3,2.5 for å bevise at løftet direkte og bare gjelder Messias, så GTs profeter blir utelukket.

Om en forstår likheten med Moses som den særlige måten Gud åpenbarte seg for Moses på – at han talte med ham munn til munn og ikke i drøm eller syn –

kommer «likesom meg» i strid med det som følger i v. 18: «Jeg vil legge mine ord i hans munn.» Det uttrykker ikke den særlige måten Moses fikk Guds åpenbaringer på, til forskjell fra de andre profetene, men den formen for guddommelig meddelelse og inspirasjon som var felles for alle profetene (se Jer 1,9; 5,14).

Vi må altså oppgi den oppfatningen som var den rådende i oldkirken, og som Kurtz og andre i nyere tid har tatt opp igjen: at løftet direkte og bare gjelder Messias. Den svarer ikke til sammenhengen og ordene.

Men vi kan heller ikke være enig med dem som innskrenker stedet til GTs profeter og utelukker Messias. Det er ingen grunn til å begrense ordet «profet» slik. Forventningen om Messias var ikke ukjent for Moses og Israel på hans tid. Den var alt uttalt i løftet om kvinnens ætt og i Jakobs profeti om Sjilo. Derfor har O. von Gerlach helt rett når han sier: «Dette er en profeti om Kristus som den sanne profeten, helt lik den om kvinnens ætt i 1 Mos 3,15.»

Også anledningen da Moses fikk løftet om profeten, viser at det skal forstås i ordenes fulle mening, uten noen innskrenkning. Folket ønsket en mellommann mellom seg og Herren ved Sinai, og Herren godkjente ønsket. Løftet omfatter derfor også Kristus, for i ham når profetembetet sin topp og sin fullendelse. Selv kritiske forskere som Ewald og Baur innrømmer at profeten som Moses, som Gud skulle reise opp av Israel og for Israel, bare kan være den sanne profeten i det hele, og at stedet peker forberedende fram mot Kristus.

Til sist tvinger også sammenligningen mellom den lovede profeten og Moses oss til å regne Messias med. «Likesom meg» og «likesom deg» gir ikke mer rett til å utelukke Messias enn til å utelukke GTs profeter. For ordene sier uten tvil at den kommende profeten skulle være like fullt voksen for sitt kall som Moses var for sitt, og føre mellomtjenesten mellom Herren og folket på Moses' måte og i Moses' kraft.[2]

I dette var ingen av GTs profeter helt lik Moses, slik det alt blir sagt i 34,10. Alle GTs profeter sto innenfor den lovens ordning som var grunnlagt ved Moses' mellommannsgjerning. Også når de talte om framtiden, bygde de bare videre på den grunnvollen Moses hadde lagt. Derfor profeterte de om Herrens tjener som skulle komme, han som skulle være alle profeters profet, gjenreise Jakob og føre Herrens lov og rett ut til folkene, helt til jordens ende (Jes 42; 49; 50; 61).

Derfor forstår NT med rette dette løftet om Jesus Kristus og sier at det er oppfylt i ham. Filip har det i tankene når han sier til Natanael: «Ham som Moses har skrevet om i loven … ham har vi funnet: Jesus» (Joh 1,45). Stefanus ser løftet om profeten som Moses oppfylt i Kristus (Apg 7,37), og Peter sier uttrykkelig i Apg 3,22–23 at det gjelder Kristus.

Ja, Herren selv bruker det om seg når han sier til jødene: «Den som anklager dere, er Moses – han som dere har satt deres håp til. For hvis dere trodde Moses, så hadde dere trodd meg. For det er meg han har skrevet om» (Joh 5,45–46).

Også i Joh 12,48–50 er det umulig ikke å se at Jesus sikter til v. 18–19 i dette kapitlet. Og ved Jesu forklarelse ble ordene i v. 15, «på ham skal dere høre», brukt

[2]Hengstenberg sier: «Prøv å omskrive stedet slik: 'En profet, riktignok ringere enn meg, men likevel en bærer av guddommelige åpenbaringer', og en vil straks kjenne hvor dårlig det passer.»

ordrett om Kristus i røsten fra skyen: «Hør ham!» (Matt 17,5). Selv samaritanene bygde sin forventning om Messias (Joh 4,25) på disse ordene av Moses.

Med dette løftet hadde Herren fullt ut gitt folket det det ba om, «slik som du ba Herren din Gud om». Desto mer var Israel forpliktet til å høre på profetene som Gud ville reise opp av dets midte, og ikke søke til hedenske spåmenn. (Om selve hendelsen, se 5,23–28 og 2 Mos 20,18–21. «Den dagen dere var samlet der», som i 9,10; 10,4.)

Forskriftene om hvordan folket skulle forholde seg til profetene, gir Moses i v. 19–20 i Herrens navn, så de skulle bli fulgt med desto større ettertrykk. Den som ikke hørte på ordene til profeten som talte i Herrens navn, ville Herren kreve til regnskap, det vil si straffe for ulydigheten (se Sal 10,4.13).

V. 20–22. Den falske profeten

> «[20]Men den profet som i overmot drister seg til å tale noe i mitt navn som jeg ikke har befalt ham å tale, eller som taler i andre guders navn, den profeten skal dø. [21]Kanskje du sier ved deg selv: Hva skal vi kjenne det ordet på som Herren ikke har talt? [22]Når det ordet profeten taler i Herrens navn, ikke skjer og ikke går i oppfyllelse, da er det et ord som Herren ikke har talt. Det er et ord som profeten i overmot har dristet seg til å tale, og du skal ikke være redd ham.»

Den profeten som talte i Herrens navn det Herren ikke hadde befalt ham, altså forkynte sitt eget hjertes tanker som guddommelig åpenbaring (se 4 Mos 16,28), skulle dø, likesom den profeten som talte i andre guders navn.

Den falske profeten skulle kjennes på at ordet han forkynte, ikke skjedde og ikke gikk i oppfyllelse. Ham skulle de ikke være redd. Med dette budet blir det at det forutsagte virkelig skjer, gjort til kjennetegnet på sann profeti, ikke tegn og under, for slike kunne også falske profeter gjøre (se 13,1 ff.).

Kapittel 19. Tilfluktsbyene og de falske vitnene

Moses har nå lagt fram de viktigste trekkene i folkets ordning. I dette og de to neste kapitlene går han over til de mange forholdene i det borgerlige livet og familielivet, og han peker på de ulike måtene den enkeltes liv kunne komme i fare på. Slik vil han vekke en hellig ærefrykt for menneskelivet hos folket.

Lovene om tilfluktsbyene for den som drepte et menneske uten forsett, er ikke bare en gjentakelse av lovene i 4 Mos 35,9–34. De er snarere en formaning om å sette dem ut i livet, særlig med tanke på at landets grenser senere skulle bli utvidet.

V. 1–21. Tre byer i landet vest for Jordan

> «[1]Når Herren din Gud utrydder folkene i det landet Herren din Gud gir deg, og du driver dem ut og bor i deres byer og i deres hus, [2]da skal du skille ut tre byer midt i det landet som Herren din Gud gir deg. [3]Du skal gjøre veien til dem i stand og skifte ut hele det landet som Herren din Gud gir deg i arv, i tre deler, for at hver drapsmann kan flykte dit.»

V. 4–7 forklarer hvem byene var for: den som drepte sin neste av vanvare og uten å ha hatet ham i forveien, slik det kunne skje når øksen for av skaftet i skogen. Han skulle kunne flykte dit og berge livet, så blodhevneren ikke nådde ham igjen i sin brennende vrede fordi veien var for lang.

Moses hadde allerede skilt ut tilfluktsbyene øst for Jordan (4,41 ff.). Her taler han derfor bare om landet vest for elven, som Israel snart skulle innta. Han utfyller forskriftene i 4 Mos 35,14 med to nye pålegg: Veiene til tilfluktsbyene i selve Kanaan skulle holdes i stand, og landet skulle deles i tre deler, så det kunne velges ut én by i hver tredjedel. Om dette og om hvordan byene skulle brukes (v. 4–7), se utlegningen av 4 Mos 35,11.

V. 8–10. Tre byer til

> «[8]Og når Herren din Gud utvider dine landområder, slik som han med ed har lovt dine fedre, og han gir deg hele det landet han har lovt å gi dine fedre, [9]såfremt du akter vel på å holde alle disse bud som jeg gir deg i dag, så du elsker Herren din Gud og vandrer på hans veier alle dager – da skal du legge enda tre byer til disse tre, [10]for at det ikke skal bli utøst uskyldig blod i det landet som Herren din Gud gir deg i arv, så det kommer blodskyld over deg.»

Her kommer et nytt pålegg. Dersom Herren utvidet Israels grenser etter løftet til fedrene, og ga dem hele landet fra Nilen til Eufrat (1 Mos 15,18), skulle de legge enda tre tilfluktsbyer til disse tre, så det ikke ble utøst uskyldig blod. De tre nye byene kan ikke være de tre som 4 Mos 35,14 fastsetter for landet vest for Jordan, og heller ikke de tre øst for Jordan. Vi kan heller ikke følge Hengstenberg, som mener at de er de samme som byene i v. 2 og 7, for de blir uttrykkelig skilt fra «disse tre».

Meningen er en helt annen. Det Moses her forutsetter, ble aldri virkelighet, for Israel oppfylte ikke vilkåret i v. 9: å holde loven trofast og elske Herren sin Gud (jf. 4,6; 6,5). Under David og Salomo nådde riktignok Israels makt helt til Eufrat, men landet så langt ble ikke deres eiendom. De arameiske rikene som ble beseiret, var fortsatt bebodd av arameerne, som bare måtte betale skatt. Og tyrierne og fønikerne, som hørte til kanaaneernes folk, gikk David ikke engang til angrep på.

Uskyldig blod ville bli utøst om den som drepte uten forsett, ikke ble vernet mot blodhevneren med tilfluktsbyer i alle deler av landet. Forsømte Israel denne plikten, ville folket føre blodskyld over seg selv, for da hadde det ikke gjort det som trengtes for å hindre at uskyldig blod ble utøst.

V. 11–13. Ikke vern for morderen

> «[11]Men om en mann hater sin neste og lurer på ham og faller over ham og slår ham, og han dør, og han så flykter til en av disse byene, [12]da skal de eldste i hans by sende bud og hente ham derfra og overgi ham til blodhevnerens hånd, og han skal dø. [13]Du skal ikke spare ham, men du skal rense Israel for uskyldig blod, for at det må gå deg vel.»

Israel skulle gjøre alt for å hindre blodsutgytelse, men tilfluktsbyene skulle ikke være fristeder for forbrytere som hadde fortjent døden, eller verne den som hadde drept sin neste av hat. Flyktet en slik morder dit, skulle de eldste i hans egen by hente ham ut og overgi ham til blodhevneren, så han måtte dø.

Loven i 4 Mos 35,16–21 blir her bestemt enda nøyere. Det betyr ikke at de eldste nå skulle granske saken og avgjøre den som dommere, slik noen påstår for å finne en motstrid mellom 5. Mosebok og den tidligere lovgivningen. De får bare befaling om å gjøre det som var deres plikt som øvrighet og forvaltere av byens saker. Til v. 13 se 13,8.

V. 14. Merkesteinene

> «[14]Du skal ikke flytte merkesteinene mellom deg og din neste, de som de gamle har satt på den jorden du skal få i arv i det landet Herren din Gud gir deg i eie.»

Forbudet mot å flytte merkesteinene som forfedrene hadde satt, står ikke her fordi grensemerkene hadde særlig betydning for tilfluktsbyene, eller fordi den som drepte uten forsett, kunne komme i livsfare om de ble flyttet. Det passer ikke med de allmenne ordene: «din neste» og «den jorden du skal få i arv». Det står her fordi en manns eiendom, som han levde av, hang nært sammen med selve livet hans. Som Schultz sier: «Den eiendommen som livet holdes oppe ved, får del i livets egen hellighet, slik det i 20,19–20 også tales om å spare frukttrærne sammen med de menneskene som skulle spares.»

Etter 27,17 skulle det lyses forbannelse over den som flyttet merkesteinene, slik som over den som forbannet sin far, førte en blind vill eller bøyde retten for farløse og enker (jf. Hos 5,10; Ordsp 22,28; 23,10). Også hos andre folk var grensemerkene hellige. Romerne holdt dem for så hellige at den som flyttet dem, skulle dø.

V. 15. To eller tre vitner

> «[15]Det skal ikke stå bare ett vitne fram mot en mann, når det gjelder noen misgjerning eller noen synd, hva synd det så er han har gjort. Etter to vitners utsagn eller etter tre vitners utsagn skal en sak stå fast.»

For å verne liv og eiendom mot falske anklager fastsetter Moses at ett vitne alene ikke skulle «stå fram» mot noen, hva synd eller misgjerning det enn gjaldt – det vil si at det ikke skulle godtas som nok i retten. Alt skulle stå fast etter to eller tre vitners utsagn. Regelen som 17,6 og 4 Mos 35,30 gir for saker der det gjaldt livet, blir her gjort til en lov for alle saker (se utlegningen av 4 Mos 35,30).

V. 16–21. Det falske vitnet

> «[16]Når et ondsinnet vitne står fram mot noen for å vitne mot ham om frafall, [17]da skal begge de mennene som står i strid mot hverandre, tre fram for Herrens åsyn og for de prestene og dommerne som har tjeneste på den tiden. [18]Og dommerne skal granske saken nøye. Er da vitnet et falskt vitne, har han vitnet falskt mot sin bror, [19]da skal dere gjøre mot ham som han hadde tenkt å gjøre mot sin bror. Slik skal du utrydde det onde hos deg, [20]for at de andre må høre det og frykte, så de ikke mer gjør noen slik ond gjerning blant dere. [21]Du skal ikke spare noen: Liv for liv, øye for øye, tann for tann, hånd for hånd, fot for fot!»

Det var ikke alltid mulig å føre fram to eller tre vitner, og det ene vitnets utsagn kunne heller ikke godt overses. Derfor viser Moses slike anklager til den høyere domstolen ved helligdommen, som skulle granske og avgjøre dem. Det falske vitnet skulle få den straffen som ville ha rammet den anklagede om han var blitt dømt for det han var anklaget for. «Frafall» betyr her frafall fra Guds lov – ikke bare frafall til avgudsdyrkelse (13,5), men enhver forbrytelse som ble straffet med døden, slik vi kan se av v. 19.

De to mennene som sto i strid, den anklagede og vitnet, skulle tre fram for Herren, det vil si for prestene og dommerne på den tiden. Det skulle skje på stedet for helligdommen, der Herren bodde blant sitt folk (jf. 17,9), ikke for de lokale domstolene. Dommerne skulle granske saken svært nøye (jf. 13,14), og hadde vitnet løyet, skulle de gjøre mot ham som han hadde tenkt å gjøre mot sin bror. Til v. 20 se 13,11.

Gjengjeldelsens rett skulle brukes uten skånsel (se 2 Mos 21,23; 3 Mos 24,20). Den samme loven gjaldt ifølge Diodor også i Egypt mot falske anklagere.

Kapittel 20. Lover for krigen

Forskriftene i dette kapitlet gjelder de krigene Israel senere kunne komme til å føre mot folk som ikke var kanaaneere (v. 15 ff.). De pålegger Guds folk å spare livet så langt det var mulig, både for sine egne stridsmenn og for fiendene.

Alle kriger skulle Israel gå inn i uten frykt, i tillit til sin Guds makt, også når fienden var sterkere. Derfor skulle de fri fra krigstjeneste ikke bare dem som nettopp var kommet inn i nye livsforhold og ennå ikke hadde fått glede av dem, men også de engstelige og motløse (v. 1–9).

Når de beleiret fiendtlige byer, skulle de dessuten tilby fred – unntatt til kanaaneerne. Selv om freden ble avvist, skulle de la de forsvarsløse, kvinner og barn, leve og ikke ødelegge frukttrærne utenfor festningsverkene (v. 10–20).

V. 1–20. Ikke redd for hester og vogner

> «[1]Når du drar ut i krig mot din fiende, og du ser hester og vogner og flere krigsfolk enn du selv har, da skal du ikke være redd dem. For Herren din Gud er med deg, han som førte deg opp fra landet Egypt.»

Når israelittene dro ut i krig og så hester og vogner og en hær som var større enn deres egen, skulle de ikke være redde, for Herren deres Gud var med dem. Hester og vogner var den største styrken hos fiendene rundt Israel – ikke bare hos egypterne (2 Mos 14,7), kanaaneerne og filistrene (Jos 17,16; Dom 4,3; 1 Sam 13,5), men også hos syrerne (2 Sam 8,4; 1 Krøn 18,4; 19,18; jf. Sal 20,8).

V. 2–4. Presten taler til hæren

> «[2]Når dere er i ferd med å gå i striden, skal presten tre fram og tale til folket. [3]Og han skal si til dem: Hør, Israel! Dere er i dag i ferd med å gå til strid mot deres fiender. Mist ikke motet! Frykt ikke, bli ikke forferdet og la dere ikke skremme av dem! [4]For Herren deres Gud går selv med dere for å kjempe for dere mot deres fiender og frelse dere.»

Når de gjorde seg klare til krig – det vil si når hæren ble mønstret og ordnet for å dra ut i striden, ikke først i øyeblikket før slaget – skulle presten tale til stridsmennene og gi dem mot ved å peke på Herrens hjelp. «Presten» er ikke ypperstepresten, men den presten som fulgte med hæren, slik Pinehas gjorde i krigen mot midjanittene (4 Mos 31,6; jf. 1 Sam 4,4.11; 2 Krøn 13,12). Rabbinerne kaller ham «den som er salvet til krigen», og de hever ham til den høyeste verdigheten nest etter ypperstepresten – uten tvil bare på grunnlag av 4 Mos 31,6.

V. 5–7. Hvem som kunne vende hjem

> «[5]Og tilsynsmennene skal tale til folket og si: Er her noen mann som har bygd et nytt hus og ikke innviet det? Han kan vende tilbake til sitt hus, for at han ikke skal dø i striden og en annen innvie det. [6]Og er her noen mann som har plantet en vingård og ennå ikke har tatt den i bruk? Han kan vende tilbake til sitt hus, for at han ikke skal dø i striden og en annen nyte dens frukt. [7]Og er her noen mann som har forlovet seg med en kvinne, men ennå ikke har tatt henne til ekte? Han kan gå og vende tilbake til sitt hus, for at han ikke skal dø i striden og en annen ta henne til ekte.»

Tilsynsmennene førte slektsregistrene og hadde derfor ansvaret for å kalle ut de vernepliktige. De skulle sende hjem dem som var kommet inn i nye forhold i hjemmet som gjorde det tyngre for dem enn for de andre å gå i døden: den som hadde bygd et nytt hus og ennå ikke innviet det, den som hadde plantet en vingård og ennå ikke spist av frukten, og den som var forlovet med en kvinne og ennå ikke hadde giftet seg med henne. De skulle ikke dø før de hadde fått glede av det de hadde gjort.

Huset ble «innviet» ved at eieren flyttet inn og tok det i bruk; innflyttingen var trolig knyttet til et gjestebud. Ifølge Josefus skulle de få nyte det i et år (som i 24,5). Senere utviklet rabbinerne egne innvielsesskikker, og allerede Jonatan-targumen regner det som det viktigste å feste lapper med ord fra loven på dørstolpene (se 6,9).

«Vingård» gjelder neppe bare vinranker, men også olivenhager (se 3 Mos 19,10). Uttrykket «ta i bruk» betyr egentlig «gjøre alminnelig». Det forklares av loven om frukttrær: Frukten skulle ikke etes de tre første årene, og frukten det fjerde året skulle vies til Herren. Først det femte året kunne eieren bruke frukten selv – den var da blitt «alminnelig» (3 Mos 19,23–25).

Påbudet om å sende hjem den som var forlovet, men ennå ikke hadde tatt kvinnen til ekte, blir utvidet i 24,5: Den som nettopp hadde giftet seg, skulle være fri for krigstjeneste og andre offentlige byrder i et helt år.

Hensikten med disse forskriftene var ikke å sende bort alle som var uvillige til krigen, så de ikke skulle svekke viljen og motet hos resten av hæren. Det var heller ikke å spare livet for dem som livet var særlig kjært. Hensikten var at ingen i paktsfolket skulle bli frarøvet gleden over de gode ting Herren hadde gitt ham i dette livet.

V. 8. Den som er redd og motløs

> «[8]Og tilsynsmennene skal fortsette å tale til folket og si: Er her noen mann som er redd og motløs? Han kan gå og vende tilbake til sitt hus, for at ikke hans brødres hjerte skal bli like mismodig som hans.»

Den første av de hensiktene som ble avvist ovenfor – å sende bort dem som kunne svekke motet i resten av hæren – gjaldt bare de engstelige og motløse: Brødrenes hjerte skulle ikke «flyte bort», det vil si miste motet.

V. 9. Hærførerne settes inn

> «[9]Og når så tilsynsmennene har endt sin tale til folket, da skal de sette hærførere over folket.»

Når dette var gjort, skulle tilsynsmennene sette førere over krigsfolket. Det hebraiske verbet betyr å mønstre og så å gi noen tilsyn, sette dem over noe (4 Mos 3,10; 4,27). Hadde tilsynsmennene ansvaret for å kalle ut mannskapet og ordne hæren, hørte det også med til embetet deres å dele mennene i hærflokker og sette førere over dem.

V. 10–11. Først fred

> «[10]Når du går fram mot en by for å kjempe mot den, så skal du først tilby den fred. [11]Og dersom den svarer deg fredelig og lukker opp for deg, da skal alt folket i byen være arbeidspliktig og tjene deg.»

Når de rykket fram mot en by for å angripe den, skulle de «rope fred til den», det vil si oppfordre den til å overgi seg fredelig (jf. Dom 21,13). Svarte byen fredelig og lukket opp portene, skulle alle innbyggerne bli arbeidspliktige under Israel og tjene folket. Altså skulle heller ikke de væpnede drepes, for Israel skulle ikke utøse blod uten nød. Ordet betyr her ikke pliktarbeidet, men dem som var pliktige til å arbeide (se 2 Mos 1,11).

V. 12–14. Når byen ikke vil ha fred

> «[12]Men dersom den ikke vil ha fred med deg, men fører krig mot deg, da skal du beleire den. [13]Og Herren din Gud skal gi byen i din hånd. Du skal slå alt mannkjønn der i hjel med sverdets egg. [14]Men kvinnene og barna og feet og alt som er i byen, alt hærfanget der, kan du ta som ditt bytte. Du kan gjøre bruk av alt det byttet som Herren din Gud har latt deg ta fra dine fiender.»

Ville den fiendtlige byen ikke slutte fred, men rustet seg til krig, skulle israelittene beleire den. Ga Herren den i deres hånd, skulle de drepe alle mennene der uten unntak, «med sverdets egg» (se 1 Mos 34,26). Men kvinnene og barna og alt annet i byen skulle de ta som bytte og «ete» det, det vil si bruke det til sitt eget underhold.

V. 15–18. Kanaaneernes byer

> «[15]Slik skal du gjøre med alle de byene som ligger langt borte fra deg og ikke hører til folkene i nærheten. [16]Men i de byene som hører disse folkene til, og som Herren din Gud gir deg til arv, der skal du ikke la noe som drar ånde, bli i live. [17]Du skal slå dem med bann, både hetittene og amorittene og kana'aneerne og ferisittene, hevittene og jebusittene, slik som Herren din Gud har befalt deg, [18]for at de ikke skal lære dere å ta etter alle de motbydelige tingene som de har gjort for sine guder, så dere synder mot Herren deres Gud.»

Slik skulle Israel fare fram mot byer som lå langt borte, men ikke mot kanaaneernes byer («disse folkene»), som Herren ga dem i arv. Der skulle ingen få leve. Disse folkene skulle slås med bann, det vil si utryddes helt, så de ikke lærte Israel sine motbydelige skikker og synder (jf. 7,1–4; 12,31). «Noe som drar ånde» betyr alt levende, men her er det bare tale om mennesker, slik vi ser når vi holder Jos 10,40 og 11,11 sammen med 11,14.

V. 19–20. Frukttrærne skal spares

> «[19]Når du holder en by beileiret i lang tid og kjemper mot den for å innta den, så skal du ikke ødelegge dens trær ved å skadehogge dem med øksen. Du kan ete av dem, men du skal ikke hogge dem ned. Trærne på marken er da ikke mennesker, så du skulle angripe dem også? [20]Men de trærne som du vet ikke

bærer spiselig frukt, dem kan du ødelegge og hogge ned og bruke til å bygge bolverk mot den byen som fører krig mot deg, til den faller.»

Når de beleiret en by lenge for å innta den, skulle de ikke ødelegge trærne der ved å svinge øksen mot dem. At det gjelder frukttrærne rundt byen og i hagene, ser vi av grunnen som følger: «Du kan ete av dem, men du skal ikke hogge dem ned.» Meningen er: Menneskene kan du overvinne og tilintetgjøre, men ikke trærne som gir deg mat. «Er da trærne på marken mennesker, så de skulle bli beleiret av deg?»

Dette er tydeligvis den eneste forklaringen som passer på de vanskelige ordene, og alle de eldre utleggerne har forstått dem slik, om enn på ulike måter. Grammatisk holder den bare om ordet for «mennesket» leses som et spørsmål, slik Clericus og andre har foreslått, og ordstillingen gir full rett til det. Den masoretiske punkteringen bygger på Aben Esras forklaring: «Mennesket er et tre på marken», det vil si at det lever av og blir næret av trærnes frukt. Men den forklaringen lar seg ikke forsvare, og som et vanlig utsagn gir ordene ingen fornuftig mening.

Bare de trærne de visste ikke bar spiselig frukt, kunne de hogge ned og bruke til å bygge en voll mot byen «til den faller», det vil si synker ned fra sin høyde (jf. 28,52; Jes 32,19). Ordet for «bolverk» betyr egentlig det som trenger og klemmer sammen. Ellers brukes det om selve beleiringen (v. 19; 2 Kong 24,10; 25,2), men her om det middelet som holder en by innestengt, beleiringsvollen (jf. Esek 4,2).

Kapittel 21. Det uoppklarte drapet og den hengte

De fem lovene i dette kapitlet ser ut til å være svært ulike. Når de likevel er samlet og satt etter forskriftene foran, er det fordi Moses vil belyse fra alle sider hvor hellig livet og den enkeltes rett er, og prege dette inn i paktsfolket.

V. 1–21. Avstanden måles

> «[1]Når noen finner en mann som ligger drept på marken i det landet Herren din Gud gir deg i eie, og ingen vet hvem som har slått ham i hjel, [2]da skal dine eldste og dine dommere gå ut og måle hvor langt det er fra den drepte til de byene som ligger der omkring.»

Dersom noen ble funnet drept på marken i Israels land, og ingen visste hvem som hadde slått ham i hjel, skulle de eldste og dommerne i byene omkring gå ut – de eldste som representanter for byene og dommerne som de som håndhevet retten. De skulle måle avstanden fra den drepte til byene rundt, for først å få fastslått hvilken by som lå nærmest.

V. 3–4. Kvigen ved bekken

> «[3]Og de eldste i den byen som er nærmest den drepte, skal ta en kvige som ikke har vært brukt til arbeid og ikke har båret åk. [4]De eldste i denne byen skal føre kvigen ned til en bekk som stadig renner, i en dal som ikke dyrkes eller blir tilsådd. Der ved bekken skal de bryte nakken på kvigen.»

Den nærmeste byen måtte sone blodskylden. Det var ikke bare fordi mistanken om ugjerningen, eller om medskyld i den, falt først på den, men fordi skylden for det uskyldige blodet som var utøst, hvilte som en byrde på den fremfor noen annen by.

De eldste skulle derfor ta en kvige som aldri hadde vært brukt til arbeid eller båret åk, altså en som ennå hadde sin fulle livskraft (se 4 Mos 19,2). Den skulle de føre ned til en bekkedal med vann som stadig rant, og der bryte nakken på den. De eldste gjorde dette i byens navn.

Siden morderen ikke var å finne, skulle et dyr dø i hans sted og bære hans straff. Å drepe dyret var ikke et sonoffer; derfor ble det verken slaktet eller stenket blod. Men som selve dødsmåten viser – nakken ble brutt (jf. 2 Mos 13,13) – var det en symbolsk fullbyrdelse av den straffen som skulle ha rammet morderen,

på det dyret som trådte i hans sted. For å kunne ta skylden på seg og bære den måtte dyret ha sin fulle, usvekkede livskraft.

Det skulle drepes i en dal med en bekk som rant hele året, og der jorden ikke ble dyrket og tilsådd. Denne forskriften om stedet bygde trolig på tanken om at vannet i bekken skulle suge opp blodet og skylle det bort, og at blodet som jorden hadde sugd opp, ikke skulle komme for dagen igjen ved pløying og arbeid i jorden.

V. 5. Prestene til stede

> «[5]Så skal prestene, Levis sønner, tre fram. For dem har Herren din Gud utvalgt til å tjene ham og til å velsigne i Herrens navn. Og etter deres ord skal hver tvist og hver skade avgjøres.»

Prestene skulle tre fram, det vil si at noen prester fra den nærmeste levittbyen skulle være til stede. De skulle ikke lede handlingen. De var der fordi Herren hadde utvalgt dem til å tjene ham og velsigne i hans navn (jf. 18,5), og fordi hver tvist og hver skade skulle avgjøres etter deres ord (jf. 17,8). Som de Herren hadde gitt fullmakt, og som representanter for Guds rett, skulle de bare ta imot de eldstes forklaring og bønn og stadfeste at handlingen var gyldig.

V. 6–9. De eldste vasker hendene

> «[6]Og alle de eldste i denne byen, de som bor nærmest den drepte, skal vaske sine hender over kvigen som de har knekket nakken på ved bekken. [7]De skal ta til orde og si: Våre hender har ikke utøst dette blodet, og våre øyne har ikke sett det. [8]Herre, ta skylden bort fra ditt folk Israel, som du har forløst! La ikke uskyldig blod komme over ditt folk Israel! Da får de soning for dette blodet. [9]Slik renser du deg for uskyldig blod. For du skal gjøre det som er rett i Herrens øyne.»

De eldste skulle vaske hendene over den drepte kvigen. Med denne symbolske handlingen renset de seg for mistanken om at byens folk hadde skyld i mordet (jf. Sal 26,6; 73,13; Matt 27,24). Så skulle de «ta til orde» – svare på den anklagen som lå i det som hadde skjedd – og si: «Våre hender har ikke utøst dette blodet, og våre øyne har ikke sett det.» Det vil si: Vi har verken del i ugjerningen eller kjennskap til den.

Så ber de: «Ta skylden bort» – egentlig «dekk over» blodskylden – og «la ikke uskyldig blod komme over ditt folk». Det betyr: Legg ikke det uskyldig utøste blodet på oss, så det blir tilregnet oss og straffet. «Da får de soning for dette blodet», det vil si at drapet ikke skal bli tilregnet dem.

Slik skulle Israel rense bort det uskyldige blodet fra sin midte (jf. 4 Mos 35,33). Ble morderen funnet senere, skulle han naturligvis likevel lide døden. Dyret hadde bare tatt straffen i hans sted fordi han selv ikke var å finne.

V. 10–14. Kvinnen som var tatt til fange

> «[10]Når du drar ut i krig mot dine fiender, og Herren din Gud gir dem i din hånd, og du tar fanger blant dem, [11]og du så blant fangene ser en kvinne som er vakker av skapning, og du synes godt om henne og vil ta henne til hustru, [12]da skal du føre henne inn i ditt hus, og hun skal klippe håret og skjære neglene, [13]og hun skal legge av de klærne som hun hadde på da hun ble tatt til fange. Så skal hun bli i ditt hus og sørge over sin far og mor en måneds tid. Siden kan du

gå inn til henne og ta henne til ekte, så hun blir din hustru. [14]Men dersom du ikke synes om henne lenger, da skal du la henne fare hvor hun vil. Men du skal ikke selge henne for penger. Du skal ikke behandle henne som en trellkvinne, siden du har levd sammen med henne.»

Dersom en israelitt blant fangene fra en krig mot fremmede folk så en vakker kvinne og fattet kjærlighet til henne og ville ta henne til hustru, skulle han gi henne en måned i sitt hus før han giftet seg med henne. I den tiden kunne hun sørge over at hun var skilt fra hjemmet og slekten, og venne seg til sitt nye liv. Dette gjelder ikke krigene mot kanaaneerne, som skulle utryddes (jf. 7,3). Som innledningsordene i v. 10 sammenholdt med 20,1 tydelig viser, gjelder det krigene Israel skulle føre mot folkene omkring etter at Kanaan var inntatt.

Når kvinnen var ført hjem til mannens hus, skulle hun klippe håret og skjære neglene (jf. 2 Sam 19,24). Begge deler var vanlige tegn på renselse (se 3 Mos 14,8; 4 Mos 8,7), og her var de bilder på at hun gikk ut av trellestanden og ble tatt opp i paktsfolkets fellesskap. Det ser vi helt tydelig av at hun la av fangeklærne.

Etter at tegnene på fangenskapet var lagt bort, skulle hun bli i huset og sørge over far og mor en måned. Slik skulle hun finne seg til rette etter å ha mistet foreldrene, så hun kunne glemme sitt folk og sin fars hus (Sal 45,11) og heretter gi seg til sin mann i kjærlighet med et udelt hjerte.

Hensikten med disse lovene var ikke å verne kvinnen mot et utbrudd av rå lidenskap hos mannen. Hun skulle tvert imot få tid og ro til å løse seg innvortes fra fellesskapet med sitt folk og sin slekt og få kjærlighet til fellesskapet med Guds folk, som hun var kommet inn i mot sin vilje. Slik kunne hjertet hennes få kjærlighet til Israels Gud, som hadde latt henne finne nåde for sin herres øyne og tatt fra henne trelldommens nød og vanære.

Når hennes herre ble hennes mann, fikk hun de samme rettighetene som en israelittisk datter som faren hadde solgt til en mann for at hun skulle bli hans hustru (2 Mos 21,7 ff.).

Hvis mannen siden ikke lenger syntes om henne, skulle han la henne gå dit hun selv ville, og ikke selge henne for penger (jf. 2 Mos 21,8). Han skulle ikke bruke vold mot henne eller behandle henne som en trell, fordi han hadde ydmyket henne.

V. 15–17. Den førstefødtes rett

«[15]Når en mann har to hustruer, en som han elsker, og en som han ikke synes om, og han får sønner med dem begge, både med den han elsker og med den han ikke synes om, og den førstefødte er sønn til den han ikke synes om, [16]da skal han, når han skifter det han eier mellom sine sønner, ikke ha lov til å la sønnen til den han elsker, få førstefødselsretten fremfor sønnen til den han ikke synes om, han som er den førstefødte. [17]Men han skal kjennes ved den førstefødte, sønnen til den han ikke synes om. Og han skal gi ham dobbel del av alt det han eier. For han er den første frukt av hans kraft, og det er han som har førstefødselsretten.»

Den forrige loven skulle verne kvinnen som var tatt i krig, mot herrens vilkårlighet. Denne loven retter seg mot at en far misbruker sin myndighet til fordel for en yndlingshustru.

Hadde en mann to hustruer, en han elsket og en han ikke syntes om – slik det var med Jakob – og fikk sønner med begge, men den førstefødte med den han ikke syntes om, skulle han ikke gjøre den elskede hustruens sønn til førstefødt når han skiftet eiendommen mellom dem. Han skulle ikke gi ham den førstefødtes arv mens den virkelige førstefødte levde, men kjennes ved ham som det han var, den rettmessige førstefødte, og gi ham dobbel del av alt han eide.

Den førstefødtes arv var altså dobbelt så stor som hver av de andre sønnenes. Han er «den første frukt av hans kraft» (som i 1 Mos 49,3). Førstefødselsretten begynte ikke med Moses; han bare vernet den mot vilkårlige inngrep. Den bygde utvilsomt på gammel tradisjon, slik vi også hos mange andre folk finner at de førstefødte sønnene har visse fortrinn framfor dem som ble født senere.

V. 18–21. Den gjenstridige sønnen

> «[18]Når en mann har en ustyrlig og gjenstridig sønn, som ikke vil lyde sin far og mor, og som er ulydig mot dem selv om de tukter ham, [19]da skal hans far og mor ta og føre ham ut til de eldste i byen, til byens port. [20]Og de skal si til de eldste i byen: Denne sønnen vår er ustyrlig og gjenstridig. Han vil ikke lyde oss, han er ødsel og drikkfeldig. [21]Da skal alle mennene i hans by steine ham til døde. Slik skal du utrydde det onde hos deg, og hele Israel skal høre det og frykte.»

Disse lovene skal både verne foreldrenes myndighet og sette grenser for den. Var en sønn ustyrlig og gjenstridig og ville ikke høre på foreldrene, selv når de tuktet ham, skulle far og mor føre ham ut til byens eldste i porten. De eldste er her ikke dommere i egentlig forstand, men øvrighet som skulle holde foreldrenes myndighet oppe og sørge for ro og orden i byen. Byporten var torget der byens felles saker ble drøftet (jf. 22,15; 25,7), slik den fortsatt er i Syria og hos maurerne.

Der skulle de anklage sønnen for å være ustyrlig, gjenstridig og ulydig, «ødsel og drikkfeldig». De siste ordene viser hva som lå bak at han var ustyrlig og gjenstridig. Etter denne anklagen skulle alle mennene i byen steine ham til døde.

Slik ble retten til å drepe en uforbederlig sønn tatt fra foreldrene (jf. Ordsp 19,18), mens foreldrenes myndighet samtidig ble holdt fullt oppe. Det står ingenting om bevis for anklagen eller om noen rettslig granskning. I et slikt tilfelle var anklagen bevis i seg selv: Kunne en far og en mor få seg til å overgi sitt barn til dommeren for hele folkets øyne, var det ytterste skjedd, og mer trengte ikke dommeren å vite. Om v. 21, se 13,5 og 13,11.

V. 22–23. Den hengte er forbannet av Gud

> «[22]Når en mann har en synd på seg som fortjener døden, og han blir henrettet og deretter hengt på et tre, [23]da skal hans døde kropp ikke bli natten over på treet, men du skal begrave ham samme dag. For forbannet av Gud er den som blir hengt. Og du skal ikke gjøre ditt land urent, det som Herren din Gud gir deg til arv.»

Hadde en mann gjort en synd som fortjente døden (jf. 19,6; 22,26), og var han blitt henrettet og deretter hengt på et tre, skulle kroppen hans ikke bli hengende

natten over. Han skulle begraves samme dag, «for forbannet av Gud er den som blir hengt», og de skulle ikke gjøre landet urent som Herren ga dem til arv.

Det var ikke levende forbrytere som ble hengt for å dø, men de som allerede var henrettet med sverdet. Hengingen skjerpet dødsstraffen (se 4 Mos 25,4), for kroppen ble da utsatt for særlig vanære. Moses befalte at de hengte skulle begraves samme dag – det vil si før solnedgang, slik vi ser av hvordan loven ble fulgt i Jos 8,29 og 10,26–27. Grunnen var at den hengte var forbannet av Gud og derfor gjorde landet urent.

Landet ble gjort urent ikke bare av laster og forbrytelser (jf. 3 Mos 18,24.28; 4 Mos 35,34), men også når forbrytere som var straffet med døden og dermed rammet av Guds forbannelse, ble stilt til skue, for da ble de skammelige gjerningene deres vist fram for alle. Vi skal ikke tenke på at landet ble urent i legemlig forstand ved at liket gikk i forråtnelse. Derfor er det heller ingen grunn til å tale om motstrid mellom denne loven og den eldre lovgivningen.

Hvordan denne loven gjelder Kristus, ser vi av Gal 3,13: «Kristus kjøpte oss fri fra lovens forbannelse ved at han ble en forbannelse for oss. For det står skrevet: Forbannet er hver den som henger på et tre.»

Forskriften er knyttet ganske løst til det som står foran. Det som binder den sammen med resten, er tanken om at når de onde var straffet, skulle også minnet om forbrytelsene deres fjernes.

Kapittel 22. Nestekjærlighet og ekteskapets hellighet

Moses går stadig dypere inn i de mange forholdene i folkets liv. I v. 1–12 viser han først hvordan en israelitt skulle stille seg til sin neste på den ene siden, og til den naturlige ordningen av tingene på den andre, og hvordan kjærligheten skulle råde i alle disse forholdene. Forholdene er valgt ut som eksempler og følger derfor etter hverandre uten noe bindeledd. De skal vise sannheten i bestemte, konkrete tilfeller og lære paktsfolket å holde alle Guds ordninger hellige, både i naturen og i samfunnslivet.

V. 1–24. Det som har kommet bort

> «[1]Dersom du ser at din brors okse eller lam har gått seg vill, må du ikke la være å hjelpe. Du skal føre dem tilbake til din bror. [2]Men dersom din bror ikke bor i nærheten av deg, eller du ikke vet hvem det er, da skal du ta dem hjem til deg. De skal være hos deg til din bror spør etter dem. Da skal du gi ham dem tilbake. [3]Det samme skal du gjøre med eselet hans og med klærne hans og med alt det din bror har mistet – det som er kommet bort for ham, og som du finner. Du har ikke lov til å la være å hjelpe.»

I v. 1–4 bygger Moses videre ut 2 Mos 23,4–5 og viser hvordan nestens eiendom skulle aktes og tas vare på. Så en israelitt at en okse eller sau som tilhørte hans bror, en landsmann, hadde gått seg vill, skulle han ikke dra seg unna, men føre dyret tilbake. Bodde eieren langt borte eller var ukjent, skulle han ta det hjem til sitt hus eller sin gård til eieren kom og lette etter det. Det samme skulle han gjøre med et esel eller noe annet en annen hadde mistet.

V. 4. Dyret som har falt

> «[4]Dersom du ser din brors esel eller okse ligge over ende på veien, skal du ikke dra deg unna. Du skal hjelpe ham med å reise dem opp.»

Han skulle også hjelpe en annens dyr på bena når det hadde falt, som i 2 Mos 23,5. Der er det likevel ikke tale om en bror i alminnelighet, men om en fiende, en som hater deg.

V. 5. Mannsklær og kvinneklær

> «[5]En kvinne skal ikke ha mannsklær på seg, og en mann skal ikke kle seg i kvinneklær. Hver den som gjør det, er motbydelig for Herren din Gud.»

Nestens eiendom skulle være hellig for en israelitt. Like hellig, ja enda mer, skulle han holde det skillet mellom kjønnene som Gud har satt, og som ble holdt i hevd i samfunnslivet ved at hvert kjønn hadde sine egne klær. «Det skal ikke være mannsting på en kvinne, og en mann skal ikke kle seg i kvinneklær.» Ordet for «ting» betyr ikke bare klær og ikke bare våpen, men alle slags redskaper i huset og ellers (som i 2 Mos 22,7; 3 Mos 11,32; 13,49).

Forbudet skulle ikke først og fremst hindre utukt eller motarbeide avguderiske skikker; de bevisene som er ført fram for at slike skikker fantes hos hedenske folk, er svært langsøkte. Det skulle verne om det hellige skillet mellom kjønnene som ble grunnlagt da Gud skapte mann og kvinne, og som Israel ikke skulle synde mot. Enhver krenkelse eller utvisking av dette skillet var unaturlig, og derfor motbydelig for Gud.

V. 6–7. Fuglemoren

> «[6]Når du på din vei treffer på et fuglereir i et tre eller på jorden, med unger eller egg i, og moren ligger på ungene eller eggene, da skal du ikke ta både moren og ungene. [7]Du skal la moren fly, men ungene kan du ta. Da skal det gå deg vel, og du skal leve lenge.»

Like hellig skulle det kjærlige forholdet mellom foreldre og unger være, som Gud har lagt ned også i dyreverdenen. Fant noen et fuglereir ved veien, i et tre eller på jorden, med unger eller egg og moren liggende på dem, skulle han ikke ta moren sammen med ungene. Han skulle la moren fly og bare ta ungene. Budet er i slekt med 3 Mos 22,28 og 2 Mos 23,19. Det blir stilt på linje med budet om å hedre far og mor, for lydighet mot begge blir lagt folket på hjertet med det samme løftet (5,16; 2 Mos 20,12).

V. 8. Rekkverket på taket

> «[8]Når du bygger et nytt hus, skal du gjøre et rekkverk om taket, for at du ikke skal føre blodskyld over ditt hus om noen faller ned fra det.»

Enda mindre skulle de sette menneskeliv i fare ved skjødesløshet. Bygde de et nytt hus, skulle de sette et rekkverk rundt taket, så de ikke førte blodskyld over huset om noen falt ned. Takene på israelittenes hus var flate, slik de for det meste er i Østen, og folk oppholdt seg ofte der oppe (Jos 2,6; 2 Sam 11,2; Matt 10,27).

V. 9–12. Det Gud har holdt atskilt

> «[9]Du skal ikke så to slags sæd i din vingård, for at ikke hele avlingen, både det du har sådd, og frukten av vingården, skal tilfalle helligdommen. [10]Du skal ikke pløye med en okse og et esel for samme plog. [11]Du skal ikke gå med klær av forskjellig slags tøy, ull og lin sammen. [12]Du skal gjøre deg dusker på de fire kantene av kappen som du dekker deg med.»

V. 9–11 forbyr å blande det som er holdt atskilt i Guds skaperverk. Dels gjentar de ordrett 3 Mos 19,19 (se utlegningen der). I v. 12 følger loven om duskene i kantene av kappen (4 Mos 15,37 ff.). De skulle minne israelittene om deres kall: å vandre for Herrens åsyn og trofast holde Guds bud (se utlegningen der).

V. 13–14. Den falske beskyldningen

> «[13]Når en mann tar seg en hustru og går inn til henne, men siden får uvilje mot henne [14]og beskylder henne for skammelige ting og setter ut ondt rykte om henne og sier: Denne kvinnen tok jeg til ekte, men da jeg kom nær henne, fant jeg at hun ikke var jomfru!»

Høyere og enda helligere enn naturens orden står ekteskapets moralske orden. På den hviler ikke bare hjemmets velferd, men også det borgerlige samfunnet hos folkene. Ekteskapet må bygge på troskap og kyskhet hos ektefellene, og lovene som følger, skulle fremme dette og verne det mot ondskap og ond lyst. Den første loven (v. 13–21) gjelder kvinnens kyskhet når hun gikk inn i ekteskapet. Den kunne mannen dra i tvil enten av ondskap eller med rette.

Moses tar først for seg det første tilfellet. En mann tok seg en hustru, gikk inn til henne og fikk så uvilje mot henne – han vendte seg mot henne etter at han hadde fått sin kjødelige lyst stilt, slik Amnon gjorde (2 Sam 13,15). For å bli kvitt henne igjen beskyldte han henne for ting som ga folk noe å snakke om, og satte ut et ondt rykte om henne: Da han kom til henne, hadde han ikke funnet at hun var jomfru. Med «tegnet på hennes jomfrudom» menes her, etter v. 17, merkene etter det første samleiet på sengeklærne eller klesplagget.

V. 15–17. Foreldrenes bevis

> «[15]– da skal pikens far og mor ta tegnet på hennes jomfrudom og ha med seg ut til porten, til byens eldste [16]og pikens far skal si til de eldste: Jeg ga denne mannen min datter til hustru, men nå har han fått uvilje mot henne, [17]og så beskylder han henne for skammelige ting og sier: Jeg fant at datteren din ikke var jomfru! – Men her er tegnet på at min datter var jomfru. Så skal de bre ut kledet for de eldste i byen.»

I et slikt tilfelle skulle foreldrene til den unge kvinnen bringe saken fram for byens eldste i porten, der retten ble holdt (se 21,19). De skulle bevise at datteren var kysk og uskyldig, ved å bre ut kledet for dem. Det var ikke nødvendig at foreldrene hadde tatt vare på kledet med en gang etter bryllupsnatten, slik beduinene og de lavere klassene blant muslimene i Egypt og Syria pleier å gjøre. Det var nok at kledet ble tatt vare på i tilfelle et slikt bevis skulle bli nødvendig.

V. 18–19. Straffen for baktaleren

> «[18]Og de eldste i byen skal ta mannen og straffe ham. [19]Og de skal ilegge ham en bot på hundre sekel sølv og gi dem til pikens far, fordi han har satt ut et ondt rykte om en jomfru i Israel. Og hun skal være hans hustru. Han må ikke skille seg fra henne så lenge han lever.»

De eldste skulle som byens øvrighet hente mannen som hadde baktalt sin unge hustru, og straffe ham. Ordet betyr, som i 21,18, legemlig tukt; at tallet på slag ble satt til førti på ett nær, kan være en senere skoleregel. Dessuten skulle de ilegge ham en bot på hundre sekel sølv, som skulle betales til kvinnens far fordi han ondsinnet hadde baktalt en israelittisk jomfru. Det var dobbelt så mye som den som forførte en jomfru, måtte betale faren hennes for den vanæren han hadde ført over ham ved å krenke datteren (v. 29). Til sist skulle mannen miste retten til å skille seg fra hustruen.

V. 20–21. Når beskyldningen er sann

> «[20]Men var det sant, dersom piken ikke var jomfru, [21]da skal de føre henne ut foran døren til hennes fars hus, og mennene i hennes by skal steine henne til døde, fordi hun har gjort en skammelig gjerning i Israel og drevet hor i sin fars hus. Slik skal du utrydde det onde hos deg.»

I det andre tilfellet, hvis mannens ord var sanne og den unge kvinnen ikke var jomfru, skulle de eldste føre henne ut foran døren til farens hus, og mennene i byen skulle steine henne til døde. Hun hadde gjort en skammelig gjerning i Israel (jf. 1 Mos 34,7) ved å drive hor i farens hus.

Dødsstraffen rammet henne ikke så mye fordi hun hadde drevet hor, som fordi hun likevel hadde latt en mann gifte seg med henne som en ren jomfru. Kanskje hadde hun til og med vært med en annen mann etter at hun var blitt forlovet (jf. v. 23–24). Det er ingen grunn til å tenke på unaturlig utukt.

V. 22. Hor med en gift kvinne

> «[22]Når en mann ligger hos en gift kvinne og blir grepet, så skal de begge dø, både mannen som lå hos kvinnen, og kvinnen selv. Slik skal du rydde det onde bort av Israel.»

Lå noen med en gift kvinne, skulle de begge dø som ekteskapsbrytere (jf. 3 Mos 20,10).

V. 23–24. Den forlovede i byen

> «[23]Når en pike som er jomfru, er forlovet med en mann, og en annen mann treffer henne i byen og ligger med henne, [24]så skal dere føre dem begge ut til byens port og steine dem til døde, piken fordi hun ikke skrek om hjelp i byen, og mannen fordi han krenket sin nestes hustru. Slik skal du utrydde det onde hos deg.»

Når en jomfru ble forført, skilles det mellom to, egentlig tre tilfeller: om hun var forlovet (v. 23–27) eller ikke (v. 28–29), og om hun, når hun var forlovet, ble krenket i byen (v. 23–24) eller ute på marken (v. 25–27).

Hadde en forlovet jomfru latt en annen mann enn brudgommen ligge med seg, skulle begge, mannen og piken, føres ut til byporten og steines til døde. Piken skulle dø fordi hun ikke hadde skreket om hjelp i byen og derfor måtte regnes for å ha samtykket, og mannen fordi han hadde krenket sin nestes hustru. I dette ble den forlovede stilt på linje med en gift kvinne, og i v. 24 blir hun uttrykkelig kalt «hustru». Forlovelsen var det første skrittet inn i ekteskapet, selv om den ikke var en høytidelig handling med vitner. Skriftlige ekteskapskontrakter kom først i en senere tid.

V. 25–30. Den forlovede ute på marken

> «[25]Men dersom en mann treffer en forlovet pike ute på marken, og han holder henne fast og ligger med henne, da er det bare mannen som lå med henne, som skal dø. [26]Med piken skal du ikke gjøre noe, hun har ingen dødsskyld. For med denne saken har det seg på samme vis som når en overfaller sin neste og slår ham i hjel. [27]Han traff den forlovede piken ute på marken, hun skrek, men det var ingen som kunne hjelpe henne.»

Traff derimot en mann en forlovet pike ute på marken, tok fatt på henne og lå med henne, skulle bare mannen dø, og piken skulle det ikke gjøres noe med.

Hun hadde ingen synd som skulle straffes med døden; saken var som når en mann overfaller sin neste og slår ham i hjel. Ute på marken hadde piken ropt om hjelp, men ingen hadde hjulpet henne. Det var altså en voldtekt.

V. 28–29. Jomfruen som ikke er forlovet

> «[28]Når en mann treffer en pike som er jomfru og ikke forlovet, og tar fatt på henne og ligger hos henne, og noen kommer over dem, [29]da skal den mannen som lå hos henne, gi pikens far femti sekel sølv, og hun skal være hans hustru, fordi han krenket henne. Han må ikke skille seg fra henne så lenge han lever.»

Det siste tilfellet: Var jomfruen ikke forlovet, og en mann tok fatt på henne og lå med henne, og de ble grepet, skulle mannen betale pikens far femti sekel sølv for den vanæren han hadde ført over ham og huset hans. Han skulle også gifte seg med piken han hadde krenket, og kunne aldri skille seg fra henne. Saken ligner den i 2 Mos 22,16–17. At det ikke er nevnt her at faren kunne nekte å gi ham datteren til hustru, gjør ingen vesentlig forskjell. Det blir tatt for gitt at faren hadde en slik rett.

V. 30. Farens hustru

> «[30]Ingen må ta sin fars hustru til ekte og slik vanære sin fars leie.»

Dette verset er 23,1 i den hebraiske teksten. Det gjentar forbudet mot blodskam med den første bestemmelsen i den tidligere loven (3 Mos 18,7–8). Uten tvil passer det mye bedre som avslutning på lovene om kyskhet og ekteskap enn som innledning til lovene om retten til å høre med i Herrens menighet, som følger.

Kapittel 23. Borgerrett i Herrens menighet

Lovene om ekteskap og kyskhet i forrige kapittel gjaldt helliggjørelsen av hjemmet og familielivet. Nå går Moses videre til forskrifter om hvordan folket skulle helliges som menighet. Han bestemmer hvem som skulle holdes utenfor Herrens menighet, og hvem som kunne tas opp i den (v. 1–8); hvordan leiren skulle holdes ren i krigstid (v. 9–14); hvordan Israel skulle ta imot fremmede treller som flyktet til landet, og fjerne tuktløse personer fra det (v. 15–18); og til sist noen plikter som hørte med til borgerretten i Guds folk (v. 19–25).

V. 1–25. Hvem som får være med i Herrens menighet

> «[1]Ingen som er gjeldet, enten ved knusing eller ved skjæring, skal være med i Herrens menighet. [2]Ingen som er født i hor, skal være med i Herrens menighet, selv ikke hans ætt i tiende ledd skal være med i Herrens menighet. [3]Ingen ammonitt eller moabitt skal være med i Herrens menighet. Selv ikke deres ætt i tiende ledd skal noen gang være med i Herrens menighet, [4]fordi de ikke kom dere i møte med brød og vann på veien, da dere dro ut av Egypt, og fordi han leide Bileam, Beors sønn, fra Petor i Mesopotamia imot deg til å forbanne deg. [5]Men Herren din Gud ville ikke høre på Bileam, og Herren din Gud vendte forbannelsen til velsignelse for deg, fordi Herren din Gud hadde deg kjær. [6]Du skal aldri i dine levedager søke deres velferd og lykke. [7]Men edomitten skal du ikke avsky, for han er din bror. Og du skal ikke avsky egypteren, for du har levd som fremmed i hans land. [8]Deres ætt i tredje ledd kan få være med i Herrens menighet.»

Ingen som var lemlestet i kjønnsorganene, skulle «være med i Herrens menighet», det vil si tas opp i den. Det gjaldt både den som var gjeldet ved knusing, og den som var gjeldet ved skjæring. Slik ble ikke bare dyr gjeldet (se 3 Mos 22,24), men også mennesker, og i Østen gjøres det fremdeles på denne måten.

Det er ikke bare tale om å stenge slike ute fra embeter, som Luther mente, eller fra å gifte seg med en israelittisk kvinne. De skulle holdes utenfor selve paktsfellesskapet mellom Israel og Herren. Grunnen var at lemlestelsen skamferte menneskets natur slik Gud har skapt den, og det kunne ikke forenes med det et Guds folk skulle være. Nåden ødelegger ikke naturen, men helliger og forvandler den.

Denne loven hørte likevel med til de forskriftene som var gitt for Guds folks barndomstid. Den mistet sin betydning da Guds rike ble utbredt til alle folk på jorden (Jes 56,4).

Det samme gjaldt den som var «født i hor»[1]. Det er ikke barn født utenfor ekteskap generelt, men etter Talmud og rabbinerne barn som var avlet i blodskam eller ekteskapsbrudd. Ordet står ellers bare i Sak 9,6, og hvor det kommer fra, er uklart.

Tillegget «selv ikke hans ætt i tiende ledd» stenger for enhver mulighet for at de noen gang kunne tas opp. Ti er tallet for fullstendig utestengning, og derfor føyes «noen gang» til i v. 3. Grunnen er den samme som for de lemlestede: De var kommet av en forbindelse som stred mot den ordningen Gud hadde lagt ned i skapelsen.

Heller ikke ammonitter og moabitter skulle tas opp, selv ikke i tiende ledd. Det var ikke fordi stamfedrene deres var avlet i blodskam (1 Mos 19,30 ff.), som Knobel mener, men fordi de hadde vist fiendskap mot Guds rike da det skulle grunnlegges.

De hadde ikke bare unnlatt å ta imot Israel med gjestfrihet på vandringen (se 2,29). Moabs konge hadde til og med leid Bileam for å forbanne Israel. Slik hadde de dratt over seg den forbannelsen som etter Guds ufeilbarlige ord rammer alle som forbanner Israel (1 Mos 12,3). Det ordet måtte selv Bileam stadfeste for Balak (4 Mos 24,9) – selv om Herren i sin kjærlighet til Israel vendte Bileams forbannelse til velsignelse (4 Mos 22–24).

Derfor skulle Israel aldri «søke deres velferd og lykke», det vil si gjøre det til noe det hadde omsorg for (slik «søke» brukes i Jer 29,7). Det var likevel ikke personlig hat, som ville gjengjelde ondt med ondt. Det var verken det som fikk Moses til å gi dette forbudet, eller det som drev Esra da han satte loven i verk og fikk alle ammonittiske, moabittiske og kanaaneiske hustruer skilt ut fra den nye menigheten i Jerusalem (Esra 9,12).

Hvor fjernt personlig eller nasjonal hevn lå for Moses, ser vi – foruten av forbudet mot å føre krig mot Moab og Ammon (2,9.19) – av budet om edomittene og egypterne i v. 7–8.

Også disse folkene hadde vist Israel fiendskap. Edom hadde rykket ut mot israelittene da de ville dra fredelig gjennom landet (4 Mos 20,18 ff.), og faraoene i Egypt hadde undertrykt dem hardt. Likevel skulle Israel holde slektskapsbåndet hellig – «han er din bror» – og ikke glemme de godene folket hadde hatt av å bo i Egypt.

Barna deres kunne komme inn i Herrens menighet i tredje ledd, det vil si oldebarna av edomitter og egyptere som hadde bodd som fremmede i Israel (se 2 Mos 20,5). Ved omskjærelsen kunne de da innlemmes i paktsfolket.

V. 9–14. Leiren skal være hellig

> «[9]Når du drar ut mot dine fiender og slår leir, da skal du vokte deg for alt som er usømmelig. [10]Er det noen blant dere som er uren etter noe som er hendt ham om natten, skal han gå utenfor leiren og ikke komme inn igjen i leiren. [11]Mot kveld skal han bade seg i vann, og når solen går ned, kan han komme

[1] **«født i hor»** mamzer, מַמְזֵר

> inn i leiren. [12]Du skal ha et sted utenfor leiren som du kan gå til. [13]Mellom dine redskaper skal du ha en spade. Med den skal du grave et hull, når du setter deg ned der ute, og så igjen dekke over det som er gått fra deg. [14]For Herren din Gud vandrer midt i din leir for å redde deg og gi dine fiender i din vold, og din leir skal være hellig, for at han ikke skal se noe motbydelig hos deg og vende seg bort fra deg.»

Israel var hellig som Herrens menighet, og det skulle også synes på folkets kropp og ytre, særlig når de samlet seg i hærflokker omkring sin Gud. Når de dro ut mot fiendene og slo leir, skulle de vokte seg for alt som var usømmelig. Hva det innebar, forklarer v. 10–13: urenhet og urenslighet på kroppen.

Den som var blitt uren ved noe som hadde hendt ham om natten, skulle gå utenfor leiren og bli der til han hadde renset seg om kvelden. Under vandringen gjennom ørkenen var det bare de som hadde en urenhet av lengre varighet, som måtte holdes utenfor leiren (4 Mos 5,2). I krigsleiren skulle loven gjelde også lettere urenhet.

Krigsleiren skulle heller ikke skitnes til med ekskrementer. Utenfor leiren skulle det være et sted for naturens behov, og blant utstyret skulle de ha en spade. Med den skulle de grave et hull når de satte seg ned, og så dekke over igjen.

Leiren skulle holdes hellig fordi Herren vandret midt i den. Han skulle ikke se «noe motbydelig» (egentlig «noe skammelig», se 24,1) hos folket og vende seg bort fra det. Det var ikke ekskrementene i seg selv som var skammelige. Men lot folket dem ligge, viste de mangel på ærefrykt, og det ville krenke Herren og drive ham ut av Israels leir.

V. 15–18. Den rømte trellen og tempelhoreriet

> «[15]Du skal ikke sende en trell tilbake til hans herre når han har rømt fra sin herre og har flyktet til deg. [16]Han skal bli hos deg i ditt land på det stedet han velger, i en av dine byer, hvor han helst vil være. Du skal ikke være hard mot ham. [17]Verken blant Israels døtre eller Israels sønner skal det finnes noen som driver tempelhor. [18]Du skal ikke komme inn i Herrens, din Guds hus med horelønn eller hundepenger, selv om du skulle ha lovt det. For begge deler er avskyelig for Herren din Gud.»

Disse versene sier hvem som skulle tåles i Herrens menighet, og hvem som ikke skulle tåles der. En trell som hadde rømt fra sin herre og flyktet til Israel, skulle ikke utleveres. Han skulle få bo i landet hvor han ville, og ingen skulle være hard mot ham. Det er tale om en trell som var kommet fra et fremmed land fordi den hedenske herren hans hadde behandlet ham hardt.

Derimot skulle det ikke tåles at noen israelitt, mann eller kvinne, ga seg til hor som en del av en gudsdyrkelse. At fremmede tempelhorer heller ikke skulle tåles, lå allerede i budet om å utrydde kanaaneerne. Ordene *kadesj* og *kedesja* (קָדֵשׁ, קְדֵשָׁה, egentlig «viet») betegner menn og kvinner som solgte seg i dyrkelsen av den kanaaneiske gudinnen Astarte (se 1 Mos 38,21).

Horelønn og hundepenger skulle ikke bringes inn i Herrens hus for noe løfte, «for begge deler er avskyelig for Herren din Gud» – ikke bare den skammelige fortjenesten, men også selve horen og «hunden». Horelønnen er det kvinnen

fikk for å gi seg hen. «Hundepenger» er ikke prisen for en hund som ble solgt, men et billedlig uttrykk for det mannen som drev tempelhor, tjente. Han ble kalt «hund» etter den hundeaktige måten han fornedret seg på. I Åp 22,15 kalles de urene uttrykkelig «hundene».

V. 19–25. Plikter i Guds folk

> «[19]Du skal ikke ta rente av din bror, verken av penger eller av matvarer eller av noen annen ting som det tas rente av. [20]Av utlendingen kan du ta rente, men ikke av din bror. Da skal Herren din Gud velsigne deg i alt det du tar deg fore i det landet du kommer inn i for å ta det i eie. [21]Når du gir Herren din Gud et løfte, da skal du ikke vente med å holde det. For Herren din Gud vil kreve det av deg, og det vil ligge skyld på deg. [22]Men om du lar være å gjøre noe løfte, vil du ikke få skyld på deg. [23]Hva dine lepper har talt, skal du holde og gjøre, for du har gitt Herren ditt løfte frivillig og med din egen munn. [24]Når du kommer inn i din nestes vingård, kan du ete druer, så mye du vil, til du er mett. Men du må ikke sanke noe i ditt spann. [25]Når du kommer inn i din nestes kornåker, kan du plukke aks med hånden. Men sigd må du ikke bruke på din nestes kornåker.»

Av sin bror, det vil si sin landsmann, skulle israelitten ikke ta rente av penger, matvarer eller noe annet han lånte ham, men bare av utlendinger som ikke var israelitter (se 2 Mos 22,25; 3 Mos 25,36–37).

Løfter som var gitt Herren, skulle holdes uten å nøle, men å la være å gi et løfte var ingen synd (om løftene, se 3 Mos 27 og 4 Mos 30). Løftet skulle være gitt «frivillig», av egen fri vilje.

I nestens vingård og kornåker kunne de ete så mye de ville for å stille sulten, men de skulle ikke legge noe i et kar eller svinge sigden over en annens korn. De skulle altså ikke ta med seg noe forråd av druer eller aks. Om å plukke aks, se Matt 12,1 og Luk 6,1. Hos araberne er det fremdeles godtatt at den som er sulten og går gjennom en åker, plukker aks, gnir ut kornene og spiser dem.

Kapittel 24. Ekteskapet og omsorgen for de svake

«[1]Dersom en mann tar seg en hustru og gifter seg med henne, og han ikke bryr seg om henne lenger, fordi han har funnet noe ved henne som byr ham imot, da kan han skrive et skilsmissebrev og gi henne i hånden og sende henne bort fra sitt hus. [2]Om hun så, etter å ha flyttet fra ham, går bort og gifter seg med en annen mann, [3]og denne andre mannen også får uvilje mot henne og skriver et skilsmissebrev og gir henne det i hånden og sender henne bort fra sitt hus, eller dersom han dør, denne andre mannen som har tatt henne til hustru, [4]da må ikke hennes første mann, som sendte henne fra seg, ta henne til hustru igjen, etter at hun er blitt uren. For det er avskyelig for Herrens åsyn. Og du skal ikke føre synd over det landet Herren din Gud gir deg til arv.»

V. 1–5 inneholder to lover om forholdet mellom mann og hustru. Den første (v. 1–4) gjelder skilsmisse. Her blir ikke skilsmisse innstiftet som en rett. Loven forbyr bare at en mann tar tilbake den hustruen han har skilt seg fra, dersom hun i mellomtiden har giftet seg med en annen – også om den andre mannen har sendt henne bort eller er død. De fire versene er én periode: V. 1–3 beskriver saken, og v. 4 gir selve loven.

At en mann kunne sende hustruen bort med et skilsmissebrev, forutsettes her som en skikk folket hadde fra gammelt av. Denne skikken la skilsmissen helt i mannens hånd, så han kunne sende hustruen bort når hun ikke lenger fant nåde for hans øyne fordi han hadde funnet «noe ved henne som byr ham imot». Det hebraiske uttrykket (*ervat davar*, עֶרְוַת דָּבָר) betyr egentlig «noe skammelig» (se 23,14).

Allerede rabbinerne var uenige om hva det innebar som grunn til skilsmisse. Hillels skole tolket det så vidt og løst som mulig, slik fariseerne gjør i Matt 19,3: «av hvilken som helst grunn». Men det strider mot ordets betydning, og Shammai holdt seg nærmere til den når han forsto det som noe uanstendig og tuktløst. Ekteskapsbrudd, som noen rabbinere ville begrense det til, kan det derimot ikke være, for det skulle straffes med døden.

Skilsmissebrevet har på hebraisk et navn som betyr «avskjæring» – kvinnen ble skåret løs fra mannen hun skulle være ett kjød med (1 Mos 2,24). Skikken med skilsmissebrev hadde israelittene trolig tatt opp i Egypt, der skrivekunsten alt hadde funnet veien inn på alle livets områder.

Loven om at den første mannen ikke kunne ta tilbake hustruen når hun i mellomtiden hadde vært gift med en annen, måtte legge en demper på lettsindige skilsmisser. Skikken kunne ikke Moses avskaffe helt, om ikke annet så fordi folket hadde «så hardt et hjerte» (Matt 19,8).

Men visstheten om at hun aldri kunne vende tilbake når hun først hadde giftet seg igjen, ville holde lettsindige brudd tilbake. Mannen ville tenke seg om når noe fristet ham til å skille seg, og gjøre en forhastet handling god igjen før hustruen hadde giftet seg med en annen. Hustruen ville på sin side lettere bøye seg for mannens vilje og vokte seg for å gi ham grunn til skilsmisse.

Enda sterkere virket den grunnen Moses selv gir: Den fraskilte kvinnen ble uren ved å gifte seg med en annen mann. Moses tenker nok først på at samleiet gjorde uren, men ikke bare på en urenhet som ble tatt bort med en enkel vask om kvelden. Det var en sedelig urenhet, en vanhelligelse av det fellesskapet ekteskapet hadde helliget – i samme mening som ekteskapsbrudd kalles å gjøre seg uren i 3 Mos 18,20 og 4 Mos 5,13–14.

Slik ble et nytt ekteskap for en fraskilt kvinne indirekte stilt ved siden av ekteskapsbrudd, og loven nærmet seg det Kristus lærer om ekteskapet: «Den som gifter seg med en fraskilt kvinne, bryter ekteskapet» (Matt 5,32).

Var et nytt ekteskap for den fraskilte en sedelig urenhet, kunne hun heller ikke gifte seg med den første mannen igjen etter at den andre var død. Det var ikke bare fordi kvinnens verdighet ville bli krenket ved at hun ble behandlet som en eiendel en kunne gi fra seg og kreve tilbake. Det var fordi urenheten da ville bli gjentatt og enda større.

Den urenheten hun hadde pådratt seg ved det andre ekteskapet, ble verken tatt bort ved skilsmisse fra den andre mannen eller ved hans død. Den var avskyelig for Herren, og ved den ville de føre synd over landet like mye som ved blodskam og unaturlig utukt (3 Mos 18,25).

V. 5. Den nygifte mannen

> «[5]Når en mann nylig har tatt seg en hustru, skal han ikke dra ut i krig. Heller ikke skal det legges noen annen byrde på ham. Han skal være fri ett år til beste for sitt hus og til glede for hustruen som han har tatt til ekte.»

Loven som skulle hindre lettsindige skilsmisser, får her følge av en lov som mer positivt skulle styrke ekteskapsbåndet. Den nygifte mannen skulle ikke gjøre krigstjeneste på et helt år, og det skulle ikke legges andre byrder på ham. Han skulle være fri for sitt hus, så han helt kunne gi seg til det nye hjemmet og glede sin hustru (se 20,7).

V. 6–9. Kvernen, menneskerov og spedalskhet

> «[6]Ingen må ta en håndkvern eller en kvernstein i pant, for da tar han livet i pant. [7]Dersom en mann blir grepet i å røve en av sine brødre blant Israels barn og mishandle eller selge ham, da skal denne tyven dø. Slik skal du rydde det onde bort hos deg. [8]Når det gjelder spedalskhet, så må du være veldig nøye med å gjøre alt det de levittiske prestene lærer dere! Dere skal nøye gjøre slik som jeg har befalt dem. [9]Kom i hu det Herren din Gud gjorde med Mirjam på veien, da dere dro ut av Egypt!»

(Keil v. 8: «Vokt deg for spedalskhetens plage, så du nøye holder og gjør alt det de levittiske prestene lærer dere.»)

Verken håndkvernen eller den øverste kvernsteinen, «løperen», skulle tas i pant. Da ble kvernen ubrukelig, og håndkvernen var helt nødvendig for å lage husets daglige mat. Den som tok den, rammet derfor selve livet, for han tok fra den andre det han trengte for å holde seg i live.

Kvernen nevnes som ett eksempel på slike ting, slik som kappen i 2 Mos 22,26–27, som den fattige også brukte som sengeteppe. Brudd på dette budet blir refset i Am 2,8; Job 22,6; Ordsp 20,16; 22,27; 27,13. V. 7 gjentar loven mot menneskerov (2 Mos 21,16).

Budet i v. 8 betyr ikke at de skulle være på vakt når de så tegn til spedalskhet, og gjøre alt prestene sa, som Knobel og mange andre mener. Henvisningen til Mirjam passer ikke med en slik tanke. Mirjam satte seg ikke opp mot prestene etter at hun var blitt spedalsk, men pådro seg spedalskheten som straff fordi hun gjorde opprør mot Moses (4 Mos 12,10 ff.).

Heller ikke kan den forståelsen forenes med ordlyden. Tanken er: «Vokt deg for spedalskhetens plage», så du ikke må bære den som lønn for at du har satt deg opp mot det prestene lærer etter Herrens bud. Eller med en eldre utlegger: «Vokt deg så du ikke synder og blir straffet med spedalskhet.»

V. 10–15. De fattige skal ikke undertrykkes

> «[10]Når du låner din neste noe, skal du ikke gå inn i hans hus for å hente det pantet han skal gi. [11]Du skal bli stående utenfor, og den mannen du låner til, skal komme ut til deg med pantet. [12]Dersom det er en fattig mann, så skal du ikke legge deg til å sove med hans pant i din besittelse. [13]Du skal gi ham pantet tilbake når solen går ned, for at han kan legge seg i sin kappe og velsigne deg. Det skal tjene deg til rettferdighet for Herrens, din Guds åsyn. [14]Du skal ikke gjøre urett mot en nødlidende og fattig dagarbeider, enten han er en av dine brødre eller en av de fremmede som bor i ditt land, rundt om i dine byer. [15]Du skal gi ham lønn på dagen, og før solen går ned. For han er fattig og stunder etter sin lønn. Ellers kunne han rope over deg til Herren, og du kunne få skyld på deg.»

Den som lånte ut noe til sin neste, skulle ikke gå inn i huset hans for å ta pant, men la låntakeren bære pantet ut til ham. Meningen er at de skulle overlate til låntakeren selv å velge pantet, og ikke tvinge ham til å gi fra seg noe han ikke kunne være foruten.

Var mannen fattig, skulle långiveren ikke legge seg til å sove med pantet hans. Den fattige hadde ofte ikke annet å sette i pant enn kappen sin, og den sov han i. Derfor skulle han få den tilbake om kvelden (en gjentakelse av 2 Mos 22,26–27). Om uttrykket «det skal tjene deg til rettferdighet», se 6,25.

Heller ikke skulle de gjøre urett mot en fattig og nødlidende dagarbeider ved å holde lønnen hans tilbake. Budet er gjentatt fra 3 Mos 19,13, men her med særlig tanke på den fattiges nød. Han «stunder etter sin lønn», egentlig «løfter sin sjel» mot den (som i Sal 24,4; Hos 4,8; Jer 22,27), det vil si lengter etter den. Om v. 15, se 15,9 og Jak 5,4.

V. 16–18. Ingen skal straffes for en annens synd

> «[16]Foreldre skal ikke lide døden for sine barns skyld, og barn skal ikke lide døden for sine foreldres skyld. Enhver skal dø for sin egen synd. [17]Du skal ikke bøye retten for en fremmed eller en farløs, og du skal ikke ta en enkes klær i pant. [18]Husk at du selv var trell i Egypt, og at Herren din Gud fridde deg ut derfra. Derfor byr jeg deg å gjøre dette.»

Fedrene skulle ikke dømmes til døden sammen med sønnene, og sønnene ikke sammen med fedrene, for forbrytelser de ikke hadde del i. Hver skulle straffes bare for sin egen synd.

Budet var viktig for å hindre at en overførte det loven viser om Guds rettferdighet og dens gang gjennom slektene (2 Mos 20,5), til den menneskelige straffe-retten, og misbrukte det der. Hos hedningefolkene, for eksempel perserne og makedonerne, var det nemlig vanlig at også barna og familien til forbryteren ble drept (se Est 9,13–14). Et eksempel på at loven ble fulgt, finner vi i 2 Kong 14,6 og 2 Krøn 25,4.

V. 17–18 gjentar loven mot å bøye retten for fremmede, farløse og enker fra 2 Mos 22,21–22 og 23,9, med det tillegget at de ikke skulle ta en enkes klær i pant (se 3 Mos 19,33–34).

V. 19–22. Ettersanking for de fattige

> «[19]Når du høster inn kornet på din åker, og du glemmer et kornbånd på åkeren, skal du ikke vende tilbake for å hente det. Den fremmede, den farløse og enken skal ha det. Så skal Herren din Gud velsigne deg i alt det du tar deg fore. [20]Når du slår ned dine oliven, skal du ikke finplukke greinene etterpå. Den fremmede, den farløse og enken skal ha det. [21]Når du høster din vingård, skal du ikke holde ettersanking. Den fremmede, den farløse og enken skal ha det. [22]Husk at du selv var trell i landet Egypt. Derfor byr jeg deg å gjøre slik.»

Her får Israel befaling om å la de fremmede, enkene og de farløse sanke etter i høsttiden, som i 3 Mos 19,9–10 og 23,22. Grunnen står i v. 22 og er den samme som i v. 18 og 15,15: Israel hadde selv vært trell i Egypt.

Kapittel 25. Straff, svogerekteskap og Amalek

V. 1–16. Ikke mer enn førti slag

> «[1]Når det er trette mellom menn, og de trer fram for retten, og deres sak blir pådømt, så skal en dømme den som har rett til å ha rett, og den som har urett til å ha urett. [2]Dersom da den skyldige skal straffes med slag, så skal dommeren la dem legge ham ned og i sitt påsyn la dem gi ham så mange slag som svarer til den uretten han har gjort. [3]Førti slag kan han la dem gi ham, men ikke flere. Din bror skal ikke bli æreløs i dine øyne ved å få enda mange flere slag.»

Forskriften om prylestraff innledes i v. 1 med den alminnelige loven at når to menn hadde en tvist, skulle retten gi den rett som hadde rett, og dømme den skyldige skyldig (se 2 Mos 22,9; 23,7).

Ble den skyldige dømt til slag, skulle han få straffen i dommerens påsyn, og ikke mer enn førti slag, så han ikke skulle bli foraktet i folkets øyne. Han var «en slagenes sønn», det vil si en som hadde fortjent slag, slik en «dødens sønn» er en som har fortjent døden (1 Sam 20,31). Han skulle få så mange slag som forbrytelsen fortjente, men høyst førti.

Slagene ble gitt med stokk på ryggen (Ordsp 10,13; 19,29; 26,3). Slik ble det gjort i Egypt, slik vi kan se det avbildet på minnesmerkene: Den skyldige ligger flat på bakken og blir holdt fast på hender og føtter mens han får slagene i dommerens påsyn.

Tallet førti skulle ikke overskrides, for flere stokkeslag ville sette helse og liv i fare og dessuten vanære mannen: «Din bror skal ikke bli æreløs i dine øyne.» Hadde han fortjent hardere straff, skulle han rettes. Tallet førti ble trolig valgt på grunn av sin symbolske betydning som det fulle målet for dommen, en betydning det har fått fra 1 Mos 7,12 og videre.

Rabbinerne satte tallet til førti slag på ett nær (se 2 Kor 11,24). De var redde for å bryte lovens bokstav om de skulle telle feil, men hadde ingen samvittighetsnag ved å bruke en pisk av flettede reimer i stedet for en stokk.

V. 4. Oksen som tresker

> «[4]Du skal ikke binde munnen til på en okse som tresker.»

Budet om ikke å binde munnen til på oksen som tresker, er nok et slags ordtak. Selv i sammenhengen her skal det ikke bare forstås bokstavelig om en

treskeokse, men i den videre meningen apostelen Paulus bruker det i (1 Kor 9,9; 1 Tim 5,18): Arbeideren skal ikke snytes for lønnen sin.

I Østen tresker en fremdeles på den måten som forutsettes her: Oksene spennes sammen og drives fram og tilbake over kornet som er strødd ut på treskeplassen, så de tråkker kornene løs med hovene. På samme måte har også skikken holdt seg med å la dyrene gå uten munnkurv, selv om de kristne der ikke følger Moses' forskrifter like strengt som muhammedanerne.

V. 5–10. Svogerekteskapet

> «[5]Når brødre bor sammen, og en av dem dør og ikke har noen sønn, da skal den avdødes hustru ikke gifte seg med en fremmed mann utenfor ætten. Hennes manns bror skal gå inn til henne og ta henne til hustru, og slik ta henne til ekte i sin brors sted. [6]Den første sønnen hun får, skal kalles sønn av den avdøde bror, for at den avdødes navn ikke skal utslettes av Israel. [7]Men dersom mannen ikke har lyst til å gifte seg med sin brors hustru, da skal hun gå opp til porten, til de eldste, og si: Min manns bror nekter å oppreise sin bror et navn i Israel. Han vil ikke ta meg til ekte i sin brors sted. [8]Og de eldste i hans by skal kalle ham for seg og tale med ham. Holder han da fast på sitt og sier: Jeg har ikke lyst til å gifte meg med henne! [9]– da skal hans brors hustru tre fram til ham for de eldstes øyne og dra skoen av hans fot og spytte ham i ansiktet, og hun skal ta til orde og si: Slik skal en gjøre med den mannen som ikke vil bygge opp igjen sin brors hus. [10]Hans ætt skal siden i Israel bli kalt den barbentes hus.»

Bodde brødre sammen og en av dem døde barnløs, skulle enken ikke gifte seg bort fra familien med en fremmed mann som ikke var av slekten. Svogeren hennes skulle gå inn til henne, ta henne til hustru og gjøre svogerplikten mot henne. Den besto i at han giftet seg med sin avdøde brors enke og fikk barn med henne.

Den førstefødte skulle «stå på den avdøde brorens navn», det vil si regnes til den dødes familie og være arving til eiendommen hans, så navnet til den som var død barnløs, ikke skulle bli utslettet av Israel.

Uttrykket «ikke har noen sønn» har Septuaginta, Vulgata, Josefus og rabbinerne riktig forstått som «barnløs» (se Matt 22,25). Hadde den døde en datter, skulle huset og navnet hans etter 4 Mos 27,4 ff. føres videre gjennom henne. Plikten gjaldt bare når brødrene bodde sammen, det vil si på samme sted, men ikke nødvendigvis i samme hus eller med felles husholdning (se 1 Mos 13,6; 36,7).

Svogerekteskapet finnes hos flere folk, og hos israelittene var det en gammel, nedarvet skikk (se 1 Mos 38,8 ff.). Det hadde sin naturlige rot i en lengsel som bor i mennesket, skapt som det er for udødelighet. Denne lengselen hang sammen med troen på et evig liv, som ennå ikke var fullt utfoldet: Mennesket ville sikre seg selv et fortsatt liv og sitt navn et evig minne ved at familien ble ført videre i sønnen som trådte i hans sted.

Guds åpenbaring kvalte ikke denne lengselen i Israel. Den ble heller styrket, fordi løftene til patriarkene var knyttet til at deres ætt og navn ble bevart og ført videre. Løftet til Abraham om hans ætt måtte gjøre det å få barn til en gjerning Gud ønsket og hadde behag i. Det måtte også gi den nedarvede skikken med plikttekteskap en ny betydning: Ved å bevare navnet og ætten sikret de seg og sin familie del i løftets velsignelse.

Derfor godkjente Moses skikken som fullt ut rettmessig, men han søkte å holde den innenfor slike grenser at den ikke kom i veien for den helliggjørelsen av ekteskapet som loven siktet mot. Han tok bort tvangen som til da hadde ligget i den.

Nektet den gjenlevende broren å gifte seg med svigerinnen, skulle hun etter v. 7 ff. legge saken fram i porten for byens eldste (se 21,19), det vil si for øvrigheten. Holdt han da fast ved å nekte, skulle hun dra skoen av foten hans og spytte ham i ansiktet med ordene: «Slik skal en gjøre med den mannen som ikke vil bygge opp igjen sin brors hus.»

Å ta av seg skoen var en gammel skikk i Israel. Etter Rut 4,7 ble den brukt ved innløsning og bytte for å stadfeste en handel. Den kom av at den som tok jord i eie, gjorde det ved å trå på jorden og hevde sin eiendomsrett ved å stå på den med skoene på. Slik ble det å ta av seg skoen og gi den til en annen et tegn på at en ga fra seg sin stilling og eiendom. Det samme tegnet fantes hos inderne og de gamle germanerne.

Men i et tilfelle som dette var skikken vanærende, for det var enken han nektet å gifte seg med, som offentlig dro skoen av svogerens fot. Slik ble han fratatt den stillingen han skulle ha hatt overfor henne og sin døde bror, eller overfor farshuset.

Vanæren ble enda større ved at svigerinnen spyttet ham i ansiktet. Det er det ordene betyr (se 4 Mos 12,14), og ikke bare at hun spyttet på jorden foran ham, slik Talmud og andre tolker det for å gjøre vanæren mindre. «Bygge opp sin brors hus» vil si å grunnlegge en familie og en ætt for ham (se 1 Mos 16,2).

I tillegg skulle den uvillige svogeren få et øgenavn i Israel: «den barbentes hus», det vil si «den stakkars fyren». Hebreerne gikk nemlig bare barbent når de var i en ynkelig stilling (se Jes 20,2–3; Mika 1,8; 2 Sam 15,30). Tok svogeren denne vanæren på seg og sitt hus, var han løst fra svogerplikten.

Ved disse bestemmelsene ble svogerekteskapet anerkjent som en kjærlighetsplikt mot den avdøde broren, men ikke gjort til et bud der den som unnlot å oppfylle det, pådro seg skyld og straff. Innenfor disse grensene kunne det stå side om side med forbudet mot å gifte seg med sin brors hustru (3 Mos 18,16).

Hadde den døde broren sønn eller barn, var et slikt ekteskap forbudt, for det ville krenke forholdet mellom brødrene. Var han barnløs, var det påbudt som en kjærlighetsplikt for å bygge opp brorens hus og bevare hans ætt og navn. Forbudet holdt brorens hus urørt, budet skulle gi det varig bestand. Begge veier ble den døde broren æret, og den broderlige kjærligheten ble holdt fast som det sedelige grunnlaget for huset hans.

V. 11–12. Kvinnen som griper inn i slagsmålet

> «[11]Når to menn slåss, og den enes hustru kommer til og vil hjelpe sin mann mot den som slår ham, og hun rekker hånden fram og griper ham i kjønnsdelene, [12]da skal du hogge hånden av henne. Du skal ikke spare henne.»

Enken fikk her stor selvstendighet overfor svogeren. For at det ikke skulle tolkes som en falsk frihet for kvinnekjønnet, som Baumgarten sier, følger straks loven om kvinnen som kommer sin mann til hjelp i et slagsmål ved å gripe den som slår ham, i kjønnsdelene. Hennes hånd skulle hogges av.

V. 13–16. Rett vekt og rett mål

«[13]Du skal ikke ha to slags vektsteiner i pungen din, en stor og en liten. [14]Du skal ikke ha to slags efa i huset ditt, en stor og en liten. [15]Hele og rette vektsteiner, hel og rett efa skal du ha. Da skal du leve lenge i det landet Herren din Gud gir deg. [16]For hver den som gjør slikt, hver den som gjør urett, er avskyelig for Herren din Gud.»

Her innskjerpes på ny plikten til ærlighet i handel og vandel, som i 3 Mos 19,35–36. «To slags vektsteiner», egentlig «stein og stein» (se Sal 12,3, «tvesinnet hjerte», egentlig «hjerte og hjerte»), er store steiner til å kjøpe med og små til å selge med. Om løftet i v. 15, se 4,26 og 5,16, og om v. 16, se 22,5 og 18,12. Med sluttordene «hver den som gjør urett» sammenfatter Moses alle overtredelser av loven.

V. 17–19. Minnet om Amalek

«[17]Husk hva Amalek gjorde mot deg på veien, da dere dro ut av Egypt, [18]hvordan han kom mot deg på veien mens du var trett og sliten, og slo alle de utmattede i baktroppen som var blitt liggende etter. Han fryktet ikke Gud. [19]Og når Herren din Gud gir deg ro for alle dine fiender rundt om i det landet Herren din Gud gir deg til arv og eie, da skal du utslette minnet om Amalek over hele jorden. Glem ikke det!»

Kjærligheten skulle være rettesnoren for hvordan Israel handlet mot sin neste, ja, også mot fremmede og fiender. Men denne kjærligheten måtte ikke bli til svakhet eller overbærenhet med åpen ugudelighet. For å innprente folket denne sannheten avslutter Moses talen om loven med å minne dem om det lumske fiendskapet Amalek hadde vist dem på veien fra Egypt, og med budet om å utrydde amalekittene (se 2 Mos 17,9–16).

Dette hedenske folket hadde gått mot Israel på veien, i Refidim ved Horeb, og angrepet baktroppen – «alle de utmattede» bak hovedflokken, mens folket var trett og sliten, «og han fryktet ikke Gud».

Verbet som brukes, betyr egentlig å angripe halen, det vil si å falle over baktroppen på en hær eller et folk på vandring (se Jos 10,19). Derfor skulle Israel, når Herren hadde gitt det ro i arvelandet, utslette minnet om Amalek under himmelen (om hvordan budet ble fullbyrdet, se 1 Sam 15). «Glem ikke det!» gir ettertrykk til «Husk» i v. 17.

Kapittel 26. Førstegrøden og tienden

Til utleggingen av Israels bud og rettigheter føyer Moses til slutt en forskrift om de gavene som hang nærmest sammen med samfunnslivet og hjemmet: førstegrøden og den andre tienden. Slik skulle folkets forhold til Herren sin Gud få den rette innvielsen.

V. 1–11. Kurven med førstegrøden

> «[1]Når du kommer inn i det landet Herren din Gud gir deg til arv, og du tar det i eie og bor der, [2]da skal du ta førstegrøden av all jordens frukt som du høster i det landet Herren din Gud gir deg. Du skal legge det i en kurv og gå til det stedet Herren din Gud utvelger for å la sitt navn bo der. [3]Du skal gå til den som er prest på den tiden, og si til ham: Jeg vitner i dag for Herren din Gud at jeg er kommet inn i det landet Herren med ed har lovt våre fedre å gi oss. [4]Og presten skal ta kurven av din hånd og sette den ned foran Herrens, din Guds alter.»

Av det første av jordens frukt, som de høstet i det landet de hadde fått av Herren, skulle israelittene ta en del og bære den i en kurv til helligdommen. Der skulle de gi den til presten med ordene: «Jeg vitner i dag for Herren din Gud at jeg er kommet inn i det landet Herren med ed har lovt våre fedre å gi oss.» Så skulle presten sette kurven ned foran Herrens alter.

Av ordene «av det første» kan en ikke slutte at bare en del av førstegrøden skulle leveres ved helligdommen, like lite som en kan slutte det av 2 Mos 23,19. Det betyr bare at det ikke var nødvendig å legge all førstegrøden i en kurv og sette den foran alteret for det formålet som beskrives her. Ordet for «kurv» (også v. 4 og 28,5.17) er en flettet kurv. «Presten» er ikke ypperstepresten, men den presten som gjorde tjeneste ved alteret og tok imot offergavene.

Ordene «Jeg vitner i dag for Herren din Gud» viser til den bekjennelsen offergaven selv var. Frukten var det synlige beviset på at de eide landet, og når de bar fram det første av den, bekjente de i handling at de skyldte Herren landet.

Denne bekjennelsen skulle den som bar fram gaven, også legge i en takkebønn etter at presten hadde tatt imot kurven. Der skulle han bekjenne at han og folket hans skyldte Guds nåde sin tilværelse og sin velferd – den nåden som viste seg da Israel ble underfullt forløst fra trelldommen i Egypt og ført inn i Kanaan.

V. 5–11. Takkebønnen

«[5]Da skal du ta til orde og si for Herrens, din Guds åsyn: Min far var en omvankende arameer. Han dro ned til Egypt og bodde der som fremmed med en liten flokk. Der ble han til et stort, sterkt og tallrikt folk. [6]Men egypterne for ille med oss og plaget oss og la hardt trellearbeid på oss. [7]Da ropte vi til Herren, våre fedres Gud. Og Herren hørte vår røst og så vår nød, vårt strev og vår trengsel. [8]Og Herren førte oss ut av Egypt med sterk hånd og med utrakt arm og med store, forferdelige gjerninger og med tegn og under. [9]Han førte oss til dette stedet og ga oss dette landet, et land som flyter med melk og honning. [10]Her kommer jeg nå med førstegrøden av landets frukter som du, Herre, har gitt meg. – Så skal du legge det ned for Herrens, din Guds åsyn og tilbe for Herrens, din Guds åsyn. [11]Og du skal glede deg over alt det gode Herren din Gud har gitt deg og ditt hus, du og levitten og den fremmede som bor i ditt land.»

(Keil v. 5: «En arameer som holdt på å gå til grunne, var min far.»)

Bønnen begynner med ordene *arami oved avi* (אֲרַמִּי אֹבֵד אָבִי), «en arameer som holdt på å gå til grunne, var min far». Det betyr ikke at arameeren Laban ville ødelegge Jakob, min far, slik de arameiske og arabiske oversettelsene, Luther og andre har forstått det. Ordet betyr ikke bare å flakke om, men å gå til grunne eller være i fare for det (se Job 29,13; Ordsp 31,6).

Det er Jakob det tales om, for det var han som dro ned til Egypt med en liten flokk. Han nevnes som folkets stamfar fordi folket nedstammet direkte fra sønnene hans og hadde fått navnet Israel etter ham. Han kalles arameer, ikke bare fordi han bodde lenge i Aram (1 Mos 29–31), men også fordi han fikk hustruer og barn der (se Hos 12,13), og fordi patriarkenes slekt alt hadde fulgt med Abraham fra Kaldea til Mesopotamia, det vil si Aram (1 Mos 11,31).

«Med en liten flokk», egentlig «i få menn»: Jakob sier selv i 1 Mos 34,30 at han har «få folk». Om de sytti sjelene som dro ned til Egypt, se 1 Mos 46,27; om hvordan de ble til et stort og sterkt folk der, 2 Mos 1,7.9; og om undertrykkelsen, 2 Mos 1,11–22 og 2,23. Utferden fra Egypt med store tegn (v. 8) beskrives som i 4,34.

«Så skal du legge det ned for Herrens åsyn» (v. 10) står ikke i strid med v. 4, slik noen mener, som om den som bar fram gaven, hadde holdt kurven i hånden under bønnen. Det er bare en merknad som avslutter forskriftene. Gleden over alt det gode Herren hadde gitt (v. 11), viser til offermåltidet som fulgte etter tilbedelsen, som i 12,12. Førstegrøden ble utvilsomt båret fram når de valfartet til helligdommen ved de tre årlige høytidene (kap. 16).

V. 12–19. Bønnen ved tienden i det tredje året

«[12]Når du i det tredje året, tiendeåret, er blitt ferdig med å utrede hele tienden av avlingen din, når du har gitt levitten, den fremmede, den farløse og enken, så de kan ete seg mett hos deg i dine byer, [13]da skal du si for Herrens, din Guds åsyn: Nå har jeg båret det hellige ut av huset og gitt det til levitten og til den fremmede, til den farløse og til enken, nøyaktig etter det bud som du har gitt meg. Jeg har ikke overtrådt noen av dine bud og ikke glemt noe. [14]Jeg har ikke ett noe av tienden mens jeg hadde sorg, og ikke båret bort noe av den mens jeg var uren, og jeg har ikke gitt noe av den til de døde. Jeg har vært lydig mot Herrens, min Guds røst. Jeg har i ett og alt gjort slik som du har befalt meg.

> [15]Se ned fra din hellige bolig, fra himmelen! Og velsign ditt folk Israel og det landet du har gitt oss, slik som du med ed har lovt våre fedre, et land som flyter med melk og honning!»

Som framberingen av førstegrøden skulle også tienden helliges ved bønn for Herren. Riktignok blir det her bare påbudt en bønn etter den andre tienden i det tredje året. Men det er fordi denne tienden ble brukt rundt om i hele landet til festmåltider for de fattige og nødlidende (14,28). Da fulgte det ikke av seg selv ut fra forskriften om førstegrøden at det skulle bes for Herren, slik det gjorde med den tienden som det ble holdt offermåltider av ved helligdommen (14,22 ff.).

«Si for Herrens åsyn» betyr ikke å be i helligdommen ved tabernaklet. Som i 1 Mos 27,7 er det bare bønn for den allestedsnærværende Gud, som troner i himmelen (v. 15) og velsigner sitt folk ovenfra, fra sin hellige bolig. Erklæringen om at han hadde holdt Guds bud, gjelder først og fremst forskriftene om tienden. Et slikt regnskap springer ut av bevisstheten om hvor lett et menneske overtrer Guds bud, og det har ingenting felles med den fariseiske selvrettferdighetens blindhet.

«Nå har jeg båret det hellige ut av huset»: Det hellige er det som er helliget til Gud, det som tilhører Herren og hans tjenere (som i 3 Mos 21,22). Verbet betyr ikke bare å fjerne, men å rydde helt ut. Det som var helliget til Gud, ble sett på som en gjeld som skulle ryddes ut av huset.

«Jeg har ikke ett noe av tienden mens jeg hadde sorg.» Ordet betyr egentlig nød og trengsel, men her etter alt å dømme sorg, og ut fra det som følger, sorg over en død. Det er det samme som å være i sorg og dermed lovmessig uren. «Sorg» svarer altså til «uren» i neste ledd, bortsett fra at «uren» omfatter all lovmessig urenhet.

«Og ikke båret bort noe av den mens jeg var uren»: Han hadde ikke bare unnlatt å ete av den, men heller ikke båret noe av den ut av huset mens han var uren, for da var det forbudt å røre de hellige gavene (3 Mos 22,3).

«Og jeg har ikke gitt noe av den til de døde.» Dette viser trolig til skikken med å sende matvarer til et sørgehus, så de sørgende kunne holde måltid (2 Sam 3,35; Jer 16,7; Hos 9,4; Tob 4,17). Et sørgehus og de som bodde der, ble regnet som urene, og derfor kunne ingenting av det som var helliget, bringes dit. Det er ingen god grunn til å tenke på avgudsdyrkelse eller på noen overtro knyttet til sorgbrødet. Om v. 15, se Jes 63,15.

V. 16–19. Herrens folk og Herrens eiendom

> «[16]På denne dagen byr Herren din Gud deg å holde disse lover og bud. Du skal akte vel på at du holder dem av hele ditt hjerte og av hele din sjel. [17]I dag har du sagt at Herren skal være din Gud, og at du vil vandre på hans veier og holde hans lover og hans bud og hans forskrifter og lyde hans røst. [18]Og Herren har i dag lovt deg at du skal være hans eiendomsfolk, slik som han har sagt til deg, for at du skal holde alle hans bud. [19]Han vil sette deg høyt over alle folk han har skapt, til pris og til ry og til pryd. Du skal være et hellig folk for Herren din Gud, slik som han har sagt.»

(Keil v. 17–18: «Herren har du i dag latt si at han vil være din Gud … og Herren har i dag latt deg få høre at du skal være hans eiendomsfolk.»)

Til slutt i talen samler Moses alt i den alvorlige formaningen at Israel skulle gi Herren sin Gud anledning til å oppfylle løftet om å herliggjøre sitt folk, ved at de holdt hans bud av hele sitt hjerte og hele sin sjel.

Denne dagen hadde Herren befalt Israel å holde disse lovene og rettene av hele hjertet og hele sjelen (se 6,5; 10,12 ff.). Det lå to viktige ting i dette. Når israelittene tok imot lovene som ble lagt fram for dem, erklærte de i handling at folket tok imot Herren som sin Gud og ville vandre på hans vei (v. 17). Og når Herren ga loven, stadfestet han i handling sitt løfte om at Israel skulle være hans eiendomsfolk, som han ville herliggjøre over alle folk (v. 18–19).

«Herren har du i dag latt si at han vil være din Gud», det vil si: Du har gitt ham anledning til å si til deg at han vil være din Gud og vise seg som din Gud. «Og at du vil vandre på hans veier og holde hans lover»: Når folket tok imot Herren som sin Gud, lå det i seg selv at det var villig til å vandre på hans veier.

Verbformen (*he'emir*, הֶאֱמִיר) står bare her og betyr «la noen si» eller «gi noen anledning til å si», ikke «opphøye», som noen har foreslått.

Samtidig hadde Herren latt folket få høre at det var hans dyrebare eiendomsfolk, slik han hadde sagt i 2 Mos 19,5–6. Holdt det alle hans bud, ville han sette det høyest over alle folk han hadde skapt, «til pris og til ry og til pryd». Det betyr at Israel skulle bli til pris, berømmelse og herliggjørelse for Gud, Israels Herre og Skaper, blant alle folk (se Jer 33,9; 13,11; 3,19–20).

Og det skulle være «et hellig folk for Herren din Gud», slik han alt hadde sagt i 2 Mos 19,6. Israels helliggjørelse var målet med at Gud hadde utvalgt det, og den skulle fullendes i den herligheten Guds folk skulle bli opphøyet til (se utleggingen av 2 Mos 19,5–6).

Kapittel 27. Loven på Ebal-fjellet

Moses' tredje tale: Pakten fornyes (kap. 27–30)

Overskriften i 29,1 kaller den siste talen i denne delen (kap. 29–30) for «pakten» Herren sluttet med Israel i Moabs land, og innledningen i 29,10 ff. sier det samme. Det vil si at pakten fra Horeb nå fornyes.

Først får folket befaling om at loven skal reises høytidelig opp i Kanaans land når de er kommet over Jordan (kap. 27). Deretter folder Moses ut velsignelsene og forbannelsene som skulle komme over folket alt etter hvordan det stilte seg til loven (kap. 28). Til sist stiller han hele folket fram for Herrens ansikt med en høytidelig tale. Med mektige og skremmende ord legger han enda en gang velsignelsen og forbannelsen fram for dem og formaner dem til å velge velsignelsen og livet (kap. 29–30).

V. 1–14. Hold alle budene

> «[1]Moses og de eldste i Israel bød folket og sa: Ta vare på alle de bud jeg gir dere i dag!»

Befalingen om å holde hele loven innleder forskriftene som følger, og viser straks hva steinene med loven skulle tjene til i Kanaan. De skulle stå der som et offentlig vitnesbyrd om at israelittene som gikk inn i landet, hadde sin rettesnor og sin livskilde i loven.

Moses gir befalingen sammen med de eldste, for det var de som skulle sørge for at den ble satt ut i livet etter hans død. I v. 9 nevnes derimot prestene sammen med Moses, for det var særlig deres oppgave å våke over at Guds bud ble oppfylt.

V. 2–3. Steinene med loven

> «[2]Og når dere kommer over Jordan til det landet Herren din Gud gir deg, skal du reise opp noen store steiner og stryke dem med kalk. [3]Og når du er kommet over, skal du skrive alle ordene i denne loven på dem, så du kan få komme inn i det landet Herren din Gud gir deg. Det er et land som flyter med melk og honning, slik som Herren, dine fedres Gud, har lovt deg.»

V. 2–3 gir de alminnelige forskriftene, v. 4–8 enkelthetene. Tidsangivelsen «når dere kommer over Jordan» – på hebraisk egentlig «på den dagen» – må ikke presses. «Dagen» står i videre forstand om den tiden da Israel var kommet inn i landet og hadde tatt det i eie.

Steinene skulle strykes med kalk eller gips – hvilket av dem ordet betyr, kan ikke avgjøres – og alle lovens ord skulle skrives på dem. Skriften skulle altså ikke hogges inn i steinene og så dekkes med kalk. Den skulle skrives på den kalkede flaten, slik skikken var i Egypt. Der strøk en først veggene i bygninger og også minnesteiner med et lag kalk eller gips og malte så figurer og hieroglyfer på det.

Hensikten var ikke å overlevere loven uforandret til ettertiden på denne måten. Folket skulle offentlig bekjenne seg til loven, og det gjaldt først og fremst den slekten som tok landet i eie. Ettertiden fikk del i det bare ved at handlingen ble skrevet ned i Josvas bok og slik gikk videre til de kommende slektene.

På steinene skulle de skrive «alle ordene i denne loven». Det var åpenbart ikke bare velsignelsene og forbannelsene i v. 15–26, slik Josefus og andre mener. Heller ikke var det bare 5. Mosebok, for den inneholder ingen selvstendig «annen lov». Det var hele Moses' lov – ikke hele Mosebøkene med fortellinger og opplysninger om land og folk, men lovstoffet i dem: budene, forskriftene og rettene.

Om de skulle skrive alle de 613 budene som Mosebøkene inneholder etter jødisk regning, eller bare kjernen i dem uten de mange gjentakelsene, kan ikke avgjøres og betyr ikke noe for saken. Målet ble nådd om lovens vesentlige kjerne ble skrevet. Men det kan heller ikke utelukkes at alle budene ble skrevet, naturligvis uten begrunnelsene og formaningene, for teksten sier ikke hvor mange steiner det var, bare at de skulle være store, så det fikk plass mye på dem.

Å «komme inn i det landet» betyr her å eie landet varig. Herren hadde lovt Israel ikke bare å erobre Kanaan, men å beholde det erobrede landet som en varig arv. Men gleden over at løftet ble oppfylt, ville bare vare så lenge folket reiste opp sin Guds lov i landet og holdt den.

V. 4–8. Steinene og alteret på Ebal

> «[4]Så snart dere er kommet over Jordan, skal dere reise opp på Ebal-fjellet disse steinene som jeg i dag gir dere befaling om. Og du skal stryke dem med kalk. [5]Der skal du bygge et alter for Herren din Gud, et alter av steiner. Du skal ikke bruke jern på dem. [6]Av hele steiner skal du bygge alteret for Herren din Gud, og på det skal du ofre brennoffer til Herren din Gud. [7]Du skal ofre fredsoffer og ete dem der og være glad for Herrens, din Guds åsyn. [8]På steinene skal du skrive alle ordene i denne loven, klart og tydelig.»

Når befalingen nå utdypes, fastsetter Moses først stedet der steinene skulle reises: Ebal-fjellet (se 11,29). Den samaritanske utgaven av Mosebøkene har Garisim her, men det er en vilkårlig endring av teksten. Ordene «du skal stryke dem med kalk» gjentar det som allerede er sagt, slik hebreerne skrev historie i de eldste tider.

Så kommer en ny forskrift i v. 5–7: På Ebal skulle det bygges et alter, og der skulle de ofre brennoffer og slaktoffer. Tanken om at alteret skulle bygges av steinene med loven, helt eller delvis, trenger ingen gjendrivelse, for den har ikke den minste støtte i teksten. Alteret skulle bygges av uhogde steiner, altså ikke av de kalkede steinene, slik loven i 2 Mos 20,25 krever.

Både steinene med loven og alteret skulle stå på Ebal, det fjellet der forbannelsen skulle lyses, og ikke på Garisim, der velsignelsen skulle lyses. Grunnen

er den samme som at bare forbannelsene gjengis i v. 15 ff., og ikke velsignelsene. Berleburger-bibelen sier det slik: Det skulle vise «hvordan loven og Det gamle testamentes ordning ville forkynne forbannelsen som hviler over hele menneskeslekten på grunn av synden, for å vekke lengsel etter Messias, som skulle ta bort forbannelsen og bringe den sanne velsignelsen i stedet».

Hvor fjern hentydningen til Messias enn er her, peker disse forskriftene utvilsomt på den sannheten at loven først og fremst fører forbannelse over mennesket fordi dets natur er syndig. Det sier Moses selv til folket i 31,16–17. Nettopp derfor skulle lovboken legges ved siden av paktens ark som et «vitne mot» Israel (31,26).

Alteret skulle bygges for at de kunne ofre, og slik skulle reisingen av lovsteinene bli innviet til en fornyelse av pakten. I brennofrene overga Israel seg til Herren med hele sitt liv og arbeid. I offermåltidet fikk folket del i velsignelsene av Guds nåde og smakte saligheten ved å leve i fellesskap med sin Gud.

Ved å knytte offerhandlingen til reisingen av loven vitnet Israel i handling om at dets liv og velsignelse hvilte på at det holdt loven. Ofrene og offermåltidet har her den samme betydningen som da pakten ble sluttet ved Sinai (2 Mos 24,11).

I v. 8 blir det enda en gang befalt at loven skal skrives på steinene, og nå med tillegget «klart og tydelig». Skrivingen nevnes sist fordi den var det viktigste, ikke fordi den skulle skje etter offerhandlingen. Forskriftene er ordnet etter innhold, ikke i tidsfølge.

V. 9–10. Herrens folk

> «[9]Moses og de levittiske prestene talte til hele Israel og sa: Gi akt og hør, Israel! På denne dagen er du blitt Herrens, din Guds folk. [10]Så lyd da Herrens, din Guds røst, og hold hans bud og hans lover, som jeg gir deg i dag!»

Ordene i v. 9–10 kaller først og fremst israelittene til å lytte nøye til de videre befalingene. Men de viser også hva handlingen betydde. Når Israel fornyet pakten med Herren ved å reise opp loven høytidelig i Kanaan, ble det dermed Guds folk. Samtidig forpliktet det seg til å høre på Herrens røst og holde hans bud, slik det alt hadde gjort (se 26,17–18).

V. 11–14. Velsignelsen på Garisim og forbannelsen på Ebal

> «[11]Samme dag bød Moses folket og sa: [12]Når dere er kommet over Jordan, skal disse stå på fjellet Garisim og velsigne folket: Simeon og Levi og Juda og Issakar og Josef og Benjamin. [13]Og disse skal stå på fjellet Ebal og lyse forbannelsen: Ruben og Gad og Asjer og Sebulon og Dan og Naftali. [14]Levittene skal ta til orde og si med høy røst til hver mann i Israel:»

Samtidig som steinene med loven ble reist, skulle Israel føre lovens velsignelse og forbannelse over på landet, slik det allerede var befalt i 11,29. Her blir det forklart nærmere: Folket skulle selv uttale velsignelsen høytidelig på Garisim og forbannelsen på Ebal (om fjellene, se 11,29). Seks stammer skulle stille seg på toppen eller i skråningen av Garisim, og seks på Ebal.

Velsignelsen skulle lyses av Simeon, Levi, Juda, Issakar, Josef og Benjamin, sønnene til Jakobs to hustruer. Forbannelsen skulle lyses av Ruben sammen

med Gad og Asjer, sønnene til Leas trellkvinne Silpa, og av Sebulon sammen med Dan og Naftali, sønnene til Rakels trellkvinne Bilha.

Det var naturlig at stammene som kom fra Jakobs egentlige hustruer, fikk velsignelsen. Hustruenes sønner sto høyere enn trellkvinnenes, slik velsignelsen står over forbannelsen. Men for at det skulle bli seks på hver side, måtte to av de åtte sønnene til hustruene stå sammen med dem som lyste forbannelsen. Valget falt på Ruben, som hadde mistet førstefødselsretten ved sin blodskam (1 Mos 49,4), og på Sebulon, Leas yngste sønn.

«Levittene» skulle «ta til orde» med høy røst: De skulle uttale de enkelte velsignelsene og forbannelsene og vende seg mot de stammene som ordene gjaldt. Og alle Israels menn skulle svare «Amen» og slik ta velsignelsen og forbannelsen på seg. Slik svarte også kvinnen «Amen» på eden presten la på henne i 4 Mos 5,22, og slik gjorde enhver som avla ed: Ved å svare «Amen» tok han eden på seg.

«Levittene» er ikke alle i Levis stamme. Det er de levittiske prestene, lovens voktere og lærere, som også bar paktens ark (Jos 8,33). Josvas bok forteller hvordan Moses' befaling ble utført. Der ser vi at de levittiske prestene sto med paktens ark midt mellom de to fjellene, og at folket stilte seg på begge sider like overfor arken, seks stammer på Garisim og seks på Ebal. Prestene som sto ved arken, uttalte de enkelte velsignelsene og forbannelsene, og de seks stammene svarte «Amen».

Uttrykket «hver mann i Israel» viser tydelig at folket ved denne handlingen ikke var representert ved sine eldste eller overhoder. Alle voksne menn over tjue år var til stede, og det stemmer fullt ut med Jos 8,33 når det blir rett forstått.

V. 15–26. De tolv forbannelsene

> «[15]Forbannet være den mann som lager et utskåret eller et støpt bilde, en vemmelse for Herren, et verk av en kunstners hender, og stiller det opp i hemmelighet! Og alt folket skal svare og si: Amen. [16]Forbannet være den som forakter sin far eller sin mor! Og alt folket skal si: Amen. [17]Forbannet være den som flytter merkesteinene mellom seg og sin neste! Og alt folket skal si: Amen. [18]Forbannet være den som får en blind til å fare vill på veien! Og alt folket skal si: Amen. [19]Forbannet være den som bøyer retten for en fremmed, en farløs og en enke! Og alt folket skal si: Amen. [20]Forbannet være den som ligger med sin fars hustru, for han har vanæret sin fars leie! Og alt folket skal si: Amen. [21]Forbannet være den som har kjønnsomgang med noe dyr! Og alt folket skal si: Amen. [22]Forbannet være den som ligger hos sin søster, sin fars eller sin mors datter! Og alt folket skal si: Amen. [23]Forbannet være den som ligger hos sin hustrus mor! Og alt folket skal si: Amen. [24]Forbannet være den som slår sin neste i hjel i hemmelighet! Og alt folket skal si: Amen. [25]Forbannet være den som tar imot bestikkelse for å slå noen i hjel og utøser uskyldig blod! Og alt folket skal si: Amen. [26]Forbannet være den som ikke holder ordene i denne loven og ikke gjør etter dem! Og alt folket skal si: Amen.»

Det er tolv forbannelser, like mange som Israels stammer. Den første rammer den som lager utskårne eller støpte bilder av Herren og stiller dem opp i hemmelighet, altså den som i det skjulte bryter budet om ikke å lage gudebilder

(2 Mos 20,4). Den andre gjelder den som forakter far og mor og ikke ærer dem (2 Mos 21,17), den tredje den som flytter merkesteinene (5 Mos 19,14), og den fjerde den som fører en blind på villspor (3 Mos 19,14).

Den femte rammer den som bøyer retten for farløse og enker (5 Mos 24,17), den sjette den som ligger med sin fars hustru (5 Mos 22,30; 3 Mos 18,8), den sjuende den som har omgang med dyr (3 Mos 18,23), og den åttende og niende blodskam med søster og svigermor (3 Mos 18,9.17).

Den tiende gjelder snikmord (2 Mos 20,13; 4 Mos 35,16 ff.), den ellevte drap ved rettergang, når en tar imot bestikkelse for å ta et uskyldig liv (2 Mos 23,7–8). Den tolvte rammer den som ikke «holder» lovens ord og gjør etter dem – den som ikke gjør loven til mønster og rettesnor for sitt liv og sin ferd.

Denne siste forbannelsen gjelder ethvert brudd på loven. Det viser tydelig at syndene som er nevnt før, bare er valgt ut som eksempler, og at de for det meste var slike som lett kunne skjules for dommerne. Samtidig viser dette siste ordet, som sammenfatter alle de andre, «at lovens embete fremfor alt var å forkynne fordømmelse. Hver bevisst overtredelse fører synderen inn under Guds forbannelse, og fra den kan ingen frelse oss uten han som er blitt en forbannelse for oss» (O. von Gerlach; se Gal 3,10.13).

Hvorfor velsignelsene ikke er tatt med, er forklart ved v. 4. Forbannelsene over de enkelte lovbruddene nevner bare noen særlig grove synder som eksempler. Derfor ville det være lett å finne tilsvarende velsignelser i lovens innhold, for eksempel: «Velsignet være den som trofast følger Herren sin Gud og elsker ham av hjertet, den som ærer sin far og sin mor» osv. Til sist kunne alle lovens velsignelser sammenfattes i ordene: «Velsignet være den som holder ordene i denne loven og gjør etter dem.»

Kapittel 28. Velsignelse og forbannelse

Velsignelsen som Israel skulle lyse på Garisim, og forbannelsen det skulle lyse på Ebal, ville Moses prege så sterkt som mulig inn i hjertet på hele folket. Derfor folder han nå ut i en lengre tale velsignelsen over den som er tro mot loven, og forbannelsen over den som bryter den. Han tar på ny opp lovens løfter og trusler fra 2 Mos 23,20–33 og 3 Mos 26, sammenfatter dem og utdyper dem enda mer.

V. 1–26. Velsignelsen

> «[1]Dersom du nå hører på Herrens, din Guds røst, så du akter vel på å holde alle hans bud, som jeg gir deg i dag, da skal Herren din Gud heve deg høyt over alle folkene på jorden. [2]Og alle disse velsignelsene skal komme over deg og nå deg, så sant du hører på Herrens, din Guds røst: [3]Velsignet være du i byen, og velsignet være du på marken! [4]Velsignet være ditt livs frukt og frukten av din jord og frukten av ditt fe, det som fødes av ditt storfe, og det som fødes av ditt småfe! [5]Velsignet være din kurv og ditt deigtrau! [6]Velsignet være du i din inngang, og velsignet være du i din utgang!»

Hører Israel på Herren sin Guds røst, vil Herren gjøre det til det høyeste av alle folk på jorden. Med denne tanken sluttet talen om loven (26,19), og her blir den temaet og på en måte overskriften for skildringen av velsignelsen. Ved velsignelsen ville Herren – som v. 2 sier tydeligere – herliggjøre sitt folk framfor alle folkene på jorden.

Lydighet mot Herrens ord, at folket holdt hans bud, var den betingelsen som ikke kunne unnværes for å få velsignelsen. For å prege dette grundig inn i folket gjentar Moses betingelsen både i begynnelsen (v. 2), i midten (v. 9) og til slutt (v. 13–14), både positivt og negativt.

V. 2 viser hvordan Israel skulle bli opphøyd. «Alle disse velsignelsene» – de som nevnes enkeltvis etterpå – «skal komme over deg og nå deg.» Velsignelsene blir skildret som virkelige krefter som følger i folkets fotspor og når det igjen.

I v. 3–6 blir Guds rike velsignelse i alle livets forhold malt fram med ordet «velsignet» seks ganger. Israel skal være velsignet i byen og på marken, de to områdene der livet går for seg. Velsignet skal livets frukt være, og jordens og feets frukt, alt det folket frambringer (se 7,13–14). Velsignet skal kurven være, der frukten blir oppbevart (26,2), og deigtrauet, der det daglige brødet blir laget

(2 Mos 12,34). Og velsignet skal folket være i alt det tar seg fore – «i din inngang» og «i din utgang» (se 4 Mos 27,17).

V. 7–14. Velsignelsen i alle kår

> «[7]Herren skal la dine fiender som reiser seg mot deg, ligge under for deg. På én vei skal de dra ut mot deg, og på sju veier skal de flykte for deg. [8]Herren skal befale velsignelsen å være hos deg i dine lagerhus og følge deg i alt det du tar deg fore. Han skal velsigne deg i det landet Herren din Gud gir deg. [9]Herren skal gjøre deg til et hellig folk for seg, som han har lovt deg med ed, såfremt du tar vare på Herrens, din Guds bud og vandrer på hans veier. [10]Og alle folk på jorden skal se at du er kalt med Herrens navn, og de skal frykte deg. … [13]Herren skal gjøre deg til hode og ikke til hale. Du skal alltid være ovenpå og aldri ligge under, såfremt du hører på Herrens, din Guds bud, som jeg i dag byr deg å ta vare på og holde, [14]og såfremt du ikke viker av fra noen av de ordene jeg legger fram for dere i dag, verken til høyre eller til venstre, så du følger andre guder og dyrker dem.»

V. 7–14 skildrer hvordan velsignelsen skulle virke i alle de forhold og kår folket kunne komme i: overfor fiendene (v. 7), i handel og arbeid (v. 8) og overfor alle folkene på jorden (v. 9–10). I v. 7 og 8 står verbene i ønskeform: «Måtte Herren …» Det viser at Moses ikke bare forkynte velsignelsen for folket, men ønsket den for dem. Han visste nemlig at Israel ikke alltid og ikke fullkomment ville oppfylle betingelsen den var knyttet til.

Måtte Herren gi fiendene slagne i Israels hånd, så de drar ut mot det på én vei og flykter på sju veier, det vil si i vill spredning (se 3 Mos 26,7–8). Måtte Herren befale velsignelsen å være hos folket i lagerhusene og i alt det tar seg fore.

«Herren skal gjøre deg til et hellig folk for seg.» Herren hadde kalt Israel til et hellig folk da han sluttet pakten med det (2 Mos 19,5–6). Dette løftet kalles en ed fordi det bygde på løftene Gud hadde gitt fedrene med ed (1 Mos 22,16), og lå innesluttet i dem. Det løftet ville Herren oppfylle for sitt folk. Han ville la Israels hellighet og herlighet bli så tydelig at alle folk skulle se at Herrens navn var nevnt over Israel.

Herrens navn er åpenbaringen av hans herlige vesen. Det blir nevnt over Israel når Israel blir forvandlet inn i Guds herlighet (se Jes 63,19; Jer 14,9). Under den gamle pakt ble denne velsignelsen oppfylt for Israel bare i svake begynnelser. Den blir først fullt ut oppfylt når Israel blir gjenopprettet i framtiden, slik Rom 11,25 ff. sier.

I v. 11–12 vender Moses tilbake til den jordiske velsignelsen og folder den enda mer ut. Herren skulle gi overflod av alt godt i livets frukt, i feets frukt og i jordens frukt (se v. 4). Han skulle åpne sitt rike skattkammer, himmelen, og gi landet regn i rette tid (se 11,14; 3 Mos 26,4–5) og velsigne folkets arbeid med jorden, så Israel kunne låne ut til mange, slik det alt var lovt i 15,6.

Med slike velsignelser ville Herren gjøre Israel til «hode og ikke til hale». Bildet er hentet fra livet (se Jes 9,14), og meningen er klar. Det blir også sagt rett ut i neste setning: «Du skal alltid være ovenpå og aldri ligge under» – du skal stige mer og mer i velstand, makt og ære. Dermed vender talen tilbake til begyn-

nelsen, og løftet om velsignelse slutter med enda en ettertrykkelig gjentakelse av betingelsen som oppfyllelsen var knyttet til (v. 13–14; om v. 14, se 5,32; 11,28).

V. 15–19. Forbannelsen

> «[15]Men dersom du ikke hører på Herrens, din Guds røst, og ikke akter vel på å holde alle hans bud og hans lover, som jeg gir deg i dag, da skal alle disse forbannelsene komme over deg og nå deg: [16]Forbannet være du i byen, og forbannet være du på marken! [17]Forbannet være din kurv og ditt deigtrau! [18]Forbannet være ditt livs frukt og din jords frukt, det som fødes av ditt storfe, og det som fødes av ditt småfe! [19]Forbannet være du i din inngang, og forbannet være du i din utgang!»

Så kommer forbannelsen, om Israel ikke vil høre på sin Guds røst og holde hans bud. Først blir det sagt at alle forbannelsene som følger, skal komme over det ulydige folket (v. 15). Deretter blir forbannelsen forkynt i hele sin vidde, over alle livets forhold, med ordet «forbannet» seks ganger (v. 16–19), slik velsignelsen i v. 3–6. V. 16–19 svarer nøyaktig til v. 3–6, så forbannelsen står fram som motstykket til velsignelsen. Bare kurven og deigtrauet er nevnt før livets frukt.

Så skildres hvordan trusselen går i oppfyllelse ved plager og sykdommer, tørke og hungersnød, krig, ødeleggelse av landet og bortførelse av folket. Straffene blir stadig større og mer forferdelige. Likevel skal vi ikke forstå dette som en trinnvis skjerping av Guds dommer etter som Israels opprør tiltar, slik det er i 3 Mos 26,14 ff., selv om det er klart at de straffene det trues med, ikke skulle komme over folket på én gang.

V. 20–26. Pest, tørke og nederlag

> «[20]Herren skal sende forbannelse, forvirring og trussel mot deg i alt det du rekker din hånd ut til og tar deg fore, inntil du blir ødelagt og går i hast til grunne for dine onde gjerningers skyld, fordi du forlot meg. [21]Herren skal la pest henge fast ved deg til han har utryddet deg av det landet du kommer inn i og skal ta i eie. [22]Herren skal slå deg med tæring og feber, med betennelse og verk, med tørke og kornsot og rust, og de skal forfølge deg til du går til grunne. [23]Himmelen over ditt hode skal være som kobber, og jorden under deg som jern. [24]Herren skal la støv og sand være det regnet han gir ditt land. Det skal komme ned over deg fra himmelen til du blir ødelagt. [25]Herren skal la deg ligge under for dine fiender: På én vei skal du dra ut mot dem, og på sju veier skal du flykte for dem. Du skal bli mishandlet av alle jordens riker. [26]Dine døde kropper skal bli til føde for alle himmelens fugler og for jordens dyr, og ingen skal jage dem bort.»

(Keil: «… med tæring og feber, med betennelse og brennende hete og med sverd, med kornbrann og rust …»)

Det første bildet viser hvordan den forbannelsen det er truet med, bryter løs over det ulydige folket i alle sine former. Først helt alminnelig i v. 20: Herren skal sende forbannelse, forvirring og trussel over alt folket tar seg fore. De tre ordene betyr nesten det samme og er satt sammen for å forsterke tanken. «Forvirringen» er den skrekken Guds forbannelse fører med seg, den forvirringen Gud slår sine fiender med (se 7,23). «Trusselen» er Guds vredes truende ord.

Fra v. 21 kommer enkelthetene. Herren skal la pesten henge fast ved folket til han har utryddet det av landet, og slå det med sju sykdommer. Pesten nevnes først, som livets mest fryktelige fiende, og sju er tallet som setter Guds segl på ordene. «Betennelse og verk» betyr brennende febersykdommer. Hvordan de skiller seg fra «feber», kan ikke avgjøres.

Der NB har «tørke», holder Keil fast ved lesningen «sverd» – sverdet som redskap for død, satt for drap og død. Noen gamle oversettelser (Vulgata m.fl.) leser «tørke», men Septuaginta, Targum, den syriske oversettelsen og andre leser «sverd», og den lesningen kan godt forsvares i sammenhengen. Dessuten blir tørken først truet med i v. 23–24.

De to siste ordene gjelder sykdommer på kornet: den ene at aksene visner og svir av for østavinden (1 Mos 41,23), den andre at de grønne aksene blir gule for den varme vinden, så de ikke setter korn.

I tillegg skulle det komme forferdelig tørke uten en dråpe regn fra himmelen (se 3 Mos 26,19). I stedet for regn skulle det falle støv og sand. Når heten er svært stor, er luften i landet ofte full av støv og sand, og vinden blir til en brennende ørkenvind, så luften blir som gloheten ved åpningen av en ovn.

Så skulle folket lide nederlag i krig, det stikk motsatte av velsignelsen i v. 7. Israel skulle bli til noe som kastes hit og dit, «som en ball alle jordens riker leker med» (Schultz). Den samme trusselen blir gjentatt i Jer 15,4; 24,9; 29,18; 34,17 og 2 Krøn 29,8. De som ble drept av fienden, skulle bli til føde for rovfuglene og de ville dyrene. Det var den største vanære som kunne ramme de døde, og derfor ble det ofte truet med mot de ugudelige (Jer 7,33; 16,4; 1 Kong 14,11 osv.).

V. 27–46. Sykdom og plyndring

> «[27]Herren skal slå deg med Egypts byller, med svulster og med skabb og med utslett som ikke kan leges. [28]Herren skal slå deg med vanvidd og med blindhet og med forvirring av ditt sinn. [29]Du skal famle deg fram midt på dagen, som den blinde famler seg fram i mørket. Du skal ingen lykke ha på dine veier, og du skal bare bli undertrykt og utplyndret alle dager. Og det skal ikke være noen som frelser. … [32]Dine sønner og dine døtre skal overgis til et fremmed folk. Dine øyne skal se det og fortæres av lengsel etter dem hele dagen, og din hånd skal være maktesløs. [33]Frukten av din jord og av alt ditt arbeid skal fortæres av folk du ikke kjenner. Du skal bare bli undertrykt og mishandlet alle dager. [34]Du skal bli vanvittig av det synet som dine øyne må se.»

Det andre bildet skildrer videre hvordan Gud straffer både med sykdommer på legeme og sjel og med plyndring og undertrykkelse fra fiendene. I v. 27 trues det med fire uhelbredelige legemlige sykdommer.

«Egypts byller» (se 2 Mos 9,9) er den formen for spedalskhet som var særegen for Egypt, elefantsyken. Den skilte seg bare i grad, ikke i vesen, fra knutespedalskheten (v. 35; se Job 2,7). «Svulster» var etter rabbinerne en sykdom i endetarmen, den samme som filistrene ble slått med (1 Sam 5). De to siste er former for skabb og kløe, som det finnes flere slag av i Syria og Egypt.

Til dette skulle det komme tre sykdommer på sjelen: vanvidd, blindhet og forvirring av sinnet. «Blindhet» betyr først og fremst blindhet på legemet. Men fordi ordet står mellom vanvidd og forvirring av forstanden, sikter det her til

åndelig blindhet. Det samme viser v. 29: Israel skulle famle midt på lyse dagen som en blind i mørket og ikke ha lykke på sine veier – det skulle ikke finne den rette veien som førte til målet og til frelse, og ikke ha framgang i noe det tok seg fore (se Sal 37,7).

Når folket var slått på legeme og sjel slik, skulle det bare, det vil si helt og fullt, undertrykkes og plyndres alle dager. Med disse ordene begynner bildet av den andre ulykken: Fiendene skulle plyndre folket og landet (v. 30–33). Hustru, hus, vingård, okse, esel og småfe skulle fienden ta fra dem. Sønner og døtre skulle føres bort i fangenskap for øynene på folket, som skulle se det og tæres hen av sorg og lengsel etter barna. «Din hånd skal være maktesløs» – all kraft og hjelp skulle svikte (om uttrykket, se 1 Mos 31,29).

I v. 33–34 blir trusselen sammenfattet: Et fremmed folk skulle fortære markens grøde og alt folket hadde arbeidet for, og Israel skulle bare bli undertrykt og knust alle sine dager og bli vanvittig av det øynene måtte se.

V. 35–37. Utstøtt av pakten

> «[35]Herren skal slå deg på knær og lår med onde byller som ikke kan leges, fra fotsåle til isse. [36]Herren skal føre deg og din konge, som du setter over deg, bort til et folk som verken du eller dine fedre har kjent. Der skal du dyrke andre guder, stokk og stein. [37]Du skal bli til et skremsel, til et ordspråk og en spott blant alle de folkene Herren fører deg til.»

Det tredje bildet. Med ordene «Herren skal slå deg» tar Moses i v. 35 opp igjen trusselen fra v. 27. Han viser de ulykkene han alt har truet med, fra en ny side: som tegn på at Israel blir støtt ut av paktsfellesskapet med Herren.

Herren skulle slå folket med onde, uhelbredelige byller på knær og lår. Det er den såkalte leddspedalskheten, en form for knutespedalskhet. Men ordene «fra fotsåle til isse» viser at trusselen ikke kan begrenses til denne formen. Ved leddspedalskhet er de øvre delene av legemet ofte helt friske, og når de syke lemmene er falt av, får de syke til en viss grad helsen tilbake.

Moses nevner denne sykdommen fordi den gjør det helt umulig å stå og gå, og så skjerper han trusselen med ordene «fra fotsåle til isse». Spedalskheten stengte ute fra fellesskapet med Herren og tok fra folket preget av å være Guds folk.

Når folket mistet sitt åndelige preg, ville paktsfellesskapet bli oppløst. Det er tanken som binder v. 36 til v. 35 – ikke at det spedalske Israel måtte gå i fangenskap og der bli en vemmelse for hedningene. Herren skulle føre folket og kongen bort til et fremmed folk det ikke kjente, og sette dem i trelldom, så de måtte dyrke andre guder, stokk og stein (se 4,28). Israel skulle bli til et skremsel, et ordspråk og en spott blant alle folkene Gud drev det bort til (se 1 Kong 9,7; Jer 24,9).

V. 38–46. Forbannelsen over arbeidet

> «[38]Du skal føre mye såkorn ut på marken, men lite skal du samle inn, for gresshoppen skal ete det opp. [39]Vingårder skal du plante og dyrke, men vin skal du ikke drikke og ikke kunne lagre, for makk skal ete den opp. … [41]Sønner og døtre skal du få, men du skal ikke beholde dem, for de skal gå i fangenskap. … [43]Den fremmede som bor i ditt land, skal stige opp over deg, høyere og høyere,

men du skal synke dypere og dypere. [44]Han skal låne til deg, men du skal ikke kunne låne til ham. Han skal være hode, og du skal være hale. [45]Alle disse forbannelser skal komme over deg og forfølge deg og nå deg til du blir ødelagt, fordi du ikke hørte på Herrens, din Guds røst, og ikke tok vare på hans bud og hans lover, som han ga deg. [46]De skal være til et tegn og et under som skal henge ved deg og din ætt til evig tid.»

Også i sitt eget land skulle forbannelsen ramme alt arbeid og alt folket tok seg fore. Mye såkorn skulle gi lite høst, for gresshoppen skulle ete det opp. Vingården skulle plantes og stelles, men ikke gi vin å drikke, for makken – trolig vinsnutebillen – skulle ete opp vinstokken. Oliventrærne skulle stå over hele landet, men folket skulle ikke salve seg med olje, for trærne skulle bli rykket opp eller plyndret (v. 40). Etter Keil betyr ordet ikke at treet feller frukten.

Sønner og døtre skulle de få, men ikke beholde, for barna skulle føres bort i fangenskap. Alle trærne og all jordens frukt skulle gresshoppen ta i eie (v. 42). Det hebraiske ordet betyr egentlig «summeren», et billedlig navn på gresshoppesvermen.

Israel skulle bli helt utarmet og synke dypere og dypere, mens den fremmede midt iblant dem tvert imot skulle stige høyt over dem. Grunnen var ikke at han var uten jord og levde av andre midler, men at han og alt han eide, skulle bli spart for Guds forbannelse, slik israelittene ble spart for plagene som rammet egypterne (2 Mos 9,6–7.26). Det motsatte av v. 12–13 skulle skje.

I v. 46 vender talen tilbake til begynnelsen i v. 15 med en forferdelig trussel: Forbannelsene skal være et tegn og et under over folket og dets ætt til evig tid. Her gjør talen et opphold, om den ikke avslutter det hele. Forbannelsene skulle være et tegn og et under, noe som vekker forferdelse, fordi de var så store og forferdelige at de tydelig viste at Gud grep inn på en overnaturlig måte (se 29,23).

«Til evig tid» gjelder den slekten forbannelsen rammet. Den skulle være forkastet for alltid. Men det betyr ikke at hele folket skulle være forkastet for alltid, eller at det var umulig for en rest, en hellig sæd, å omvende seg og bli gjenopprettet (Jes 10,22; 6,13; Rom 9,27; 11,5).

V. 47–57. Fienden fra det fjerne

«[47]Fordi du ikke tjente Herren din Gud med glede og av hjertens lyst, enda du hadde overflod på alt, [48]så skal du tjene dine fiender, som Herren skal sende mot deg, i hunger og tørst og i nakenhet og i mangel på alt. Han skal legge et jernåk på din hals, til han har ødelagt deg. [49]Herren skal føre over deg et folk langt bortefra, fra jordens ende. Det er et folk som kommer flyvende lik en ørn, et folk med et språk du ikke forstår. [50]Det er et folk med hardt ansikt, som ikke akter den gamle og ikke har medynk med den unge. … [53]Da skal du ete ditt livs frukt, kjøttet av dine sønner og dine døtre, som Herren din Gud gir deg. Så stor er den trengsel og angst, som din fiende skal føre over deg.»

Det fjerde bildet. I det som er sagt hittil, er alle sider av folkets liv lagt under forbannelsen. Likevel driver kjærligheten til folket den trofaste Herrens tjener videre. Han vil bevare dem fra forbannelsen ved å holde Guds vredes forferdelige strenghet fram for dem. Derfor maler han enda mer inngående de grufulle ulykkene som skulle følge når Israel ble overgitt i hedningenes makt. Først

skildrer han i v. 47–57 de forferdelige lidelsene når fiendene erobret landet og festningene.

Israel hadde ikke tjent Herren sin Gud med glede og av hjertens lyst for alt det gode han hadde gitt det i overflod. Derfor skulle det tjene sine fiender i hunger og tørst, i nakenhet og mangel på alt, og bære et jernåk – det vil si utføre det hardeste trellearbeid og betale skatt – til det var ødelagt.

Herren skulle føre et barbarisk og hardhjertet folk mot Israel langt bortefra, et folk uten medynk. «Langt bortefra» blir forsterket med «fra jordens ende», for jo lenger borte fienden kommer fra, desto mer fryktelig står han fram. Han kommer flyvende derfra som en ørn som styrter seg over byttet og fører det bort i klørne.

Israel forstår ikke språket hans og kan derfor ikke mildne hans råskap eller komme til noen forståelse med ham. Det er et folk «med hardt ansikt», som ingenting gjør inntrykk på (se Jes 50,7). Det skildrer hvor frekt og skamløst det opptrer (Dan 8,23; se Ordsp 7,13; 21,29), og det skåner verken gamle eller unge.

Skildringen passer utvilsomt på kaldeerne, som blir skildret som ørner i flukt både i Hab 1,6–8, Jer 48,40; 49,22 og Esek 17,3.7, slik som her. Men den passer også på andre av Israels fiender, på de store verdensrikene: assyrerne, kaldeerne og romerne, som Herren reiste opp for å fullbyrde sin forbannelse over det opprørske folket. Derfor skildrer også Jesaja assyrerne slik, som et folk med et språk en ikke forstår (Jes 5,26; 28,11; 33,19), og han skildrer medernes grusomhet i Jes 13,17–18 med en tydelig hentydning til v. 50 her.

Denne fienden skulle fortære all frukt av fe og jord, alt folket hadde fått ved jordbruk og feavl, uten å levne det noe, til det var helt ødelagt (v. 51). Han skulle beleire det i alle byene til de høye og faste murene som de satte sin lit til, falt (v. 52). Han skulle sette Israel i slik nød at folket i trengselen under beleiringen ble drevet til å ete sitt livs frukt, kjøttet av sine egne barn (om oppfyllelsen, se ved 3 Mos 26,29).

Denne grufulle nøden blir skildret enda mer inngående i v. 54–57, der ordene fra v. 53, «så stor er den trengselen og angsten», blir gjentatt som et omkved med sin forferdelige klang i v. 55 og 57. Den mest forfinede og bortskjemte mannen skulle se med onde øyne, med misunnelse, på sin bror, på hustruen i sin favn og på de barna han hadde igjen (se 15,9). Han ville ikke gi noen av dem det minste av kjøttet av barna sine som han selv åt, for han hadde ikke noe annet igjen under beleiringen.

Den mest forfinede og bortskjemte kvinnen, som aldri hadde prøvd å sette foten på jorden – hun var alltid blitt båret i bærestol eller ridd på esel (se Dom 5,10) – skulle se med misunnelse på mannen i sin favn og på sønnen og datteren sin. Hun ville ikke unne dem etterbyrden eller de barna hun fødte under beleiringen, «for i mangel på alt skal hun ete dem i hemmelighet». Først ville hun prøve å stille sulten med etterbyrden, og når det ikke var mer igjen, med sine egne barn. Så forferdelig skulle hungersnøden bli!

V. 58–68. Spredt blant folkene

«[58]Dersom du ikke gir akt på å holde alle ordene i denne loven, de som står skrevet i denne boken – dersom du ikke frykter dette herlige og forferdelige navn: Herren din Gud, [59]da skal Herren sende uhørte plager over deg og uhørte plager over din ætt, store og vedholdende plager og onde og langvarige sykdommer. … [62]Bare en liten flokk skal bli igjen av dere – dere som var så tallrike som himmelens stjerner – fordi du ikke hørte på Herrens, din Guds røst. [63]Likesom Herren gledet seg over å gjøre vel mot dere og gjøre dere tallrike, slik skal Herren glede seg ved å forderve dere og ødelegge dere. Dere skal rykkes opp av det landet du kommer inn i og skal ta i eie. [64]Herren skal spre deg blant alle folkene fra jordens ene ende til den andre. Der skal du dyrke andre guder, som verken du eller dine fedre har kjent, stokk og stein. [65]Blant disse folkene skal du aldri ha ro. Der skal ingen hvile være for din fot. Herren skal der gi deg et bevende hjerte og uttærte øyne og en avmektig sjel. [66]Ditt liv skal henge i et hår. Du skal engstes natt og dag og aldri være sikker på ditt liv. [67]Om morgenen skal du si: Var det bare kveld! Og om kvelden skal du si: Var det bare morgen! – for den angsten du kjenner i ditt hjerte, og for det synet du ser med dine øyne. [68]Herren skal føre deg tilbake til Egypt på skip, den veien som jeg sa deg at du aldri mer skulle få se. Der skal dere bli budt ut til dine fiender som treller og trellkvinner, men det er ingen som kjøper.»

Det femte og siste bildet. Selv ikke disse forferdelige ulykkene skulle være slutten på nøden. Guds forbannelse skulle bli øst ut over Israel i fullt mål når ulydigheten var blitt forherdet til forakt for Herren sin Guds herlige og forferdelige navn. For å vise dette skildrer Moses folkets motstand i v. 58 på en ny måte.

Det heter ikke som i v. 15 og 45 at folket ikke hører på Herrens røst og holder hans bud, men at det ikke gir akt på å holde alle ordene som står skrevet i denne boken, og ikke frykter det herlige og forferdelige navnet: Herren din Gud.

«Denne boken» er ikke 5. Mosebok, men lovboken, det vil si Mosebøkene så langt de alt var skrevet. Det viser v. 60–61: Egypts tunge sykdommer står skrevet i denne lovboken, og det peker på 2. Mosebok, der slike sykdommer hører med til plagene over Egypt. Moses kunne dessuten ikke tenke på å forplikte folket bare på lovene i 5. Mosebok, for boka inneholder ikke alle paktens vesentlige lover og var aldri ment å være en selvstendig lovbok.

Ordene «frykte dette herlige og forferdelige navn» forklarer ordene om å holde alle lovens ord. Å holde alle lovens bud må vise seg i at en frykter Herrens åpenbarte navn. Der denne frykten mangler, kan det å holde budene i det ytre bare bli fariseisk gjerningsrettferdighet, og det er det samme som å bryte loven.

Men frykten skulle ikke gjelde en gud slik mennesker forestiller seg Guds vesen og gjerning. Den skulle gjelde «dette herlige og forferdelige navn», Herren, han som er Gud i full forstand, slik han herliggjør seg og viser seg forferdelig i sine gjerninger på jorden (se 3 Mos 24,11; 2 Mos 14,4.17–18; 3 Mos 10,3).

Gjorde ikke Israel dette, skulle Herren sende uhørte plager over folket og dets etterkommere, store og vedvarende plager og onde, langvarige sykdommer, og føre alle Egypts sykdommer tilbake over det (v. 60). Ordet betyr egentlig «føre tilbake», for Israel var blitt fri for dem da det ble utfridd av Egypt. Ja, Herren

skulle også la alle andre sykdommer og plager komme, de som ikke står skrevet i lovens bok (v. 61) – ikke bare de som står der.

Egypts sykdommer i lovboken er pesten på feet, byllene og dødsfallet blant de førstefødte (2 Mos 9,1–10; 12,29), og plagene er de andre: froskene, myggen, fluene, haglet, gresshoppene og mørket (2 Mos 8–10).

Ved dette skulle Israel nesten bli utslettet. «Bare en liten flokk skal bli igjen av dere – dere som var så tallrike som himmelens stjerner» (se 26,5). Ja, Herren skulle glede seg over å ødelegge og utrydde Israel, slik han før hadde gledet seg over å velsigne folket og gjøre det tallrikt.

Med dette dristige uttrykket, der Gud tales om på menneskelig vis, vil Moses ta fra folket den siste støtten for en falsk tillit til Guds barmhjertighet. Hvor mye menneskets synd enn bedrøver Gud, og hvor liten glede han enn har i den ugudeliges død, så krever hans kjærlighets hellighet at de som forakter hans godhets og langmodighets rikdom, blir straffet og ødelagt. Derfor åpenbarer han sin herlighet like mye når han dømmer og ødelegger de ugudelige, som når han velsigner de rettferdige og lar det gå dem vel.

De som ikke var bukket under for Guds plager og slag, skulle rykkes opp fra arvelandet og spres blant alle folk til jordens ende. Der skulle de bli tvunget til å dyrke andre guder, stokk og stein, som verken har liv eller følelse og derfor ikke kan høre bønn eller frelse fra noen nød (se 4,27 ff.).

Bortdrevet blant alle folkene skulle Israel ikke finne ro eller hvile, ikke engang hvile for fotsålen – ikke noe sted der det kunne sette foten i ro og bli og ha fred i hjertet. Til denne ytterste nøden, å være hjemløs og fordrevet, skulle det komme «et bevende hjerte og uttærte øyne», der livets lys slukner, «og en avmektig sjel», det vil si fortvilelse (se 3 Mos 26,36 ff.).

«Ditt liv skal henge i et hår» – egentlig «være hengt opp foran deg». Livet skulle være som en kostbar ting som henger i en tynn tråd for øynene på en, og som når som helst kan rives ned; det skulle alltid sveve i den største fare.

«Du skal aldri være sikker på ditt liv» – du skal fortvile om å berge det (se Job 24,22). Om morgenen skulle de ønske det var kveld, og om kvelden at det var morgen, i stadig redsel for hva hver dag og natt ville føre med seg.[1]

Til sist nevner Moses det verste: at de skulle føres tilbake til Egypt i vanærende trelldom. «Var utgangen fra Egypt fødselen til Guds folk som folk, så ville tilbakevendingen være dets død» (Schultz). «På skip» – altså slik at enhver mulighet til å flykte var stengt.

Ordene «den veien som jeg sa deg at du aldri mer skulle få se» forklarer ikke uttrykket «på skip», for Israel dro ikke ut av Egypt på skip, men over land, gjennom ørkenen. De forsterker bare ordene om at Herren skal føre dem tilbake til Egypt. Gud ville la dem gå en vei de aldri ville ha gått igjen om de hadde holdt seg trofast til Herren. Det var veien til Egypt, en slik tilbakevending til landet som Israel aldri burde ha opplevd: tilbake til trelldommen.

«Der skal dere bli budt ut til dine fiender som treller og trellkvinner, men det er ingen som kjøper», det vil si at ingen vil kjøpe dem engang som treller.

[1]Luther sier om dette stedet: «Jeg har aldri sett et sted som så tydelig skildrer en ond samvittighets elendighet, med så treffende ord og tanker. For slik går det den som vet at Gud er krenket, det vil si den som plages av bevisstheten om synd.»

Disse ordene uttrykker den dypeste forakt. Bare de er nok til å vise at verset ikke sikter til farao Psammetik, som fikk israelittiske fotsoldater fra Manasse, slik noen mener. Egypt nevnes bare som det landet der Israel hadde levd i vanærende trelldom.

Schultz skriver: «Som en slags oppfyllelse kan vi nok vise til at Titus sendte 17 000 voksne jøder til Egypt for å gjøre tungt arbeid der og lot dem under sytten år selge offentlig (Josefus), og at under Hadrian ble utallige jøder solgt ved Rakels grav (Hieronymus). Men Guds ord er ikke så snevert at det kan begrenses til én enkelt hendelse. Forbannelsene ble oppfylt i romertiden i Egypt, men de ble også oppfylt på forferdelig vis i middelalderen, og de går fremdeles i oppfyllelse, selv om de ofte merkes mindre.»

Kapittel 29. Inn i pakten

Pakten sluttes i Moabs land

Talene som følger i kap. 29 og 30, blir i overskriften (29,1) kalt «paktens ord», den pakten som Herren bød Moses å slutte med Israels barn, i tillegg til den pakten han hadde sluttet med dem på Horeb. Etter v. 10 ff. består de i en høytidelig oppfordring til hele folket om å gå inn i den pakten som Herren den dagen sluttet med dem.

Strengt tatt var dette bare en ny forkynnelse av pakten fra Horeb, eller en ny forpliktelse for folket til å holde den pakten som var blitt sluttet der med offer og ved at folket ble stenket med offerblodet (2 Mos 24). Selve handlingen behøvde ikke å gjentas, for selv om folket mange ganger hadde brutt pakten, var den ikke opphevet fra Guds side; den sto fremdeles ved full kraft.

Moses innleder denne forpliktelsen med å minne om alt det Herren hadde gjort for Israel (29,2–9). Så følger oppfordringen til å gå inn i den pakten Herren nå sluttet med dem, for å være deres Gud og oppfylle sine løfter til dem (29,10–15). Igjen viser han til straffen som truer dersom de faller fra (29,16–29), og til nåden Gud på ny vil vise når folket i alvorlig anger vender om til Herren (30,1–14). Til slutt legger han velsignelse og forbannelse fram for dem og besverger dem høytidelig om å velge velsignelsen (30,15–20).

V. 1–15. Overskriften

«[1]Dette er den paktens ord som Herren bød Moses å gjøre med Israels barn i Moabs land, i tillegg til den pakten han hadde gjort med dem på Horeb.»

Verset er ikke avslutningen på talen i kap. 5–28, som noen har ment, men overskriften til kap. 29–30, som handler om den paktsslutningen verset nevner (se v. 12 og 14). (*I den hebraiske teksten står verset som 28,69.*)

V. 2–9. Herrens velgjerninger

«[2]Moses kalte hele Israel til seg og sa til dem: Dere har sett alt det Herren gjorde for deres øyne i landet Egypt med farao og alle hans tjenere og hele hans land, [3]de store plagene som du så for dine øyne, de store tegnene og undrene. [4]Men like til denne dag har Herren ikke gitt dere hjerte til å forstå eller øyne til å se eller ører til å høre med. [5]Jeg lot dere vandre førti år i ørkenen. Deres klær ble ikke utslitt, og skoene ble ikke utslitt på din fot. [6]Dere fikk ikke brød å ete eller vin og sterk drikk å drikke, for at dere skulle kjenne at jeg, Herren, er deres Gud. [7]Da dere kom til dette stedet, dro Sihon, kongen i Hesjbon, og Og,

kongen i Basan, ut imot oss til kamp, og vi slo dem. [8]Vi tok deres land og lot rubenittene og gadittene og den halve Manasses stamme få det til arv. [9]Så ta da vare på denne paktens ord og hold dem, så dere farer viselig fram i alt det dere gjør.»

Innledningen ligner den i 5,1. «Hele Israel» er folket med alle sine lemmer (se v. 10 f.). Israel hadde nok sett Herrens store gjerninger i Egypt (se 4,34; 7,19), men Herren hadde ikke gitt dem hjerte, det vil si forstand, til å forstå, øyne til å se og ører til å høre, like til denne dag.

Med denne klagen vil ikke Moses unnskylde at folket hittil hadde vært så lite mottakelig for Herrens nådebevisninger. Han vil bare vise hvorfor det er nødvendig å minne dem om Guds nådegjerninger igjen, og drive folket til å ta dem virkelig til hjertet.

Calvin sier det slik: Ved å refse dem for sløvheten i tiden som var gått, vil Moses vekke lysten til å forstå. Det er som om han sa at de altfor lenge hadde stått uforstående overfor så mange under, og at de nå ikke måtte nøle lenger, men våkne og lytte bedre til Gud.

Herren hadde ennå ikke gitt folket et forstandig hjerte fordi folket ennå ikke hadde bedt om det; de kjente ikke selv at de trengte det (se 5,29).

Når Moses minner om hvordan Gud i nåde hadde ført Israel gjennom ørkenen, går hans egen tale umerkelig over i Herrens tale, slik som i 11,14. Til v. 5–6, se 8,3–4; til v. 7, se 2,26 ff.; 3,1 ff. og 3,12 ff.

Disse velgjerningene forpliktet folket til lydighet og troskap: «Så ta da vare på denne paktens ord» (se 8,18). Å «fare viselig fram»[1] må vi forstå ut fra at Herren selv er Israels visdom (4,6); den som søker denne visdommen, får lykke og frelse (se Jos 1,7–8).

V. 10–15. Inn i Herrens pakt

«[10]I dag står dere alle for Herrens, deres Guds åsyn – deres høvdinger, deres stammer, deres eldste og deres tilsynsmenn, hver mann i Israel, [11]deres barn, deres hustruer og den fremmede som er i din leir, både vedhoggeren og vannbæreren, [12]for at du skal gå inn i pakten med Herren din Gud og i edsforbundet med ham, det som Herren din Gud oppretter med deg i dag. [13]For han vil i dag gjøre deg til sitt folk, og selv vil han være din Gud, som han har tilsagt deg, og som han med ed har lovt dine fedre Abraham, Isak og Jakob. [14]Ikke bare med dere gjør jeg denne pakten og dette edsforbundet, [15]men både med dem som i dag står her sammen med oss for Herrens, vår Guds åsyn, og med dem som ikke er her sammen med oss i dag.»

Nå kommer oppfordringen til å gå inn i Herrens pakt – å gå inn i den innvendig, så pakten blir en sak for hjertet og livet. «I dag», da paktens lov og rett var lagt fram for dem, sto hele folket for Herrens åsyn uten et eneste unntak: høvdingene og stammene, de eldste og tilsynsmennene, hver mann i Israel. De to leddene svarer til hverandre. Folkets høvdinger er de eldste og tilsynsmennene, og stammene er alle mennene. (*Den greske og den syriske oversettelsen har «høvdingene for deres stammer», men det strider mot ordlyden.*)

[1] **«fare viselig fram»** hiskil, הִשְׂכִּיל, «handle klokt»

Herrens pakt omfattet ikke bare Israels menn, men også hustruer og barn, og de fremmede som hadde sluttet seg til Israel – egypterne som dro ut sammen med folket (2 Mos 12,38; 4 Mos 11,4), og midjanittene som fulgte med Hobab (4 Mos 10,29) – helt ned til den ringeste tjener, «både vedhoggeren og vannbæreren» (se Jos 9,21.27).

«For at du skal gå inn i pakten»: Det hebraiske verbet (*avar be*, עָבַר בְּ, «gå over i, gå gjennom») betegner at en går helt inn, ja tvers gjennom det området en trer inn i. Det er sterkere enn det vanlige «komme inn i pakten» (2 Krøn 15,12). «Edsforbundet» er pakten stadfestet med ed, for en pakt ble alltid sluttet med ed (se 1 Mos 26,28). Herren vil i dag gjøre Israel til sitt folk og selv være dets Gud (se 28,9; 27,9; 2 Mos 19,5–6).

Denne pakten sluttet Moses ikke bare med dem som var til stede, men med alle, enten de var der eller ikke. Den skulle omfatte ikke bare dem som levde da, men også etterkommerne, og bli en velsignelsens pakt for alle folk (se Apg 2,39, og Kristi forbønn i Joh 17,20).

V. 16–29. Den som faller fra

«[16]For dere vet selv hvordan vi bodde i landet Egypt, og hvordan vi dro fram gjennom landene til de folkene dere har dratt igjennom. [17]Dere så deres avskyelige gudebilder, de guder av tre og stein, av sølv og gull, som de hadde. [18]La det ikke være hos dere noen mann eller kvinne eller ætt eller stamme som i dag i sitt hjerte vender seg bort fra Herren vår Gud, så han går bort og dyrker disse folkenes guder! La det ikke være hos dere noen rot som bærer trollbær eller malurt. [19]Ingen må, når han hører dette edsforbundets ord, prise seg lykkelig og tenke at det skal gå ham vel selv om han følger sitt eget harde hjerte. Da ødelegger han det vannrike landet sammen med det tørre. [20]Herren vil ikke tilgi ham. Nei, da skal Herrens vrede og nidkjærhet blusse opp mot den mannen. Og alle de forbannelsene som er skrevet i denne boken, skal hvile på ham. Og Herren skal utslette hans navn under himmelen. [21]Herren skal skille ham ut fra alle Israels stammer til fordervelse, etter alle forbannelsene i den pakten som er skrevet i denne lovens bok.»

(Keil, v. 19: «… for å rive bort det vannmettede sammen med det tørstige»)

Oppfordringen til å gå inn i pakten begrunner Moses først med å vise hvilke onde følger det vil få å falle fra Herren og bryte hans pakt. Han begynner med å minne om hva folket selv hadde erfart av avgudenes tomhet, både i Egypt og på vandringen gjennom de folkenes land som de dro igjennom.

Meningen er: Mens vi bodde i Egypt og dro gjennom ulike land, ble dere kjent med disse folkenes avguder og så at de ikke er guder, men bare tre og stein, sølv og gull (se 4,28). Ordet for gudebildene (*gillulim*, גִּלּוּלִים) betyr egentlig «klumper» (se 3 Mos 26,30).

«La det ikke være hos dere …»: Her må vi tenke oss lagt til en tanke som «tenk på dette» eller «glem ikke det dere har sett», så ingen, verken mann eller kvinne, ætt eller stamme, vender seg bort fra Herren vår Gud. «La det ikke være hos dere noen rot som bærer trollbær eller malurt» er et treffende bilde på den ødeleggende frukten avgudsdyrkelsen bærer (se Hebr 12,15).

Ordet NB gjengir med «trollbær»[2], er navnet på en svært bitter plante, slik vi ser av at det så ofte står sammen med malurt. Egentlig er det ikke en giftplante, selv om ordet i Job 20,16 brukes om slangegift, for for en hebreer var bitter og giftig nær beslektede begreper.

I v. 19 sier Moses rett ut hva bildet betyr: Ingen må, når han hører edsforbundets ord, prise seg lykkelig i sitt hjerte og si: Det skal gå meg vel, enda jeg følger mitt harde hjerte. Å «prise seg lykkelig i sitt hjerte» er å gratulere seg selv. Ordet for hjertets hardhet (*sjerirut*, שְׁרִירוּת) betyr egentlig «fasthet»; på hebraisk står det nesten alltid i dårlig mening, om forherdelse, og slik bruker Moses det her.

De siste ordene i verset er et ordtak som er blitt forklart på svært ulike måter. Det er uten tvil hentet fra landet og overført på mennesker, så vi kan forstå det slik: Alt skal gå til grunne, både de som har drukket av giften, og de som ennå tørster etter den. Tenker en seg at det er landet som er ment, gjelder det likevel innbyggerne, så tanken blir den samme.

Herren vil ikke tilgi den som tenker og taler slik. Da skal hans vrede og nidkjærhet «blusse opp», egentlig «ryke», det vil si slå ut i flammer (se Sal 74,1), mot den mannen, og hele lovens forbannelse skal hvile på ham, så hans navn blir utslettet under himmelen (se 25,19; 2 Mos 17,14).

Herren skal skille ham ut fra alle Israels stammer til fordervelse – han skal stenges ute fra paktsfolket og dets frelse og overgis til undergang – etter alle paktens forbannelser. Det som her sies om «mannen», gjelder etter v. 18 også kvinnen, ætten og stammen. «Som er skrevet …», se 28,58.61.

V. 22–28. Det ødelagte landet

> «[22]Når den kommende slekt, deres barn som vokser opp etter dere, og den fremmede som kommer fra et fjernt land, ser de slag som har rammet dette landet, og de sykdommer som Herren har påført det, [23]– svovel og salt, hele dets jord oppbrent, så den ikke kan bli tilsådd og ikke gi grøde, og ingen plante kan vokse der, en ødeleggelse som Sodomas og Gomorras, Admas og Sebojims, den gang Herren ødela dem i sin vrede og harme – da skal de si, [24]ja, alle folkene skal si: Hvorfor har Herren gjort slik mot dette landet? Hva er dette for en svær vredesild? [25]Da skal de få til svar: Fordi de forlot den pakten som Herren, deres fedres Gud gjorde med dem da han førte dem ut av landet Egypt, [26]og de gikk bort og dyrket andre guder og tilba dem, guder som de ikke kjente, og som han ikke hadde gitt dem lov til å dyrke, [27]derfor ble Herrens vrede opptent mot dette landet, så han førte over det alle de forbannelsene som er skrevet i denne boken. [28]Herren rykket dem opp av deres land i vrede og harme og stor forbitrelse og kastet dem bort til et fremmed land, slik som det er i dag.»

Hvor sterkt Moses var gjennomtrengt av tanken på at ikke bare enkeltmennesker, men hele ætter, ja, den største delen av folket, ville falle i avgudsdyrkelse, ser vi av hvordan trusselen videre utvides. Han ser i Ånden og forutsier at hele ætter skal bli utryddet og landet lagt øde av fjerne folk, slik som i 3 Mos 26,31–32.

Når Israels kommende slekter og den fremmede fra et fjernt land ser Herrens slag som har rammet landet, og hvor fullstendig det er lagt øde, skal de spørre

[2]**«trollbær»** rosj, רֹאשׁ

hvor denne ødeleggelsen kommer fra. Svaret blir: Herren har slått landet slik i sin vrede fordi innbyggerne, israelittene, forlot hans pakt.

De som spør i v. 22 – den kommende slekten og den fremmede – blir i v. 24 utvidet til «alle folkene». Imellom står en innskutt setning («når … ser de slag …») som begrunner hovedtanken, og i v. 23 følger en enda mer utførlig skildring av Guds slag og hvordan de virker på landet: svovel og salt og oppbrent jord.

Bildet er hentet fra Dødehavet og landet omkring, og det blir uttrykkelig sagt: «en ødeleggelse som Sodomas og Gomorras», byene i Siddim-dalen (se 1 Mos 14,2), som før de ble ødelagt, var som Herrens hage, som paradiset (se 1 Mos 13,10; 19,24 ff.).

«Hva er dette for en svær vredesild?» betyr: Hva betyr den, og hvor kommer den fra? Svaret (v. 25–28) er at landets innbyggere har forlatt pakten med Herren, sine fedres Gud; derfor er Herrens vrede opptent mot landet. De dyrket guder som Herren ikke hadde gitt dem (se 4,19). «Alle de forbannelsene» er forbannelsene i 28,15–68 og 3 Mos 26,14–38.

V. 29. Det skjulte og det åpenbarte

> «[29]Det skjulte hører Herren vår Gud til, men det åpenbarte er for oss og for våre barn til evig tid, for at vi skal holde alle ordene i denne loven.»

De som gir svaret, slutter talen med et ord om from underkastelse og alvorlig formaning: Det skjulte hører Herren vår Gud til – det er hans sak – men det åpenbarte er for oss og våre barn til evig tid, for at vi skal holde alle ordene i denne loven.

Det åpenbarte er loven med dens løfter og trusler. Da kan det skjulte bare være måten Gud i framtiden skal fullføre sitt råd og sin vilje på, slik han har åpenbart det i loven, og fullende sitt frelsesverk tross folkets frafall.[3]

[3]Over ordene «for oss og for våre barn» har den hebraiske teksten noen særskilte prikker. Hva de betyr, er usikkert.

Kapittel 30. Omvendelse og ordet som er nær

At Israel ble forkastet og spredt blant hedningene, skulle likevel ikke være slutten. Om folket i landflyktigheten vendte om til Herren sin Gud, ville han igjen vende sin nåde til dem og samle dem fra spredningen, slik det allerede var forkynt i 4,29 ff. og 3 Mos 26,40 ff. Der ble det også sagt at nettopp den ytterste nøden skulle få folket til å tenke seg om og vende om.

V. 1–14. Herren samler sitt folk igjen

> «[1]Når alle disse tingene kommer over deg, velsignelsen og forbannelsen som jeg har forelagt deg, og du tar det til hjertet ute blant alle de folk som Herren din Gud har drevet deg bort til, [2]og når du av hele ditt hjerte og hele din sjel omvender deg til Herren din Gud og hører på hans røst i alt det som jeg byr deg i dag, både du og dine barn, [3]da skal Herren din Gud gjøre ende på ditt fangenskap og miskunne seg over deg. Han skal igjen samle deg fra alle de folkene som Herren din Gud hadde spredt deg iblant. [4]Selv om dere er drevet bort til himmelens ende, så skal Herren din Gud samle deg og hente deg der. [5]Og Herren din Gud skal føre deg til det landet dine fedre eide, og du skal ta det i eie. Han skal gjøre vel imot deg og gjøre deg mer tallrik enn dine fedre.»

At også velsignelsen nevnes her, kommer av at Moses ser utover framtiden i sin helhet. Over folket skulle det komme både forbannelse og velsignelse, alt etter hvordan det stilte seg til Herren, som helhet og i sine enkelte lemmer. Selv i tider med det største frafallet skulle det alltid være en hellig sæd som ikke kunne dø ut. Ellers måtte folket ha vært forkastet helt og for alltid, og da ville Guds løfter ha blitt til intet – og det var helt umulig.

«Og du tar det til hjertet ute blant alle de folk», det vil si det som har rammet deg: ikke bare forbannelsen som tynger deg, men også velsignelsen som følger med lydighet mot Herrens bud. Når du så vender om til Herren din Gud og hører på hans røst av hele ditt hjerte (se 4,29), «da skal Herren din Gud gjøre ende på ditt fangenskap og miskunne seg over deg» og samle deg igjen.

Uttrykket (*sjav sjevut*, שְׁבוּת שָׁב, «vende fangenskapet») betyr ikke «føre fangene tilbake», som nyere ordbøker feilaktig hevder, men å vende fangenskapet i overført mening, det vil si å gjøre ende på nøden (Job 42,10; Sal 14,7; 85,2; 126,1.4).

Mange steder blir riktignok landflyktighetens elendighet framstilt som et fangenskap. Men her kommer innsamlingen fra hedningene først som en følge av at Herren «gjør ende på fangenskapet», og i Jer 29,14 blir det å føre tilbake uttrykkelig skilt fra det. I Jer 30,18 betyr «gjøre ende på fangenskapet for Jakobs telt» det samme som å forbarme seg over hans boliger og bygge byen opp igjen; byen i ruiner er altså selve fangenskapet.

Innsamlingen skal skje fra alle jordens land. Selv om de bortdrevne er ved himmelens ende, skal Herren hente dem derfra og føre dem tilbake til fedrenes land, gjøre vel mot folket og gjøre det mer tallrikt enn fedrene. De siste ordene viser at løftet ikke direkte gjelder innsamlingen av Israel fra spredningen når folket til sist omvender seg til Kristus, og at det ikke er noe bevis for at jødene da skal føres tilbake til Israels land.

Riktignok har også disse ordene betydning for Israels endelige forløsning. Det ser vi allerede av forbannelsen om spredningen, som ikke kan begrenses til det assyriske og babylonske fangenskapet, men også omfatter den romerske spredningen, som folket fremdeles lever i. Enda tydeligere ser vi det av at løftet blir tatt opp igjen i Jer 32,37 og andre profetord.

Men denne betydningen ligger i Ånden, ikke i bokstaven. Skulle jødene, samlet fra spredningen i hele verden, bli mer tallrike enn fedrene, altså flere enn israelittene på Salomos tid og under de første kongene i de to rikene, ville landet aldri ha plass nok til et folk som var blitt så mangfoldig.[1]

Så langt den lovede økningen hører Messias-tiden til, vil den skje ved at løftet til Abraham om at hans ætt skulle bli til folk (1 Mos 17,6.16), går i oppfyllelse. Det vil si: Ikke «Israel etter kjødet», men «Israel etter Ånden» skal bli tallløst, og dets land er ikke begrenset til grensene for det jordiske Kanaan. Noe løfte om at Israel skulle eie det jordiske Kanaan til alle tider, finnes ingen steder i loven (se 11,21).

V. 6–10. Herren omskjærer hjertet

> «[6]Og Herren din Gud skal omskjære ditt hjerte og dine etterkommeres hjerte,
> så du elsker Herren din Gud av hele ditt hjerte og av hele din sjel. Da skal du få
> leve. [7]Herren din Gud skal legge alle disse forbannelsene på dine fiender og på
> dem som har hatet og forfulgt deg. [8]Men du skal igjen høre på Herrens røst og
> holde alle hans bud, som jeg gir deg i dag. [9]I alt det du tar deg fore, skal Herren
> din Gud gi deg overflod på alt som godt er, både av ditt livs frukt og av frukten
> av ditt fe og av frukten av din jord. For Herren skal igjen glede seg over deg og
> gjøre vel imot deg, likesom han gledet seg over dine fedre, [10]så sant du hører
> på Herrens, din Guds røst, så du tar vare på hans bud og hans lover, og det som
> er skrevet i denne lovens bok, og så sant du omvender deg til Herren din Gud
> av hele ditt hjerte og av hele din sjel.»

Da skal Herren omskjære deres hjerte og barnas hjerte (se 10,16), så de elsker ham av hele sitt hjerte. Når Israel i sann ydmykhet vender seg til Herren, skal han la seg finne av dem. Han skal føre dem til sann omvendelse og hellige dem ved sin nådes kraft, ta bort steinhjertet av deres kjød og gi dem et kjødhjerte,

[1]Keil skrev dette i 1862, før jødene vendte tilbake til landet og Israel ble egen stat igjen (1948).

et nytt hjerte og en ny ånd, så de virkelig kjenner ham og holder hans bud (se Esek 11,19; 36,26; Jer 31,33 ff.; 32,39 ff.).

«Da skal du få leve», egentlig «for ditt livs skyld», det vil si for at du skal leve og nå fram til det sanne livet.

Dette løftet blir ikke oppfylt på én gang. Det begynte i det små da folket ble utfridd fra landflyktigheten i Babylon, og i høyere grad da Kristus kom, for alle de israelittene som tok imot ham som sin Frelser. Siden har det gått videre gjennom alle tider ved at enkelte av Abrahams barn er blitt omvendt til Kristus, og i framtiden skal det gå i oppfyllelse på en enda herligere måte for folket som helhet (Rom 11,25 ff.).

Moses' ord gjelder ikke én bestemt tid, men omspenner alle tider. For Israel har aldri vært forherdet og forkastet i alle sine lemmer, selv om folkets store mengde den dag i dag lever under forbannelsen.

Etter at Israel har vendt om, skal forbannelsene som til da hvilte på folket, falle på fiendene og dem som hater det, slik det er lovt i 1 Mos 12,3. Israel skal igjen høre på Herrens røst og holde hans bud og så få glede seg over Guds rikeste velsignelse.

«Du skal igjen høre» betyr ikke at folket skal vende tilbake og så høre; «vende om»[2] står her som adverb, «igjen». Det ser vi klart av v. 9, «Herren skal igjen glede seg over deg», der det ikke kan være tvil.

Hovedtanken i v. 8–10 er at Israel da igjen skal komme i det rette forholdet til sin Gud, gå inn i det sanne og fulle paktsfellesskapet med Herren og få del i alle paktens velsignelser. V. 9 gjentar 28,11. Herren skal igjen glede seg over Israel og gjøre vel mot det (se 28,63), slik han gledet seg over fedrene – ikke bare patriarkene, men alle folkets fromme forfedre.

V. 10 innskjerper på nytt det vilkåret frelsen ikke kan være uten: omvendelsen av hele hjertet – den sanne omvendelsen som Herren selv fører folket til ved sin nådes kraft (v. 6).

V. 11–14. Ordet er deg nær

> «[11]For dette bud som jeg gir deg i dag, er ikke for høyt for deg, og det er ikke langt borte. [12]Det er ikke oppe i himmelen, så du må si: Hvem vil fare opp til himmelen for oss og hente det ned og la oss høre det, så vi kan gjøre etter det? [13]Det er heller ikke på den andre siden av havet, så du må si: Hvem vil fare over havet for oss og hente det til oss og la oss høre det, så vi kan gjøre etter det? [14]Men ordet er deg ganske nær, i din munn og i ditt hjerte, så du kan gjøre etter det.»

Det er ikke umulig og heller ikke altfor tungt å oppfylle dette vilkåret. Denne nærliggende tanken leder over til den grunnen Moses legger folket på hjertet i v. 11–14, for at velsignelsen skal komme over dem: Gud har gjort alt for at Israel skal kunne holde hans bud.

«Dette bud» – som i 6,1 er det hele loven – er ikke «for høyt» for deg, egentlig «for underlig», det vil si for vanskelig å fatte eller forstå (se 17,8). Det er heller ikke langt borte. Det er ikke i himmelen, i en høyde ingen kan nå, og heller ikke på den andre siden av havet, ved verdens ende, så langt borte at en måtte spørre:

[2] **«vende om»** sjuv, שׁוּב

Hvem kan hente det derfra? Nei, det er deg ganske nær, i din munn og i ditt hjerte, så du kan gjøre etter det.

Loven lå ikke bare skriftlig fram for folket. Den ble også forkynt for dem muntlig og slik gjort kjent, så den var blitt noe de talte om, og noe de tenkte over og grunnet på.

Men så nær loven slik var kommet menneskene, har synden likevel gjort menneskehjertet så fremmed for Guds ord at det å gjøre og holde loven er blitt overmåte vanskelig, ja umulig. Derfor blir ordet om at det er «i ditt hjerte», først fullt sant ved forkynnelsen av evangeliet om Guds nåde og om rettferdigheten av tro. Nettopp slik anvender apostelen Paulus stedet i Rom 10,6–8: «Ordet er deg nær, i din munn og i ditt hjerte. Det er troens ord, det som vi forkynner.»

V. 15–20. Velg livet

> «[15]Se, jeg har i dag lagt fram for deg livet og det gode, og døden og det onde. [16]Jeg byr deg i dag å elske Herren din Gud, og vandre på hans veier og ta vare på hans bud og hans lover og hans forskrifter, så du kan leve og bli tallrik, og Herren din Gud kan velsigne deg i det landet du kommer inn i og skal ta i eie. [17]Men dersom ditt hjerte vender seg bort, og du ikke vil være lydig, men lar deg forføre og tilber andre guder og dyrker dem, [18]da forkynner jeg dere i dag at dere skal gå helt til grunne. Dere skal ikke leve lenge i det landet som du nå drar til over Jordan for å komme inn i det og ta det i eie. [19]Jeg tar i dag himmelen og jorden til vitne mot dere: Livet og døden har jeg lagt fram for deg, velsignelsen og forbannelsen. Velg da livet, så du kan få leve, du og din ætt! [20]Elsk Herren din Gud. Hør på hans røst og hold fast ved ham! For dette er ditt liv. Og da skal du nå en høy alder og få være i det landet som Herren med ed har lovt å gi til dine fedre Abraham, Isak og Jakob.»

Til slutt fatter Moses innholdet av hele denne lovforkynnelsen sammen i ordene «livet og det gode, og døden og det onde», slik han alt hadde gjort i den første delen av talen (11,26–27). Ved en høytidelig besvergelse vil han forplikte folket til troskap mot Herren, og ved denne forpliktelsen slutte pakten på ny.

Han hadde i dag lagt fram for dem livet og det gode, det vil si lykke og frelse, og døden og det onde, ulykke og undergang, ved at han bød dem å elske Herren og vandre på hans veier. Kjærligheten står først, som i 6,5, fordi den er selve kilden til at budene blir holdt.

Å legge fram loven var å legge fram liv og død, frelse og undergang. For loven er Guds ord og derfor levende og kraftig, og den viser seg for hvert menneske som en makt til liv eller til død, alt etter hvordan han stiller seg til den (se 32,47).

«Lar deg forføre» i v. 17 er å la seg rive med til avgudsdyrkelse (som i 4,19). Til v. 18, se 4,26; 8,19. Himmel og jord kaller Moses til vitner (v. 19, som i 4,26) på at han har lagt fram for dem liv og død. «Velg da livet» er det som følger av dette: Derfor skal du velge livet. «For dette er ditt liv», det vil si: Å elske Herren er ditt liv, vilkåret for liv og for et langt liv i det lovede landet (se 4,40).

Kapittel 31. Josva, loven og sangen

Moses' avskjed og død

Da pakten var fornyet og folket hadde fått valget mellom velsignelse og forbannelse, liv og død, hadde Moses gjort ferdig utleggingen av loven og innskjerpet den (1,5). Lovgivningen var avsluttet.

Men skulle det verket Herren hadde kalt ham til, bli helt fullført, sto det ennå noe igjen før han døde. Han måtte overlate til Josva, som var utpekt til hans etterfølger, å føre folket inn i Kanaan. Han måtte skrive ferdig lovene og overgi lovboken til prestene. Herren ba ham også skrive en sang som et vitne mot folket, fordi det var så gjenstridig, og lære israelittene den.

Disse siste ordningene og handlingene til Moses fortelles i kap. 31 og 32. Så følger i kap. 33 velsignelsen som gudsmannen tok avskjed med Israels stammer med, og i kap. 34 beretningen om hans død, som avslutter de fem Mosebøkene.

V. 1–13 forteller hvordan Moses lovte at Herren ville hjelpe både folket og Josva, deres fører inn i Kanaan, når de skulle innta landet (v. 2–8), og hvordan han påla prestene å ta vare på lovboken og lese den offentlig hvert sjuende år (v. 9–13).

V. 14–23 forteller at Herren viste seg for Moses ved teltet, ba ham skrive en sang som et vitne mot folkets frafall, og lovte Josva sin hjelp. Til sist forteller v. 24–27 at lovboken ble overgitt til levittene da den var skrevet ferdig, og v. 28–30 at sangen ble lest opp for folket.

V. 1–8. Moses tar avskjed

> «[1]Og Moses gikk fram og talte disse ordene til hele Israel – [2]han sa til dem: Jeg er i dag hundre og tjue år gammel. Jeg kan ikke mer gå ut og inn som før, og Herren har sagt til meg: Du skal ikke komme over Jordan her.»

V. 1 innleder Moses' siste ordninger. «Moses gikk» betyr ikke at han gikk bort til teltet sitt, for det passer ikke med «og talte» som følger. Det er heller ikke bare et overgangsord. Som i 2 Mos 2,1 og 1 Mos 35,22 maler det det han nå skulle gjøre: Han gjorde seg klar, han reiste seg.

Etter at han hadde avsluttet utleggingen av loven, hadde Moses enten trukket seg tilbake eller i alle fall holdt en pause før han tok fatt på de siste ordningene for å legge ned embetet og ta avskjed med folket.

Han begynner med å si at han nå må ta farvel med dem. Han er hundre og tjue år gammel, noe som stemmer med 2 Mos 7,7, og kan ikke lenger gå ut og inn, det vil si virke i folket og for folket (jf. 4 Mos 27,17). Dessuten har Herren forbudt ham å gå over Jordan og inn i Kanaan (4 Mos 20,24).

Den første grunnen strider ikke mot 34,7, der det står at øynene hans ikke var sløvet og kraften ikke borte da han døde. Det verset sier bare at han beholdt synet og evnen til å arbeide til sitt siste øyeblikk. Det utelukker slett ikke at han merket at kreftene minket, og kjente at døden nærmet seg.

V. 3–6. Herren går foran folket

> «[3]Herren din Gud vil selv dra fram foran deg. Han vil utrydde disse folkene for deg, så du kan ta deres land i eie. Josva, han skal dra fram foran deg, slik som Herren har sagt. [4]Herren skal gjøre med dem som han gjorde med Sihon og Og, amorittenes konger, den gang han gjorde ende på dem og ødela deres land. [5]Herren skal gi dem i deres hånd, og dere skal gjøre med dem nøyaktig som jeg har befalt dere. [6]Vær frimodige og sterke! Frykt ikke og vær ikke redd for dem! For Herren din Gud går selv med deg, han skal ikke slippe deg og ikke forlate deg.»

Moses kunne ikke og skulle ikke føre folket sitt inn i Kanaan, men Herren ville likevel oppfylle sitt løfte. Han ville gå foran Israel og utrydde kanaaneerne slik han hadde utryddet de to amorittkongene. Israelittene skulle bare gjøre med dem slik Herren hadde befalt, det vil si utrydde dem (7,2 ff.; 4 Mos 33,51 ff.; 2 Mos 34,11 ff.). Derfor skulle Israel være frimodig og ikke redd for dem (1,21; 20,3).

V. 7–8. Moses oppmuntrer Josva

> «[7]Og Moses kalte Josva til seg og sa til ham så hele Israel hørte det: Vær frimodig og sterk! For du skal dra inn med dette folket i det landet som Herren med ed har lovt å gi deres fedre, og du skal skifte det ut til arv mellom dem. [8]Herren, han som drar foran deg, han skal være med deg – han skal ikke slippe deg og ikke forlate deg. Du skal ikke frykte og ikke være motløs.»

På samme måte oppmuntrer Moses så Josva mens hele folket hører på, og han bygger på Guds løfte i 1,38 og 4 Mos 27,18. «Du skal dra inn med dette folket» passer godt her. Noen gamle oversettelser har endret ordet til «du skal føre dette folket inn», etter v. 23, men det er en helt unødvendig gjetning. Her blir ikke Josva innsatt som folkets fører; han får bare løfte om at han skal komme inn i Kanaan sammen med hele folket.

V. 9–13. Loven skal leses hvert sjuende år

> «[9]Så skrev Moses opp denne loven og overga den til prestene, Levis sønner, som bar Herrens paktsark, og til alle de eldste i Israel. [10]Og Moses bød dem og sa: Hvert sjuende år, i ettergivelsesåret, på løvhyttefesten, [11]når hele Israel møter fram for å vise seg for Herrens, din Guds åsyn på det stedet han utvelger, da skal du lese opp denne loven for hele Israel så de hører på det. [12]Kall folket sammen, mennene og kvinnene og barna og de fremmede som bor i dine byer, så de kan høre det og lære å frykte Herren deres Gud og akte vel på å holde alle ordene i denne loven. [13]Deres barn, som ikke kjenner den, skal få høre den og

> lære å frykte Herren deres Gud alle de dager dere lever i det landet som dere nå drar til over Jordan og skal ta i eie.»

Moses overga så loven han hadde skrevet, til de levittiske prestene som bar paktsarken, og til alle de eldste i Israel. Han påla dem å lese den for folket ved slutten av hvert sjuende år, på høytiden i ettergivelsesåret («ved slutten», som i 15,1), det vil si på løvhyttefesten (3 Mos 23,34), når folket møtte fram for Herren.

Sammenhengen og innholdet i versene viser, også uten v. 24, at de to leddene i v. 9 – «Moses skrev opp denne loven» og «overga den» – ikke er likestilte. Det viktigste her er at den skrevne loven ble overgitt.

Moses ga ikke loven bare til prestene, så de kunne legge den ved paktsarken, men også «til alle de eldste i Israel». Det viser klart nok at han ikke nå ville gi lovboken helt fra seg. Overgivelsen betydde bare at loven ble betrodd dem som skulle sørge for at den skrevne loven heretter ble holdt fram for folket som rettesnor for liv og ferd, og lest opp for dem.

Han ga den til dem, som en eldre utlegger sier, «for at de skulle lære den bort og ta vare på den». Hadde boken bare skullet legges ved paktsarken, ville den blitt gitt til prestene, i høyden mens de eldste så på, men ikke til alle de eldste, for de fikk ikke røre arken.

V. 10 viser at dette er riktig. Hovedsaken er verken at loven ble skrevet ned, eller at den ble overgitt til prestene og de eldste, men budet om å lese den for folket på løvhyttefesten i ettergivelsesåret. Nedskrivingen og overgivelsen var bare grunnlaget for dette budet. Vi kan derfor ikke slutte av dem at Moses med denne handlingen formelt ga loven fra seg. Opplesningen overlot han til prestene og de eldste, som var menighetens åndelige og verdslige styre, og derfor står det i entall: «Du skal lese opp denne loven for hele Israel.»

Hvem som skulle lese, når i løpet av den sju dager lange festen og hvilke deler, overlot han til menighetens ledere.

Av Neh 8,18 ser vi at de på Esras tid leste i lovboken hver dag fra første til siste festdag. Det viser at de ikke leste hele Toraen fra begynnelse til slutt. Men de holdt seg heller ikke bare til 5. Mosebok, for etter Neh 8,14 hadde de allerede lest i 3. Mosebok (kap. 23) før festen begynte. Det er et tydelig bevis på at Esra, den skriftlærde, ikke så på 5. Mosebok slik vår tids kritikere gjør, som den egentlige lovboken for folket og den eneste folket trengte å kjenne.

Når Moses valgte løvhyttefesten i sabbatsåret, var det ikke fordi den falt ved begynnelsen av året, slik noen mener, så folket skulle bli drevet til å bruke dette hvileåret til hellig arbeid med Guds ord og gjerninger.[1]

Opplesningen skulle heller ikke gjøre folket bedre kjent med loven, for det kunne aldri oppnås ved å lese den én gang hvert sjuende år. Den skulle heller ikke bare være en høytidelig kunngjøring og gjenreisning av loven som rettesnor for folkelivet, for å rydde bort det som med tiden kunne ha sneket seg inn av uorden i gudslivet eller i samfunnslivet. Da burde den ha vært knyttet til påsken, høytiden for Israels fødsel.

[1] Sabbatsåret begynte om høsten med det borgerlige året, men ikke med løvhyttefesten, som etter 2 Mos 23,16 falt ved slutten av det borgerlige året. Å begynne året med første tisjri ble først vanlig etter fangenskapet.

Opplesningen hang tvert imot nøye sammen med tanken bak selve løvhyttefesten. Den skulle gi sjelen liv ved Herrens lov, glede hjertet og opplyse øynene. Kort sagt skulle den gi menigheten lovens velsignelse, den som David priser ut fra sin egen erfaring i Sal 19,8–15, og få hele folket til å elske og verdsette loven som en dyrebar nådegave fra Gud. Derfor skulle ikke bare mennene, men også kvinnene og barna samles (v. 12–13), så de kunne høre Guds ord og lære å frykte Herren sin Gud så lenge de levde i det landet han ga dem til eiendom. Om v. 11, se 2 Mos 23,17 og 34,23–24.

V. 14–18. Herren varsler folkets frafall

> «[14]Og Herren sa til Moses: Se, din dødsdag er nær. Kall på Josva og still dere fram ved sammenkomstens telt, for at jeg kan gi ham mine befalinger. Og Moses og Josva gikk fram og stilte seg ved sammenkomstens telt. [15]Da åpenbarte Herren seg ved teltet i en skystøtte, og skystøtten sto ved inngangen til teltet. [16]Og Herren sa til Moses: Når du hviler hos dine fedre, da vil dette folket komme til å drive hor med de fremmede guder i det landet de kommer inn i. De vil forlate meg og bryte min pakt, som jeg har gjort med dem. [17]Den dagen skal min vrede bli opptent mot dem. Jeg vil forlate dem og skjule mitt åsyn for dem, så de går til grunne. Mangfoldige ulykker og trengsler kommer over dem. Og de skal si på den dagen: Er det ikke fordi min Gud ikke er med meg at disse ulykkene er kommet over meg? [18]Men på den dagen vil jeg ganske skjule mitt åsyn for dem, fordi de har gjort så mye ondt og vendt seg til andre guder.»

Moses hadde overlatt embetet til Josva og loven til prestene og de eldste. Nå kalte Herren ham til å komme til teltet sammen med Josva, så han kunne gi Josva sine befalinger, det vil si innsette ham og stadfeste ham i embetet. Derfor viste Herren seg ved teltet i en skystøtte, som ble stående foran det, slik som i 4 Mos 12,5.

Men før han innsatte Josva, kunngjorde han for Moses at folket etter hans død ville drive hor med andre guder og bryte pakten, og at det derfor skulle bli hjemsøkt med harde trengsler. Han ba Moses skrive en sang og lære israelittene den. Når frafallet kom og folket fikk kjenne Guds straff, skulle sangen tale som et vitne mot dem, for den ville ikke bli glemt.

Herren ga Moses dette oppdraget mens Josva var til stede. Slik skulle også Josva høre fra Guds egen munn at Herren visste om folkets frafall på forhånd, og likevel ville føre det inn i det lovede landet. Det lå også en formaning til Josva i dette. Han skulle ikke bare sørge for at israelittene lærte sangen og husket den, men også kjempe av all kraft mot frafallet så lenge han var Israels fører. Det gjorde Josva med stor troskap helt til han døde (Jos 23–24).

Varselet om at Israel skulle falle fra Herren til avgudsdyrkelse, og at Guds vrede derfor skulle bli opptent (v. 16–18), er grunnlaget for budet i v. 19. Leddene er bare bundet sammen med «og», men etter meningen er de underordnet hverandre: Når du hviler hos dine fedre og folket reiser seg og driver hor med andre guder, da skal min vrede bli opptent mot dem.

«Komme til» (egentlig «reise seg») får fram hvordan det skulle gå steg for steg. Uttrykket «de fremmede guder i landet» viser at i det landet Herren ga sitt folk, var han alene Gud og Herre, og han alene skulle dyrkes der.

Straffen i v. 17 svarer nøye til folkets synd. Fordi de drev hor med fremmede guder, skulle Herrens vrede bli opptent mot dem. Fordi de forlot ham, skulle han forlate dem. Og fordi de brøt pakten hans, skulle han skjule sitt åsyn for dem, det vil si ta sin nåde fra dem, så de gikk til grunne.

Når ulykkene og trengslene brøt inn over folket, ville de spørre etter årsaken og finne den i at Gud hadde forlatt dem. Men Herren ville likevel skjule sitt åsyn («men jeg» i v. 18 står i motsetning til «de» i v. 17), for bare å savne Gud er ikke sann omvendelse.

V. 19–23. Sangen som vitne, og Josva innsettes

> «[19]Så skriv nå opp for dere denne sangen og lær Israels barn den, legg den i deres munn, så den kan være et vitne for meg mot Israels barn. [20]For jeg vil føre dem inn i det landet som jeg med ed har lovt å gi deres fedre, et land som flyter med melk og honning. Men når de har ett og er blitt mette og fete, da vil de vende seg til andre guder og dyrke dem og forakte meg og bryte min pakt. [21]Når mange ulykker og trengsler kommer over dem, skal denne sangen lyde for dem som et vitne – den skal ikke glemmes hos dem som kommer etter, og ikke dø i deres munn. For jeg kjenner de tanker som de går med allerede nå, før jeg fører dem inn i det landet som jeg med ed har lovt å gi dem. [22]Samme dag skrev Moses opp denne sangen og lærte Israels barn den. [23]Og han bød Josva, Nuns sønn, og sa: Vær frimodig og sterk! For du skal føre Israels barn inn i det landet jeg med ed har lovt dem, og jeg vil være med deg.»

«Så skriv nå», fordi det som var varslet i v. 16–18, skulle skje. «Denne sangen» er sangen som følger i kap. 32. Moses og Josva skulle skrive den, for begge skulle kjempe mot folkets frafall. Moses skulle som forfatter lære israelittene den, så den kunne være et vitne for Herren mot dem.

V. 20–21 forklarer nærmere hva dette betyr. Hvis Israel ble mett og fett i sitt rike land og vendte seg til andre guder, og Herren derfor hjemsøkte folket med harde ulykker og trengsler, skulle sangen stå fram for Israel som vitne. Den skulle ikke bare vitne om at Herren hadde varslet alle de onde følgene av frafallet og advart Israel i tide.

Som v. 20–21 og innholdet i sangen viser, skulle den vitne om to ting. På den ene siden hadde Herren gitt folket så mange velgjerninger og så rike velsignelser av sin nåde at det å falle fra ham var den styggeste utakknemlighet, som de med rette ble straffet for. På den andre siden hadde Herren ikke forkastet sitt folk tross straffene, men ville igjen forbarme seg over det og gjengjelde fiendene. Slik ville han hellige og herliggjøre seg som den eneste sanne Gud ved sine dommer over Israel og folkene.

Loven med sine bud, løfter og trusler var allerede et slikt vitne mot Israel (jf. v. 26). Men når flere vitner sier det samme, blir saken hevet over all tvil. Derfor ville Herren sette opp enda et vitne mot israelittene ved siden av loven, nemlig denne sangen. Den kunne advare enda sterkere, «for den skal ikke glemmes hos dem som kommer etter» (v. 21).

Når sangen først var kommet i folkets munn, ville den ikke så lett gå i glemmeboken. Den ville gå i arv fra slekt til slekt og lyde fra etterkommernes munn som en advarende røst for alltid. For Gud kjente de tankene og planene folket

bar på i hjertet, allerede før han hadde ført det inn i Kanaan. (*Om v. 20, se 7,5; 9,5 og 2 Mos 3,8.*)

I v. 22 blir utfallet tatt på forskudd, og Guds bud følges straks av beretningen om at Moses utførte det (som i 2 Mos 12,50; 3 Mos 16,34 osv.). Etter budet om sangen innsatte Herren Josva i det embetet han hadde fått befaling om å ta. Han oppmuntret ham til å være frimodig og lovte ham sin hjelp når Kanaan skulle inntas.

At det ikke er Moses, men Herren som taler i v. 23, ser vi av ordene «jeg vil være med deg» (jf. 2 Mos 3,12). (*At Gud her innsetter Josva, strider ikke mot at Moses innviet ham ved håndspåleggelse i 4 Mos 27,23.*)

V. 24–30. Lovboken legges ved paktsarken

> «[24]Da Moses var ferdig med å skrive denne lovens ord i en bok helt til enden, [25]bød han levittene, som bar Herrens paktsark, og sa: [26]Ta denne lovens bok og legg den ved siden av Herrens, deres Guds paktsark! Der skal den ligge som et vitne mot deg. [27]For jeg kjenner din gjenstridighet og din stive nakke. Se, ennå i dag mens jeg lever og er iblant dere, har dere vært gjenstridige mot Herren. Hvor mye mer da etter min død!»

Da Gud hadde innsatt Josva, var Moses' embetsliv avsluttet. Da han var kommet tilbake fra teltet, skrev han ferdig lovene. Så ga han lovboken til levittene og ba dem legge den ved siden av paktsarken. Der skulle den være et vitne mot folket, for han kjente dets gjenstridighet og stive nakke (v. 24–27). «Helt til enden» betyr at den var fullstendig.

Med «levittene, som bar Herrens paktsark», menes ikke vanlige levitter, men de levittiske prestene, som hadde fått arken betrodd. «Levittene» er bare en forkortelse for det fulle uttrykket «prestene, Levis sønner» i v. 9.

Riktignok skulle kehatittene etter 4 Mos 4,4 ff. bære de hellige karene, også paktsarken, på vandringen gjennom ørkenen. Men det var prestene, ikke de, som var de egentlige bærerne og vokterne av de hellige tingene. Det ser vi av at prestene først måtte svøpe dem omhyggelig inn før de ga dem til kehatittene, så de ikke skulle røre det hellige og dø (4 Mos 4,15).

Derfor ser vi at ved høytidelige anledninger, når arken skulle komme fram i all sin betydning og herlighet, var det prestene og ikke levittene som bar den: da de gikk over Jordan (Jos 3,3 ff.; 4,9–10), da de gikk rundt Jeriko (Jos 6,6.12), da loven ble satt opp på Ebal og Garisim (Jos 8,33), og da Salomos tempel ble innviet (1 Kong 8,3).

Strengt tatt var levittene bare prestenes tjenere, som tok dette og annet arbeid fra dem, så det de gjorde, i en viss forstand ble gjort ved prestene. Når levittene som ikke var prester, ikke en gang fikk røre arken eller sette inn stengene (4 Mos 4,6), ville Moses ikke ha gitt lovboken til dem for at den skulle ligge ved arken. Han ville ha gitt den til prestene.

«Ved siden av paktsarken» kan være riktig forklart i Targum Jonatan: «i et skrin på høyre side av paktsarken». Men vi må ikke tenke oss dette skrinet som en ekstra ark festet til paktsarken, slik mange eldre teologer gjorde.

Lovtavlene lå i arken (2 Mos 25,16; 40,20), og lovboken skulle ligge ved siden av den. Etter sitt vesen var lovboken bare en utførlig utlegning av de ti bud, og derfor skulle den også i det ytre ha sin plass ved siden av lovtavlene. Der skulle den være et vitne mot folket, på samme måte som sangen i folkets munn (v. 21). For, som Moses forklarer i v. 27: «Jeg kjenner din gjenstridighet og din stive nakke. Se, ennå i dag mens jeg lever og er iblant dere, har dere vært gjenstridige mot Herren (jf. 9,7). Hvor mye mer da etter min død!»

Med disse ordene overga Moses den fullstendige lovboken til de levittiske prestene. Overgivelsen er ikke nevnt uttrykkelig, men den ligger uten tvil i ordene «Ta denne lovens bok og legg den ved siden av paktsarken», for like før står det at han skrev lovene ferdig.

Men hvis Moses skrev loven ferdig etter at han hadde fått Herrens befaling om å skrive sangen, når det han skrev, fram til v. 23. Det som følger fra v. 24, er da et tillegg til verket hans, skrevet av en annen hånd.[2]

Det er riktignok mulig at Moses selv føyde inn påbudet om hvor lovboken skulle oppbevares, og sangen som følger, men det er ikke sannsynlig. Hvor boken skulle ligge, var ikke så viktig at det måtte stå i lovboken, for v. 9 ff. hadde allerede sørget godt nok for at den ble tatt vare på. Og selv om Gud hadde befalt Moses å skrive sangen, var det ikke for at den skulle føyes inn i Toraen som en vesentlig del av den, men for at folket skulle lære den og ha den i sin munn.

At sangen er nevnt i v. 19 ff., beviser verken at Moses selv tok den med i lovboken han hadde skrevet, sammen med beretningen om talen i 31,28–30 og 32,1–43, eller at tillegget som Moses ikke skrev, begynner allerede i v. 14. Alt vi med sikkerhet kan slutte av uttrykket «denne sangen» (v. 19 og 22), som uten tvil viser til sangen i kap. 32, er at Moses selv overga sangen til prestene sammen med den fullstendige lovboken, som et tillegg til loven. Den som skrev tillegget, tok så sangen inn i det.

V. 28–30. Sangen leses for folket

> «[28]Kall nå sammen til meg alle de eldste i deres stammer og deres tilsynsmenn, så vil jeg tale disse ordene for dem og ta himmelen og jorden til vitne mot dem. [29]For jeg vet at etter min død vil dere gjøre det som er galt og vike av fra den veien jeg har befalt dere å vandre. Ulykken skal komme over dere i de siste dager, fordi dere gjør det som er ondt i Herrens øyne, og egger ham til vrede ved det som deres hender har gjort. [30]Deretter fremsa Moses denne sangen, fra begynnelsen til enden, for hele Israels menighet.»

Straks etter at han hadde overgitt lovboken, ba Moses de eldste i alle stammene og tilsynsmennene samle seg om ham, så han kunne lese for dem sangen han hadde skrevet for folket. Oppfordringen «kall sammen til meg» gjaldt dem han hadde gitt lovboken. De eldste og tilsynsmennene var menighetens verdslige styre, og de ble kalt sammen for å høre sangen fordi de skulle legge den i folkets munn, det vil si sørge for at hele folket lærte den.

Ordene «ta himmelen og jorden til vitne mot dem» viser til innholdet i sangen som nå skulle leses, for den begynner med å kalle på himmelen og jorden (32,1).

[2]Noen har innvendt at stilen og språket i 31,24–30 og 32,44–47 er det samme som i resten av boka. Men med den enkle stilen i hebraisk fortelling kan vi knapt vente noen merkbar forskjell i elleve vers som for det meste gjengir Moses' egne ord. Innvendingen viser bare at det ikke finnes holdbare grunner mot dette synet.

Begrunnelsen i v. 29 er et kort sammendrag av det Herren hadde sagt til Moses i v. 16–21, og som Moses fant det nødvendig å fortelle folkets ledere. «Det som deres hender har gjort», er avgudene (jf. 4,28). V. 30 innleder opplesningen av sangen.

Kapittel 32. Moses' sang

Sangen skulle være et vitne mot Israel (31,19), og derfor stiller den Herrens uforanderlige trofasthet opp mot hans troløse folks vranghet. Etter en høytidelig innledning, som viser hvor viktig den undervisningen er som nå skal komme (v. 1–3), settes temaet for hele sangen fram: Herren er uten lyte og rettferdig i alt han gjør, men Israel handler fordervet og vrangt (v. 4–5). Dette blir så utfoldet i tre trinn.

Først viser Moses hvor dåraktig Israel var da det gjorde opprør mot Herren (v. 6–18). Deretter legger han fram Guds rådslutning om å forkaste og straffe den frafalne slekten (v. 19–33). Til sist kunngjør og skildrer han hvordan denne rådslutningen skal fullbyrdes i en dom der Herren forbarmer seg over sine tjenere og gjør ende på sine fiender (v. 34–43).

Sangen favner hele Israels framtidige historie. Den bærer alle kjennetegn på et profetisk vitnesbyrd fra Moses' munn, både i det fullkomne bildet den tegner av alle de velgjerningene og velsignelsene Herren ga sitt folk, og i skildringen av den utakknemligheten Israel lønnet sin Gud med.

Otto von Gerlach sier: «Denne sangen hever seg til de høyeste høyder og beveger seg i et rikt mangfold av bilder fra nåtid og framtid. Stilen er knapp, sammenpresset og billedrik, barsk, gjennomtrengende og skarp, men full av det helligste alvor. Den er et vitnesbyrd mot det ulydige folket og en lovsang til paktens Gud, og i den ser vi i miniatyr hele livet og gjerningen til den store gudsmannen, som framfor alt hadde fått i oppdrag å forkynne fordømmelse.»

Riktignok er de som tales til i sangen, ikke Moses' samtidige, men israelittene i Kanaan, etter at de var blitt hovmodige midt i landets rike velsignelse og hadde falt fra Herren. Derfor framstilles tiden da Gud førte folket gjennom ørkenen til Kanaan, som dager som ligger langt tilbake.

Men dette standpunktet i sangen er ikke det samme som sangerens egen tid. Det er et profetisk blikk inn i framtiden. Noe lignende finner vi når en dikter lever seg inn i en tenkt framtid, men profetien skiller seg fra det ved den visshet og klarheten den ser og forkynner framtiden med.

Påstanden om at hele sangen hører hjemme i kongetiden, mange hundre år etter Moses, bygger på en fullstendig misforståelse av hva profeti er, og på et feilslått forsøk på å gjøre billedspråk om til prosaisk historie.

Ikke et eneste ord i sangen viser at de som tales til, «allerede sukket under en vill og fiendtlig hær, assyrernes eller kaldeernes barbariske horder», slik Ewald og andre mener.[1]

Herren hadde riktignok besluttet å forkaste det avgudsdyrkende folket, å vekke dets nidkjærhet ved et «ikke-folk» og hope opp alle ulykker over det, sult, pest og sverd. Men dette var ennå ikke fullbyrdet. Selv om det var helt sikkert, lå det fortsatt i framtiden.

Heller ikke var de velgjerningene Gud hadde vist sitt folk, av en slik art at Moses ikke kunne ha nevnt dem. Alt Herren hadde gjort for Israel da han fridde det ut av trelldommen og førte det underfullt gjennom ørkenen, hadde Moses selv vært vitne til.

Skildringen i v. 13–14 går lenger, men den er i virkeligheten bare en billedrik utmaling av tanken at Israel skulle få rikelig del i de beste gavene i Kanaan, landet som fløt med melk og honning. Det er sant at Israel ennå ikke hadde fått mette seg med disse velsignelsene på Moses' tid. Det var fortsatt bare noe folket håpet på, men et håp Moses ikke kunne tvile på et øyeblikk. I hele sangen finner vi ingen hentydninger til særlige forhold eller historiske hendelser fra en senere tid.

Tvert imot peker hele sangens tankekrets, bilder og ord klart på Moses som forfatter. Den har mange ord som ikke forekommer andre steder, og dristige, egenartede sammensetninger som *lo-el* (לֹא־אֵל, «ikke-gud», v. 21; jf. v. 17) og *lo-am* (לֹא־עַם, «ikke-folk», v. 21), som kan tyde på en svært høy alder.

Men også ellers peker sangen tilbake på Mosebøkene. Bildet av ørnen i v. 11 viser tilbake til 2 Mos 19,4. At Gud kalles «klippen» (v. 4, 15, 18, 30, 31 og 37), minner om 1 Mos 49,24. Ilden i Guds vrede, som brenner helt ned i dødsriket (v. 22), peker på 5 Mos 4,24, der Gud er en fortærende ild.

Uttrykket «vekke nidkjærhet» i v. 16 og 21 minner om «en nidkjær Gud» i 5 Mos 4,24; 6,15; 2 Mos 20,5; 34,14. At Israel kalles Guds sønner (v. 5) og «barn som det ikke er troskap i» (v. 20), minner om 5 Mos 14,1, og «dersom de var vise» i v. 29 minner om «et vist og forstandig folk» i 5 Mos 4,6.

Ordet *godel* (גֹּדֶל, «storhet», v. 3) brukes om Guds storhet bare i Mosebøkene (5 Mos 3,24; 5,24; 9,26; 11,2; 4 Mos 14,19). Æresnavnet Jesurun for Israel (v. 15) finnes ellers bare i 5 Mos 33,5.26 og i Jes 44,2, som har det herfra. Og flertallsformen av «dager» i v. 7 finnes ellers bare i Moses' bønn i Sal 90,15.

V. 1–9. Innledning

> «[1]Lytt, dere himler, og jeg vil tale! La jorden høre på min munns ord! [2]La min lære risle som regnet, og mine ord dryppe som duggen, som regnskur på grønne spirer, som regnbyger på urter og gress! [3]For Herrens navn vil jeg forkynne. Gi vår Gud ære!»

[1]Kritikerne innrømmer selv at sangens ord ikke sier noe om hvem som skrev den, og at spørsmålet ville være avgjort på tradisjonelt vis hvis det sto fast at Moses skrev 5. Mosebok. Når de likevel daterer sangen til omkring 700 f.Kr., hviler det på en regel om at de forholdene en profeti forutsetter, alltid avgjør når profeten levde. Den regelen er alt annet enn kritisk. Den bygger på den rene læresetningen at ingen virkelig kan vite noe om framtiden på forhånd.

Moses kaller himmel og jord til å høre på ordene hans, fordi den undervisningen han skal forkynne, angår både himmel og jord, det vil si hele verden. Det er ikke bare fordi den handler om Skaperens ære, som det knurrende folket ikke aktet, eller fordi himmel og jord skal være vitner som stadfester at Gud handler rettferdig når han straffer det troløse folket for frafallet (slik himmel og jord kalles til vitner mot det gjenstridige Israel i 4,26; 30,19; 31,28).

Det er også fordi himmel og jord selv skal bli berørt av den dommen Gud skal la gå over det troløse Israel og over folkene for å hevne sine tjeneres blod (v. 43). Da skal Guds trofasthet og rettferdighet bli åpenbar i himmelen og på jorden, og hele verden skal bli helliget og herliggjort ved det.

Det Moses skal forkynne, er så viktig at han ønsker at ordene må dryppe ned som regn og dugg på gress og urter. Sammenligningen ligger i den kraften dugg og regn har til å forfriske, gjøre fruktbart og gi liv. Den samme kraften ønsker han at sangen skal ha i tilhørernes hjerter.

«Herrens navn vil jeg forkynne», egentlig «rope ut», det vil si kunngjøre og prise det, ikke «påkalle» det. Men Moses vil ikke prise Herrens navn alene. De som hører sangen, skal stemme i, og det krever det neste leddet: «Gi vår Gud ære», egentlig «gi vår Gud storhet», det vil si tilskriv ham storhet med ord og liv.

Ordet for storhet (*godel*) står her om Gud som i 3,24; 5,24; 9,26; 11,2, og ellers bare i Sal 150,2. Det er den storheten Gud åpenbarer i sine allmektige gjerninger, og betyr omtrent det samme som «ære» i Sal 29,1–2 og 96,7–8.

V. 4–5. Temaet: Klippen og den vrange slekten

> «[4]Klippen! Fullkomment er hans verk, for rettferd er alle hans veier. En trofast Gud, uten svik, rettferdig og rettvis er han. [5]Dårlig handlet de mot ham, de er ikke sønner av ham, en fordervet og vrang slekt.»

(Keil, v. 5: «Fordervet handler mot ham – ikke hans barn, men deres skamflekk – en vrang og forvendt slekt.»)

«Klippen» står først og alene for å få fram ettertrykket. Gud kalles klippen (*tsur*, צוּר) fordi han er den uforanderlige tilflukten. Fordi han er uforanderlig og urokkelig fast, gir han folket sitt et sikkert vern og et trygt tilfluktssted (jf. «Israels klippe» i 1 Mos 49,24).

Dette gudsnavnet peker på Moses' tid, og det ser vi tydelig av at det ble brukt i personnavn nettopp da: Pedasur (4 Mos 1,10), som svarer til Pedael («Gud har forløst», 4 Mos 34,28), Elisur (4 Mos 1,5), Suriel (4 Mos 3,35) og Surisjaddai (4 Mos 1,6; 2,12). David, som så ofte hadde fått erfare at Gud vernet ham som en klippe, tok navnet opp i salmene sine (2 Sam 22,3.32 = Sal 18,3.32; Sal 19,15; 31,3–4; 71,3).

Hans verk er fullkomment, uten feil eller lyte, for de veiene han går i sitt styre av verden, er rette. Som klippen er han «en trofast Gud», som menneskene kan stole på og bygge på i livets stormer, og han er «uten svik»: det finnes ikke noe skjevt eller falskt i hans vesen.

Hans folk Israel derimot hadde handlet fordervet mot ham. Den som handlet fordervet, er den gjenstridige slekten av folket, men foran dette subjektet er det skutt inn: «ikke hans barn, men deres flekk». Ordet for flekk (*mum*, מוּם) står her i moralsk betydning, som i Ordsp 9,7; Job 11,15; 31,7, om en skamplett. De

opprørske og ugudelige var ikke Herrens barn, men en skamflekk på dem. Dette verset er forbildet for uttrykket «vanartede barn» i Jes 1,4.

V. 6–7. Lønner dere Herren slik?

> «[6]Lønner dere Herren slik, du dårlige og uvise folk? Er han ikke din Far, som gjorde deg til sin eiendom? Han skapte deg og dannet deg. [7]Kom svunne dager i hu, gi akt på årene fra slekt til slekt! Spør din far, han vil kunngjøre deg det – dine gamle, de vil si deg det.»

Nå utfoldes temaet etter tanken i v. 5. Den opprørske slektens vranghet viste seg i at den lønnet Herren, som den skyldte både livet og velferden, for alle hans velgjerninger med et dåraktig frafall fra sin Skaper og Far. Denne tanken uttrykkes i v. 6 i et bebreidende spørsmål til folket. Så underbygges den i v. 7–14 ved at Guds velgjerninger regnes opp, og i v. 15–18 ved at folkets utakknemlighet skildres.

For å stille dårskapen i frafallet tydelig fram for folkets øyne hoper Moses opp ordene om hva Gud var for folket. Han var «din Far», og ved hans kjærlighet var Israel blitt et selvstendig folk. Sammenlign Jes 63,16, der «Far» og «Forløser» står side om side, Jes 64,7, der Gud er Far og Israel leiren han har formet, og Mal 2,10, der Gud som Far har skapt Israel (se også 5 Mos 14,1 om Israel som Guds sønn).

«Som gjorde deg til sin eiendom»: ordet (*kana*, קָנָה) betyr å skaffe seg, vinne seg (1 Mos 4,1), og kan også nærme seg betydningen «skape» (1 Mos 14,19). Her betegner det at Israel ble grunnlagt som folk da Gud fridde det ut av faraos makt. Verbene som følger, «skapte» og «dannet», gjelder at Herren reiste opp det forløste folket og gjorde det skikket til å være hans folk, ved paktsslutningen, lovgivningen og førselen gjennom ørkenen.

«Kom svunne dager i hu»: Med disse ordene kaller Moses folket til å tenke over det Herren hadde gjort for det. De svunne dagene, egentlig «evighetens dager», og årene «fra slekt til slekt», det vil si år som den ene slekten etter den andre har levd gjennom, er tiden da Israel ble fridd ut av Egypt. De omfatter også tiden før Moses og den første tiden etter ham, da Israel hadde tatt Kanaan i eie.

Moses beskriver denne tiden som en fjern fortid, fordi han i ånden har flyttet seg fram til «de siste dager» (31,29), da folket ville ha falt fra sin Gud og var blitt forlatt og straffet av ham. «Evighetens dager» er tider som ligger en evighet bak den som taler. Det betyr ikke nødvendigvis før all tid, men en tid så fjern at selv fedrene og de gamle bare kunne fortelle det de selv hadde fått overlevert.

V. 8–9. Herrens del er hans folk

> «[8]Da Den Høyeste ga folkene arv, da han skilte menneskenes barn, satte han folkenes grenser etter tallet på Israels sønner. [9]For Herrens del er hans folk, Jakob er hans arvedel.»

Moses begynner oppregningen av Guds miskunn med den tanken at Gud hadde sørget for sitt folk Israel helt fra folkene først ble til. Calvin har i hovedsak gitt den riktige meningen av v. 8: «I hele ordningen av verden har Gud hatt dette for øye som målet: å sørge for sitt utvalgte folks beste.»

Ordene «da Den Høyeste ga folkene arv» må ikke begrenses til den ene hendelsen da språkene ble forvirret og folkene skilt (1 Mos 11). De omfatter hele den tiden da den ene menneskeslekten utviklet seg til stammer og folk og bosatte seg i forskjellige land.

Skriften lærer ikke at folkene ble delt én gang for alle. 1. Mosebok sier bare at Gud etter språkforvirringen ved Babels tårn spredte menneskene ut over hele jorden (1 Mos 11,9), og at folkene skilte seg ut fra Noahs sønners slekter (1 Mos 10,32). Folkene ble altså til på den måten Gud hadde ordnet det, ved at slektene formerte seg og bredte seg ut over jorden.

Skriften sier heller ingenting om at landene ble fordelt mellom folkene på ett bestemt tidspunkt. Den viser bare at både folkenes framvekst og deres besittelse av landene skyldtes Gud. Det var hans forsyns og styres verk, og ved det fastsatte han grensene for folkene – folkene i alminnelighet, ikke Israels stammer eller bare nabofolkene rundt Kanaan – slik at Israel kunne få et land i arv som svarte til tallet på folket.[2]

Dette gjorde Gud fordi han hadde utvalgt Israel til sitt eget folk, alt før det ble til. Som Herrens eiendomsfolk (jf. 7,6; 10,15; 2 Mos 19,5) var Israel Herrens del og den arven som var tilmålt ham. Ordet for «arvedel»[3] betyr egentlig målesnor, så et jordstykke som er målt opp med snoren. Her står det i overført mening om folket.

V. 10–18. Som ørnen

> «[10]Han fant ham i et øde land, i villmarken, blant hyl fra villdyr i ørkenen. Han vernet om ham, han våket over ham, han voktet ham som sin øyesten. [11]Som ørnen vekker sitt rede og svever over sine unger, slik bredte han ut sine vinger. Han tok ham opp og bar ham på sine slagfjær.»

Israel var Herrens eiendom, og derfor viste han det også sin farsomsorg og kjærlighet. «Han fant ham i et øde land» gjelder ikke særskilt paktsslutningen ved Sinai, slik Luther mente, og heller ikke bare den omsorgen Gud viste folket i ørkenen, som om utfrielsen fra trelldommen i Egypt var holdt utenfor.

Når Moses lar Gud finne folket i ørkenen og ikke nevner utfrielsen fra Egypt og ferden gjennom Rødehavet, er det fordi han ikke vil regne opp Guds gjerninger for Israel i historisk rekkefølge. Han vil skildre hvor hjelpeløst Israel var stilt da Herren forbarmet seg over det for å føre det fra en trøstesløs tilstand, der det måtte ha gått til grunne, inn i det rikt velsignede Kanaan.

Hele skildringen av det Herren gjorde for Israel (v. 10–14), er billedlig. Israel framstilles som en mann i den grufulle ørkenen, der det verken fantes brød eller vann, og der rovdyrene hylte og lurte på ham, så han var i fare for å omkomme – da tok Herren seg av ham og hjalp ham ut av all nød. «Han fant ham» forutsetter at han lette, og i letingen viser seg den kjærligheten som går etter det fortapte.

Bildet av ørkenen er valgt fordi Herren virkelig førte Israel gjennom den arabiske ørkenen til Kanaan, men det må ikke knyttes bare til den. Faraoenes

[2]Septuaginta har «etter tallet på Guds engler». Den gjengivelsen har ingen verdi for teksten. Den er en vilkårlig tolkning som bygger på den senere jødiske forestillingen om skytsengler for de ulike folkene (Sir 17,14), som trolig sprang ut av en misforståelse av 5 Mos 4,19 sammenholdt med Dan 10,13.20–21 og 12,1.

[3]**«arvedel»** chevel, חֶבֶל

tiltak for å utrydde Israel gjorde også Egypt til et ørkenland for israelittene, der de måtte ha gått til grunne hvis ikke Herren hadde lett etter dem, funnet dem og tatt dem i favn.

«Villmarken» (*tohu*, תֹּהוּ, som minner om 1 Mos 1,2) og «hyl fra villdyr i ørkenen» forsterker bildet av et uhyggelig sted der rovdyrene hylte. Der omfavnet Herren sitt folk – både til vern og med kjærlig pleie – og han våket over det. «Vokte som sin øyesten» er et bilde på den ømmeste omsorg, for øyestenen er det en vokter aller nøyest (Sal 17,8; Ordsp 7,2).

Under bildet av ørnen, som lærer ungene sine å fly og med våken kjærlighet verner dem mot skade imens, skildrer Moses den omsorgen Herren viste da han kom sitt hjelpeløse folk til unnsetning og hjalp det å utvikle kreftene.

Bildet sikter nok særlig til det vernet og den hjelpen Israel fikk fra Gud på ferden gjennom Arabias ørken, men det må ikke begrenses til det. Det omfatter også utfrielsen fra Egypt ved Herrens utstrakte arm, som vi ser av 2 Mos 19,4, der Herren sier at han bar folket ut av Egypt på ørnevinger, og innføringen i Kanaan, da Herren drev ut kanaaneerne for dem og tilintetgjorde dem.

Verset er en selvstendig tanke. Første halvdel er sammenligningen, andre halvdel det den skal belyse. Det er Herren som «bredte ut sine vinger», og det er Israel, Jakob (v. 9), han tok opp og bar.

At ørnen «vekker sitt rede», betyr at den egger ungene til å fly. Vulgata gjengir det riktig: «idet den kaller ungene sine ut til å fly», og Luther fritt: «fører ungene sine ut». Den «svever over sine unger» for at den straks kan ta en unge opp på sine sterke vinger og berge den hvis den holder på å falle av utmattelse når den prøver å fly.

Det som binder Guds framferd mot Jakob sammen med ørnens omsorg for ungene, er den kjærlige omsorgen han oppdro Israel til selvstendighet med. At Israel ble båret på ørnevingene til Guds kjærlighet og allmakt, viste seg herligst i skystøtten og ildstøtten som førte folket. Men Guds nådige nærvær var ikke så bundet til dette synlige tegnet at sammenligningen kan begrenses til det.

Luther har mer rett når han sier: «Moses viser med disse ordene hvordan han fostret dem i ørkenen, bar over med dem, prøvde dem og velsignet dem, så de skulle lære å fly, det vil si å stole på ham.» Bare gjør han forklaringen av «å fly» litt for snever.

V. 12–14. Landets rikdom

> «[12]Det var Herren alene som førte ham, og ingen fremmed gud var med ham.
> [13]Han lot ham fare fram over jordens høyder. Han åt markens grøde. Han lot ham suge honning av klippen og olje av det hardeste fjell. [14]Han ga ham rømme av kyr og melk av sauer og fett av lam og av værer fra Basan og av bukker, og hvetens feteste marg. Druers blod drakk du, skummende vin.»

Moses framhever at Herren alene førte Israel. Slik tar han fra folket enhver unnskyldning for frafallet og setter utakknemligheten i et enda skarpere lys. Når ingen annen gud sto ved Herrens side og hjalp ham, hadde han dermed forpliktet Israel til å tjene ham alene som sin Gud. «Med ham» gjelder Herren, ikke Israel.

Herren lot israelittene ta Kanaan i eie med seierrik kraft og nyte landets rike velsignelse. «Fare fram over jordens høyder» er et bilde på å legge et land under seg med seier. Uttrykket er ikke lånt fra Sal 18,34, men er opprinnelig både her og i 33,29, og det er tydelig tatt opp i Jes 58,14.

«Fare fram», egentlig «ri», er bare et mer opphøyd ord for å rykke fram. Den som har tatt høydene i et land, er herre over landet. «Jordens høyder» betyr ikke bare Kanaans høyder, selv om uttrykket her gjelder erobringen av Kanaan. Så kunne Jakob nyte markens grøde og alle rikdommene i det fruktbare landet, som skildres med den største fylde.

«Honning av klippen og olje av det hardeste fjell» betyr de kosteligste gaver fra de mest ufruktbare stedene, fordi Gud velsignet landet slik at selv klipper og steiner bar frukt. Bildet er hentet fra at Kanaan er rikt på ville bier, som bygger i klippekløftene, og på oliventrær, som vokser i steinet jord.

Rømme og melk er de to formene melken fra feet ble brukt i: tykk, sur melk eller rømme, kanskje også smør, og melk i alminnelighet. I det poetiske språket er de fordelt slik at rømmen kommer fra kyrne og melken fra småfeet.

«Fett av lam» betyr lam av beste slag, fete lam. Fett er et bilde på det beste (4 Mos 18,12). «Værer fra Basan» betyr værer som er oppfostret i Basan (jf. Esek 39,18), og viser at Basan var berømt ikke bare for oksene, men også for værene. Uttrykket står uten tvil om værer av beste slag. «Hvetens feteste marg», egentlig «hvetens nyrefett», det vil si det beste fettet, er den fineste og mest nærende hveten.

Vinen nevnes sist, og her går oppramsingen med poetisk frihet over til å tale direkte til folket. «Druers blod» er rødvin (som i 1 Mos 49,11), og «skummende vin» – av et ord som betyr å gjære og skumme – gjør uttrykket nærmere bestemt: det er sterk, ildfull vin.

V. 15. Jesurun ble fet

> «[15]Da ble Jesurun fet og spente bakut – du ble fet og tykk og stinn. Han forkastet Gud, som hadde skapt ham, og foraktet sin frelses klippe.»

For alle disse velgjerningene lønnet Israel sin Gud med et skammelig frafall. Om navnet Jesurun (יְשֻׁרוּן) står så mye fast at det var et æresnavn på Israel. Det kommer av *jasjar* (יָשָׁר, «rett») og beskriver Israel som et folk av rettferdige eller rettskafne menn – en lignende beskrivelse som Bileams «de oppriktige» i 4 Mos 23,10.

Israel bar dette navnet fordi Herren, som er rettferdig og rettvis (v. 4), hadde kalt det til rettskaffenhet, til å vandre i hans rettferdighet, og utvalgt det til sin tjener (Jes 44,2).

Den vanlige oppfatningen at Jesurun er en kjæleform og betyr «den lille fromme», har like lite grunnlag som at det skulle komme av Israel og bety «lille Israel». Det finnes ikke språklig belegg for at endelsen har slik betydning på hebraisk, og et kjælenavn passer slett ikke her, langt mindre i 33,5. Navnet kan gjengis med «Rettferdig-folk».

Navnet skulle minne Israel om kallet det hadde fått, og det rommet derfor den skarpeste refs for frafallet. Calvin sier: «Når han setter navnet 'rettferdig' i stedet for Israel, refser han ironisk dem som hadde falt fra rettferdigheten.

Ved å minne dem om hvilken verdighet de var gitt, bebreider han dem desto strengere for deres troløshet. Andre steder (33,5.26) blir Israel hedret med et slikt lovord uten noen bitter bimening, bare med tanke på kallet. Men her viser Moses bebreidende hvor langt de hadde fjernet seg fra den gudsfrykt de var kalt til å øve seg i.»

«Ble fet og spente bakut» bygger på bildet av en okse som er blitt fet og derfor gjenstridig (jf. Jes 10,27; Hos 4,16, og om selve saken 5 Mos 6,11; 8,10; 31,20). For å skjerpe refsen gjentar Moses tanken og taler rett til folket: «Du ble fet og tykk og stinn.» Fedmen førte til at folket forlot Gud, sin Skaper og grunnen til sin frelse. Luther sier: «En full mage fremmer ikke gudsfrykten, for den står trygt og glemmer Gud.»

V. 16–18. Fremmede guder

> «[16]De vakte hans nidkjærhet ved fremmede guder, ved motbydelige avguder vakte de hans harme. [17]De ofret til åndemaktene, som ikke er Gud, til guder som de ikke kjente, nye og nylig oppkommet, som deres fedre ikke fryktet. [18]Klippen, ditt opphav, enset du ikke. Du glemte Gud, han som fødte deg.»

Disse tre versene utfolder bare v. 15 videre. Da Israel forlot sin frelses klippe, ga det seg over til å dyrke verdiløse avguder. Uttrykket «vekke nidkjærhet» bygger på bildet av ekteskapspakten, som framstiller Herrens forhold til Israel (jf. 31,16 og 2 Mos 34,15). Calvin sier: «Denne nidkjærheten hviler på det hellige og åndelige ekteskapsbåndet som Gud hadde bundet folket til seg med.» De «fremmede gudene» er de gudene Israel drev hor med, som i Jer 2,25 og 3,13. Avgudene kalles «motbydeligheter» fordi Herren avskyr dem (7,25; 27,15; jf. 2 Kong 23,13).

Ordet for «åndemaktene»[4] betyr demoner på syrisk, og slik har også Septuaginta og Vulgata gjengitt det her. Egentlig betyr det «herrer», som Baalene. Det står også i Sal 106,37. «Som ikke er Gud», egentlig «ikke-gud», er et sammensatt ord som står ved siden av «åndemaktene» og forklarer det, slik også uttrykkene som følger.

«Guder som de ikke kjente» er guder som ikke hadde gitt seg til kjenne for dem som guder ved noen velgjerning eller velsignelse (jf. 11,28). «Nye og nylig oppkommet», egentlig «kommet fra nær», er guder som nettopp hadde dukket opp og var tatt i bruk av israelittene. «Nær» er sagt om tid, ikke om sted, i motsetning til Herren, som fra gammel tid hadde åpenbart og stadfestet at han var Gud (v. 7). «Som deres fedre ikke fryktet»: verbet betyr her å kjenne en hellig gysen for noen, å ære ham med hellig ærefrykt.

I v. 18 vender Moses tilbake til tanken i v. 15 for å si den med ettertrykk enda en gang og bane veien for å skildre hva Herren gjør med sitt opprørske folk. For å vise folkets skammelige utakknemlighet enda tydeligere bruker han bildet av å avle og føde om hvordan Herren, folkets frelses klippe, skapte Israel. Slik kom både farskjærligheten og morskjærligheten Herren hadde til sitt folk, til syne.

V. 19–25. Herren forkastet dem

> «[19]Herren så det og forkastet dem, for hans sønner og døtre hadde krenket ham.»

[4] **«åndemaktene»** sjedim, שֵׁדִים

(Keil: «Og Herren så det og forkastet – av harme over sine sønner og døtre.»)

For dette dåraktige frafallet skulle Herren hjemsøke sitt folk hardt. I v. 19 framstilles hjemsøkelsen riktignok som følgen av et frafall som alt har skjedd. Men den framstilles ikke som en straff som alt er fullbyrdet, bare som en rådslutning Gud har tatt og skal sette i verk. Det er et tydelig bevis på at sangen ikke er fra en tid da Gud alt hadde hjemsøkt de avgudsdyrkende israelittene med harde straffer. I v. 19 kunngjøres beslutningen om å forkaste de vanartede barna, og i v. 20–22 blir den nærmere bestemt og forklart.

Hva Herren så, går fram av sammenhengen: Han så folkets avgudsdyrkelse og forkastet dem som fulgte avgudene, av harme over at hans sønner og døtre drev med slike vederstyggeligheter. «Herren så det» skal bare vise årsakssammenhengen mellom frafallet og straffen. Verbet «forkastet» kan godt gjengis «han besluttet å forkaste», for v. 20 ff. viser klart at forkastelsen bare var besluttet av Gud og ennå ikke satt i verk. I det som følger, legger Moses denne beslutningen i Herrens egen munn.

V. 20–21. Et folk som ikke er et folk

> «[20]Og han sa: Jeg vil skjule mitt åsyn for dem. Jeg vil se hva ende det vil ta med dem. For en vrang slekt er de, barn som det ikke er troskap i. [21]De vakte min nidkjærhet med det som ikke er Gud. De vakte min harme ved sine tomme avguder. Også jeg vil vekke deres nidkjærhet med det som ikke er et folk, ved et uforstandig folk vil jeg vekke deres harme.»

Guds rådslutning har to sider. Den første er negativ (v. 20): Han vil skjule sitt åsyn, det vil si ta sin nåde bort, og se hva ende det tar med dem – altså at frafallet ikke fører til annet enn ulykke og undergang. For de var «en vrang slekt», et folk fullt av moralsk vranghet (jf. Ordsp 2,14; 6,14), en gjennomført vrang og troløs slekt.

Den andre siden er positiv (v. 21): tukt etter den fulle gjengjeldelsens rett. Israelittene hadde vakt Guds nidkjærhet og harme ved en ikke-gud og ved tomme avguder. Derfor ville Gud vekke deres nidkjærhet og harme ved et ikke-folk og et uforstandig folk.

Hvordan denne gjengjeldelsen skulle vise seg, er ikke sagt fullt ut her, men det går fram av det Israel hadde gjort mot Herren. Israel hadde vakt Guds nidkjærhet ved å foretrekke en ikke-gud, «tomheter»[5] – guder som er tomhet og intet (jf. 3 Mos 19,4) – framfor den sanne og levende Gud, sin Far og Skaper.

Derfor ville Gud vekke deres nidkjærhet og misnøye ved et ikke-folk, et uforstandig folk. Det vil si at han ville foretrekke et ikke-folk framfor israelittene, overføre sin nåde til det og gi et uforstandig folk den velsignelsen Israel hadde foraktet.

Bare med denne forklaringen kommer gjengjeldelsestanken fullt til sin rett. Og slik forsto Paulus stedet da han viste det til at hedningene ble tatt opp som Guds folk (Rom 10,19). Han gjorde det ikke ved å lempe ordene til et nytt formål eller legge en annen mening inn i dem, men ved å tolke dem helt i samsvar med

[5] **«tomheter»** havalim, הֲבָלִים

deres sanne mening.[6]

At hedningeverdenen ble tatt opp i pakten med Herren, førte med seg at det ulydige Israel ble forkastet. Og forkastelsen skulle fullbyrdes i harde dommer, der de ugudelige gikk til grunne. Slik blir den gjengjeldelsen Herren lar ramme den troløse og vrange slekten av hans sønner og døtre, til en dom over hele verden. Herrens nidkjærhet blusser opp til en vredesild som brenner helt ned i dødsriket. Denne siden ved gjengjeldelsen kommer i forgrunnen fra v. 23.

I sangen trer hedningenes opptakelse, som apostelen Paulus løfter fram som hovedtanken i verset, tilbake – slik sangens særlige formål tilsier – for tanken at Herren ikke skal tilintetgjøre Israel helt, men forbarme seg over sine tjenere når all folkets kraft er borte, og hevne deres blod på sine fiender.

Hva et «ikke-folk» er, må forstås ut fra motsetningen «ikke-gud». Som Schultz med rette sier: «Uttrykket 'ikke-folk' kan like lite betegne et folk av uhyrer som ikke-guden, som Israel vakte Herrens nidkjærhet med, var et uhyre.» Derfor holder ikke den oppfatningen at «ikke-folk» skal bety et virkelig umenneskelig, fryktelig og frastøtende folk.

En ikke-gud er en gud som ikke med rette kan kalles gud, og et ikke-folk er et folk som slett ikke fortjener navnet folk. Ikke-gud forklares nærmere med «tomme avguder». Avgudene kalles tomhet og intet fordi de svikter menneskenes tillit til at de er guder. Som Jeremia sier, kan de ikke gi regnbyger eller regndråper fra himmelen (Jer 14,22).

Ikke-folk forklares med «et uforstandig folk». Det er det motsatte av et vist og forstandig folk, som Israel kalles i 4,6 fordi det hadde rettferdige forskrifter og lover i Herrens lov. Det uforstandige folket er altså ikke et ugudelig folk som forakter alle menneskelige og guddommelige lover, men et folk som ikke har lover og rett grunnlagt på Guds åpenbaring.

Et ikke-folk er derfor ikke et barbarisk og umenneskelig folk, men et folk som ikke kan få navnet folk, fordi samfunnsordningen og rettsordningen der er menneskeverk, og fordi det ikke har den sanne Gud til sitt overhode og sin konge. Eller som Vitringa forklarer: «Et folk som den sanne Gud ikke har utvalgt, som han gikk forbi da han valgte seg et folk, utestengt fra Guds fellesskap og nåde, utestengt fra Israels borgerrett og fremmed for paktene med deres løfte» (Ef 2,12). I denne forstand var ethvert hedningefolk et ikke-folk, selv om det i ytre ordning ikke sto tilbake for israelittene.

Det hjelper ikke å innvende at Israel på den tiden hadde senket seg ned på hedningenes nivå ved frafallet, for begrepene folk og ikke-folk er hentet fra Guds tanke med Israel og fra kallet det hadde fått, ikke fra hvordan folket så ut på en bestemt tid. Heller ikke taler entallet «et uforstandig folk» mot denne

[6] Noen har innvendt at sangen aldri framstiller hedningene som Guds brud, bare som et ris mot Israel, at verset gjelder hele Israel uten skille mellom rettferdige og ugudelige, og at tanken om et nytt paktsfolk ville stride mot sangens messianske håp. Men sangens messianske håp er at Herren skal skaffe sitt folk, sine tjenere, rett og hevne deres blod når folkets kraft er borte (v. 36 og 43). Den tanken at Herren til sist forbarmer seg over Israel, utelukker slett ikke at hedningene blir tatt inn i Guds rike, det viser Rom 9–11 tydelig nok. Flertallsformene i v. 20–21 viser at versene bare gjelder dem som hadde falt fra Herren, og ingen steder forutsetter sangen at hele folket til siste mann skal falle fra, så det ikke blir igjen noen rest av trofaste tjenere som Herren kan vise sin nåde igjen. Heller ikke sies det noe sted at Gud bare skal bruke hedningene som ris mot Israel. Det er bare tale om fiender og undertrykkere av Israel, og tukten ved fiender har en underordnet plass blant de ulykkene Gud skal straffe de opprørske med. At hedningene ikke kalles Guds brud, kommer bare av at tanken om å vekke nidkjærhet ved et ikke-folk ikke er utfoldet videre.

forklaringen. Det var nødvendig på grunn av motsetningen «det vise folket», og Moses ville ikke si noe om Gud skulle vekke Israels nidkjærhet ved noen få, ved mange eller ved alle hedningefolkene.

V. 22. Ilden i Herrens vrede

> «[22]For en ild er opptent i min vrede og brenner til dypeste dødsrike. Den fortærer landet og dets grøde og setter fjellenes grunnvoller i brann.»

I v. 22 forklares Herrens rådslutning om den troløse slekten med trusselen om at hans vrede, som er opptent mot troløsheten, skal sette hele verden i brann helt ned til det dypeste dødsriket. Også dette verset viser hvor lite det passer å forstå «ikke-folk» som en barbarisk og umenneskelig horde. Det ser vi av hvor vanskelig de som forstår det slik, har hatt med det innledende «for»: de har enten gjengitt det med «dog» eller «sannelig», mot språkbruken, eller ment at det er brukt slurvete. Verset passer slett ikke sammen med tanken «jeg vil sende en barbarisk og umenneskelig horde».

Men kunngjøringen av en dom som setter hele verden i brann, forklarer svært godt tanken at Herren vil vekke det troløse Israels nidkjærhet ved et ikke-folk. For denne dommen skulle gjøre avgudenes verdiløshet og Israels Guds allmakt åpenbar på hele jorden og føre folkene til å søke tilflukt og frelse hos den levende Gud.

Og som vi ser av historien om Guds rike og av apostelen Paulus' ord om denne hemmeligheten i Guds råd, skulle hedningene selv være de første til det, når de så hele sin makt og herlighet falle i grus. Deretter skulle israelittene gjøre det, når de så at Gud hadde tatt riket fra dem og reist opp de hedningene som hadde omvendt seg til ham, til å være hans folk.

Ilden «i min vrede», egentlig «i min nese», er et bilde på brennende vrede og nidkjærhet (jf. 29,20). Ilden er egentlig ikke noe annet enn hans nidkjærhet, hans livskraft, og i en viss forstand hans ånde. Derfor brenner den naturlig i nesen (jf. Sal 18,9). I denne forstand er Herren som «en nidkjær Gud» en fortærende ild (4,24; jf. 2 Mos 3,2).

Ilden brenner helt ned i det dypeste dødsriket. Det dypeste dødsriket, de nederste stedene, er den skarpeste motsetningen til himmelen. Men av uttrykket kan vi ikke slutte noe sikkert om at det skulle finnes flere dødsriker. Ilden «fortærer landet og dets grøde», det vil si alt som vokser, og setter fjellenes grunnvoller i brann.

Dette er ikke et overdrevent bilde av en dom som bare skulle ramme Israels barn. Det er feil å tro at dommen som varsles her, bare gjaldt Israel, og tanken blir svekket hvis en regner språket for overdrevet. Ordene varsler ikke en bestemt straffedom, men dommen i hele dens omfang. Den virkeliggjøres gjennom hundreårene i ulike dommer over folkene og skal først fullbyrdes helt ved verdens ende.

Calvin har derfor rett når han sier: «Som Guds harme og vrede følger hans fiender til helvete, til de evige flammer og pinsler, slik fortærer den også landet deres og grøden og brenner fjellenes grunnvoller. … Det er altså ingen grunn til å tenke seg noen overdrivelse i ordene 'til det dypeste dødsrike'.» I v. 23–33 skildres så denne dommen slik den først skal slå ned på det frafalne Israel.

V. 23–25. Ulykkene

«[23]Jeg vil samle ulykker over dem. Alle de pilene jeg har, vil jeg bruke mot dem. [24]De skal utsuges av sult og fortæres av brennende feber og giftig sott. Villdyrs tann vil jeg sende mot dem og eiter av ormen som kryper i støvet. [25]Ute skal sverdet, inne i kamrene skal redsel rive bort både unge menn og jomfruer, det diende barnet og den gråhårede mannen.»

(Keil, v. 24: «Er de utsuget av sult, fortært av brennende feber og bitter pest, så slipper jeg villdyrs tann løs mot dem …»)

De ulykkene som var truet mot dem som forakter Herren og hans bud, skal Herren øse ut i fullt mål over den dåraktige slekten. I andre ledd framstilles ulykkene som piler, som Herren skyter mot fiendene sine som en stridsmann (som i v. 42; jf. Sal 38,3; 91,5; Job 6,4). «Alle de pilene jeg har, vil jeg bruke» betyr å bruke opp til siste pil.

Ulykkene som nevnes, er sult, pest, sott, ville dyr, giftslanger og krig. Første halvdel av v. 24 består bare av ord som står fritt, nærmest som en omstendighetssetning: Når sult, pest og sott har brakt dem til randen av undergangen, vil jeg sende villdyr mot dem. «Utsuget av sult» betyr uttært. «Villdyrs tann og ormens eiter» er poetisk for rovdyr og giftige dyr. Se 3 Mos 26,22, der ville dyr nevnes som en plage sammen med pest, sult og sverd.

Med disse følger krigens redsler. Ute i selve slaget river sverdet mennene bort, og inne i kamrene river redselen bort de forsvarsløse: unge menn og jomfruer, diende barn og gamle.

Ordet for «redsel» er en plutselig dødsangst og må ikke forstås om sult og pest. Verbet som brukes, betyr egentlig «gjøre barnløs». Det forklares av at folket eller landet er framstilt som en mor, og folkets medlemmer, unge og gamle, er barna hennes. Fra disse to versene har Esekiel hentet de fire tunge straffedommene: sverd, sult, ville dyr og pest (Esek 14,21; se også 5,17 og Jer 15,2–3).

V. 26–33. For sitt navns skyld

«[26]Jeg sa: Jeg vil knuse dem, utslette minnet om dem blant menneskene! [27]Men jeg fryktet for at fiendene skulle krenke meg, at deres motstandere skulle mistyde det og si: Det var vår hånd som var så sterk, det var ikke Herren som gjorde alt dette. [28]For de er et folk uten visdom, det er ikke forstand hos dem.»

(Keil: «Jeg ville si: Jeg vil blåse dem bort, utslette minnet om dem blant menneskene, hvis jeg ikke fryktet harme over fienden, at deres motstandere skulle mistyde det …»)

Meningen er at folket hadde fortjent å bli utryddet helt, og at Gud bare for sitt eget navns skyld lot være å gjøre det. Tanken er: Hvis jeg ikke fryktet – og det gjorde jeg – ville jeg ha besluttet å tilintetgjøre dem uten å la et spor bli igjen. «Jeg sa», eller «jeg ville si», står om Guds rådslutning, som «han sa» i v. 20.

Det sjeldne verbet i v. 26 er gjengitt på mange måter, men sammenhengen krever betydningen «tilintetgjøre», for minnet om dem skulle forsvinne fra jorden. Den meningen får vi når vi avleder ordet av et verb som betyr «blåse»: å blåse dem bort. Calvins «spre i alle hjørner» passer ikke i sammenhengen.

«Fiendene skulle krenke meg», egentlig «harme over fienden», er Guds misnøye med fiendens hovmodige skryt, som ville stride mot Guds ære (Vitringa). Om denne grunnen til å spare Israel, se 9,28; 2 Mos 32,12; 4 Mos 14,13 ff.; Jes 10,5 ff.

At motstanderne skulle «mistyde det», vil si at de ville misforstå hvorfor Israel gikk til grunne, og, som det følgende viser, tilskrive seg selv og sin egen makt Israels undergang, enda det var Guds ord som hadde ført den over dem. «Det var vår hånd som var så sterk», egentlig «vår hånd var høy», er et bevisst ordspill med Herrens «løftede hånd» (2 Mos 14,8; jf. Jes 26,11).

Hvorfor Israel ikke fortjente å bli spart, sier v. 28: «For de er et folk uten visdom», egentlig «forlatt av råd», det vil si helt rådløst, «det er ikke forstand hos dem». Denne mangelen på forstand utfoldes videre i v. 29–32. Der går Guds ord umerkelig over i Moses' egne ord. Han føler seg drevet til enda en gang å legge folket på hjertet det ordet Herren hadde talt.

V. 29–31. Deres klippe er ikke som vår klippe

> «[29]Dersom de var vise, ville de forstå dette, innse hvordan det vil gå dem til slutt. [30]Hvordan kunne én forfølge tusen, og to drive ti tusen på flukt, hvis ikke deres klippe hadde solgt dem, og Herren overgitt dem? [31]For deres klippe er ikke som vår klippe – det kan våre fiender selv vitne!»

«Dersom de var vise» forutsetter noe som ikke er tilfelle: hvis de var vise – men det er de ikke. «Dette» viser til hovedtanken i hele sangen: at den hardeste dom følger frafall fra Herren Gud. «Hvordan det vil gå dem til slutt», egentlig «deres ende», som i v. 20, er den enden folket gikk mot ved å holde hardnakket fast ved synden: fullstendig undergang, hvis ikke Herren avverget den for sitt navns skyld.

Var Israel vist, kunne det lett ha seiret over alle sine fiender i sin Guds kraft (jf. 3 Mos 26,8). Men fordi det hadde forlatt Herren, sin klippe, hadde han, Israels klippe, gitt folket over i fiendens makt. Israel kunne ha drevet alle fiendene på flukt, hvis ikke Gud hadde gitt det helt over til dem og solgt det som treller.

At dette framstilles som noe som alt har skjedd, beviser ikke at sangeren talte om folkets aktuelle tilstand. Det viser bare at Moses tenker på det som noe som helt sikkert vil skje når folket har forlatt sin Gud. Fortidsformene «solgt» og «overgitt» er en profetisk fortid, sett i ånden, ikke en virkelig historisk fortid. Heller ikke er det grunnlag for påstanden at «selge» om å gi et folk over i hedningenes makt skulle høre til et senere språk.

At Israel ble gitt over i hedningenes makt, kom ikke av at hedningene og gudene deres var sterkere, men bare av at Israel hadde falt fra sin egen Gud. «Vår klippe», som Moses kaller Herren idet han regner seg selv med til folket, er ikke som «deres klippe», det vil si de gudene hedningene setter sin lit til. Motsetningen «vår klippe» viser så tydelig at «deres klippe» gjelder hedningene, at det ikke kan være tvil om det.

Siste ledd styrker tanken: Hedningene selv kunne være dommere (jf. 2 Mos 21,22) og avgjøre om ikke hedningenes guder var maktesløse mot Israels Gud. Calvin sier: «Fordi de så ofte hadde fått erfare Guds fryktelige makt, visste de for sikkert at Israels Gud var noe helt annet enn deres egne avguder.»

Innvendingen at hedningene ikke ville innrømme at gudene deres sto tilbake for Herren, og at de nektet det nettopp når de hadde overtaket (Jes 10,10–11), har Calvin alt svart på: Moses overlater avgjørelsen til de vantro, «ikke som om de ville tale sant, men fordi han visste at de måtte bli overbevist av erfaringen». Som stadfestelse viser Luther og andre ikke bare til Bileams vitnesbyrd (4 Mos 23–24), men også til egypterne (2 Mos 14,25) og filistrene (1 Sam 5,7 ff.), og vi kan legge til Jos 2,9–10.

V. 32–33. Sodomas vintre

> «[32]Deres vintre er av Sodomas vintre og fra Gomorras marker. Deres druer er giftige druer, de har beske klaser. [33]Deres vin er slangers brennende gift og fryktelig ormeeiter.»

Calovius viser sammenhengen slik: «Moses vender tilbake til jødene og viser hvorfor de likevel skulle bli drevet på flukt og solgt til fiendene sine, enda jødenes klippe var noe helt annet enn hedningenes guder, slik til og med hedningene selv, deres fiender, måtte vitne. Og han viser hvorfor Herren solgte dem: fordi deres vintre var av Sodomas vintre, det vil si av det verste slaget. De lignet Sodomas og Gomorras innbyggere, som om de stammet fra dem og ikke fra sine hellige patriarker.»

Det kan ikke være hedningenes fordervelse som skildres i v. 32–33. Det ville være utenkelig at en så kort sang skulle ha et så langt sidesprang om hedningene, når deres dårskap ligger helt utenfor temaet. Og i hele Det gamle testamente er det israelittenes moralske fordervelse og ugudelighet, aldri hedningenes laster, som sammenlignes med Sodomas og Gomorras synder. Jesaja kaller de israelittene Herren har forlatt, et Gomorra-folk, og herskerne deres Sodoma-fyrster (Jes 1,10; jf. 3,9). Jerusalems innbyggere er alle som Sodoma og Gomorra (Jer 23,14), og Jerusalems synd er større enn Sodomas (Esek 16,46 ff.).

Tankegangen er derfor denne: Israel kunne lett ha slått fiendene sine, for hedningenes guder er ikke en klippe som Herren (v. 31). Men Herren hadde gitt folket sitt over til hedningene fordi det hadde båret frukt som Sodoma, det vil si lignet Sodoma i ugudelighet (v. 32).

Vintreet og fruktene er bilder på folket og det det frambringer. «Folket var ikke bare et vanartet, men også et giftig vintre, som ikke bar annet enn det som var dødelig» (Calvin). Jesaja utfolder bildet videre (Jes 5,2): Israel var en vingård Herren hadde plantet for at den skulle bære gode druer, men den bar ville druer (jf. Jer 2,21; Sal 80,9 ff.; Hos 10,1).

«Deres vintre» er israelittene selv. Deres vesen sammenlignes med et vintre som var så vanartet som om det var en avlegger av et vintre fra Sodoma. Druene på dette vintreet er verre enn ville druer: Vinen er slangegift.

«Slangers gift» (*tannin*, jf. 2 Mos 7,9–10) og «ormeeiter» (*peten*, kobraen eller hoggormen, en av de giftigste slangene, med et bitt som drepte straks) er bilder på at «ingenting kunne tenkes verre eller mer avskyelig enn det folket» (Calvin). Selv om sammenligningen bare gjelder hvor ond Israel var, ligger tanken på den straffedommen som rammet Sodoma, bak. «De etterligner sodomittene, de bærer de verste fruktene av all ugudelighet, de fortjener å gå til grunne som Sodoma» (J. H. Michaelis).

V. 34–36. Hevnen hører meg til

> «[34]Er ikke dette gjemt hos meg, under segl i mine lagerrom? [35]Meg hører hevn og gjengjeldelse til på den tid når deres fot vakler. For deres undergangs dag er nær, hastig kommer det som venter dem. [36]For Herren skal dømme sitt folk og ha medynk med sine tjenere, når han ser at deres makt er borte, at det er ute både med store og små.»

Med v. 34 begynner skildringen av dommen. For sin fordervelse hadde Israel fortjent å bli utryddet fra jorden (v. 26). Likevel ville Herren for sitt navns skyld forbarme seg over folket når det var så ydmyket under de tunge straffene at kreftene tok slutt.

Hva v. 34 sikter til, har vært omstridt. Mange viser det til det som går foran, andre til det som følger, og begge har noe rett. Verset er en overgang: Det avslutter det foregående og innleder det som følger.

Noen mener at bildet av å gjemme noe i lagerrom utelukker at «dette» kan vise framover, men det holder ikke. Riktignok tales det i Hos 13,12 og Job 14,17 om at synder blir bundet sammen og forseglet. Men av Sal 139,16, Mal 3,16 og Dan 7,10 ser vi tydelig at ikke bare menneskenes onde gjerninger, men alle deres dager, både det de gjør og det som hender dem, er skrevet i en bok hos Gud. Otto von Gerlach forklarer det riktig: «Alt dette er besluttet for lenge siden, og det kommer ufeilbarlig.»

«Dette» omfatter altså både folkets synder og Guds dommer. Israels frafall og straffen som følger, ligger gjemt hos Gud, forseglet i hans lagerrom, og har derfor ennå ikke skjedd. Det er et tydelig bevis på at vi har en profeti for oss, ikke en skildring av et frafall som alt har funnet sted, og av straffen for det. Bildet i andre ledd er ikke hentet fra hemmelige arkiver, men fra forrådskamre, der det som skulle tas vare på, ble lagt bort for å bli tatt fram når tiden var inne.

«Meg hører hevn og gjengjeldelse til», det vil si: det tilkommer meg, det er min sak å føre hevnen. «På den tid når deres fot vakler»: at foten vakler, er et bilde på at fallet eller snublingen begynner (jf. Sal 38,17; 94,18). Meningen er ikke at Gud styrter dem i den største ulykken akkurat når ulykken begynner.

Vi må forstå «Meg hører hevn og gjengjeldelse til» ikke bare som en kunngjøring av en egenskap som har sin grunn i Guds vesen, men som uttrykk for Guds virksomhet: Jeg vil vise meg som den som hevner og gjengjelder når deres fot vakler. Da skulle det som til nå hadde vært gjemt hos Gud, forseglet i hans lagerrom, komme for dagen og bli åpenbart for det syndige folket.

Gud ville ikke nøle med det, for deres undergangs dag var nær. Ordet for «undergang»[7] betyr ulykke og noen ganger full undergang. At det her ikke betyr full undergang, ser vi av parallelleddet. «Det som venter dem», det som er gjort i stand for dem, er etter sammenhengen både i v. 26 og i v. 36 ikke undergang, men en ulykke eller straffedom som bringer dem nær undergangen.

Ordene gjelder heller ikke straffen over fiendene til Israel, men den hevnen og gjengjeldelsen Gud skulle la ramme Israel. Det går klart fram av v. 36, som uten tvil gjelder Israel og som alle utleggere har forstått slik – foruten av det som er sagt ovenfor mot å vise v. 32–33 til hedningene.

[7] **«undergang»** ed, אִיד

Første ledd i v. 35 er sitert i Rom 12,19 og Hebr 10,30. I Romerbrevet advarer Paulus med det mot selv å ta hevn. I Hebreerbrevet viser det, sammen med v. 36, «Herren skal dømme sitt folk», med hvilken kraft Gud skal straffe dem som faller fra troen.

V. 36 begrunner tanken i v. 35. Ordet for «dømme» tas her oftest i betydningen «skaffe rett», hjelpe til rett, som det ofte har (f.eks. Sal 54,3), og som ikke skal utelukkes her. Men det dekker ikke hele ordets mening.

Parallelleddet «ha medynk» tvinger oss ikke til å se bort fra straffen som ligger i å dømme, for det er ikke sikkert at de to leddene betyr nøyaktig det samme. At Herren dømmer sitt folk, besto ikke bare i at han straffet hedningene som undertrykte Israel, men også i at han straffet de ugudelige i Israel som undertrykte de rettferdige.

«Hans folk» er nok Israel som helhet (som i Jes 1,3), men denne helheten besto av rettferdige og ugudelige, og Gud kunne bare skaffe de rettferdige rett ved å straffe og tilintetgjøre de ugudelige. Slik ble dommen over hans folk til medynk med hans tjenere.

«Hans tjenere» er de rettferdige, eller riktigere: alle som i dommens tid blir funnet å være Guds tjenere og blir frelst. Fordi Israel var hans folk, dømte Herren det slik at han ikke tilintetgjorde det, men bare straffet det for syndene og forbarmet seg over sine tjenere, når han så at folkets kraft var borte.

«Deres makt», egentlig «hånd», som en griper og arbeider med, er et bilde på kraft og makt (jf. Jes 28,2). Meningen er: når hver støtte er borte, når alle de råtne støttene som folkets makt hvilte på, er brutt sammen. «Både store og små», egentlig «den bundne og den frie», er et ordtak som betyr alle mennesker, som vi tydelig ser av 1 Kong 14,10; 21,21; 2 Kong 9,8; 14,26. Den egentlige meningen kan ikke avgjøres sikkert, men den mest sannsynlige forklaringen er «den gifte og den ugifte».

V. 37–39. Jeg er den eneste Gud

> «[37]Og han skal si: Hvor er nå deres guder, klippen som de satte sin lit til, [38]de som åt fettet av deres slaktoffer og drakk deres drikkoffers vin? La dem reise seg og hjelpe dere! La dem være deres vern! [39]Nå ser dere hvem jeg er, og at det er ingen Gud uten meg. Jeg tar liv og gir liv. Jeg sårer, og jeg leger, og det er ingen som redder av min hånd.»

(Keil, v. 39: «Se nå at jeg, jeg er det, og det er ingen Gud ved siden av meg …»)

Herren skulle da overbevise folket sitt om at avgudene er verdiløse og avgudsdyrkelsen dåraktig, og føre det til å erkjenne at han alene er Gud.

Luther og andre har forstått «og han skal si» upersonlig: «man skal si». Men det er sikkert Herren som taler i v. 39, og det han sier der, er bare en slutning av det som blir sagt til folket i v. 37–38. Derfor kan det knapt være tvil om at det er Herren som taler i v. 37–38, slik som i v. 34–35. Bare i v. 36 skiller Moses seg fra Herren, når han forklarer grunnen til den dommen Herren har varslet.

«Deres guder» gjelder ikke hedningene, men israelittene som dommen hadde rammet. Det var blitt åpenbart hvor verdiløse gudene deres var, de fremmede

gudene og avgudene som israelittene hadde foretrukket framfor den levende Gud (jf. v. 16–17), og som de hadde båret fram slaktoffer og drikkoffer for.

I v. 38 er det gudene som er subjekt: gudene som åt fettet av de ofrene tilbederne – de dåraktige israelittene – ga dem. Det skal ikke forstås slik Septuaginta, Vulgata og Luther gjengir det: «de som (israelittene) åt ofrene til». Det passer verken med sammenhengen eller med ordet «fett», som betegner fettstykkene av offerdyrene som ble brent på alteret og altså gitt til Gud. Også vinen i drikkofferet ble helt ut ved alteret og slik gitt til guddommen.

Med hellig ironi sier Herren her at gudene selv åt fettet av slaktofrene og drakk vinen som ble helt ut for dem, for å uttrykke denne tanken: Gudene som dere har holdt så godt og forsynt så rikelig med offer, la dem nå reise seg og hjelpe dere og slik vise dere sin takknemlighet.

Her vender talen seg direkte til avgudsdyrkerne selv. I siste ledd står bydemåte i stedet for ønskemåte, for å få så skarpt som mulig fram tanken at mennesket trenger Guds vern og har rett til å vente det av de gudene det dyrker: «La dem være deres vern.»

Etter at Herren har vist til deres egen erfaring av at avgudene er verdiløse, krever han at de skal erkjenne ham som den eneste sanne Gud. Gjentakelsen av «jeg» gir ettertrykk: «jeg, bare jeg er det». Det uttrykker hans væren: Jeg er det, som i Joh 8,24 og 18,5. Ordet «Gud» er utelatt fordi det ligger i tanken selv, og fordi det dessuten sies klart i parallelleddet: «det er ingen Gud uten meg.»

Herren åpenbarer seg i sine gjerninger, som Israel alt hadde erfart og fortsatt skulle erfare. Han tar liv og gir liv, det vil si: han har makt over liv og død. Disse ordene gjelder ikke sjelens udødelighet, men at Israels folk, som Gud hadde gitt i dødens vold, skulle bli levende igjen (slik også 1 Sam 2,6; 2 Kong 5,7; jf. Jes 26,19; Hos 13,14; Visd 16,13; Tob 13,2).

Denne tanken og den like trøsterike tanken at Gud slår og leger igjen, gjentas ofte av profetene (jf. Hos 6,1; Jes 30,26; 57,17–18; Jer 17,14). Ingen kan redde av hans hånd (jf. Jes 43,13; Hos 5,14; 2,10).

V. 40–52. Herrens ed

> «[40]For jeg løfter min hånd mot himmelen og sier: Så sant jeg lever evig: [41]Når jeg kvesser mitt lynende sverd og tar dommen i min hånd, da vil jeg føre hevn over mine fiender og gjengjelde dem som hater meg. [42]Jeg vil gjøre mine piler drukne av blod, og mitt sverd skal ete kjøtt, blod av falne og fangne, av fiendtlige høvdingers hode.»

(Keil, v. 42: «… med blod av falne og fangne, av fiendens hårrike hode.»)

Herren skal vise seg som den eneste sanne Gud, som tar liv og gir liv. Han skal hevne seg på fiendene sine, hevne sine tjeneres blod og gjøre soning for sitt land, sitt folk. Med dette løftet, som er fullt av trøst for alle Herrens tjenere, slutter sangen.

Å løfte hånden mot himmelen var en gest ved en ed, der den som sverget, kalte på Gud, som troner i himmelen, som vitne om sannheten og som den som straffer løgnen (1 Mos 14,22). Her, som i 2 Mos 6,8 og 4 Mos 14,30, er det sagt

menneskelig om Gud, som er i himmelen og ikke kan sverge ved noen som er større enn han selv (jf. Jes 45,23; Jer 22,5; Hebr 6,13.17).

Selve eden følger i v. 41–42. «Når» innleder her ikke en ed, men et vilkår: «når jeg kvesser mitt sverd …, da vil jeg føre hevn».

Som den som hevner sitt folk på fiendene, framstilles Herren som en krigshelt som kvesser sverdet og har et kogger fullt av piler (som i Sal 7,13). «Så lenge kirken må føre krig mot verden, kjødet og djevelen, trenger den et overhode som er en stridsmann» (Schultz). «Mitt lynende sverd» er egentlig «mitt sverds lyn», det blinkende sverdet (jf. 1 Mos 3,24; Nah 3,3; Hab 3,11).

I neste ledd, «tar dommen i min hånd», betyr «dommen» ikke straffen Gud slynger mot fiendene, og heller ikke de våpnene dommen fullbyrdes med. Dommen er i det poetiske språket framstilt som noe Gud tar i hånden for å fullbyrde den. «Føre hevn», egentlig «la hevnen vende tilbake», betyr å gjengjelde. Straffen er gjengjeldelse for det onde som er gjort.

Ved Herrens fiender og dem som hater ham, må vi ikke bare forstå Israels hedenske fiender, for de ugudelige i Israel var like mye Guds fiender som de ugudelige hedningene.

Av v. 26–27 går det fram at Gud straffer det avgudsdyrkende Israel til det ytterste, men ikke tilintetgjør det helt, og at straffen også skal ramme hedningene, som ellers ville gjort ende på Israel. Like tydelig går det fram av v. 37–38, særlig av oppfordringen «La dem reise seg og hjelpe dere», som alle er enige om er rettet til de avgudsdyrkende israelittene og ikke til hedningene, at de israelittene som hadde gjort verdiløse avguder til sin klippe, skulle bli rammet av Herrens hevn og gjengjeldelse.

I v. 42 tas bildet av stridsmannen opp igjen, og Guds dom føres videre under dette bildet. Av de fire leddene hører det tredje sammen med det første og det fjerde med det andre. Gud skal gjøre pilene sine drukne av blod, ikke bare av de falne, men også av de fangne. Fangene ble vanligvis spart, men i denne dommen skulle de ikke bli spart.

Sverdet skal ete kjøtt av fiendens hårrike hode. Sverdets egg framstilles i poetisk språk som munnen det eter med (2 Sam 2,26; 18,8 o.a.): «Sverdet sies å fortære kroppene når det dreper ved å gjennombore dem» (Gesenius).

Ordet for det hårrike hodet (*par'ot*, פַּרְעוֹת) betyr frodig, uklipt hårvekst (4 Mos 6,5; se 3 Mos 10,6). Det hårrike hodet er ikke et bilde på den ville og grusomme fienden, men på fiendens overstrømmende kraft og ubendige hovmod, han som var blitt fet og hadde glemt sin Skaper (v. 15). Det stadfestes av Sal 68,22, som taler om «den hårrike isse». Septuagintas gjengivelse «fyrster» eller «høvdinger» har derimot intet grunnlag i språket selv og ingen holdbar støtte i Dom 5,2.

V. 43. Pris hans folk, dere hedninger

> «[43]Dere hedninger, pris hans folk! For han hevner sine tjeneres blod. Over sine fiender fører han hevn, og han gjør soning for sitt land, for sitt folk.»

(Keil: «Fryd dere, folkeslag, over hans folk! For han hevner sine tjeneres blod og gjengjelder sine motstandere med hevn, og slik gjør han soning for sitt land, sitt folk.»)

For denne gjengjeldelsen Gud fullbyrder over sine fiender, skal folkeslagene prise Herrens folk. Sangen begynte med å kalle himmel og jord til å gi Herren ære (v. 1–3), og like passende slutter den med å kalle hedningene til å juble over det Herren har gjort med sitt folk.

«Hans folk» er det folkene skal prise; det står ikke ved siden av «hedninger» i meningen «hedninger, som er hans folk». En slik forbindelse ville være unaturlig, og tanken at hedningene var blitt Guds folk, er ikke klart uttrykt noe sted i sangen, heller ikke i v. 21. Veien er heller ikke så banet for den at vi kunne vente den her. Likevel rommer oppfordringen til folkene om å fryde seg med hans folk over det Gud har gjort, den messianske tanken at alle folk skal komme til kunnskap om Herren (jf. Sal 47,2; 66,8; 67,4).

Gleden har sin grunn i den dommen der Herren hevner sine tjeneres blod og gjengjelder sine fiender. Som Guds fiender ikke er hedningene som sådanne (se v. 41), slik er Herrens tjenere ikke Israels folk som helhet, men de trofaste tjenerne Herren til alle tider hadde blant sitt folk, og som ble forfulgt, undertrykt og drept av de ugudelige.

Ved dette ble landet vanhelliget og dekket av blodskyld, så Herren måtte gripe inn som dommer. Han måtte sette en stopper for de ugudeliges ferd og gjøre soning for sitt land, sitt folk: utslette skylden som hvilte på landet og folket ved å straffe de ugudelige og utrydde avgudsdyrkelsen og ugudeligheten, og så hellige og herliggjøre land og folk (jf. Jes 1,27; 4,4–5).

V. 44–47. Moses taler sangen fram for folket

> «[44]Så kom da Moses og sa fram hele denne sangen for folket, han og Josva, Nuns sønn. [45]Og da Moses var ferdig med å tale alle disse ordene til hele Israel, [46]sa han til dem: Akt på alle de ordene som jeg i dag gjør til et vitne mot dere. Byd deres barn å ta vare på dem, så de holder alle ordene i denne lov! [47]For dette er ikke noe tomt ord for dere, men det er deres liv. Og ved dette ordet skal dere leve lenge i det landet dere nå drar til over Jordan og skal ta i eie.»

V. 44–47 forteller at Moses sammen med Josva sa fram sangen for folket, og at han, da han var ferdig, enda en gang la folket på hjertet hvor viktig det var å holde alle Guds bud.

Denne beretningen kommer fra den som skrev tillegget til Moses' lov og satte sangen inn i lovboken. Det forklarer at Josva her i grunnteksten kalles Hosea, ikke Josva, som Moses hadde gitt sin tjener navn (4 Mos 13,8.16), og som han alltid selv bruker (jf. 31,3.7.14.23 med 1,38; 3,21.28). Om v. 46, se 6,7 og 11,19; om v. 47, se 30,20.

V. 48–52. Moses skal dø på Nebo

> «[48]Samme dag talte Herren til Moses og sa: [49]Gå opp på Abarim-fjellet her, på Nebo-fjellet i Moabs land rett imot Jeriko, og se ut over Kana'ans land, som jeg gir Israels barn til eiendom. [50]Der på fjellet som du går opp på, skal du dø og samles til dine fedre, likesom Aron, din bror, døde på fjellet Hor og ble samlet til sine fedre, [51]fordi dere syndet mot meg blant Israels barn ved Meribas vann i Kadesj i ørkenen Sin og ikke helliget meg blant Israels barn. [52]Du skal få se landet rett foran deg, men du skal ikke komme inn i det landet som jeg gir Israels barn.»

«Samme dag», den dagen Moses hadde sagt fram sangen for Israels barn, kunngjorde Herren på ny at Moses skulle dø. Han gjentok befalingen han alt hadde gitt ham (4 Mos 27,12–14), om å gå opp på Nebo-fjellet, se ut over Kanaans land og så samles til sitt folk.

I formen skiller gjentakelsen seg fra den første kunngjøringen dels ved at det fortelles nærmere hvor Nebo ligger («i Moabs land rett imot Jeriko», jf. 1,5; 29,1), dels ved at det brukes bydemåte hele veien, og ved noen andre småting. Alle disse forskjellene kan forklares av at beretningen her ikke er skrevet av Moses selv.

Kapittel 33. Moses' velsignelse

Før Moses gikk opp på Nebo for å skilles fra livet, tok han farvel med folket sitt, Israels stammer, med en velsignelse. Den står svært passende i lovboka mellom Guds varsel om at Moses snart skulle dø, og beretningen om selve dødsfallet, for den er Guds manns siste ord før han gikk bort.

Velsignelsen åpner med å minne om den høytidelige paktslutningen og lovgivningen ved Sinai, da Herren ble Israels konge. Slik viser den med en gang hvor all velsignelse for Israel må komme fra (v. 2–5). Så følger velsignelsene over de enkelte stammene (v. 6–25), og til slutt en lovprisning av Herren som sitt folks mektige vern og tilflukt i kampen mot alle fiender (v. 26–29).

Velsignelsen ble ikke skrevet ned av Moses selv, slik sangen i kap. 32 ble, men bare uttalt for de samlede stammene. Det ser vi både av at det ikke står noe om at den ble skrevet ned, og av overskriften i v. 1.

Den som satte velsignelsen inn i boka, skiller seg der tydelig fra Moses ved å kalle ham «Guds mann», slik Kaleb gjør i Jos 14,6 og overskriften til Moses' bønn i Sal 90,1. Senere ble «Guds mann» den vanlige tittelen på en profet (1 Sam 9,6; 1 Kong 12,22; 13,1), en mann som hadde direkte samfunn med Gud og fikk overnaturlige åpenbaringer fra ham.

Likevel er det Moses' egne ord vi har, ikke bare i velsignelsene over stammene (v. 6–25), men også i innledningen og avslutningen (v. 2–5 og 26–29). Det eneste som er føyd til, er de korte innledningsordene, som «Og dette sa han om Juda» (v. 7) og «Om Levi sa han» (v. 8), og de tilsvarende formlene i v. 12, 13, 18, 20, 22, 23 og 24.

Trolig er det også den samme som har ordnet velsignelsene i den rekkefølgen de nå har. Den følger verken Jakobs sønner etter alder, stammenes plass i leiren eller hvor de fikk land i Kanaan.

Ruben står riktignok først som Jakobs eldste sønn, men så blir Simeon forbigått, og Juda kommer – han som den døende stamfaren ga den førstefødselsretten han tok fra Ruben. Deretter følger Levi, prestestammen, så Rakels sønner Benjamin og Josef, og Leas to yngste sønner Sebulon og Issakar (begge steder den yngre før den eldre). Til sist kommer stammene etter tjenestekvinnenes sønner: Gad, Silpas sønn, Dan og Naftali, Bilhas sønner, og helt til slutt Asjer, Silpas andre sønn.

Nøkkelen til denne ordningen finner vi i velsignelsene selv. De viser dels hvilken stilling hver stamme alt hadde fått som ledd i hele folket i Guds jordiske

rike, dels hvilken plass den skulle nå i Israels videre utvikling, både overfor Herren og overfor de andre folkene. Det eneste unntaket er at Ruben står først som den førstefødte, enda han hadde mistet førstefødselsretten.

Etter denne ordningen hørte førsteplassen egentlig Juda til, som ble satt til herre over brødrene sine, og andreplassen Levi, som var skilt ut til å ta vare på det hellige. Med Levi står Benjamin, «Herrens elskede».

Så følger Josef, som står for den kraften Israel skulle vise i kampen mot folkene, og Sebulon og Issakar, de stammene som gjennom sin rikdom på jordiske goder skulle bli til velsignelse for folkene. Til sist kommer stammene etter tjenestekvinnenes sønner. Asjer er skilt fra broren Gad og satt sist, etter all sannsynlighet bare fordi det jordiske velværet for Guds folk skulle vise seg fullest i den velsignelsen han fikk.

Sammenligner vi Moses' velsignelse med Jakobs, må vi på forhånd vente at innholdet i det vesentlige er det samme – hvis velsignelsene til disse to Guds menn virkelig er bevart, og ikke er laget senere. Moses' velsignelse vil da bare stadfeste den døende stamfarens velsignelse og på mange måter bygge på den. Det ser vi tydeligst i velsignelsen over Josef, men også flere andre steder.

Likevel står ikke Moses' velsignelse tilbake for Jakobs i selvstendighet og egenart, verken i bilder, sammenligninger eller tanker. Likheten går dypere. For flere av stammene gjør Moses, som Jakob, ikke annet enn å utlegge navnet. Ut fra den egenarten navnet uttrykker, forutsier han stammens kall og utvikling i paktsfolket. Vi finner derfor ingen enkeltstående spådommer, bare profetiske blikk inn i framtiden, tegnet i rent ideelle trekk. For de fleste stammene vet vi så lite om den senere historien at vi ikke kan vise hvordan ordene ble oppfylt.

Også forskjellen i tid mellom de to velsignelsene viser seg tydelig. Mye hadde endret seg siden Jakob før sin død velsignet de tolv stammenes overhoder i sine tolv sønner. Stammene var nå blitt et tallrikt folk, og med dette folket hadde Herren opprettet den pakten han hadde sluttet med fedrene. Forbannelsen om å bli spredt i Israel, som Jakob hadde lyst over Simeon og Levi (1 Mos 49,5–7), var for Levis del blitt vendt til velsignelse.

Levi var blitt betrodd Herrens «rett og lys» og kalt til å lære Israel Guds rett og lov, fordi stammen etter paktslutningen ved Sinai hadde holdt fast ved Herrens pakt, selv når det kostet å fornekte kjøtt og blod.

Ruben, Gad og halve Manasse hadde alt fått arvelandet sitt, og de andre stammene skulle straks ta Kanaan i eie. Disse forholdene er utgangspunktet for Moses' velsignelser. Hos Levi og Gad nevnes de uttrykkelig. Hos de andre stammene trer de ikke fram, for der gjentar Moses for det meste bare hovedtrekkene i deres framtidige utvikling i det lovede landet, slik Jakobs velsignelse alt hadde antydet dem. Slik ga han stamfaren som hadde talt før ham, det vitnesbyrdet at ånden i hans profeti var sannhet.

Nettopp denne egenarten er det sterkeste beviset for at velsignelsen er ekte. Det finnes ikke det minste spor av de forholdene folket og de enkelte stammene levde under etter Moses' tid.

Kritikerne har påstått at velsignelsen røper kjennskap til senere tider, men hvor lite grunn det er for det, ser vi av at de har forstått ordet om Juda i v. 7 på

helt forskjellige måter. Noen har funnet ønsket om at David, som hadde flyktet fra Saul, skulle vende tilbake og bli konge, andre lengselen etter at Juda og Israel skulle bli forent igjen, og andre igjen dem som ble ført i fangenskap sammen med Jojakin – den ene antakelsen like vilkårlig og like stridende mot teksten som den andre.

Alle innvendingene mot velsignelsens ekthet bygger på at en overser eller benekter at den er profetisk, og på uholdbare tolkninger av enkeltuttrykk revet ut av sammenhengen.

Ikke bare mangler velsignelsen enhver tydelig hentydning til forholdene i Israel etter Moses' død; enkelte trekk i bildet Moses tegner av stammene, kan slett ikke kjennes igjen i disse forholdene. Selv kritikerne må innrømme at det ikke finnes spor av ulykkene som rammet folket i syrisk, assyrisk og kaldeisk tid, og ingen har heller kunnet påvise noen tydelig hentydning til dommertiden.

Tvert imot hever den som taler, seg hele veien til en høyde i det ideelle som ingen hellig forfatter lenger kunne ha nådd etter at forvirringen og splittelsen i senere tider var kommet. Han ser ingenting av ulykkene utenfra, som igjen og igjen rammet folket med ødeleggende kraft, ingenting av kanaaneerne som ble boende midt blant israelittene, og ingenting av fiendskapet mellom stammene. Han ser bare hvordan de virker sammen i fullkommen enighet, og hvordan hver gir sitt bidrag til at Israels høye mål blir virkeliggjort.

Og han griper dette målet så enkelt og så helt fra den ytre siden, uten tanke på noen indre forvandling og herliggjørelse, at han må ha levd før profetenes tid og før de moralske kampene hadde begynt.

V. 1–7. Herren kom fra Sinai

> «[1]Dette er den velsignelsen som Moses, Guds mann, lyste over Israels barn før han døde. [2]Han sa: Herren kom fra Sinai, han steg opp for dem fra Se'ir. Han strålte fram fra Parans fjell og kom med titusener av hellige. Ved hans høyre hånd lyste lovens ild for dem.»

(Keil: «Herren kom fra Sinai og steg opp for dem fra Se'ir. Han strålte fram fra Parans fjell og kom ut fra hellige titusener. Ved hans høyre hånd var ildstråler for dem.»)

I innledningen skildrer Moses hvordan Israel ble opphøyet til å være Guds folk: hvor det kom fra (v. 2), hva det var (v. 3), og hva som var hensikten og målet (v. 4–5). For å vise hvor herlig pakten var som Gud sluttet med Israel, skildrer han den majestet og herlighet Herren viste seg i da han kom til israelittene ved Sinai for å gi dem loven og bli deres konge.

De tre leddene – «fra Sinai», «fra Se'ir» og «fra Parans fjell» – gjelder ikke tre forskjellige åpenbaringer av Gud, men den ene gudsåpenbaringen ved Sinai. Herrens herlighet var ikke bundet til ett eneste punkt da han viste seg. Som solen fyller hele den vide horisonten med strålene sine når den står opp, lyste den over Israels folk fra Sinai, fra Se'ir og fra Parans fjell, da de kom vestfra til Sinai.

Herren viste seg for folket fra toppen av Sinai, mens de lå leiret ved foten av fjellet. Herligheten steg opp som et strømmende lys fra Se'ir og strålte samtidig fra Parans fjell.

Se'ir er edomittenes fjelland øst for Sinai. Parans fjell er trolig ikke fjellene ved et-Tih, som danner sydgrensen for Paran-ørkenen, men heller de høye fjellene ovenfor Kadesj, som danner Kanaans grensemur mot sør. Herligheten fra ham som viste seg på Sinai, sendte strålene sine helt til ørkenens østlige og nordlige utkanter. Denne gudsåpenbaringen ble grunnlaget for alle de senere åpenbaringene av Herrens allmakt og nåde til frelse for hans folk. Derfor hentyder også Deboras sang (Dom 5,4) og Hab 3,3 til denne skildringen.

Herren kom ikke bare fra Sinai, men fra himmelen, «ut fra hellige titusener», det vil si fra de tusener av hellige engler som omgir tronen hans (1 Kong 22,19; Job 1,6; Dan 7,10). I 1 Mos 28,12 møter vi dem som hans hellige tjenere og i 1 Mos 32,1–2 som Guds hærskarer, og de danner de helliges forsamling omkring tronen hans (Sal 89,6.8; jf. Sal 68,18; Sak 14,5; Matt 26,53; Hebr 12,22; Åp 5,11; 7,11).

Det siste leddet er vanskelig. Leser vi det som to ord, *esj dat*, «lovens ild», gir det ingen god mening. Dessuten er *dat* («lov», «påbud») ikke engang et semittisk ord, men et persisk lånord i arameisk, og bare hedninger bruker det om Guds lov (Esra 7,12.21.25–26; Dan 6,6).

Vi må lese det som ett ord, slik mange håndskrifter og utgaver gjør: *esjdat* (אֶשְׁדָּת, «ild som kastes»), trolig satt sammen av «ild» og et verb som betyr å kaste eller skyte piler. Det er et billedlig uttrykk for lynglimt. Denne forklaringen støttes av at gudsåpenbaringen på Sinai fulgtes av torden og lyn (2 Mos 19,16), og lynene kalles ofte Guds piler. Parallellen i Hab 3,4, «stråler omgir ham», gjør den svært sannsynlig. «For dem» er israelittene, som denne skremmende gudsåpenbaringen gjaldt. Om hva det betyr at Gud åpenbarer seg i ild, se 4,11 og utleggingen av 2 Mos 3,2.

V. 3. Han elsker folkene

> «[3]Ja, han elsker sitt folk! Alle dine hellige er i din hånd, de ligger for din fot, de tar imot dine ord.»

(Keil: «Ja, folkene elsker han. Alle hans hellige er i din hånd, og de ligger ved din fot; hver reiser seg ved dine ord.»)

«Folkene» er her ikke Israels stammer, like lite som i 32,8 eller 1 Mos 28,3; 35,11 og 48,4. Hva ordene betyr, avhenger av hvem «alle hans hellige» er: de gudfryktige i Israel, israelittene i alminnelighet eller englene.

Den første forklaringen har ingenting for seg, for et skille mellom gudfryktige og ugudelige hører ikke hjemme i innledningen til en velsignelse over alle stammene. Den andre har bare en tilsynelatende støtte i Dan 7,21 ff. og 2 Mos 19,6. At Israel var kalt til å være Herrens hellige folk, betyr ikke uten videre at alle israelitter var eller kunne kalles «Herrens hellige». Selv i Dan 7 er «Den Høyestes hellige» ikke jødene i alminnelighet, men de troende i Guds folk.

Den tredje forklaringen er helt naturlig, siden det nettopp er talt om de hellige titusener. Meningen blir da: Herren omfatter alle folk med sin kjærlighet, han som så å si har alle sine hellige engler i sin hånd, det vil si i sin makt, så de

tjener ham som sin Herre. De ligger ved hans føtter, og hver og en reiser seg ved hans ord. At talen går over fra «hans» til «din» om Gud, er hardt i vårt språk, men slett ikke sjeldent i hebraisk poesi.

V. 4–5. Herren ble konge i Jesurun

> «[4]En lov ga Moses oss, en arvedel for Jakobs menighet. [5]Og han ble konge i Jesurun, da folkets høvdinger samlet seg, Israels stammer alle sammen.»

Gud møtte Israel ved Sinai i skremmende majestet, kommet ut fra hellige engler i titusenvis. Han omfatter alle folk med kjærlighet og har alle de hellige englene i sin makt. Denne Gud ga Jakobs menighet loven ved Moses som en dyrebar eiendom og ble konge i Israel. Det var hensikten med at han åpenbarte sin hellige majestet så herlig på Sinai.

Moses sier ikke: «Han ga Israels stammer loven ved meg.» Han taler som om han var folket som lytter. Han omtaler ikke bare seg selv i tredje person, men stiller seg sammen med folket, for han ville at de skulle gjenta ordene hans av full overbevisning. Dessuten var loven han ga i Herrens navn, også gitt til ham selv, og den bandt ham like mye som ethvert annet medlem av menigheten.

På samme måte stiller profeten Habakkuk seg sammen med folket i Hab 3 og sier ut fra folkets hjerte: «Herren Herren er min kraft … og lar meg skride fram over mine høyder» (Hab 3,19) – ord som ikke gjaldt ham selv, men folket som helhet. Og i Sal 20 og 21, som David skrev som folkets bønner for kongen, taler han om seg selv som Herrens salvede og ber for seg selv slik bare folket kunne be for sin konge.

«En arvedel for Jakobs menighet»: Israel var skilt ut fra alle andre folk ved at det eide den loven Gud hadde åpenbart (4,5–8). Den var folkets herligste eie, dets sanne klenodium. Subjektet i v. 5 er ikke Moses, men Herren, som ble konge i Jesurun (se 32,15 og 2 Mos 15,18). «Da folkets høvdinger samlet seg» viser til at folket samlet seg ved Sinai (4,10 ff.; jf. 2 Mos 19,17 ff.), på «forsamlingens dag» (9,10; 10,4; 18,16).

V. 6. Ruben

> «[6]Måtte Ruben leve og ikke dø, og hans menn være talt.»

(Keil: «Måtte Ruben leve og ikke dø, og hans menn ikke bli et lite tall!»)

Med dette verset begynner velsignelsene over stammene. I Jakobs velsignelse var førstefødselsretten tatt fra Ruben (1 Mos 49,3–4), men Moses lover stammen at den skal bestå og ha framgang.

Ordene «og hans menn være talt» er forklart på mange måter. «Tall» kan her ikke bety et stort tall. Som i uttrykket «få i tall» (4,27; 1 Mos 34,30; Jer 44,28) betyr det et lite tall, så få at de lett kan telles (jf. 28,62). Nektelsen i første ledd må derfor gjelde også det siste: Måtte hans menn ikke bli et lite tall.

Simeon var den nest eldste etter Ruben, men han er helt forbigått, for etter Jakobs velsignelse (1 Mos 49,7) skulle han spres ut i Israel, og ved denne spredningen mistet han sin egenart som stamme. Simeonittene fikk bare en del byer innenfor Judas område (Jos 19,2–9), og uten noe eget mål tok de så langt som mulig del i de andre stammenes skjebne og oppgaver, særlig Judas. Stammen er derfor slett ikke uten velsignelse, men er tatt med i de felles velsignelsene i v. 1 og 29, og enda mer i velsignelsen over Juda.

Likevel kunne den ikke få en egen velsignelse som Ruben, for, som allerede Efraim Syreren bemerket, simeonittene hadde ikke prøvd å vaske bort flekken etter den ugjerningen Jakob forbannet, men lagt nye synder til (særlig Simris frekke hor, 4 Mos 25).

Heller ikke Simeon døde ut, men levde videre midt i Judas stamme. Så sent som i det åttende hundreåret f.Kr., under Hiskia, nevnes tretten høvdinger med slektene sine, og farshusene deres hadde vokst sterkt (1 Krøn 4,34 ff.). Disse slektene gjorde erobringer i sør og trengte helt inn i Se'ir-fjellene for å finne nytt beite (1 Krøn 4,39–43). Påstanden om at Simeon bare kunne bli utelatt under forholdene i en senere tid, er derfor like feil som forsøket i noen håndskrifter av Septuaginta på å skyte Simeons navn inn i v. 6.

V. 7. Juda

> «[7]Og dette sa han om Juda: Hør, Herre, Judas røst, og før ham hjem til sitt folk!
> Med sine hender strir han for det. Du skal være hans hjelp mot hans fiender.»

Juda, som septeret ikke skulle vike fra (1 Mos 49,10), nevnes før Levi som kongestammen. Bønnen om at Herren må føre Juda hjem til sitt folk, kan knapt forstås annerledes enn Onkelos og Hengstenberg forstår den. Den bygger på Jakobs velsignelse og uttrykker ønsket om at Juda, som skulle gå i spissen som brødrenes forkjemper i Israels kriger mot folkene, måtte vende lykkelig hjem til sitt folk.

Tanken «før ham inn i riket» (Luther) ligger knapt i ordene «før ham hjem til sitt folk». Det som følger, peker mot strid og krig: Med sine hender kjemper han for folket, og Herren vil gi ham hjelp og redning mot fiendene.

V. 8–12. Levi

> «[8]Om Levi sa han: Dine tummim og urim hører din fromme mann til, han som du fristet ved Massa, og som du trettet med ved Meribas vann, [9]han som sa om sin far og sin mor: Jeg ser dem ikke! – og som ikke kjentes ved sine brødre og ikke visste av sine barn, fordi han tok vare på ditt ord og aktet vel på din pakt. [10]De skal lære Jakob dine bud og Israel din lov. De skal legge røkelse for ditt ansikt og heloffer på ditt alter. [11]Herre, velsign hans kraft, og la hans henders gjerning behage deg! Knus hoftene på hans motstandere og dem som hater ham, så de ikke reiser seg mer!»

Også denne velsignelsen er en bønn rettet til Gud. Urim og tummim, som ypperstepresten bar på brystskjoldet, var et pant på at Herren alltid ville gi folket sitt lys til å verne hans rett når den var truet (2 Mos 28,29–30). Her blir de regnet som et fortrinn for hele Levis stamme. Keil gjengir dem med «din rett og ditt lys», og tummim («rett») står foran urim for å vise med en gang at Levi hadde forsvart Herrens rett, og at stammen nettopp derfor hadde fått retten til urim og tummim av Herren.

«Din fromme mann» er ikke Aron, men stamfaren Levi, som representerer hele stammen som velsignelsen gjelder. Derfor går verbet over i flertall i v. 9–10.

For å si nærmere hvem «din fromme mann» er, viser Moses til prøvelsene ved Massa og ved Meribas vann. Herren ydmyker sine tjenere før han opphøyer dem, og han stadfester sine egne ved å prøve dem. Prøvelsen ved Massa var da

folket knurret over vannmangelen i Refidim, så stedet fikk navnet Massa og Meriba (2 Mos 17,1–7; jf. 5 Mos 6,16; 9,22). Striden ved Meribas vann var opprøret mot Moses og Aron over vannmangelen i Kadesj (4 Mos 20,1–13).

Begge steder var det først og fremst folket som trettet med Moses og Aron og dermed fristet Gud. At folket også ved Massa knurret mot alle lederne og ikke bare mot Moses, ser vi av flertallet i «Gi oss vann å drikke» (2 Mos 17,2). Men da Herren prøvde folket, prøvde han samtidig troen til folkets overhoder og ledere. Slik beskrives også hele vandringen gjennom ørkenen som Herrens prøvelse og ydmykelse av folket (8,2 ff.).

Men i Moses og Aron, stammens overhoder, ble hele Levis stamme prøvd. De to prøvelsene med vann er valgt fordi de sammen best kunne stå for begynnelsen og slutten, og dermed for alle fristelsene.

I disse fristelsene hadde Levi vist seg som Herrens «fromme», enda Moses og Aron snublet ved den siste. For levittene hadde reist seg til forsvar for Herrens ære og holdt hans pakt, selv om det betydde å fornekte far og mor, brødre og barn (Matt 10,37; 19,29).

Ordene «han som sa om sin far og sin mor» viser til det som står i 2 Mos 32,26–29. Etter tilbedelsen av gullkalven dro levittene sverdet mot israelittene, sine brødre, på Moses' befaling og fullbyrdet dommen over folket uten å se på personen. Hit hører også 4 Mos 25,8, der Pinehas grep inn med sverdet for Herrens ære mot det skamløse horelivet med Moabs døtre. Ved disse anledningene viste levittene den ånd som Moses her tillegger hele stammen. Særlig ved inngrepet ved Sinai viet de seg med slik selvfornektelse til Herrens tjeneste at prestetjenesten ble gitt til stammen deres.

I v. 10–11 priser Moses dette kallet. Levis stamme hadde fått det høye og herlige kallet å lære Israel Guds bud og lov (3 Mos 10,11) og å bære fram folkets offer for Herren: røkelsen i Det hellige og heloffer i forgården. «Heloffer» er et navn på brennofferet, som nevnes fordi det var det fremste av alle offer.

Det var egentlig bare prestene som hadde fått i oppdrag å undervise folket i loven og ta seg av offertjenesten. Men siden de andre levittene var gitt dem som hjelpere, kunne tjenesten med rette tillegges hele stammen. Og ingen større velsignelse kunne ønskes for den enn at Herren ville gi dem kraft til å utføre tjenesten sin, ta nådig imot den og gjøre motstanderne deres maktesløse.

Levis fiender og hatere var ikke bare misunnelige som Korah og flokken hans (4 Mos 16,1 ff.), men alle som sto prestene og levittene imot. Hoftene er stedet der kraften sitter (Sal 69,24).

V. 12. Benjamin

> «[12]Om Benjamin sa han: Herrens elskede er han! Trygt bor han hos ham. Hele dagen holder han sin hånd over ham. Han hviler mellom hans skuldrer.»

Benjamin, lykkens sønn og farens elskede (1 Mos 35,18; 44,20), skulle bære navnet sitt med rette. Han skulle være Herrens elskede og som det bo trygt hos Herren – ordrett: grunnfestet på ham. Herren skulle verne ham til enhver tid; verbformen uttrykker at forholdet varer: Han er hans vern. I tredje ledd er Benjamin igjen subjekt: Han bor mellom Herrens skuldrer.

«Mellom skuldrene» er det samme som «på ryggen» (jf. 1 Sam 17,6). Uttrykket bygger på bildet av en far som bærer sønnen sin (1,31). Det bildet er slett ikke så dristig som bildet av ørnevingene som Herren hadde båret sitt folk på og ført det til seg selv (2 Mos 19,4; jf. 5 Mos 32,11).

At subjektet skifter i alle tre leddene, er ikke underlig, for det møter vi stadig, selv i vanlig prosa. Her følger det enkelt av tankene, mens pronomenet «ham» i alle tre leddene viser til Herren.[1]

Noen gjør Herren til subjekt i det tredje leddet og får dermed det uhørte bildet at Herren bor mellom Benjamins skuldrer. Det forklarer de med at Gud bodde i templet i Jerusalem, som lå på grensen mellom Benjamin og Juda. Men Gud bodde ikke der mellom fjellrygger, som kunne kalles skuldrer, men på toppen av Moria. Enda mer uholdbar er tanken at uttrykket skulle gjelde Gibeon, der tabernaklet sto etter at Saul hadde ødelagt Nob.

Hele folket fikk for øvrig del i den velsignelsen Moses ønsket over Benjamin, og det gjelder velsignelsene over de andre stammene også. Hele Israel var, som Benjamin, Herrens elskede (Jer 11,15; Sal 60,7) og bodde trygt hos ham (v. 28).

V. 13–17. Josef

> «[13]Og om Josef sa han: Velsignet av Herren være hans land med himmelens ypperste gaver, med dugg og med vann fra de store dyp der nede, [14]med det ypperste av det som solen fostrer, med det ypperste av det som måneskiftene driver fram, [15]med det herligste fra de eldgamle fjell og det ypperste fra de evige hauger, [16]med det ypperste av jorden og dens fylde og med nåde fra ham som bodde i tornebusken! Må det komme over Josefs hode, over hans isse, han som er fyrste blant sine brødre! [17]Herlig er den førstefødte av hans okser, og hans horn er som villoksens horn. Med dem stanger han alle folkene like til jordens ender. Det er Efra'ims ti tusener, det er Manasses tusener.»

Det Jakob ønsket og ba om for sønnen Josef, ønsker også Moses for denne stammen: den største overflod av jordisk velsignelse og en kraftig utfoldelse av makt i kampen mot folkene. Sammenhengen med Jakobs velsignelse (1 Mos 49,22 ff.) er umiskjennelig, ikke bare i det som ønskes, men også i enkelte uttrykk.

Likevel er det en viktig forskjell som like mye faller i øynene. Hos Jakob er hovedsaken at Josef vokser til en mektig stamme; hos Moses er det at stammen utfolder sin kraft i arvelandet. Det svarer helt til de forskjellige tidene velsignelsene ble uttalt i. Jakob skildret Josefs vekst med bildet av en frodig gren på et frukttre plantet ved vann. Moses retter blikket først mot Josefs land og ønsker ham den rikeste grøde.

«Velsignet av Herren være hans land» med himmelens ypperste gaver. Ordet *meged* (מֶגֶד, «kostelig gave») står ellers bare i Høysangen og brukes om kostelige frukter. Den kosteligste gaven himmelen gir landet, er duggen.

«Det solen fostrer» og «det måneskiftene driver fram» er jordens frukter, som modnes ved solens og månens lys og varme. Vi kan knapt skille dem så skarpt at det første er frukter som modnes én gang i året, og det andre frukter som

[1] «Å bo på Gud og mellom hans skuldrer er det samme som å hvile på ham. Bildet er tatt fra fedre som bærer sønnene sine så lenge de er små og spe» – Calvin.

vokser fram flere ganger i året. Flertallet «måner» ved siden av solen betyr ikke måneder, men de skiftende fasene månen viser i sin gang.

Det kosteligste fra de eldgamle fjellene og de evige haugene er kornet og skogene som dekker fjelltoppene og haugene. Moses sammenfatter alt i ordene «jorden og dens fylde»: alt kostelig som jorden og grøden kan gi.

Til himmelens og jordens velsignelser kommer nåden fra Herren, han som viste seg for Moses i tornebusken for å fri sitt folk ut av trelldommen og undertrykkelsen i Egypt og føre det inn i Kanaan, landet som fløt med melk og honning (2 Mos 3,2 ff.). Uttrykket «han som bodde i tornebusken» forklares av det denne gudsåpenbaringen betydde (se 2 Mos 3): den var et bilde på et varig forhold mellom Herren og hans folk.

Den åndelige velsignelsen, paktsnåden, er svært passende lagt til naturens velsignelser. Og når setningen ikke føres videre slik den begynte, men bryter av, passer det like godt. «Må det komme» gjelder egentlig nåden, men i virkeligheten skulle både Herrens nåde og naturens velsignelser komme over Josefs hode – «det», det vil si alt som er nevnt.

Om uttrykket «fyrste blant sine brødre», se 1 Mos 49,26. I kraften av denne velsignelsen skulle Josefs stamme vokse til en slik makt at den kunne trå ned alle folk.

«Den førstefødte av hans okser» (oksen står samlende, som i 15,19) er ikke Josva, og enda mindre Josef selv, for da passer slett ikke «hans». Det er heller ikke kong Jeroboam II, slik noen mener. Det er Efra'im, som stamfaren Jakob satte i den førstefødtes stilling blant Josefs sønner (1 Mos 48).

Alle Josefs sønner lignet okser, men Efra'im var den sterkeste av dem. Han hadde majestet, og hornene hans – oksens sterke våpen, der all kraften er samlet – var ikke vanlige oksehorn, men horn av villoksen (*re'em*, 4 Mos 23,22), det sterke, utemmelige dyret (jf. Job 39,12 ff.; Sal 22,22). Med dem skulle han stange ned folkene, like til jordens ender, det vil si de fjerneste folk (Sal 2,8; 22,28). Slik er Efra'ims ti tusener: i en slik kraft skal Efra'ims titusener stå fram. Efra'im, den største av de to stammene, får titusenene, Manasse tusenene.

V. 18–19. Sebulon og Issakar

> «[18]Og om Sebulon sa han: Gled deg, Sebulon, i din utferd, og du, Issakar, i dine telt! [19]Folkeslag kaller de til sitt fjell. Der ofrer de rettferdighetsoffer. For havets overflod og sandens skjulte skatter suger de inn.»

Moses forener stammene etter Leas to siste sønner og setter, som Jakob i 1 Mos 49,13, den yngste, Sebulon, først. Først stadfester han Jakobs velsignelse, som bare tolket navnene deres som varsler, ved å kalle på dem til å glede seg over det de foretar seg ute og hjemme. «I dine telt» svarer til «i din utferd» (telt står poetisk for boliger, som i 16,7), slik «sitte» svarer til «gå ut og inn» i 2 Kong 19,27 og Sal 139,2. Det beskriver livet fra begge sider: arbeid og virke, hvile og rekreasjon.

Utferden – virkelyst og arbeid – tillegges riktignok Sebulon, og det å bli i teltene – det gode og rolige livet – Issakar, slik deres karakter tegnes i Jakobs velsignelse. Men det skyldes den poetiske parallellismen, som deler tanken på to

parallelle ledd. Det hele gjelder begge: «Gled dere, Sebulon og Issakar, i arbeidet og i hvilen!» Dette har de utleggerne oversett som forklarer hvert ledd historisk, slik at utferden blir Sebulons sjøfart og handel, og teltene enten et nomadeliv i telt som hjelp for handelen, eller det stille livet med jordbruk og fedrift.

De skulle glede seg over det de tok seg til hjemme og ute, for det skulle lykkes. Livets goder skulle strømme til dem i rik overflod. Men de skulle ikke gjøre dem til mammon. De skulle kalle folkeslag til fjellet og der bære fram rettferdighetsoffer.

«Folkeslag» er folkene i alminnelighet, ikke Israels stammer, og enda mindre deres egne stammefeller. «Fjellet», uten nærmere bestemmelse, er verken Tabor eller Karmel, og heller ikke Kanaans fjelland. Det er fjellet som er Herrens arv (2 Mos 15,17), der Herren ville plante sitt folk – det fjellet han hadde utvalgt til sin helligdom, der folket hans skulle bo hos ham og glede seg ved offermåltidene i samfunn med ham.

Til dette hadde Herren helliget Moria ved Isaks offer, som han krevde av Abraham. Men det var ikke åpenbart for Moses at templet, der Herrens navn skulle bo i Israel, senere skulle bygges der. Ordene hans inneholder derfor ingen tydelig eller direkte hentydning til Moria eller Sion som tempelberget; det skulle først gjøres kjent ved senere åpenbaringer og ordninger fra Gud.

Ordene inneholder bare den messianske tanken at Sebulon og Issakar skulle bære fram rike lovprisnings- og takkoffer for Herren av den overfloden av jordiske goder som skulle strømme til dem – og det på det fjellet han ville gjøre i stand som sete for sitt nådige nærvær. Og de skulle innby folkene til offermåltidene, så de kunne glede seg sammen med dem over Herrens rike gaver og tilbe Herren som velsignet sitt folk slik. Til forklaring av denne tanken, se Sal 22,28–31.

Offeret nevnes her som uttrykk for gudsdyrkelsen, som hadde sitt høydepunkt i offeret. Og det er slaktoffer som nevnes, ikke brennoffer, for å vise gudsdyrkelsen fra den siden at den gir salig samfunn med Herren.

«Rettferdighetsoffer» er ikke bare offer som ytre sett var etter lovens forskrifter, men offer som ble båret fram i et rett sinn som behaget Gud (Sal 4,6; 51,21). Det følger da av seg selv at «havets overflod» ikke bare er inntekten av handelen på Middelhavet, og enda mindre er «sandens skjulte skatter» fisk, purpursnegler og svamper, eller tunfisk, purpurskjell og glass, slik noen har ment. Ordene forklares best av Jes 60,5–6.16 og 66,11–12: Tanken er at rikdommene og skattene fra både hav og land skulle strømme til Israels stammer.

V. 20–27. Gad

> «[20]Om Gad sa han: Lovet være han som gir Gad vidt rom! Som en løvinne har han lagt seg ned, og han river av både arm og hode. [21]Han så seg ut den første parten for seg selv, for der var herskerens del gjemt. Og folkets høvdinger kom sammen. Det som var rett for Herren, det som han hadde fastsatt, gjorde han, sammen med Israel.»

(Keil, v. 21: «… og han kom til folkets høvdinger. Han gjorde Herrens rettferdighet og hans rettsbud sammen med Israel.»)

I Noahs velsignelse prises Sems Gud (1 Mos 9,26) for å vise den frelsen Gud hadde bestemt for Sem. På samme måte priser Moses her Herren, som gir Gad vidt rom (jf. 1 Mos 26,22). Han ga ham ikke bare et vidt område i Sihons erobrede rike, men ga ham også et ubegrenset rom til å utfolde seg, så han kunne vise sin løvenatur i kampen mot fiendene. Om bildet av løvinnen, se 1 Mos 49,9, og om gadittenes krigerske natur, Jakobs velsignelse over Gad (1 Mos 49,19).

Den andre delen av velsignelsen gjelder arvelandet som Gad på egen bønn fikk av Moses øst for Jordan. «Den første parten» er den første delen av landet som Israel fikk i eie. At Gad selv valgte arvelandet, stemmer med 4 Mos 32,2.6.25 ff., der Gads barn står i spissen for stammene som kom til Moses og ba om å få det erobrede landet.

Meningen med neste ledd, som er forklart på svært mange måter, kan bare være at Gad valgte et område som sømmet seg for en fører blant stammene. Ordet *mechokek* (מְחֹקֵק) betyr en som fastsetter og befaler, og så både en hersker og en hærfører; i den siste betydningen står det her og i Dom 5,14.

«Herskerens del» kunne være den delen som lovgiveren, Moses, fastsatte. Men at Moses tildelte Gad arvelandet, kunne ikke være grunnen til at Gad valgte det selv. «Herskerens del» kan derfor bare være den eiendommen føreren valgte for seg selv fordi den passet for ham.

Føreren var altså ikke Moses, men Gads stamme selv. Den fikk dette navnet fordi den viste slik kraft og tapperhet i spissen for stammene da landet ble erobret, at den kunne regnes som deres fører. At gadittene utmerket seg slik, kan vi slutte av at de gikk foran rubenittene i å bygge festningsbyer i det erobrede landet (4 Mos 32,34 ff.).

Fra Onkelos og helt fram til nyere tid har mange ment at halvverset gjelder Moses: «Der er lovgiverens del skjult», og at det hentyder til at Moses' grav lå skjult i Gads arveland. Men det kan ikke stemme. En slik profetisk hentydning til Moses' grav virker utenkelig, alt fordi vi ikke kan tenke oss at gadittene forutså hvor graven skulle ligge da de valgte landet sitt. Dessuten ble stedet der graven lå (34,5–6), ifølge Jos 13,20 ikke gitt til Gad, men til Ruben. Og ordet *chelka* betyr ikke gravsted eller grav.

Selv om Gad valgte seg et arveland, gikk han likevel i spissen for brødrene sine, sammen med de andre stammene, inn i Kanaan for å gjøre det Herren krevde av sitt folk som rett. Det er meningen med andre halvdel av verset.

«Han kom til folkets høvdinger» gjelder ikke at gadittene kom til Moses og menighetens overhoder for å be om landet (4 Mos 32,2). Tanken er at Gad sluttet seg til folkets høvdinger for å gå foran Israels stammer (Jos 1,14; 4,12; jf. 4 Mos 32,17.21.32) og erobre Kanaan sammen med hele folket og rydde ut kanaaneerne. Dette hadde gadittene lovet Moses og folkets høvdinger. Moses så løftet som en fullført gjerning og priste det med profetisk blikk som om det alt var gjort – ikke bare som et enkelt bevis på at de adlød Herrens ord, men som et pant på at Gad alltid ville vise det samme sinnet.

«Å gjøre Herrens rettferdighet» er å gjøre det Herren krever av sitt folk som rettferdighet, det vil si å holde Guds bud, som Israels rettferdighet skulle bestå i (6,25). «Sammen med Israel»: i fellesskap med resten av Israel.

V. 22. Dan

«[22]Om Dan sa han: Dan er en løveunge som springer fram fra Basan.»

Jakob sammenlignet Dan med en slange på veien som plutselig biter hesten i hælene, så rytteren faller bakover (1 Mos 49,17). Moses framhever sterkere den kraften Dan skulle vise i kampen mot fiendene, når han kaller ham en løveunge som plutselig springer fram fra bakhold.

Basan har ingenting å gjøre med danittenes tog mot Lajisj i dalen ved Bet-Rehob (Dom 18,28), for den dalen hørte ikke til Basan. Det forklares ganske enkelt av at det holdt til mange løver i det østlige Basan, som er rikt på huler, og særlig i de skogkledde vestskråningene av Hauran-fjellene. De styrtet fram fra krattet og var farlige fiender for Basans buskap. Selv om vi ikke har andre uttrykkelige vitnesbyrd om det, kan det sluttes av Høys 4,8, der de østlige utløperne av Antilibanon skildres som tilholdssted for løver og leoparder. Betydningen «springe fram» bekreftes både av sammenhengen og av beslektede språk, selv om ordet bare står her.

V. 23. Naftali

«[23]Og om Naftali sa han: Naftali, mettet med nåde og fylt med Herrens velsignelse – må han ta eiendom i vest og sør!»

(Keil: «… hav og sør skal han ta i eie.»)

I Jakobs velsignelse blir Naftalis ynde framhevet ved at han sammenlignes med en hind (1 Mos 49,21). Her forsikrer Moses den samme stammen om at den skal mettes med Guds nåde og velsignelse, og lover den hav og sør i eie. Det vil si et arveland som skulle forene fordelene ved havet, en sunn havbris, med den behagelige varmen fra sør.

Velsignelsen er altfor allment uttrykt til at den kan tolkes historisk om de naturlige forholdene i Naftalis arveland i Kanaan, eller regnes for å bygge på dem. Naftalis område lå dessuten i nordøst i Kanaan og nådde ned til Gennesaretsjøen, og det var for det meste fjelland, om enn et svært fruktbart åsland (Jos 19,32–39).

V. 24–25. Asjer

«[24]Og om Asjer sa han: Velsignet fremfor sønner være Asjer! Må han være den kjæreste blant sine brødre og dyppe sin fot i olje! [25]Din lås skal være av jern og kobber. Som dine dager er, skal din styrke være!»

(Keil: «Velsignet fremfor sønnene være Asjer! Må han være den begunstigede blant sine brødre og dyppe sin fot i olje! Jern og kobber være din borg, og så lenge dine dager varer, din hvile!»)

Asjer, «den lykkelige» (1 Mos 30,13), skulle bære navnet sitt med rette. Han skulle være lykkens barn, velsignet med jordiske goder, og leve hele livet i hvile i sterke borger. Det er tydelig nok at velsignelsen bare utlegger navnet Asjer, og at Moses her lover stammen at varselet i navnet skal gå i oppfyllelse.

«Velsignet fremfor sønner» betyr ikke «velsignet med barn» eller «priset for sine barn» – da måtte det ha stått «hans sønner». Det betyr velsignet fremfor sønnene (jf. Dom 5,24), det vil si fremfor Jakobs sønner, som alle var særlig velsignet: den mest velsignede av Israels sønner.

Det neste uttrykket betyr ikke den som er elsket av brødrene sine, men den som har Herrens velvilje, den som Herren særlig har vist nåde. Å dyppe foten i olje peker mot et land som flyter med olje (Job 29,6), et land som er fett og fruktbart over alt, slik Jakob alt hadde lovet Asjer (1 Mos 49,20).

For å gjøre lykken fullkommen trengtes også trygghet og hvile, så velsignelsene fra Gud kunne nytes, og det loves i v. 25.

Ordet som NB gjengir med «lås», betyr ikke sko. Det kommer av et verb som betyr å stenge med slå (Dom 3,23), og betegner enten en slå eller noe som er låst fast – et poetisk uttrykk for en borg eller festning. Asjers boliger skulle være borger av jern og kobber, så sterke og uinntakelige som om de var bygd av jern og kobber. Det er ikke tale om gruvedrift, selv om Asjers område, som nådde opp til Libanon, kan ha hatt kobber og jern (se 8,9).

Luther følger Septuaginta og Vulgata og oversetter: «Jern og kobber være på hans sko.» Men det er utvilsomt galt, for skikken å beslå sko eller sandaler med kobber eller jern var helt ukjent hos israelittene. Selv Goliat, som var kledd i kobber fra topp til tå og hadde skinner på leggene, hadde ingen jernsandaler. Sammenhengen nevner heller ikke krig, som kunne tyde på at det er tale om å trå ned fienden.

«Som dine dager», det vil si så lenge dine levedager varer, skal din hvile vare. Luthers gjengivelse etter Vulgata, «din alderdom være som din ungdom», holder ikke, for «dine dager» kan umulig bety ungdom.

V. 26–27. Ingen er som Jesuruns Gud

> «[26]Det er ingen som Gud, Jesurun! Han farer fram over himmelen med hjelp for deg, og i sin høyhet på skyene. [27]En bolig er den eldgamle Gud, og her nede er evige armer. Han driver fienden bort for deg og sier: Rydd ut!»

Avslutningen svarer til innledningen. Moses begynte med den herlige gjerningen at Herrens rike ble grunnlagt i Israel som den faste grunnvollen for folkets frelse. Slik slutter han med å vise til Herren som folkets evige tilflukt og med å prise Israel salig, som kan ta sin tilflukt til en slik Gud. Meningen er: Intet annet folk har en Gud som hersker i himmelen med allmakt og er sitt folks tilflukt og hjelp mot enhver fiende.

«Jesurun» er tiltale. De gamle oversettelsene endrer teksten til «som Jesuruns Gud», men det må avvises alt fordi ordene «med hjelp for deg», som følger like etter, er rettet til Israel. At han farer over himmelen og skyene, er et bilde på den ubegrensede allmakten Gud styrer verden med fra himmelen og er sitt folks hjelper med. «Med hjelp for deg» vil si: som din hjelper.

Denne Gud er sitt folks bolig. Ordet *me'ona* (מְעֹנָה) betyr, som *ma'on* i Sal 90,1 og 91,9, «bolig». Det er et ekte Mosebilde, som trolig først ble skapt av folkets hjemløse vandring i ørkenen, der de fikk kjenne hvor mye en bolig er verd. Bildet sier ikke bare at Gud gir sitt folk vern og tilflukt i livets stormer (Sal 91,1–2; jf. Jes 4,6), men også at han gir det alt som hører med til en trygg bolig.

«Den eldgamle Gud» er han som har vist seg som Gud helt fra verdens begynnelse (jf. Sal 90,1–2; Hab 1,12). «Her nede» står i motsetning til himmelen, der Gud troner høyt over menneskene. Han som troner i himmelen der oppe, er

også den Gud som er hos sitt folk på jorden her nede og holder og bærer det i armene sine. «Evige armer» er armer som aldri mister kraften.

At Herren driver fienden bort for Israel, skal ikke begrenses til at kanaaneerne ble ryddet ut. Det gjelder enhver fiende av Herrens menighet.

V. 28–29. Salig er du, Israel

> «[28]Så bor Israel trygt for seg selv! Jakobs kilde er skjult i et land med korn og most. Ja, hans himmel drypper av dugg. [29]Salig er du, Israel! Hvem er som du, et folk som har sin frelse i Herren. Han er ditt hjelpende skjold og ditt høye sverd. Dine fiender kryper for deg, mens du skrider fram over deres høyder.»

(Keil, v. 28: «Så bor Israel trygt; for seg selv bor Jakobs kilde i et land med korn og most …»)

Fordi den eldgamle Gud var Israels bolig og hjelp, bodde folket trygt og skilt fra de andre folkene i et land rikt på korn og most. «Jakobs kilde» står parallelt med «Israel»: Skilt fra de andre bor Jakobs kilde. Israel kalles slik fordi folket sprang ut fra stamfaren Jakob, som det hadde sitt utspring i (jf. Sal 68,27, «dere som er av Israels kilde»).

Luther knytter ordene til det som følger: «Jakobs øye er rettet mot et land …», men det ødelegger helt likevekten mellom leddene i verset. Om «landet med korn og most», se 8,7–8. «Ja, hans himmel», det vil si himmelen over dette landet, drypper av dugg (jf. 1 Mos 27,28).

Derfor kunne Israel prises salig. «Et folk som har sin frelse i Herren» betyr ikke bare et folk som er fridd ut av fare og nød, men et folk som har fått frelsen i full forstand (jf. Sak 9,9; Jes 45,17). Israels frelse hvilte i Herren som grunnen den vokste fram av og kom fra. For Herren var folkets hjelp og skjold, slik han alt hadde lovet Abraham (1 Mos 15,1), og «ditt høye sverd», det sverdet som kjempet for Israels høyhet.

Fordi Herren var Israels skjold og sverd, både vern og våpen, krøp fiendene for folket. De hyklet vennskap og våget ikke å stå fram som åpne fiender (jf. Sal 18,45; 81,16). Men Israel skulle skride fram over deres høyder, høydene i landet deres, det vil si seire over alle sine fiender (se 32,13).

Kapittel 34. Moses' død

«[1]Så gikk Moses fra Moabs ødemarker opp på Nebo-fjellet, på Pisgas topp, som ligger rett imot Jeriko. Og Herren lot ham se ut over hele landet: Gilead like til Dan 2 og hele Naftalis og Efra'ims og Manasses land og hele Judas land helt til havet i vest [3]og sydlandet og Jordan-sletten, dalen ved Jeriko, Palmebyen, helt til Soar. [4]Og Herren sa til ham: Dette er det landet som jeg med ed har lovt Abraham, Isak og Jakob idet jeg sa: Din ætt vil jeg gi det! Nå har jeg latt deg se det med dine øyne, men du skal ikke få komme inn i det.»

Etter at Moses hadde velsignet folket, gikk han opp på Nebo, slik Gud hadde befalt (32,48–51). Der lot Herren ham se det lovede landet i hele dets lengde og bredde, det landet han selv ikke skulle komme inn i. Fra Nebo, en av Pisgas topper, er det vid utsikt til alle kanter. Han så Gilead, landet øst for Jordan, like til Dan – ikke Lajisj-Dan ved Jordans kilder (Dom 18,27), som ikke hørte til Gilead, men et Dan i nord øst for Jordan som ennå ikke er funnet (se 1 Mos 14,14).

Og han så hele det egentlige Kanaan vest for Jordan: Naftali, det senere Galilea, i nord, Efra'im og Manasse i midten og Juda i sør, helt til Middelhavet (se 11,24). Han så også sydlandet (*negev*), steppelandet mot den arabiske ørkenen, og Jordan-dalen fra Jeriko, Palmebyen – kalt slik etter palmene som vokste der (Dom 1,16; 3,13; 2 Krøn 28,15) – til Soar ved sørenden av Dødehavet (se 1 Mos 19,22).

Moses så ikke alle delene av landet øst og vest for Jordan i et syn, henrykt i Ånden. Han så dem med sine legemlige øyne, men Gud gjorde ved et under synet deres skarpere enn det naturlig var. Slik fikk Moses i det minste kaste et blikk på det herlige landet han ikke skulle sette sin fot i, og glede øyet med synet av den arven som var bestemt for folket hans.

V. 5–6. Moses dør, og Herren begraver ham

«[5]Så døde Moses, Herrens tjener, der i Moabs land slik Herren hadde sagt. [6]Og han begravde ham i dalen i Moabs land midt imot Bet-Peor, og ingen vet til denne dag hvor graven hans er.»

Etter at denne nåden var vist ham, skulle Herrens gamle tjener smake døden som syndens lønn. Der, det vil si på Nebo, døde han «etter Herrens munn», det vil si etter hans befaling – ikke «ved et kyss fra Herren», slik rabbinerne tolker det – i Moabs land og ikke i Kanaan (se 4 Mos 27,12–14).

«Og han begravde ham i Moabs land midt imot Bet-Peor.» Subjektet er Herren. Verbformen kunne riktignok tas upersonlig («de begravde ham», slik

Septuaginta har det), men det utelukkes av det som følger: «ingen vet til denne dag hvor graven hans er.» Dalen der Herren begravde Moses, var sikkert ikke Jordan-dalen, som i 3,29, men mest sannsynlig «den dalen som ligger på Moab-sletten, tett ved toppen av Pisga» (4 Mos 21,20), nær Nebo – i alle fall en dal på fjellet, ikke langt fra toppen av Nebo.

Det som v. 1–6 forteller om slutten på Moses' liv, sluttet israelittene ut fra Guds løfte i 32,49 og 4 Mos 27,12–13, som Moses selv hadde fortalt dem (3,27), og ut fra at Moses gikk opp på Nebo og aldri kom tilbake.

Da han gikk opp på fjellet, fulgte folket ham sikkert med øynene så langt de kunne. Det er også godt mulig at toppen av Nebo kunne ses fra mange steder i leiren. Da kunne folket ikke bare følge ham dit opp, men også se at Herren, etter å ha vist ham det lovede landet, gikk med ham ned i dalen like ved, der Moses for alltid ble tatt bort fra øynene deres.

Teksten sier ikke et ord om at Gud bar Moses' legeme ned fra fjellet og begravde det i dalen; den forestillingen er funnet på for å så tvil om beretningen.

At Herren selv begravde sin tjener Moses, og at ingen kjenner graven hans, stemmer helt med det forholdet Moses sto i til Herren mens han levde. Hans synd ved Meribas vann gjorde det nødvendig at han måtte lide døden som straff, som et minneverdig eksempel på hvor fryktelig streng den hellige Gud er mot synden, også hos sin trofaste tjener.

Men etter at Guds rettferdighet hadde fått sitt ved denne straffen, skulle han æres i døden framfor hele folket og herliggjøres som tjeneren som var funnet tro i hele Guds hus, han som Herren kjente ansikt til ansikt (v. 10), og som han talte med munn til munn (4 Mos 12,7–8).

At Herren selv begravde Moses, var ikke ment for å skjule graven og hindre overtroisk og avguderisk dyrkelse av den. Det var det liten fare for, siden israelittene mente at lik og graver gjorde uren. Men som vi kan slutte av beretningen om Jesu forklarelse, var hensikten å stille Moses sammen med Enok og Elia.

Kurtz sier treffende: «Guds hensikt var å gi ham en tilstand til legeme og sjel som lignet tilstanden til disse to Guds menn. Mennesker begraver et lik for at det skal gå i forråtnelse. Når Herren ikke ville la Moses' legeme bli begravet av mennesker, er det naturlig å søke grunnen i at han ikke ville overgi det til forråtnelse, men at han, da han begravde det med egen hånd, ga det en kraft som bevarte det fra forråtnelse og banet veien for at det kunne gå over i den samme tilværelsen som Enok og Elia ble tatt opp til uten død og begravelse.»

Utvilsomt ligger denne sannheten til grunn for den jødiske forestillingen som Judas' brev nevner, om striden mellom overengelen Mikael og djevelen om Moses' legeme (Jud 9).[1]

V. 7–8. Moses' alder og folkets sorg

> «[7]Moses var ett hundre og tjue år gammel da han døde. Hans øye var ikke sløvet, og hans kraft var ikke veket bort. [8]Og Israels barn gråt over Moses på Moabs ødemarker i tretti dager. Da var gråtens dager til ende, sorgen over Moses.»

[1]At Moses' legeme ble bevart fra forråtnelse, sier ikke Skriften. Det er en slutning Kurtz og Keil trekker av at Herren selv begravde ham, av forklarelsen på fjellet og av Jud 9.

Selv om Moses døde da han var hundre og tjue år (se 31,2), var øynene hans ikke blitt sløve, og friskheten hans var ikke veket bort. Ordet for «kraft»[2] er beslektet med ordet for «frisk» i 1 Mos 30,37 og betyr friskhet, livssaft. Slik hadde Herren bevart sin tjeners fulle livskraft like til hans død. Folket sørget over ham i tretti dager, som over Aron (4 Mos 20,29).

V. 9–12. Ingen profet som Moses

> «[9]Og Josva, Nuns sønn, var fylt med visdoms ånd, for Moses hadde lagt sine hender på ham. Og Israels barn var lydige mot ham og gjorde som Herren hadde befalt Moses. [10]Men det sto ikke mer fram noen profet i Israel som Moses, han som Herren kjente ansikt til ansikt – [11]slik at han gjorde alle de tegn og under som Herren sendte ham for å gjøre i landet Egypt, med farao og alle hans tjenere og hele hans land, [12]og hele den veldige kraften og alle de store, forferdelige gjerningene som Moses gjorde for hele Israels øyne.»

Nå trådte Josva inn i Moses' sted som folkets fører. Han var fylt med visdoms ånd – den praktiske visdommen som viser seg i handling – fordi Moses hadde innsatt ham i embetet ved håndspåleggelse (4 Mos 27,18). Og folket var lydig mot ham.

Men han var ikke som Moses. «Det sto ikke mer fram noen profet i Israel som Moses, han som Herren kjente ansikt til ansikt», det vil si når det gjaldt de tegn og under Moses gjorde i kraft av sin guddommelige sendelse mot farao, hans tjenere og hans land, og de forferdelige gjerningene han gjorde for Israels øyne (v. 11–12; jf. 26,8; 4,34).

«Han som Herren kjente» – ikke han som kjente Herren. «Å kjenne» betegner her, som i 1 Kor 8,3, Guds kjennskap. Det betyr ikke bare at Gud har omsorg for et menneske (2,7), men også at han gir seg til kjenne for det og gjennomtrenger det med sin Ånds kraft. Fordi Moses var kjent av Herren på denne måten, kunne han gjøre tegn og under og mektige, forferdelige gjerninger som ingen annen før eller etter ham. På dette punktet sto Josva langt under Moses, og ingen profet sto fram i Israel som Moses.

Denne dommen over Moses forutsetter ikke at en lang rekke profeter alt hadde stått fram etter ham. Josva slo kanaaneerne og erobret landet deres med Herrens mektige hjelp, som fortsatt viste seg i tegn og under, og delte det ut blant Israels barn.

Da stammene hadde slått seg ned i arvelandet sitt, så delene av landet begynte å bli kalt Naftali, Efra'im, Manasse og Juda, slik det skjer i v. 2, kunne overbevisningen alt ha festet seg i Israel at det ikke ville stå fram noen profet som Moses, han som Herren hadde gitt seg til kjenne for med slike tegn og under for egypternes og Israels øyne.

Josvas stilling som den som førte forgjengerens verk videre, måtte vekke og befeste denne overbevisningen, sammen med det Herren hadde sagt om at Moses sto høyere enn alle profeter (4 Mos 12,6 ff.).

Moses var grunnleggeren av og mellommannen for den gamle pakt. Så lenge denne pakten skulle bestå, kunne ingen profet stå fram i Israel som Moses. Bare én er verd større ære enn Moses: den apostel og yppersteprest som vi bekjenner,

[2] **«kraft»** leach, לֵחַ

han som er satt som Sønn over hele Guds hus, der Moses ble funnet tro som tjener (jf. Hebr 3,2–6 med 4 Mos 12,7) – Jesus Kristus, grunnleggeren av og mellommannen for den nye og evige pakt.

Sluttord: Hvordan Mosebøkene ble til

Ser vi til slutt tilbake på hele verket, de fem Mosebøkene, kan vi samle det utleggingen har vist om de kritiske synene på hvordan de ble til, i dette: Den dommen vi felte i innledningen om at hele loven er en indre enhet etter en fast plan, og at den stammer fra Moses, har vi funnet stadfestet over alt.

Bortsett fra de siste kapitlene i 5. Mosebok, som tydelig er merket som et tillegg av en annen hånd ved opplysningen i 31,24 ff. om at Moses ga levittene den ferdige lovboka til oppbevaring, finnes det ingenting i alle de fem bøkene som Moses ikke kunne ha skrevet. Ingen steder nevnes eller forutsettes forhold eller hendelser fra tiden etter Moses som om de alt hadde inntruffet.

Verken Dan i 1 Mos 14,14, kongene i Edom «før noen konge regjerte over Israels barn» (1 Mos 36,31), minnesteinen på Rakels grav «til denne dag» (1 Mos 35,20) eller at Basan har hett «Ja'irs teltbyer» «til denne dag» (5 Mos 3,14) er sikre og entydige tegn på tiden etter Moses.

Og selv om de to siste merknadene skulle føre oss dit, ville ingen besindig kritikk bygge beviset for at hele Mosebøkene er yngre, på to slike merknader. Den ville bare regne dem for tillegg som en senere hånd har satt inn.[1]

Opplysningen i 2 Mos 16,35 om at israelittene åt manna i førti år til de kom til bebodd land, til grensen av Kanaan, er heller ikke noe bevis for at boka ble skrevet etter at israelittene kom inn i Kanaan. Lå ikke Israel ved grensen til Kanaan da de var leiret på Moabs ødemarker ved Jordan, rett imot Jeriko? Og var Sihons og Ogs riker, som de alt hadde erobret under Moses, ubebodd land?

Stedet viser bare at de midterste Mosebøkene ikke er dagbøker over hendelsene, men et verk som er arbeidet ut etter en fast plan i Moses' siste leveår. Det samme ser vi av merknadene om Moses' strålende ansikt (2 Mos 34,29–35) og om skystøtten som ledet Israel på alle vandringene (2 Mos 40,38; jf. 4 Mos 10,34), og ellers av hvordan stoffet er ordnet etter tydelige saklige synspunkter.

Når det slik står fast, i samsvar med 31,9 og 24, at Moses skrev hele loven før han døde, følger det slett ikke at han skrev hele verket fra 1 Mos 1 til 5 Mos 31 i ett strekk i sine siste levedager. Det kan ha blitt til litt etter litt. Ikke bare 1. Mosebok, men også de tre midterste bøkene kan helt eller for det meste være

[1] Sto minnesteinen i hundrevis av år, er det for øvrig slett ikke usannsynlig at speiderne som ble sendt ut fra Kadesj, så den ved landeveien der graven lå, og fortalte Moses og folket at den sto der ennå.

skrevet før talene i 5. Mosebok, så verket bare ble fullført da 5. Mosebok ble skrevet ned etter paktsfornyelsen i kap. 29–30.

Det som står om at Moses skrev denne loven og skrev ordene i den i en bok helt til enden (31,9 og 24), krever heller ikke at han skrev alt med egen hånd. Apostelen Paulus skrev som regel ikke brevene sine selv, men dikterte dem til en av medarbeiderne sine, uten at det gjør det tvilsomt at de er hans. Likeså kan Moses ha brukt en medhjelper, en prest eller skriver, uten at lovboka av den grunn slutter å være hans eget verk.

Enda mindre blir det tvilsomt at han skrev Mosebøkene, om han for forhistorien brukte skriftlige kilder fra eldre tid og tok dem dels uendret inn i 1. Mosebok, og om han i de midterste bøkene tok inn dokumenter som var satt opp på hans befaling av prestene eller oppsynsmennene, slik de var laget til offentlig bruk – for eksempel listene over folketellingene (4 Mos 1–3 og 26), fortegnelsen over stammehøvdingenes gaver (4 Mos 7) og over stammeoverhodene som skulle dele ut landet (4 Mos 34,16 ff.). Både innholdet og formen i Mosebøkene peker sterkt i denne retningen.

Mosebøkene inneholder historie og lov. Det svarer til hvordan Guds åpenbaring er: Den består i historiske hendelser og skjer gjennom en utvikling i tid.

Historien omfatter både enkle beretninger om de viktigste hendelsene fra skapelsen til Moses' død, med nøyaktige opplysninger om tid, folk og steder og mange slektsregistre, og beretninger om Guds åpenbaringer og løfter. Ved dem forberedte himmelens og jordens Skaper helt fra urtiden forløsningen av den falne menneskeslekten, og han forberedte Guds rike i Det gamle testamente ved sin ledelse av patriarkene og ved utfrielsen av Israel fra trelldommen i Egypt, og grunnla det ved paktslutningen og lovgivningen på Sinai.

Også i loven kan vi skille mellom to ting. Kjernen er de ti bud med de moralske og rettslige bestemmelsene som Herren sluttet pakten med Israel på.

De åndelige og moralske sannhetene og budene – Guds hellighets og rettferdighets, kjærlighets og barmhjertighets ubetingede krav til mennesket, som er selve kjernen i den sanne gudsdyrkelsen – er i den gamle pakts ordning kledd i forskrifter og ordninger som bare var lagt på Guds folk så lenge det var umyndig. De var «verdens barnelærdom» som skulle opphøre da tidens fylde kom (Gal 4,3–4). Til dem hører alle de levittiske forskriftene for gudstjeneste, tukt og samfunnsliv. I dem var åndelige og moralske tanker gitt et billedlig legeme, så de rommer evige sannheter, mens den jødiske formen er forgjengelig.

Disse paktsbudene er så nært knyttet til de alminnelige sannhetene og de moralske budene at de gjennomtrenger hverandre, og hele lovgivningen står fram som en levende enhet.

Den samme sammenhengen finner vi mellom historien og loven. Historien er ikke bare rammen om paktsloven, men forbereder den, slik Gud selv forberedte paktslutningen med Israel ved sin ledelse av menneskeslekten og patriarkene. Den går gjennom loven på alle punkter: De historiske forholdene er grunnlaget for lovens ordninger, og paktsordningene blir belyst av det som skjedde. Slik natur og ånd gjennomtrenger hverandre i verden og menneskeli-

vet, har Gud også plantet sitt nåderike inn i verdensordningen for å hellige naturen ved nåden.

Likevel ligger det i sakens natur at historie og lov mange steder skiller seg tydelig fra hverandre, og at det også innenfor hver av dem trer fram forskjeller.

Etter disse saklige forskjellene må også framstillingen og språket variere. I de historiske delene finnes mange ord og uttrykk som mangler i lovdelene, og omvendt.

Den nyere kritikken har bygd sine teorier om flere kilder eller flere omarbeidelser på at gudsnavnene skifter i 1. Mosebok – i kap. 1 heter Skaperen bare Elohim, i beretningen om paradiset og syndefallet Jehova Elohim, og siden veksler navnene, til Jehova blir det rådende fra 2 Mos 6. Men kritikken har ført skiftet tilbake på forskjellige forfattere i stedet for å forklare det ut fra hva navnene betyr. Skiftet henger sammen med at Guds frelsesråd ble åpenbart trinn for trinn, og de to navnene uttrykker forskjellige sider ved Guds forhold til verden og menneskene.

Siden Gud først åpenbarte seg i hele betydningen av navnet Jehova fra utfrielsen av Egypt og paktslutningen ved Sinai, er det nettopp det vi må vente: at navnet før Abrahams kall bare brukes om hendelser som direkte forbereder at Abraham ble valgt til paktsfolkets stamfar.

I 1 Mos 17,1 viser Jehova seg for Abram og gir seg til kjenne som *El Sjaddai*. Det viser klart at «Gud Den Allmektige» bare er et trinn i Jehovas åpenbaring, et forstadium til den fulle åpenbaringen av det vesen som navnet Jehova uttrykker. Det stadfestes av 2 Mos 6,3: «Jeg åpenbarte meg for Abraham, Isak og Jakob som Gud Den Allmektige. Men ved mitt navn Herren var jeg ikke kjent av dem.»

Alt Astruc, som begynte denne kritikken, så at stedet ikke viser at navnet var ukjent for patriarkene, bare at Gud ikke hadde gjort hele betydningen av det kjent for dem, slik han gjorde for Moses.

Kritikerne har strøket Jehova i 1 Mos 17,1, gjort *El Sjaddai* til det samme som Elohim og tolket 2 Mos 6,3 som om patriarkene slett ikke kjente navnet Jehova. Ved slike voldsgrep har de stykket opp teksten mange steder, og likevel har de måttet innrømme at skillet er umulig i flere deler av boka.

Det samme gjelder de såkalte «yndlingsuttrykkene» i Elohim- og Jehovastykkene. Dels stemmer påstandene ikke med tekstene, dels beviser de ingenting. Ord og uttrykk følger saken.

I paktsbudene i de midterste bøkene står uttrykkene fra Elohim- og Jehovastykkene side om side, for Sinai-pakten var forberedt ved Jehovas åpenbaringer for patriarkene og samtidig bygd på Israels naturlige grunnlag som folk: Pakten ved Sinai (2 Mos 24) er bare oppfyllelsen av den pakten Herren sluttet med Abram (1 Mos 15) og begynte å stadfeste med løftet om en sønn og omskjærelsen (1 Mos 17).

I en fortelling om Guds åpenbaringer venter vi ikke ord fra lovene om tabernaklet, og i de ti bud eller lovene for ekteskap og renhet venter vi ikke ord for planker, søyler, tepper og prestedrakter. At slike ord bare finnes i noen deler, viser bare at innholdet er mangfoldig.

Et virkelig bevis for flere forfattere ville vi først ha dersom samme sak het forskjellig i forskjellige stykker, og det som er ført fram for det, innskrenker seg til noen få ord i de første kapitlene av 1. Mosebok. Da forutsetter kritikerne attpåtil at 1 Mos 2,4 ff. er en ny skapelsesberetning, mens stedet bare skildrer paradiset og forteller nærmere om hvordan mennesket ble skapt, og det krever andre ord.

Mange avsnitt har dessuten trekk fra begge de antatte kildene, så kritikerne har måttet anta en tredje og fjerde kilde. Det er bare et utslag av kritisk forlegenhet, men det vitner om at språket i Mosebøkene er ett. Forskjellene kommer for det meste av at innholdet er så mangfoldig, og bare i noen få tilfeller av at Moses brukte skriftlige kilder i 1. Mosebok og tok offentlige dokumenter uendret inn i de midterste bøkene.

Enda svakere er de andre grunnene. Mosebøkene er riktignok rike på gjentakelser. Den største er beskrivelsen av tabernaklet, som først foreskrives (2 Mos 25–31) og så fortelles utført nesten med de samme ordene (2 Mos 35–39; 3 Mos 8). Lysestaken nevnes fem ganger, forbudet mot å spise blod åtte ganger. Når ingen gjør disse gjentakelsene til bevis for flere forfattere, hvorfor skulle andre lignende gjentakelser bevise det?

Og med de påståtte motsigelsene har kritikerne viklet seg inn i en motsigelse selv. Noen holder dem for bare tilsynelatende, andre gjør dem til hovedbevis.

Likevel skal Mosebøkene i sin nåværende form være et enhetlig verk etter en fast plan, der en klok redaktør har føyd stykkene sammen ledd for ledd og til og med rettet kildene etter hverandre. En redaktør som arbeidet med så mye innsikt og omtanke, kan ikke ha latt virkelige motsigelser stå. Kritikken har bare funnet dem fordi den bedømmer de bibelske skriftene etter moderne begreper og går ut fra et grunnsyn som står i skarp strid med den bibelske åpenbaringen.

Styrken i motstanden mot at Mosebøkene er en enhet og skrevet av Moses, ligger derfor langt mindre i de formelle trekkene kritikken har satt i forgrunnen, enn i anstøtet den tar av innholdet, som ikke lar seg forene med den moderne naturalismen. For de ledende kritikerne står det på forhånd fast, av dogmatiske grunner, at Mosebøkene er skrevet etter Moses' tid, og at loven vokste fram gjennom folkets naturlige utvikling uten at Gud grep inn på overnaturlig vis.

De Wette sa det åpent i de første utgavene av sin innledning: Når det for den dannede forstand er avgjort at slike under ikke har skjedd, kan beretningen ikke være samtidig. Hans etterfølgere har mer og mer prøvd å skjule dette naturalistiske grunnlaget.

Men så lenge bibelkritikken er fanget i naturalismen, kan den ikke komme fram til å anerkjenne at Mosebøkene er ekte og en indre enhet. For er de underfulle gjerningene som den levende Gud gjorde, ikke sanne, kan beretningene om dem ikke komme fra øyenvitner, men må være myter som vokste fram lenge etter. Og finnes det ikke noe profetisk blikk inn i framtiden, virket av Guds Ånd, kan Moses heller ikke før Israel kom inn i Kanaan, ha forutsagt at folket mange hundre år senere skulle bli forstøtt og spredt blant hedningene.

Anerkjenner vi derimot at Gud virkelig har åpenbart seg overnaturlig med under og profetier, stemmer ikke bare innholdet i Mosebøkene med at Moses skrev dem. Også formen deres blir forståelig og lar seg forsvare vitenskapelig, om vi tenker oss at verket ble til slik:

Etter at Israels stammer var ført ut av Egypt og tatt opp til å være Herrens folk ved paktslutningen ved Sinai, og Gud hadde befalt Moses å skrive ned paktens bud (2 Mos 24,4; 34,27), bestemte Moses seg, drevet av en høyere indre tilskyndelse, for ikke bare å sikre lovene mot endringer og forvanskninger ved å skrive dem ned. Han ville også skrive ned alt det store og herlige Herren hadde gjort for sitt folk, til lærdom for samtid og ettertid.

Han samlet overleveringene fra fortiden, som var bevart i Israel fra patriarkenes tid, dels muntlig og dels i skrifter og dokumenter, for å stille dem sammen til en forhistorie for det gudsriket som ble grunnlagt ved paktslutningen på Sinai.

Trolig mens folket var ved Sinai, i de fem–seks månedene da tabernaklet ble bygd, skrev han slik både 1. Mosebok og beretningen om utfrielsen fra Egypt og vandringen til Sinai (2 Mos 19), og til den føyde han de ti bud og paktsboka (2 Mos 20–23). Han skrev dem ut fra Guds plan med riket, som da alt var kommet fullt for dagen.

Siden han på Guds befaling hadde skrevet paktens bud i en bok (2 Mos 24,4), kan det ikke være tvil om at han heller ikke nøyde seg med å gjøre kjent for folket muntlig de svært detaljerte åpenbaringene om tabernaklet og gudstjenesten som han fikk på fjellet (2 Mos 25–31), og alle de andre lovene. Han skrev dem ned selv like etter at han hadde fått dem fra Herren, eller lot en av medhjelperne skrive dem ned og samle dem, så de til slutt kunne stilles sammen til en helhet. Det samme kan vi anta om de viktigste hendelsene i de førti årene i ørkenen.

Da leiren kom til Moabs ødemarker, lå altså hele stoffet til de tre midterste bøkene samlet og trengte bare å bli satt sammen til en helhet. Det kunne gjøres på kort tid, for prestene og oppsynsmennene sto Moses bi. Alt dette skjedde trolig før Moses' siste taler, som fyller 5. Mosebok. Da disse talene ble skrevet ned, ble den femte boka lagt til de fire, og hele lovboka var ferdig og kunne gis til prestene til oppbevaring, slik 31,24 ff. vitner om.

Til denne boka ble trolig en avskrift av Moses' sang lagt like etter at boka var lagt ned ved siden av Herrens paktsark. Etter Moses' død ble også velsignelsen han lyste over stammene før han gikk bort, skrevet ned. Til sist, etter at Kanaan var inntatt, kanskje i forbindelse med paktsfornyelsen under Josva, ble det til disse to siste vitnesbyrdene fra Guds mann Moses føyd en beretning om hans død, og alt dette ble tatt inn i lovboka hans som et tillegg.

Om Carl Friedrich Keil

1807–1888

Carl Friedrich Keil (1807–1888) ble født i Oelsnitz i Sachsen. Han studerte teologi i Dorpat (Tartu) og i Berlin, der han ble elev av Ernst Wilhelm Hengstenberg. Fra 1833 var han i 25 år professor ved det lutherske teologiske fakultetet i Dorpat. I 1858 flyttet han tilbake til Tyskland, og resten av livet brukte han til å skrive.

Keil var en av de mest grundige bibelforklarerne i den lutherske kirke på 1800-tallet. Han holdt fast ved at Det gamle testamente er Guds ord og forteller virkelig historie, og han forsvarte det mot tidens bibelkritikk. Caspari regnet ham blant dem som førte arbeidet videre etter Hengstenberg.

Hovedverket er den store kommentaren til Det gamle testamente som han skrev sammen med Franz Delitzsch (fra 1861). Keil skrev selv om Mosebøkene, de historiske bøkene, Jeremia, Esekiel, Daniel og de tolv små profetene. Kommentaren ble oversatt til engelsk og brukes fortsatt.

Oversettelsene på Gamle stier bygger på den engelske utgaven (Edinburgh 1864–1878) og er forkortet: Keils forklaring av teksten står, men grammatiske drøftinger, ordlister og det meste av oppgjøret med bibelkritikerne er kortet inn.

Ordforklaringer

Jehova – Jehova er en gjengivelse av Guds eget navn i Det gamle testamente, som på hebraisk skrives med de fire konsonantene JHVH (יהוה). Navnet betyr «Han som er», slik Gud selv forklarte det for Moses: «Jeg er den jeg er» (2 Mos 3,14). Navnet sier ikke bare at Gud er til, men også hvem han er for sitt folk: den uforanderlige, som er trofast mot sine løfter. Det vanlige ordet for Gud, Elohim (אֱלֹהִים), peker på ham som Skaperen og den Allmektige, og patriarkene kjente ham som El Sjaddai, den Allmektige. Men under paktsnavnet Jehova ble han kjent da han oppfylte løftene og førte Israel ut av Egypt (2 Mos 6,2–3). Dette navnet klinger også med i ordene om «han som er og som var og som kommer» (Åp 1,4; 1,8). Av ærefrykt sluttet jødene å uttale gudsnavnet og leste i stedet Adonai, «Herre». Derfor gjengir norske bibler JHVH med «Herren». Formen «Jehova» er en blanding av konsonantene i JHVH og vokaltegnene fra Adonai. Vokalene i Adonai er a–o–a (i-en til slutt er konsonanten j, ikke en vokal). Vokaltegnene ble satt under bokstavene JHVH for å minne leseren om å si Adonai. Den første vokalen i Adonai er en svært kort a, fordi den står under en strupelyd (alef). Under J, som ikke er en strupelyd, blir den samme halvvokalen til en enda kortere e: J-e-H-o-V-a-H. Senere ble dette lest rett fram som ett ord, og siden den siste H-en er stum, ble det «Jehovah», på norsk «Jehova».

Josefus – Flavius Josefus (ca. 37–100 e.Kr.) var en jødisk historieskriver av prestelig slekt i Jerusalem. Under opprøret mot Roma (66–70 e.Kr.) ledet han de jødiske styrkene i Galilea, men ble tatt til fange. Han kom senere i tjeneste hos keiser Vespasian og skrev resten av livet i Roma. To av verkene hans er særlig viktige: «Den jødiske krig», om opprøret og Jerusalems ødeleggelse i år 70, og «Jødiske oldtidshistorier», om jødenes historie fra skapelsen til hans egen tid. Fortolkerne viser til dem med de latinske forkortelsene «Bell.» (Bellum Judaicum) og «Ant.» (Antiquitates). Josefus er den viktigste kilden utenom Bibelen til jødisk historie på Jesu og apostlenes tid. Han nevner blant andre Herodes-slekten, Pilatus, Johannes døperen og Jakob, «bror av Jesus, som ble kalt Kristus». Han skrev som jøde for et romersk publikum, og det han forteller, må derfor leses med et visst forbehold.